BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE
III

GH. DIACONU ŞI N. CONSTANTINESCU

CETATEA ŞCHEIA

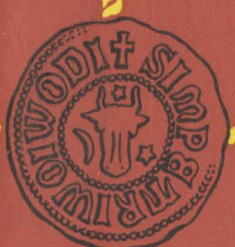

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE
III

CETATEA ȘCHEIA

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE AL ACADEMIEI R. P. R.

GH. DIACONU și N. CONSTANTINESCU

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1960

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

« E greu să scrii ceva asupra lor, căci nici prin mănăstiri nu se găseşte nimic, deoarece sînt foarte vechi, iar mănăstirile mai nouă, nici răposatul Ureche nu pomeneşte de ele, nici scriitorii nu ne spun ce cetate de ce popor a fost zidită »

(MIRON COSTIN, Cronica ţării Moldovei şi a Munteniei)

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DIN PARTEA AUTORILOR

Apariţia acestui volum din seria monografică privind oraşul Suceava reprezintă rodul unor eforturi ce îşi au rădăcinile în noua orientare a arheologiei româneşti şi a Academiei R.P.R. Într-adevăr, s-a scurs un deceniu de cînd activitatea arheologică se desfăşoară sub conducerea celui mai înalt for de cultură din ţară.

Este adevărat că, încă înainte de Eliberare, şcoala arheologică românească se afirmase — dar numai în domeniul arheologiei comunei primitive şi al arheologiei sclavagiste.

După 23 August 1944, transformările social-economice şi politice ivite nu puteau să nu reclame schimbări structurale şi pe frontul cultural şi ştiinţific şi mai cu seamă după 30 Decembrie 1947. Reorganizarea pe baze noi a fostei Academii Române şi transformarea ei, în anul 1948, în Academia R.P.R. a însemnat un uriaş pas înainte pe linia acestor prefaceri şi a creat în acelaşi timp premizele unui avînt, neîntîlnit înainte, pe tărîmul cercetărilor ştiinţifice din Romînia.

În ce priveşte arheologia, ca ramură importantă a ştiinţei istorice, putem spune că a beneficiat din plin în acest deceniu care a trecut. Dovadă stau zecile de şantiere arheologice înfiinţate pe teritoriul ţării, precum şi numărul din ce în ce mai mare al cercetătorilor care activează pe aceste şantiere.

De la cercetarea puternic îmbibată de individualism — caracteristică a ştiinţei burgheze — după 1948 se trece la *colectivul* de cercetare, alcătuit din vîrstnici şi tineri. Însăşi ideea de cercetare, scopul acesteia se schimbă şi capătă un conţinut nou: materialele arheologice, oricît de senzaţionale ar fi, nu mai constituie un scop în sine ci, dimpotrivă, sînt recoltate potrivit unei planificări prealabile care ţine seama de cerinţele disciplinei istorice şi de numeroasele probleme ce frămîntă pe cei care se ocupă de trecutul istoric al patriei noastre.

Dar *noutatea* în reorganizarea activităţii arheologice din ţara noastră nu se reduce la cele amintite mai sus; un capitol al arheologiei, care în trecut a fost neglijat şi lăsat în mîna unor diletanţi — ARHEOLOGIA FEUDALISMULUI—îşi capătă abia acum locul ce i se cuvenea, alături de arheologia comunei primitive şi cea a orînduirii sclavagiste.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-adevăr, prea importante și numeroase erau problemele epocii feudale pentru ca acestea să nu fi fost atacate pe cale arheologică. Prea mult se scria istoria acestei epoci din cabinet, tălmăcindu-se și răstălmăcindu-se izvoarele, și prea adesea concluziile trase se dovedeau a fi în contradicție cu adevărul istoric.

Cu alte cuvinte, istoriei medievale scrise pînă acum 10—15 ani îi lipsea tocmai fundamentul material pe care numai arheologia îl putea oferi.

Fără îndoială, sînt foarte multe încă de făcut în domeniul arheologiei medievale. Am putea zice chiar că deceniul care a trecut a fost o perioadă de încercări, de căutări a unei linii de cercetare care să impulsioneze mersul ascendent al arheologiei medievale, să îmbrățișeze o sferă cît mai largă de probleme și, în același timp, să le și rezolve. Mai mult, una din problemele importante era aceea a cadrelor de specialiști; înființarea în anul 1951 a marelui șantier arheologic de la Suceava, condus de prof. Ion Nestor, a rezolvat în bună parte această problemă. Experiența dobîndită în prima campanie de la Suceava, precum și problemele la care trebuie să dea răspunsul cercetarea de aici (ca: dezvoltarea social-economică a orașului, diviziunea socială a muncii, rolul orașelor și al fortificațiilor în Moldova feudală, legătura dintre ele, inclusiv aceea dintre sat și oraș etc.) au făcut necesară și posibilă intervenția arheologică din anul 1952 de la Șcheia — unul din principalele puncte de cercetare ale șantierului arheologic Suceava.

De atunci au trecut șapte ani, timp în care cercetarea arheologică de la Cetatea Șcheia s-a desfășurat în decursul a cinci campanii de săpături, sub conducerea și după planul elaborat de către prof. Ion Nestor.

Lucrarea de față este prima încercare în care se caută studierea unui vechi monument de artă militară feudală, *nemenționat* de documentele scrise în trecut. De aceea, sarcina noastră s-a dovedit a fi deosebit de dificilă.

Fosta cetate a Șcheii se afla într-o stare precară și chiar termenul de « ruină » nu redă exact situația din teren. Numai cu prețul unui maxim efort a fost îndeplinită acea operație, necesară, de reconstituire a diferitelor sale elemente, azi pierdute, dar care au trebuit să fie căutate fie în pămînt, fie în monumentele din jur, fie, simplu, deduse și prezentate în limite ce nu afectează decît unele detalii.

Am putea adăuga la acestea și altceva: sărăcia relativă a însuși materialului arheologic de la Cetatea Șcheia. Or, alta este situația, de pildă, a Cetății de Scaun din Suceava, unde abundența materialului oferă alte posibilități de reconstituire arheologului, iar fiecare cuvînt, aproape, poate fi întărit de o piesă arheologică.

Este cazul să subliniem aici o problemă esențială pentru arheologia feudalismului. Cetatea Șcheia este un monument de arhitectură și se încadrează în suprastructura societății feudale din secolul al XIV-lea. Noi cunoaștem însă prea puțin din baza materială a acestei epoci. Mai cu seamă (avînd în vedere că pînă acum munca de cercetare s-a desfășurat doar în două, trei *orașe medievale)* sîntem total lipsiți de datele arheologice despre *satul medieval.*

Se va vedea în această lucrare că prezența țăranilor a fost înregistrată și la Cetatea Șcheia, prin cele cîteva urme lăsate în diverse etape din viața fortăreței medievale.

Lucrarea de față este în primul rînd o operă de *valorificare* a cercetărilor și a materialelor arheologice referitoare la un singur monument. Ea se adresează

https://biblioteca-digitala.ro

deci, direct, specialiştilor care se ocupă cu studiul artei militare feudale moldoveneşti şi cu alte probleme privind dezvoltarea culturii materiale de pe teritoriul Moldovei.

De la sine înţeles, lucrarea se adresează şi marelui public cititor, acela pe care îl vedem atît de des vizitîndu-ne cu interes pe şantierele arheologice şi care, arătînd că preţuieşte vestigiile străvechi ale poporului nostru, cutreieră tot mai mult sălile muzeelor ţării.

În privinţa planului lucrării, menţionăm că am socotit utilă prezentarea, fie şi pe scurt, a concepţiei şi metodei de lucru de la Cetatea Şcheia.

De asemenea, am socotit de cuviinţă să introducem un capitol special despre « Tipul de cetate şi originea lui ». Fără a pretinde că ipotezele noastre în această problemă sînt în totalitate juste, totuşi am stăruit asupra convingerii noastre despre inconsistenţa teoriilor privind originea teutonică a unor cetăţi moldoveneşti. Aceste teorii sînt idei învechite. Experienţa arheologică de la Şcheia, Cetatea de Scaun din Suceava, Cetatea Neamţului şi din alte părţi, arată cu prisosinţă că la acestea nu mai există loc şi pentru fundaţii teutonice. Ba mai mult, activitatea de constructor a lui Petru I Muşat, doar intuită pînă acum 15—20 de ani, ni se dezvăluie astăzi în toată amploarea ei.

După fiecare campanie de săpături am întocmit cîte un Raport, publicat apoi în revistele de specialitate ale Institutului de Arheologie *(SCIV* şi *Materiale)*. Pe cît a fost posibil, am ţinut ca Rapoartele de săpături să cuprindă date cît mai complete asupra cercetărilor din campania respectivă. Uneori, unele complexe din săpături au fost interpretate greşit în Rapoartele de săpături, însă, întotdeauna am revenit asupra interpretărilor greşite, specificînd în ce consta greşeala, şi care este starea de fapt, în teren.

În diferite ocazii, principalele realizări ale cercetărilor de la Cetatea Şcheia au fost popularizate prin presa centrală şi locală, precum şi în cadrul emisiunilor Radio.

Autorităţile locale, de partid şi de stat, au ajutat permanent munca de cercetare a colectivului de la Suceava, manifestînd în acelaşi timp o grijă deosebită pentru conservarea monumentelor istorice de pe teritoriul acestui oraş.

Ne facem o datorie în a sublinia aportul în cercetările de la Şcheia a colectivului arheologic de aici, format din următorii tovarăşi: Panait I. Panait, V. I. Teodorescu, R. Popa, E. Neamţu, S. Indrieş-Chircă, G. Stoica, Şt. Dragomir, St. Deak, D. Constantinescu şi V. Novac. De asemenea, mulţumim şi pe această cale şi celorlalţi membri ai colectivului arheologic de la Suceava, de experienţa cărora am beneficiat, în special tov. V. Vătăşianu, B. Mitrea, M. Matei, T. Martinovici şi Şt. Olteanu.

De asemenea apreciem contribuţia colectivului tehnic al Institutului de Arheologie al Academiei R.P.R. D. Pecurariu P. P. Polonic, E. Mironescu şi G. Dumitru) ca şi al tov. arh. Dinu Teodorescu şi E. Bujor.

https://biblioteca-digitala.ro

ABREVIERI

ACMI	= Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice.
Anal. Acad. Rom.	= Analele Academiei Române.
BCMI	= Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.
CNA	= Cronica Numismatică şi Arheologică.
DACIA	= DACIA. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne (Nouvelle série).
DIR	Documente privind Istoria Romîniei.
JBLM	= Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums.
Materiale	= Materiale şi cercetări arheologice.
RIR	= Revista Istorică Română.
SCIV	= Studii şi cercetări de istorie veche.

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA ÎNTÎI

CONSIDERAŢII GENERALE PRIVIND CETATEA ŞCHEIA

CAPITOLUL I

AŞEZAREA GEO-GEOGRAFICĂ, ISTORICUL CERCETĂRILOR ŞI DESCRIEREA SĂPĂTURILOR

Aşezarea geo-geografică. *Oraşul* Suceava se află aşezat pe valea rîului cu acelaşi nume, la marginea depresiunii deluroase a Litenilor. Specialiştii geologi şi geografi împart Podişul moldovenesc în trei mari unităţi fizico-geografice, dintre care cea de nord-vest a luat numele de *podişul Sucevii*. Acesta corespunde în parte cu vechiul ţinut istoric al Sucevii.

Limita de sud a podişului Sucevii ajunge pînă la Roman, respectiv pînă la confluenţa Moldovei cu Siretul. Limita răsăriteană o constituie linia ce uneşte localităţile Tg. Frumos—Hîrlău—Botoşani—Dorohoi—Pomîrla. Limita de nord o constituie hotarul cu U.R.S.S., iar cea de vest intră în contact cu zona subcarpatică [1].

Alcătuirea geologică a acestei regiuni este în general bine studiată. Astfel, s-a constatat că *sarmaţianul* şi *cuaternarul* sînt cele două formaţiuni geologice de bază, care intră în principal în componenţa reliefului Podişului moldovean.

Depozitele sarmatice sînt cuprinse între văile rîurilor Siret şi Prut, pe suprafaţa delimitată de localităţile Fălticeni—Suceava—Botoşani—Iaşi—Răducăneni—Roman [2]. Sarmaţianul propriu-zis începe cu subdiviziunea *volhiniană* (sarmaţianul inferior) aşezată discordant peste depozitele *tortonianului*. Se caracterizează prin argile, gresii calcaroase şi calcare oolitice organogene, cu fosile faunistice ca: *Ervilia podolica* Eich., *Mactra variabilis* ş.a. [3]

Sarmaţianul inferior constituie tot substratul reliefului de la nord de paralela oraşului Fălticeni, în timp ce la sud apare sarmaţianul mijlociu (basarabian), caracterizat printr-o faună cu *Mactrae* mari.

În sfîrşit, pe limita de sud a podişului Sucevii, la latitudinea oraşului Roman, apare sarmaţianul superior (kersonian), caracterizat prin faună de *Mactrae* mici de tip naviculat, avînd în asociaţie pe *Mactra caspia* şi *Mactra bulgarica*.

[1] Pentru date mai ample cf. *Geografia fizică a R.P.R.* (lucrare în colectiv), Litografia Învăţămîntului, Buc., 1955. Cf. lucrarea apărută recent: *Monografia geografică a Republicii Populare Romîne*, I, *Geografia fizică*, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 190, 676 şi urm.

[2] Mircea Ilie, *Alcătuirea geologică a pămîntului romînesc*, Ed. Ştiinţifică, Buc., 1956, p. 219—220.

[3] *Ibidem*, p. 220—221.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşadar, în podişul Sucevii întîlnim sarmaţianul cu etapele sale succesive de retragere a mării terţiare, de la nord la sud, de la sarmaţianul inferior în nord, la sarmaţianul superior în sud [1].

Din punct de vedere petrografic, sarmaţianul este alcătuit din argile, marne, nisipuri, gresii, calcare oolitice şi chiar conglomerate. Înclinarea stratelor se desfăşoară de la nord-vest spre sud-est, cu circa 10 m/km, deci cu mai puţin de

Fig. 1. — Harta Moldovei cu cetăţile din sec. XIV—XV, inclusiv cîteva din cetăţile din Transilvania şi din bazinul Dunării.

1° [2]. Stratele de gresii calcare, dezvelite prin eroziune sînt exploatate prin cariere la Bosanci, Suceava, Vaşcani—Stroieşti, Hîrtop—Fălticeni etc.

Cuaternarul podişului Sucevii suprapune depozitele terţiare şi este alcătuit în partea sa inferioară de pietrişuri ce conţin resturi de *Elephas primigenius* [3] şi *Rhinoceros*, iar în partea superioară de o terasă formată din nisipuri şi pietrişuri fine acoperite de un lehm loessoid [4].

[1] *Geografia fizică a R.P.R.*, ed. cit., p. 499.
[2] *Ibidem*.
[3] Cîteva resturi au fost găsite în anul 1957 în preajma satului Lisaura, lîngă Suceava.
[4] Mircea Ilie, *op. cit.*, p. 223.

https://biblioteca-digitala.ro

Relieful podișului sucevean are o înălțime medie de 400—450 m, fiind cea mai înaltă unitate morfologică din podișul moldovenesc. Pe frunțile nivelelor de eroziune și chiar ale teraselor mai înalte, în deosebi în sectorul coastelor, eroziunea de pantă — manifestată prin bogate procese de alunecări și de șiroiri — a dat naștere la degradări cu extindere destul de apreciabilă. Astfel, asemenea alunecări pot fi văzute pe coasta Solonețului, Șcheii, la Suceava, Fălticeni și altele. Acest fenomen se datorește prezenței pînzelor de apă captivă sarmațiene și pînzelor freatice de la baza reliefurilor acumulative cuaternare [1].

Clima podișului Sucevii este mai aspră — temperatura medie anuală fiind de 6°—8°, cu înghețuri timpurii, care nu permit dezvoltarea viței de vie de cît la periferia de sud-est. Chiar și grîul se dezvoltă cu greutate. În schimb, umiditatea anuală este ridicată (600—700 mm).

Pădurile ocupă o întindere apreciabilă din podișul Sucevii. Fagul ocupă toate masivele înalte, iar în părțile mai joase crește stejarul. Culturile de cartofi, porumb, in, cînepă, orz, ovăz cît și livezile de pomi fructiferi au o extindere mare.

În regiune domină categoria solurilor de pădure podzolite, lut-argiloase și lut-nisipoase care permit dezvoltarea în condiții foarte bune a pășunilor și fînețelor.

În apa rîurilor se găsesc bogății importante de pește (mreană, clean, boiștean), iar în păduri mișună mistreții, vulpile și întreaga asociație faunistică specifică acestor păduri [2].

Populația regiunii Suceava este alcătuită din romîni și alte naționalități (ruși, ucraineni, armeni, germani, evrei). Se ocupă cu agricultura și creșterea turmelor de oi, sau a vitelor mari. Mulți locuitori lucrează în exploatările forestiere și în fabricile alimentare.

Portul național se menține mai mult în nord, dar este înlocuit de produsele industriale ale orașului.

Lucrătorii folosiți în campaniile de săpături provin din satul Șcheia, de la poalele cetății. Sînt foarte muncitori, ordonați și curat îmbrăcați. În satul Șcheia există o prosperă gospodărie agricolă colectivă.

★

Cetatea Șcheia se află situată la circa 2,5 km nord-vest de orașul Suceava și la circa 800 m nord de mănăstirea armenească Zamca, pe un bot de deal denumit de localnici Șeptilici [3]. Acesta este înalt de 384 m față de cumpăna mării și domină cu 84 m firul pîrăului Șcheia, ce-i scaldă coastele abrupte pe la vest și nord.

De fapt, dealul Șeptilici se leagă organic de platoul mănăstirii Zamca, ca o prelungire a acestuia către lunca rîului Suceava; se oprește însă, brusc, cu capătul de NV, în albia pîrăului Șcheia. Versantul de vest coboară abrupt spre

[1] *Geografia fizică a R.P.R.*, ed. cit., p. 501 și urm. Vezi și mai jos situația geologică de pe dealul Șeptilici.

[2] *Ibidem*, p. 513.

[3] Într-un act din 6 aprilie 1631 dat din Tîrgul Siret e menționat ca martor Dumitrașco Șeptilici «vătaful cel mare de țănutul Suciavei» (Arh. Stat. Buc., M-rea Văratec, XIV/1. Original romînesc). Dregătorul amintit va fi stăpînit această parte a tîrgului Suceava. Se pare chiar că reședința sa a fost în satul Șcheia. Teritoriul dealului Șeptilici nu intră azi în hotarul orașului Suceava. În vechime însă, era stăpînit de mănăstirea armenească Zamca, cum rezultă din Protocolul încheiat la 16 mai 1785, între autoritățile austriece și capii comunității armene din Suceava (cf. J. Polek, *Das armenische Kloster Zamka bei Suczawa*... în *JBLM*, IX, 1901, Anexa 2).

https://biblioteca-digitala.ro

pîrău și formează la sud-vest, împreună cu platoul fostei mănăstiri armenești, o imensă căldare naturală. Versantul de nord-est coboară prin cîteva terase la fel de abrupte, către valea rîului Suceava, ajungînd cu poalele pînă la șoseaua ce leagă Iţcanii de oraşul Suceava.

O largă priveliște se deschide de pe dealul Cetăţii Șcheia. În susul rîului, spre nord-vest, privirea cată departe, dincolo de Dărmănești, către Părhăuţi,

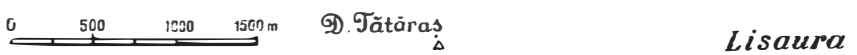

Fig. 2. — Harta oraşului Suceava (cu împrejurimi).

Soloneţ și Pătrăuţi — pe o distanţă de mai bine de 20 km. Spre vest, vizibilitatea maximă se apropie și ea de 20 km, pînă la dealurile Ilișeștilor. Spre nord, de pe creasta Șcheii se văd turlele mănăstirii Dragomirna și, în sfîrșit, în josul rîului Suceava se ajunge cu privirea pînă dincolo de Verești. De la Șcheia nu se poate vedea Cetatea de Scaun: aceasta din urmă este ascunsă de platoul mănăstirii Zamca.

Fără îndoială, alegerea acestui bot de deal pentru construirea cetăţii medievale a fost nimerită din punct de vedere strategic, deoarece de aici se poate supraveghea deopotrivă accesul din spre poloni la Suceava și acela din spre Gura Humorului, care trecea pe lîngă satul Sf. Ilie și ajungea la platoul Arenilor, în Suceava.

Dealul Cetăţii Șcheia este bîntuit de puternici curenţi de aer, viaţa fiind înregistrată aici doar sporadic. Purtătorii vechilor culturi materiale din orînduirea

https://biblioteca-digitala.ro

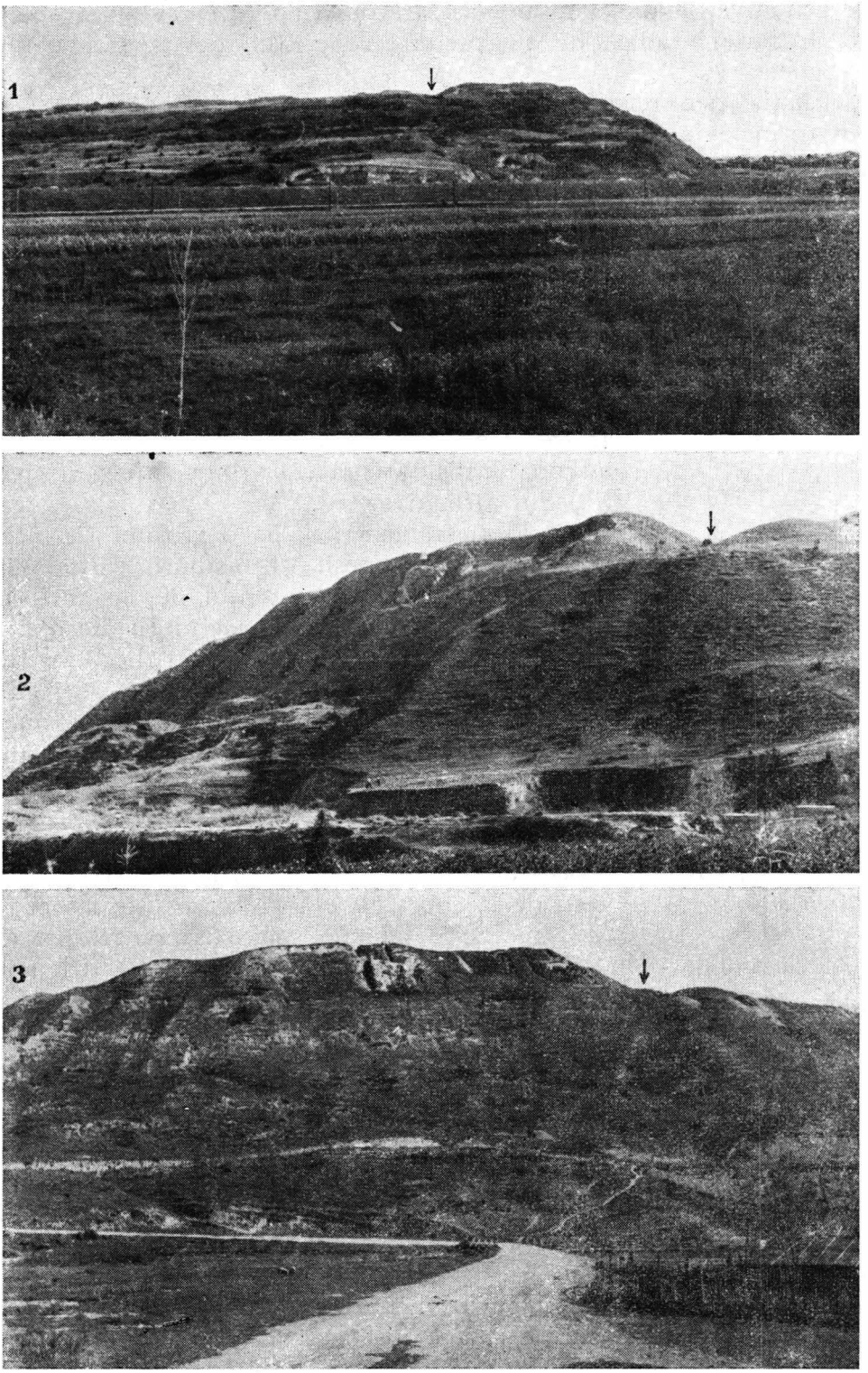

Fig. 3. — **Privire** generală asupra dealului Cetăţii Şcheia: 1, dinspre Iţcani; 2—3, dinspre satul Şcheia. (Săgeata indică poziţia în teren a şanţului de apărare).

https://biblioteca-digitala.ro

comunei primitive, n-au avut aici aşezări durabile, deşi aveau avantajul unei prielnice apărări naturale. Ei au preferat adăpostul de pe terasa din stînga pîrăului Şcheia.

Vegetaţia este relativ bogată şi constă mai ales din ierburi şi arbuşti, căutate de turmele de oi ce poposesc pe coastele cheii în anotimpurile calde.

De veacuri, nimeni n-a mai încercat să-şi dureze locuinţa pe dealul Cetăţii Şcheia.

*

Schiţa profilului geologic al dealului Şeptilici[1], în zona în care s-a clădit cetatea muşatină, ne arată următoarele (fig. 4):

— Sub humusul actual şi sub stratul de depuneri arheologice se găsesc depozitele loessoide cuaternare (1), care ating o grosime medie de 5 m. La cota 379, aceste depozite sînt despărţite de orizontul argilo-marnos cu nisipuri fine (2) printr-o *pînză de apă captivă* (P.) din sarmaţian.

— Urmează mai jos, pe o grosime de circa 25 m, două strate de gresii şi nisipuri parţial cimentate (3—4), ce suprapun orizontul de nisipuri sarmatice sub care stă închisă *o a doua pînză de apă;* aceasta zace peste un alt orizont argilo-marnos sarmatic (4a) (cota 335).

— În sfîrşit, pe o grosime de aproape 35 m, zac mai jos două strate masive de nisipuri cu intercalaţii argiloase şi gresoase (5—6), despărţite de *o a treia pînză de apă captivă.*

Fig. 4. — Schiţa profilului geologic al dealului Şeptilici (după C. Martiniuc-Iaşi).

Dealul Şeptilici este supus unui lent dar vizibil proces de alunecare — în special pe versantul din spre vest, de la cota 350 în jos. Aceasta se datoreşte structurii geologice schiţate mai sus; pînzele de apă subterane dislocă stratele — în special cele cu constituenţi nisipoşi — şi le antrenează către albia pîrăului Şcheia.

De aceea, avîndu-se în vedere pericolul pe care-l prezintă acest proces pentru existenţa ruinelor muşatine, se impun noi măsuri de întărire a solului — pe lîngă operaţia de împădurire, întreprinsă aici de forurile locale, acum cîţiva ani în urmă.

Istoricul cercetărilor. a) *Tradiţia orală despre Cetatea Şcheia.* Aşa cum s-a întîmplat şi cu alte monumente de arhitectură din Moldova — poporul de rînd, prin minunata sa vorbă nescrisă a atribuit Cetatea Şcheia lui Ştefan cel Mare. Faptul în sine este explicabil: epoca lui Ştefan cel Mare este aceea în care s-a construit mult şi constituie apogeul arhitecturii medievale moldoveneşti, atît în concepţie cît şi în realizare. În făurirea atîtor opere de arhitectură — civilă, religioasă sau militară — poporul de rînd a fost acela care şi-a dat contribuţia cea

[1] Întocmită de C. Martiniuc (Iaşi), care s-a ocupat îndeaproape de structura geologică a regiunii Suceava (cf. şi articolul său: *Date noi asupra evoluţiei paleografice a Sarmaţianului din partea de vest a podişului moldovenesc,* în Rev. ştiinţifică V. Adamachi, XXXIV, 3, 1948).

https://biblioteca-digitala.ro

mai mare, și el nu putea să fie decît conștient de acest aport. Dar nu numai calitatea de constructor a lui Ștefan cel Mare a pătruns adînc în sufletul poporului nostru; este vorba și de celelalte laturi ale personalității lui uriașe — între care, aceea de organizator al statului feudal moldovenesc, de conducător și biruitor de oști etc.

Așadar, Cetatea Șcheia a intrat în tradiția orală populară drept « Cetatea de Apus a lui Ștefan cel Mare » — fiind deosebită geografic de cealaltă cetate (și ea « a lui Ștefan » ! — deși, se știe, voievodul n-a făcut decît modificări și adausuri la ceea ce constituie în fapt ctitoria lui Petru I Mușat) [1].

b) *Cercetările lui K. A. Romstorfer.* Atras de această denumire și văzînd la suprafață unul din turnurile cetății (nr. IV), arhitectul austriac K. A. Romstorfer (de numele căruia se leagă atîtea realizări în domeniul cercetării și consolidării monumentelor din Bucovina ocupată de Habsburgi) — poposește pe meleagurile Șcheii, publicînd și o notă asupra observațiilor făcute cu această ocazie [2].

În anul 1913, cînd apare în romînește lucrarea sa despre *Cetatea Sucevii*, Romstorfer mai menționează o dată « ... aceste urme de zidărie veche de piatră, care, fără îndoială, provin de la un turn pătrat, din care latura de vest s-a surpat cu totul sau a fost dărîmată, din laturile de nord și de sud a rămas o bună parte, iar din latura de est se află numai rămășițe din fundații. Lărgimea lăuntrică a turnului — continuă Romstorfer — este de vreo 5 m, iar grosimea zidurilor, la bază, de vreo 3 m. Înăuntrul lui se mai pot observa urme de pardoseală și resturi de la tavanul etajului prim » [3].

Romstorfer nu prea pare convins de tradiția populară, în privința atribuirii turnului în vremea lui Ștefan cel Mare, deși, după cum scrie el « ... felul de construcție și, mai ales, mortarul făcut cu făină de cărămidă, care s-a folosit la mai multe părți ale Cetății Suceava, construite mai tîrziu, ne-ar îndreptăți să admitem aceasta » [4].

Arhitectul austriac a crezut pînă la urmă că se află în fața unui turn izolat deși a intuit, parțial, că turnul pe care-l vedea « va fi fost poate în legătură și cu alte clădiri mai mici » [5]. El a pornit chiar în căutarea acestora din urmă, efectuînd cîteva sondaje (fig. 6) — fapt nemărturisit de el. Într-adevăr, în cursul săpăturilor de la Șcheia au fost interceptate sondajele lui Romstorfer, în general greșit orientate față de poziția reală a cetății în teren. El a săpat în incinta cetății, în fața cuptoarelor de ars piatra de var și în sectorul intrării [6]. Sondajele sale par mai degrabă a fi abandonate, căci arhitectul își va fi dat seama de sterilitatea lor; atunci i se va fi conturat ideea « izolării » turnului de vest (nr. IV), lăsînd totuși în cumpănă și posibilitatea legării acestuia cu alte complexe.

[1] În zilele noastre nu există sătean din satul Șcheia, de lîngă cetate, care să nu știe că aceasta din urmă a fost zidită de Petru I Mușat. Este un fenomen îmbucurător, legat nemijlocit de revoluția culturală, înfăptuită în țara noastră în anii regimului democrat-popular. Lucrătorii de pe șantierele arheologice din țară, în majoritate țărani, descoperă cu propriile mîini vestigiile trecutului îndepărtat și le află semnificația reală, instruindu-se. Se spulberă astfel miturile « beciurilor », « tunelelor » etc., și se încheagă în schimb adevăratul conținut al urmelor de cultură materială. Desigur, un merit în această privință revine și colectivului de cercetare arheologică de la Suceava.

[2] K. A. Romstorfer, *Die sogenannte westliche Burg in Suczawa*, în *Mitteilungen der K. K. Zentralkomission*, Viena, 1902.

[3] K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii* ..., publicată în romînește, Buc., 1913, p. 11.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.* Trebuie să menționăm că datarea acestui monument în sec. XIV este consemnată și în repertoriul lui Petre I. Luția în *BCMI*, XIX, fasc. 49/1926, p. 127.

[6] A se vedea și planul general (fig. 6) din această lucrare.

https://biblioteca-digitala.ro

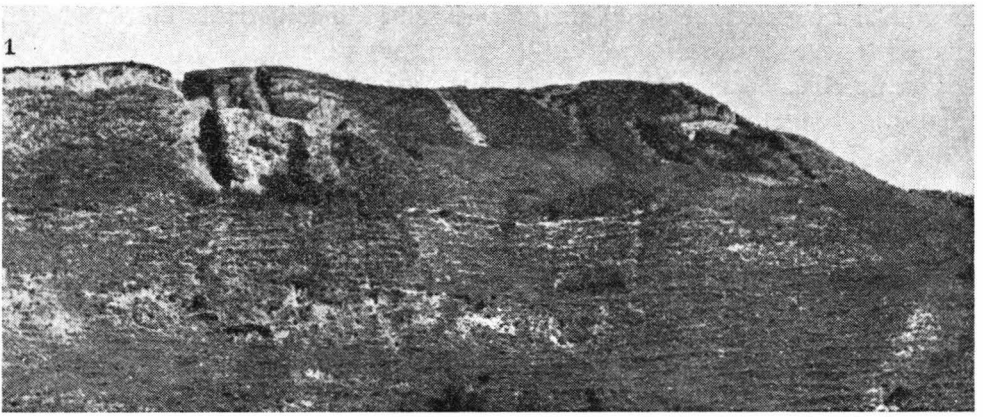

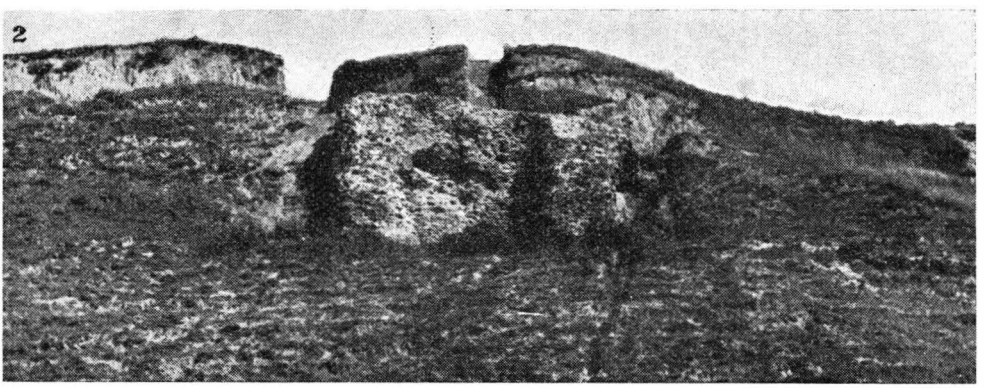

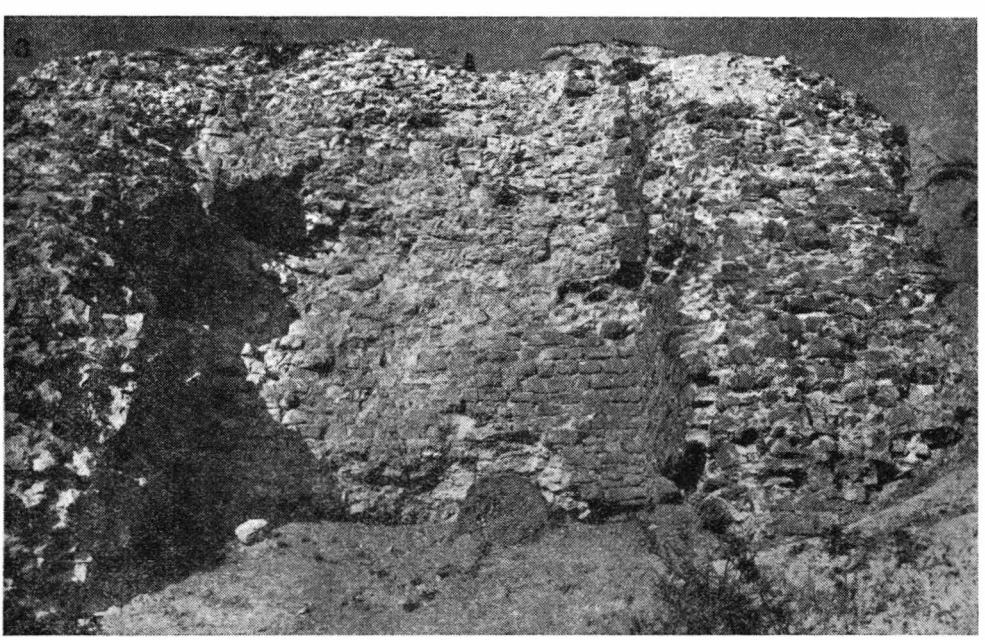

Fig. 5. — 1, privire asupra laturii de sud-vest a Cetăţii Şcheia; 2—3, turnul nr. IV (detalii).

https://biblioteca-digitala.ro

Acestea erau cunoștințele noastre despre Cetatea Șcheia, înainte ca o cercetare metodică a ruinelor sale să fi fost începută, în anul 1952.

c) *Concepția și metoda de lucru aplicată în cercetările de la Cetatea Șcheia, în anii 1952—1956.* După o cercetare prealabilă a terenului, colectivul de săpături a ajuns la concluzia că pe dealul Șcheii a existat o cetate de piatră. Indicii palpabile în acest sens existau: în primul rînd existența turnului nr. IV (cercetat de K. A. Romstorfer), apoi urma unor pavaje dislocate de șanțuri militare din timpul războiului [1] și, în sfîrșit, prezența pe întregul parcurs a vechiului șanț de apărare.

Colectivul a pornit de la premiza că metoda arheologică de cercetare în istorie poate suplini în mare parte lipsa izvoarelor scrise, că datorită activității oamenilor urmele materiale păstrate în pămînt se înseriază într-o înlănțuire firească, întocmai ca în filele unei cărți. Important este ca cercetarea acestor urme să fie pusă în practică printr-o metodă de lucru bine elaborată.

De la sine înțeles, metoda prin ea însăși nu poate determina un rezultat bun, dacă nu este dublată de o interpretare judicioasă, științifică a datelor arheologice, de încadrare a acestora în complexul social-economic pe care ele îl reprezintă și de care se leagă indestructibil, în ciuda faptului că, uneori, obiectul de cercetare arheologică prezintă numeroase aspecte nu tocmai clare — cum este cazul Cetății Șcheia.

Trebuie însă subliniat faptul că și arheologia are limitele ei, bine precizate. Dincolo de acestea, orice încercare de forțare a lucrurilor nu numai că nu are consistență, dar este și primejdioasă. Cît privește Cetatea Șcheia, ne grăbim s-o anticipăm, arheologia și-a adus cu prisosință contribuția. Am putea spune chiar că vechea cetate mușatină — în aparență formată din cîteva jalnice ziduri, amorfe — a prins din nou viață pe măsură ce era disecată de mîna cercetătorilor ei.

Dată fiind situația cu totul specială a Cetății Șcheia, trebuia adoptată acea metodă de lucru care să permită pînă la urmă stabilirea precisă a tuturor datelor referitoare: *mai întîi*, la planul, datarea etapelor de construcție, eventual de reconstrucție a cetății și, *în al doilea rînd*, cunoscînd datele de mai sus, la încadrarea monumentului în ansamblul istoric complex al vremii sale.

Așadar, colectivul de cercetare a ruinelor de la Șcheia avea de ales între « metodele » de săpături (!) practicate în trecut la Cotnari, Hîrlău, Cetatea Neamțului, Tîrgoviște, Curtea de Argeș și chiar la Suceava și în numeroase alte vechi așezări — și între metoda de săpături întemeiată în bună parte pe *stratigrafia* depunerilor de cultură materială.

Cum era și de așteptat, colectivul a ales ultima metodă, singura eficientă, căci, după cum se va vedea, n-a fost de-ajuns să se stabilească planul și datarea Cetății Șcheia, ci, pe măsură ce lucrul înainta, s-au ivit probleme noi, legate direct de întrebarea dacă fortificația șcheiană a fost sau n-a fost terminată. Or, aceste probleme trebuiau să fie rezolvate în funcție de cercetările în pămînt și de interpretarea stratigrafică a acestora.

Într-adevăr, a frapat faptul că Șcheia prezintă urme vizibile de demolare (demantelare), rapidă și organizată. Lipseau construcțiile interioare și alte urme de locuire durabilă în cetate.

[1] *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 365.

https://biblioteca-digitala.ro

Or, elucidarea acestor probleme importante și « îngustarea cîmpului de pendulare a ipotezelor referitoare la terminarea sau neterminarea, folosirea sau nefolosirea acestei cetăți » [1], n-a fost posibilă fără prețul unei cercetări stratigrafice complexe, ale cărei rezultate pozitive se datoresc în bună parte metodei de lucru adoptate în cursul săpăturilor de la Cetatea Șcheia.

În cîteva cuvinte, metoda a constat dintr-o rețea de secțiuni și suprafețe (fig. 6 și 7), aplicată pe dealul Cetății Șcheia în așa fel, încît, pe cît a fost cu putință, secțiunile să fie orientate pe direcția pantei de scurgere și nu pe direcția curbelor de nivel (adică perpendiculare pe acestea din urmă). În felul acesta, depunerile arheologice erau interceptate concomitent, atît în succesiunea lor stratigrafică, unele deasupra altora, pe verticală, cît și pe orizontală (răspîndirea urmelor materiale pe un spațiu dat).

Descrierea săpăturilor. *Săpăturile din anul 1952.* Începute la 1 iulie 1952, săpăturile din prima campanie de cercetare arheologică de la Cetatea Șcheia au durat aproape trei luni. Scopul lor a fost să se precizeze planul Cetății Șcheia.

Terenul destinat cercetării a fost împărțit în *cinci sectoare*, fiecare purtînd sigle de la *A* la *E* (fig. 6). Sectoarele *A* și *B* au fost destinate exclusiv pentru cercetarea ruinelor cetății și sînt despărțite între ele de un ax central, orientat NV—SE, reprezentat de linia în prelungire, marcată în teren de secțiunea VI A (fig. 18).

Au fost săpate 32 de secțiuni a cîte 1,50 m lățime și două a cîte 1 m lățime, totalizînd aproape 1 220 m lungime sau circa 1 800 m². Au mai fost deschise și opt suprafețe (casete), care însumează și ele circa 430 m². La un loc, în campania de săpături din anul 1952, s-a cercetat pe cale arheologică o suprafață de circa 2 230 m². Săpătura a ajuns pretutindeni pînă la pămîntul viu, respectiv pînă la 0,30—2,50 m adîncime față de nivelul actual al solului.

Încă din prima campanie, săpăturile au oferit aproape toate datele necesare unei adînciri a problemelor legate de construcția Cetății Șcheia. Astfel, planul cetății, stabilit în cursul acestor săpături, n-a suferit modificări în urma celorlalte campanii. Tot în această campanie a fost stabilită și schema stratigrafică a depunerilor de pe teritoriul cetății; jaloanele stratigrafice au fost puse permanent în conexiune cu operațiile de amenajare din timpul construcției cetății.

Săpăturile din anul 1953 au avut scopul de a adînci studiul monumentului descoperit, prin sondaje extinse — în special în sectoarele *A*, *B* și C. Un loc important l-a ocupat problema amenajărilor de teren (pavaje, nivelări de viroage, înălțări de teren etc.), inclusiv încadrarea lor în timp, în funcție de ansamblul de construcții de la Șcheia. A fost urmărită, de asemenea, tehnica de construcție a cetății mușatine — atît cît îngăduia starea de conservare a ruinelor.

Paralel cu acestea, cercetările au pus accentul pe sectorul cuptoarelor de ars piatra de var, precum și pe resturile așezării temporare din fața acestora. În această campanie, și pentru prima oară pe teritoriul Moldovei, se confirmă aici în așezarea temporară de la Șcheia, coexistența în secolul al XIV-lea a ceramicii rurale, de factură și tradiție « prefeudală » cu aceea de factură orășenească [2].

[1] *Materiale*, IV, 1957, p. 240.

[2] *Ibidem*, p. 241; cf. și *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 313.

https://biblioteca-digitala.ro

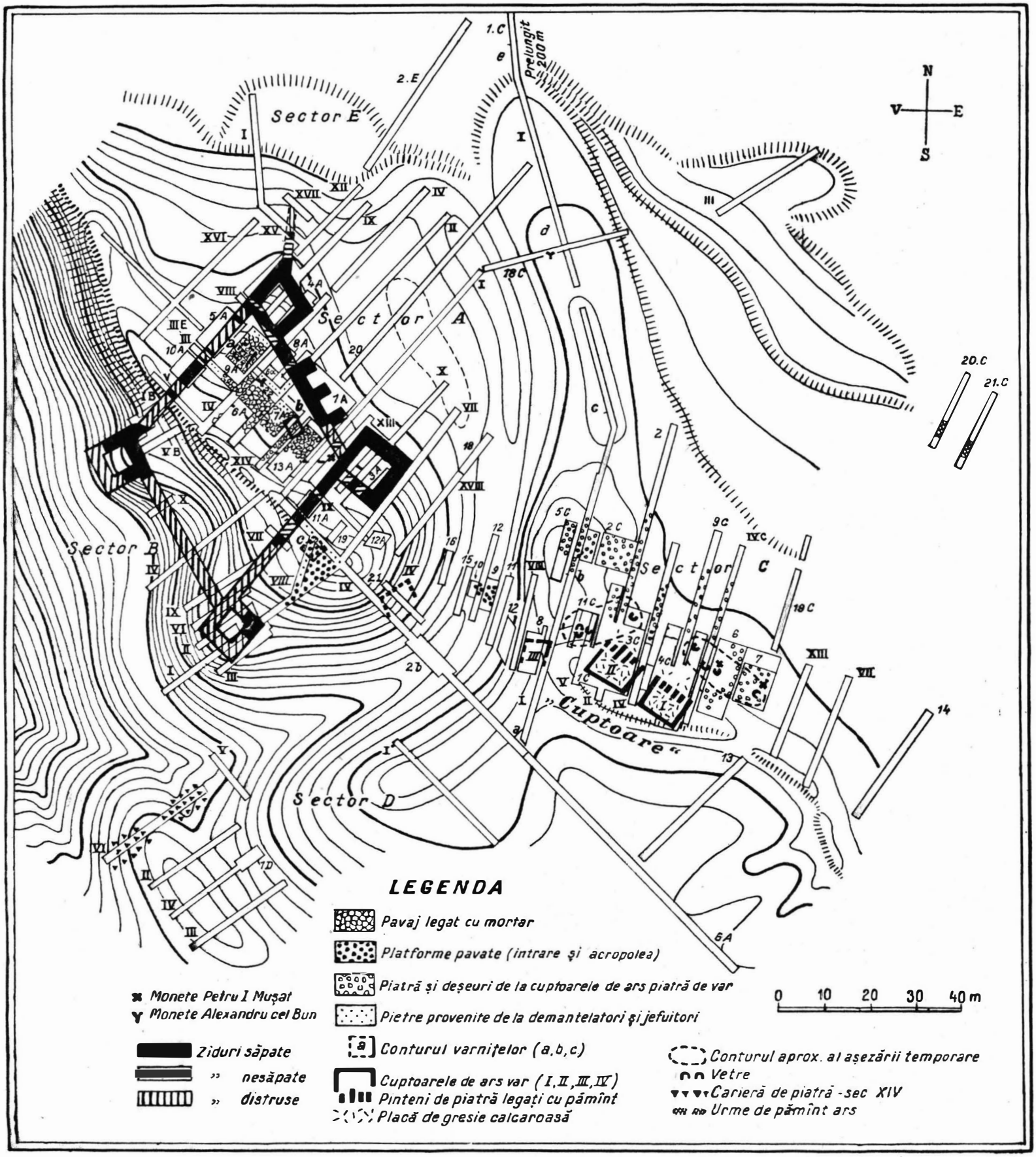

Fig. 6. — Planul general al săpăturilor arheologice executate la Cetatea Şcheia, 1952—1956.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

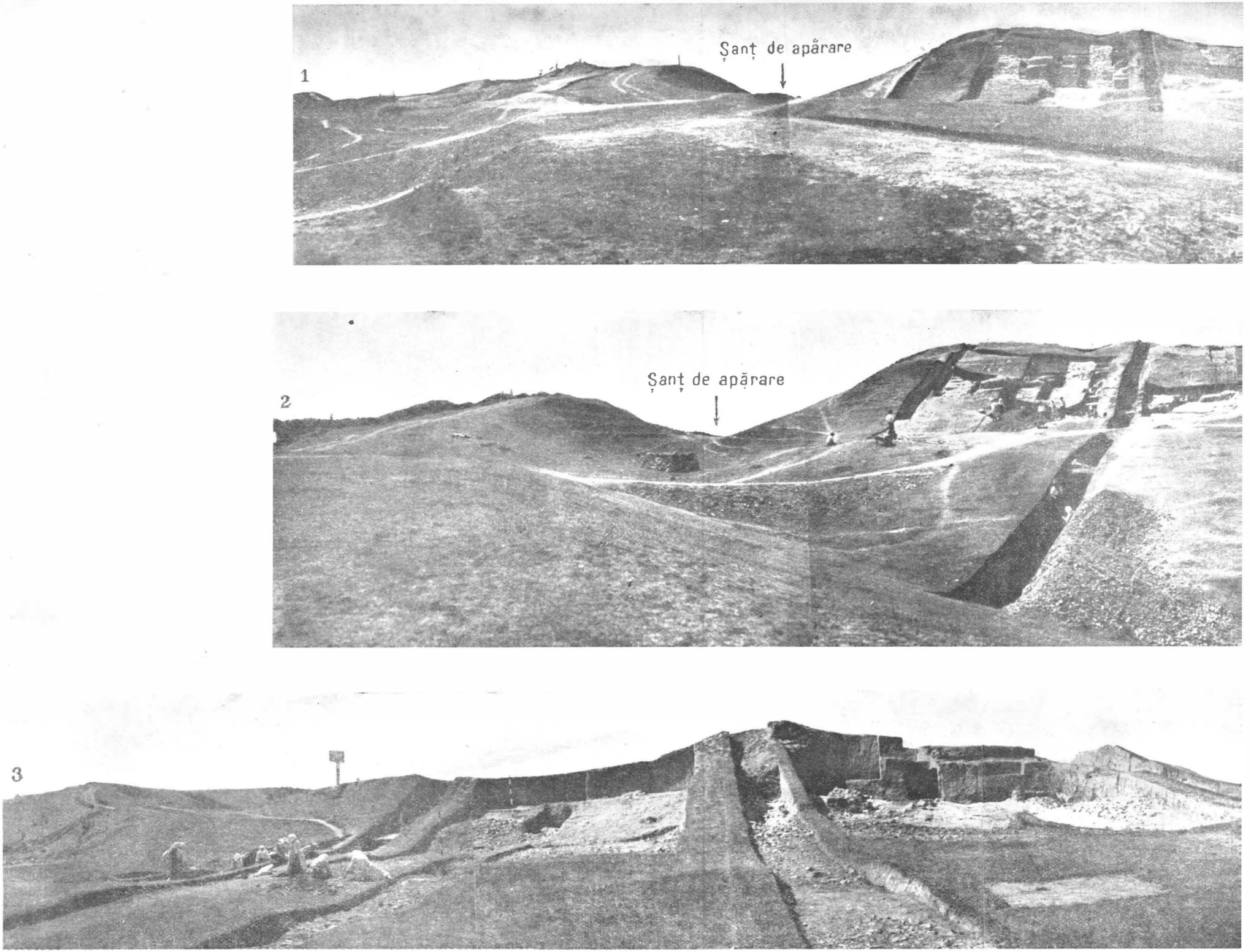

Fig. 7. 1—2, ansamblul săpăturilor arheologice executate pe latura de nord-est a Cetății Șcheia; 3, privire generală asupra sectorului C

https://biblioteca-digitala.ro

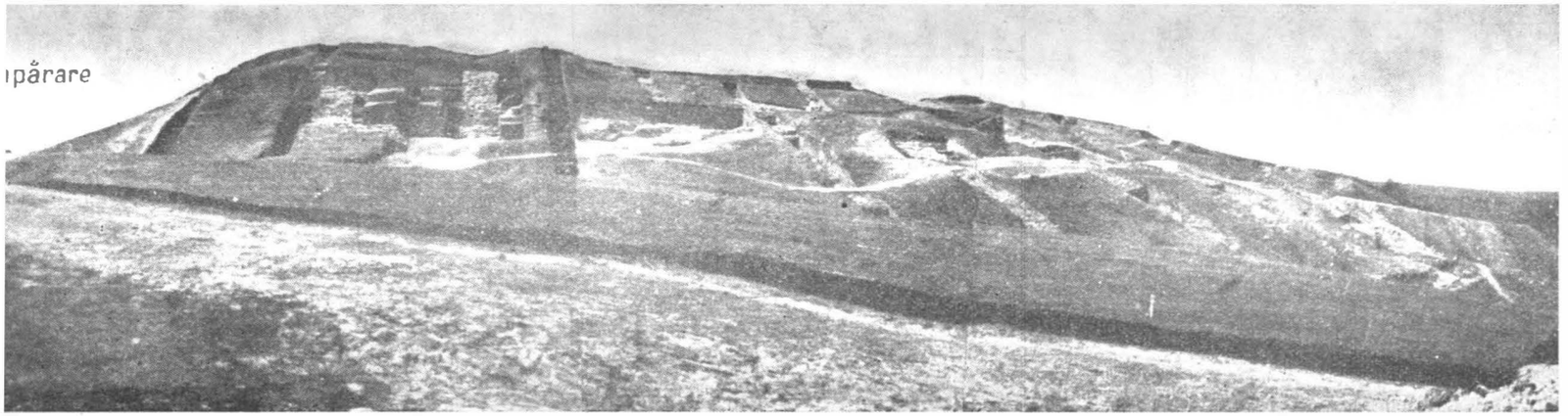

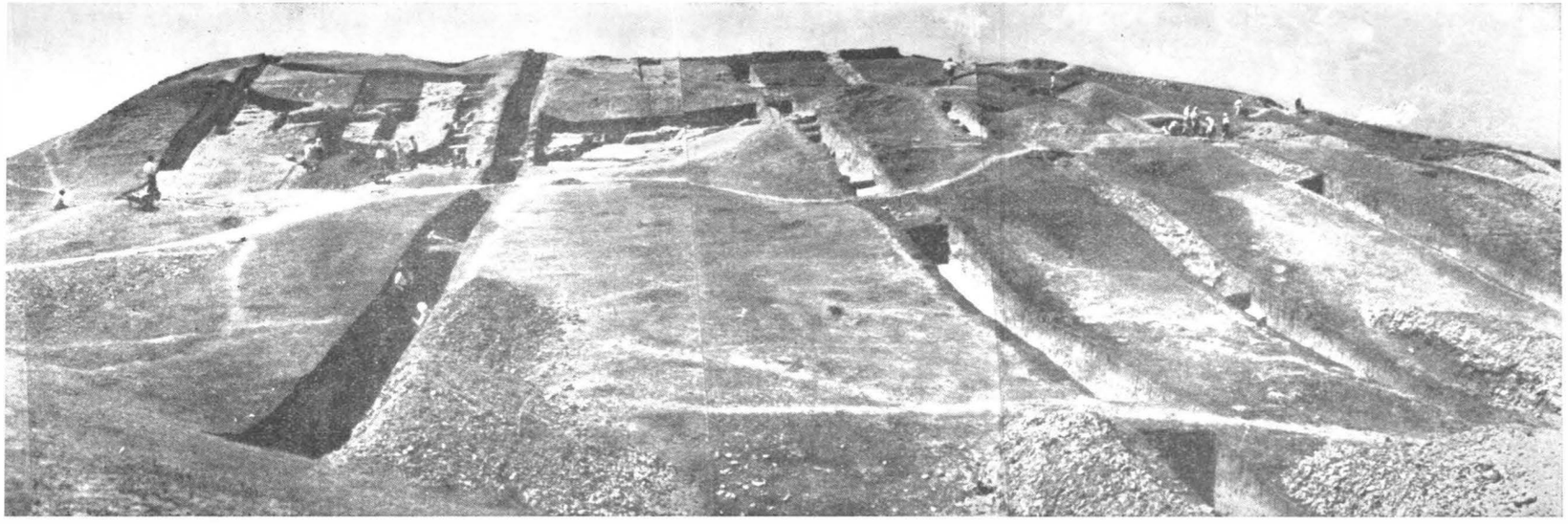

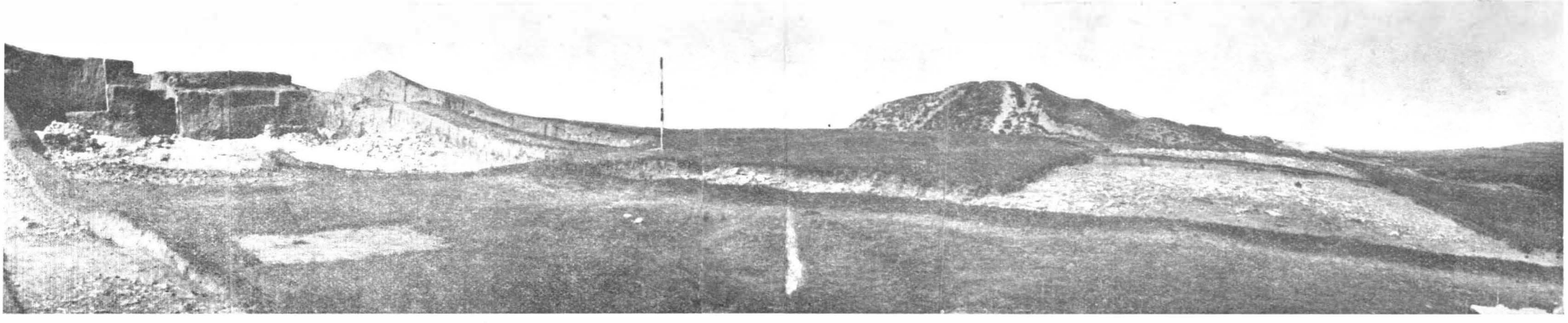

de nord-est a Cetăţii Şcheia; 3, privire generală asupra sectorului C (cuptoare), în fund, în planul din dreapta, se vede acropolea cetăţii medievale.

https://biblioteca-digitala.ro

Săpăturile din anii 1954, 1955 și 1956 [1]. Problemele generale pe care le ridica Cetatea Șcheia fuseseră atacate pe rînd în primele două campanii de săpături. Acestea se refereau pe de o parte la stabilirea planului cetății, iar pe de alta la încadrarea în timp a operațiilor de construcții.

Începînd cu anul 1954, cercetările au căpătat un caracter restrîns; se urmăreau problemele în detaliul lor, în vederea articulării diferitelor elemente care să îngăduie un răspuns limpede la principala întrebare în legătură cu Cetatea Șcheia: *a fost sau nu terminată Cetatea Șcheia?* Și, legată de aceasta: *a fost sau nu folosită Cetatea Șcheia?*

Firește, săpăturile propriu-zise au continuat: în sectorul intrării în cetate, în incintă (sectorul *A*), în regiunea carierei de piatră (sectorul *D*) — ca și în sectorul cuptoarelor de ars piatra de var (*C*).

Majoritatea concluziilor care apar în monografia de față s-au conturat în cursul cercetărilor dintre 1953 și 1956.

[1] A se vedea: *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 789—793; *Materiale*, IV, 1957, p. 240—241, 256—261; *Materiale*, V, 1959, p. 604—606. Întrerupte în anul 1957, cercetările de la Cetatea Șcheia au continuat în anul 1958 și au avut scopul de a definitiva observațiile deja înregistrate (cf. *Materiale*, VII, *sub tipar*).

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL II

STRATIGRAFIA

Rezultatele obţinute în cercetarea Cetăţii Şcheia, se datoresc în mare măsură unor observaţii stratigrafice, înregistrate minuţios, de-a lungul celor cinci campanii de săpături (1952—1956).

Întrucît pe teritoriul actual al cetăţii viaţa n-a fost intensă, nici înainte de construcţie şi nici în timpul existenţei acesteia, stratigrafia pare, la prima înfăţişare, drept simplă şi uşor de înţeles. Dar ea pare simplă, deoarece în secţiunile noastre au fost interceptate doar două (şi singure) niveluri de viaţă şi anume: unul, sporadic, din comuna primitivă şi al doilea, de scurtă durată, din epoca feudală.

Pentru a înţelege problemele stratigrafice de la Şcheia, vom prezenta situaţia înregistrată în cuprinsul a două secţiuni: 1) secţiunea IV *A* din incinta cetăţii (sectorul *A*) şi 2) secţiunea 9 C (sectorul cuptoare). Mai întîi vom prezenta schema stratigrafică şi apoi vom trece la interpretarea acesteia, la fiecare secţiune în parte.

1. Secţiunea IV *A* a fost plasată pe latura de NE a incintei şi este orientată NE—SV. Capătul de SV al secţiunii pleacă din creasta de pămînt care desparte incinta în două şi, după ce traversează latura de nord-est a incintei (zidul nr. 1), depăşeşte această latură spre NE, oprindu-se în şanţul de apărare al cetăţii. Ea măsoară 70 m în lungime şi 1,50 m în lăţime.

În capătul de SV, după îndepărtarea pămîntului vegetal, au fost descoperite bucăţi de pietre mărunte, amestecate cu fragmente mici de mortar. Acest material, rulat dinspre creastă, s-a depus peste o placă de mortar groasă de 0,20—0,25 m (fig. 8/2) şi alcătuită din var, nisip, cărămidă pisată şi rare urme de cărbuni. Pe alocuri, la baza plăcii de mortar, am găsit bucăţi de gresii de mărimi mijlocii şi mici.

În cuprinsul secţiunii IV *A*, placa de mortar a fost cruţată pînă pe linia secţiunii III *A* (fig. 6); în schimb, începînd din dreptul acesteia, placa de mortar a fost secţionată în spre zidul de incintă (fig. 8/2), în vederea cercetării depunerilor pînă la pămîntul viu, precum şi a stabilirii raportului stratigrafic dintre ea şi zidul nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel, s-a putut constata că la sud-est de zidul de incintă placa de mortar fusese spartă încă din vechime, în profil (fig. 8/2) placa legîndu-se de zid printr-o lentilă de mortar și piatră măruntă. În capătul de NE al plăcii de mortar și în parte sub lentila de moloz, a fost interceptată o dungă de cenușă, al cărei rost îl vom preciza mai departe. În apropierea zidului nr. 1, sub lentila de moloz, se află un strat de pămînt de culoare brun-roșcată, sărac în materiale arheologice, iar la baza dungii de cenușă a fost găsit un strat de pămînt galben-roșcat conținînd în partea sa superioară cîteva cioburi neolitice. Sub acest nivel apare pămîntul viu.

La NE de zidul nr. 1, sub solul vegetal, se află o lentilă de pămînt brun-roșcat purtat, avînd la bază bucăți mici de piatră și fragmente de mortar. Sub nivelul de pietre a apărut un alt strat de pămînt brun-roșcat, care suprapune dunga de cenușă ce separă solurile antrenate de pămîntul viu (fig. 8/2). În continuare, sub solul vegetal reapare stratul de pietre, care coboară dinspre zidul de incintă: sub pietre, la circa 7 m de zid, s-a dat de un strat de humă galbenă-verzuie care umple o viroagă, iar pe fundul acesteia din urmă reapare dunga de cenușă. Aceasta zace aici pe un pămînt viu de culoare brun-roșcată, care suprapune la rîndul lui un strat de humă galbenă-verzuie.

Mai departe, observăm în profil o aglomerare de pietre și mortar, care în secțiune prezintă forma unui triunghi. Partea de est a acestui complex a fost tăiată de o groapă umplută cu bucăți mari de mortar și cu pietre provenite de la o zidărie distrusă. La baza acestor materiale regăsim huma galbenă-verzuie depusă peste un rest din dunga de cenușă. La NE de acest complex, panta coboară către șanțul de apărare; în această regiune a secțiunii, din nivelele descrise regăsim doar slabe urme din dunga de cenușă și unele lentile de pămînt care o acoperă.

În șanțul de apărare dunga de cenușă dispare, fiind tăiată cu prilejul amenajării șanțului și valului de apărare.

★

Pentru interpretarea nivelelor descrise, vom porni de la straturile prezentate mai sus, în ordinea întîlnită în săpături, adică de sus în jos.

Stratul vegetal din incintă, subțire de 0,10—0,15 m se compune dintr-un pămînt negru-murdar, rezultat din putrezirea vegetației și din depuneri eoliene. Nivelul de pietre mărunte, descoperit pe placa de mortar, a fost adus aici de agenții atmosferici dinspre creasta cetății. În cuprinsul stratului vegetal au fost găsite fragmente ceramice și monede din secolele XIX—XX.

Placa de mortar a fost amenajată în regiunea crestei despărțitoare a incintei, direct peste dunga de cenușă. Pe placă au fost descoperite fragmente ceramice de factură orășenească, datate în secolul al XIV-lea. Către zidul nr. 1 arătam că placa a fost deteriorată în urma unei intervenții, marcată în profil prin lentila de moloz și piatră provenită din distrugerea plăcii și a zidului nr. 1. În cuprinsul acestei lentile am găsit ceramică datată cu monedă de la începutul secolului al XV-lea (Alexandru cel Bun).

Capătul de NE al plăcii, împreună cu lentila de moloz și piatră măruntă zac deasupra unui strat de pămînt brun-roșcat, în care au fost descoperite fragmente ceramice de tip Cucuteni A și resturile unui vas medieval de factură rurală, ornamentat cu val. Menționăm că în acest pămînt nu am găsit nici un fragment de vas din grupul ceramic orășenesc. Stratul de pămînt purtat, la care

https://biblioteca-digitala.ro

ne-am referit mai sus, provine din şanţul de fundaţie al zidului nr. 1. Acest pămînt a fost împrăştiat şi nivelat în incintă peste dunga de cenuşă. Sub aceasta din urmă apare pretutindeni pămîntul viu.

La NE de zidul de incintă, peste dunga de cenuşă apare un pămînt purtat de culoare brun-roşcată şi o lentilă de piatră cu mortar, care anunţă momentul construcţiei zidului. Pămîntul purtat, de sub nivelul de călcare al constructorilor, provine de la săpătorii şanţului de fundaţie, iar stratul de pămînt purtat situat deasupra nivelului de construcţie a fost pus în legătură cu etapa de încheiere a lucrărilor şi amenajarea exteriorului incintei. Peste pămîntul nivelat în faza finală arătam că apare o lentilă de piatră măruntă, pe care o punem în legătură cu momentul de distrugere a cetăţii.

S-a amintit că la NE de zidul de incintă a fost descoperită o viroagă, pe fundul căreia s-a dat de dunga de cenuşă. La NE de această viroagă a fost descoperită o alta mai mică, acoperită şi ea cu lut galben-verzui purtat, pe al cărui fund zace dunga de cenuşă ceea ce dovedeşte că umplerea viroagelor a fost făcută în aceeaşi vreme. Nivelarea viroagelor este o operaţie contemporană cu lucrările de finisare a cetăţii şi cu amenajarea exteriorului fortului. Trebuie să arătăm însă că, mai tîrziu, în cuprinsul celei de-a doua viroage, a fost săpată o groapă din care s-a scos lutul de umplutură pînă aproape de partea superioară a dungii de cenuşă. În locul lutului, au fost depozitate aici bucăţile de mortar şi pietrele cu urme de mortar de care s-a amintit. Groapa taie în capătul de V al viroagei lentila de mortar şi pietre mărunte, scurse dinspre regiunea zidului nr. 1. În cuprinsul acestei lentile, deosebim fîşii de piatră măruntă alternînd cu altele de pămînt, formate sub acţiunea agenţilor atmosferici. Lentila este posterioară momentului în care groapa a fost umplută cu lut şi s-a format în răstimpul dintre etapa de finisare a cetăţii şi aceea a distrugerii ei. Groapa a fost săpată deci în vremea distrugerii zidurilor, cu care prilej au fost depozitate aici şi resturile menţionate.

2. Capătul de sud al secţiunii 9 C pleacă din creasta care desparte sectoarele C şi *D*, iar cel de nord se opreşte în marginea unei platforme din faţa cuptoarelor de ars piatra de var (fig. 6). Secţiunea este orientată aproximativ N—S şi are dimensiunile $50 \times 1{,}50$ m.

Sub solul vegetal, în capătul de sud, a apărut un pămînt ars puternic. El are culoarea roşie şi se întinde spre nord pe o lungime de circa 10 m. În regiunea crestei despărţitoare, pămîntul ars la roşu măsoară în adîncime circa 2,50 m şi se subţiază spre nord, atingînd 0,50—0,60 m. Pe fundul secţiunii am găsit o placă de gresie calcaroasă a cărei limită de nord se opreşte în regiunea unor piloni de piatră legaţi cu pămînt (fig. 8/1). La nord de aceşti piloni observăm trei gropi de dată recentă, care taie o lentilă de piatră scursă dinspre pantă. Sub această lentilă apare o placă de gresie calcaroasă, iar aceasta zace la rîndul ei peste un strat alcătuit din pietre arse. O a doua placă de gresie calcaroasă, foarte rezistentă, a fost descoperită sub lentila de pietre.

Capătul de nord al celei de-a doua plăci de gresie calcaroasă continuă spre nord cu o lentilă de piatră măruntă, care se subţiază pe măsură ce coboară spre pantă. Sub această placă s-a dat peste un strat de pămînt purtat, aşezat peste dunga de cenuşă. Deasupra lentilei de pămînt purtat, cuprinsă între prima placă şi dunga de cenuşă au fost găsite mai multe vetre, datate cu ceramică şi monede din vremea lui Petru I Muşat.

https://biblioteca-digitala.ro

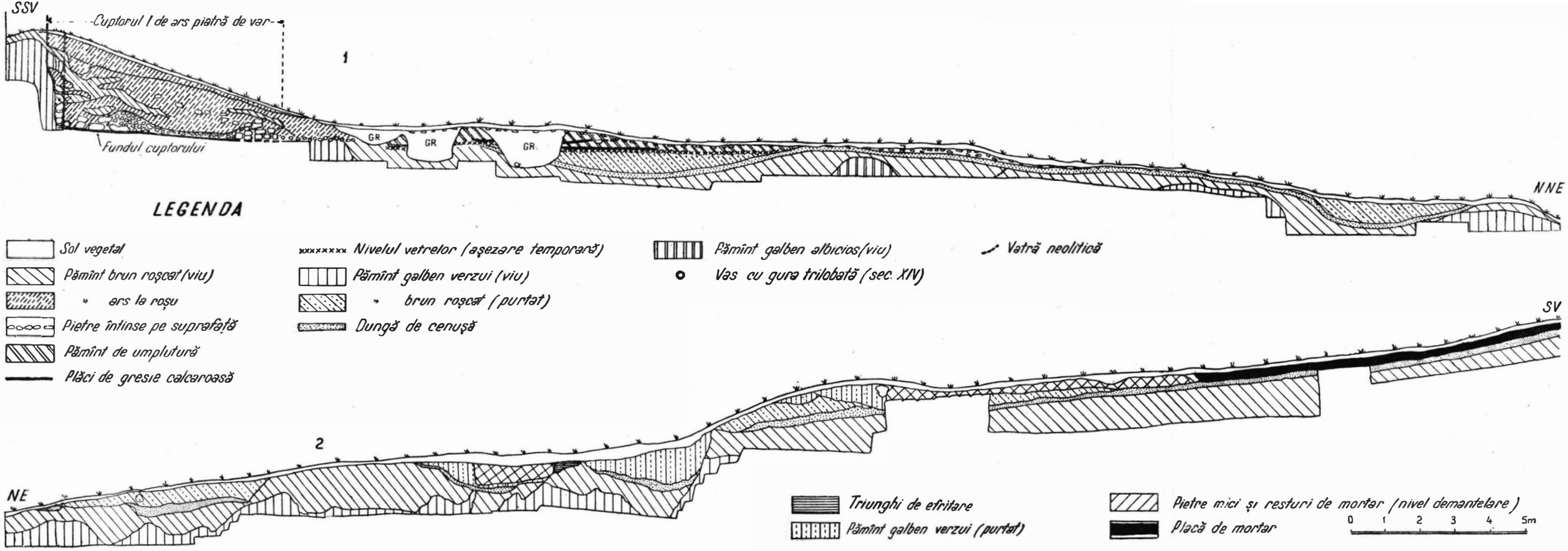

Fig. 8. — 1, profilul peretelui de vest al secţiunii 9 C; 2, profilul peretelui de nord-est al secţiunii IV A (v. şi fig. 9/1).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 9. — 1, vedere parţială asupra profilului de nord-est al secţiunii IV A; 2, resturile cuptoarelor I şi II.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

În sfîrșit, în regiunea de nord a secțiunii 9 C, sub dunga de cenușă, apare și o vatră neolitică (fig. 8/1).

Din descrierea profilului de vest al secțiunii 9 C, reiese că în acest sector al cetății constructorii au executat următoarele lucrări. În regiunea crestei despărțitoare ei au perforat nivelul de călcare — marcat prin dunga de cenușă — și s-au adîncit în interiorul crestei pentru a obține o cavitate în care au amenajat un cuptor de ars piatra de var. Pămîntul scos din această groapă a fost împrăștiat și nivelat peste dunga de cenușă, în regiunea de nord. Tot acum a fost nivelată și viroaga naturală interceptată în capătul de nord al secțiunii 9 C. Peste pămîntul de umplutură și nivelare din fața cuptorului au fost amenajate mai multe vetre temporare, a căror funcționare a fost întreruptă de prima placă de gresie calcaroasă scursă peste ele, ca rezultat al funcționării cuptorului. După formarea plăcii a trecut un timp oarecare, în care, peste placă, s-a depus un strat format din pietre arse amestecate cu lut roșu, scurs din pereții cuptorului.

A doua placă de gresie calcaroasă, situată deasupra stratului de dărîmături, marchează o altă etapă de funcționare a cuptorului. Lentila depusă deasupra celei de-a doua plăci, reprezintă momentul în care dinspre cuptor încep să se depună resturile de piatră amestecate cu bucățile de lut ars, căzute din pereții cuptorului, ca urmare a părăsirii acestuia.

*

Din observațiile prezentate pe marginea celor două profile, rezultă că pe teritoriul cetății Șcheia au fost surprinse urmele de viață a două categorii de populație, despărțite în timp de milenii. Astfel, atît în incintă, cît și în exteriorul acesteia au fost interceptate urme sporadice, reprezentate de trei locuințe și o groapă — datînd toate din orînduirea comunei primitive.

Prima locuință a fost descoperită parțial în caseta 2 A și se caracterizează printr-o masă de chirpici, aflată la numai 0,15—0,20 m, sub nivelul dungii de cenușă. Acest fapt ne îndreptățește să presupunem că locuința era de suprafață. În preajma chirpicului, pe podeaua locuinței, au fost găsite fragmente ceramice atipice și puternic corodate.

A doua locuință a fost găsită în capătul de nord al secțiunii 6 A (fig. 6). Ea a fost săpată în pămîntul viu cu circa 0,65—0,70 m sub nivelul dungii de cenușă.

Ultima locuință a fost sesizată în secțiunile IX A și 19 A (fig. 6). Ea se deosebește față de primele, deoarece în cuprinsul ei a fost descoperită o ceramică aparte (fig. 10/4—6).

Groapa amintită mai sus a fost descoperită pe acropolea cetății, în secțiunea VIII A (fig. 20/4).

Atît locuințele cît și groapa nu au fost cercetate prin suprafețe, deoarece nu intrau în obiectivul principal de cercetare de la Șcheia și mai ales pentru motivul că peste pîrăul Șcheia, în marginea de est a satului cu același nume, a fost descoperită o întinsă și bogată așezare din această epocă (fig. 13).

Cu toate că cercetarea complexelor din comuna primitivă a fost făcută numai prin secțiuni, într-un cadru restrîns, socotim util să prezentăm pe scurt materialul arheologic descoperit în acele complexe.

Ceramica din comuna primitivă găsită la Șcheia se împarte din punct de vedere al tehnicii de execuție, a compoziției pastei și decorului — în două

https://biblioteca-digitala.ro

categorii. Prima, se caracterizează prin vase lucrate dintr-o pastă fină, arsă la roşu. Din rîndul ei se detaşează unele fragmente cu torţi (fig. 10/1—2). În ce priveşte forma buzelor, deşi puţine la număr, ne putem da seama că predomină cele înalte

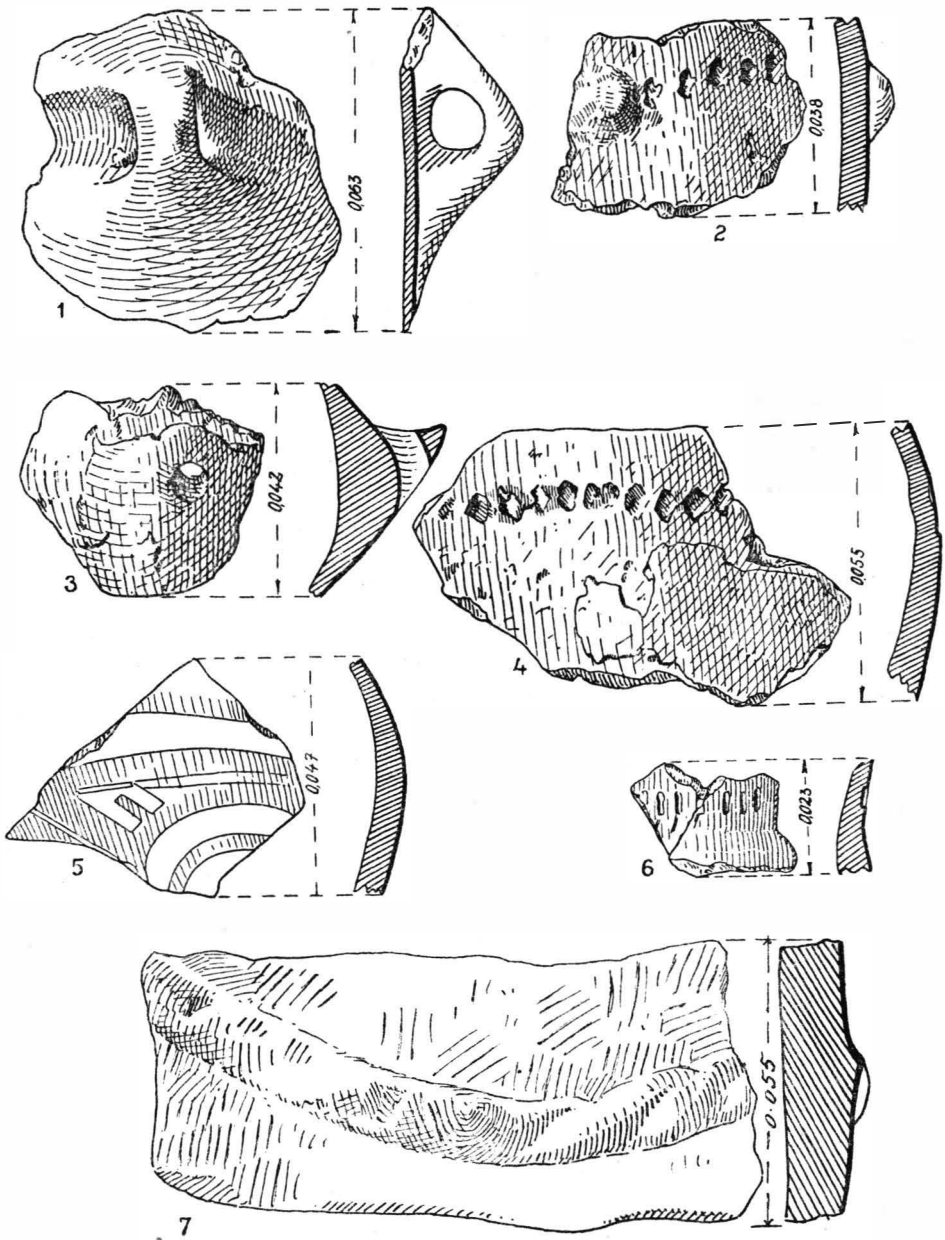

Fig. 10. — Ceramică din orînduirea comunei primitive: 1, 3, 5, Cucuteni A; 2, 4, 6, Gorodsk-Usatovo; 7, Latène?

şi răsfrînte uşor în afară. Fragmentele ceramice din această categorie au fost descoperite în locuinţele 1 şi 2, precum şi în partea inferioară a dungii de cenuşă, pe întregul bot de deal. Deşi corodate puternic, cioburile din acest grup se asociază cu altele pictate, descoperite întîmplător la circa 100 m, în afara incintei (fig. 10/3). Această ceramică aparţine culturii Cucuteni A.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel de al doilea grup ceramic din comuna primitivă se deosebește de cel cucutenian prin aceea că pasta sa este grosolană și conține impurități (boabe de nisip etc.). Fragmentele de vase din această categorie au fost arse la negru și lucrate cu mai puțină îndemînare. La acest grup ornamentul caracteristic constă din împun-

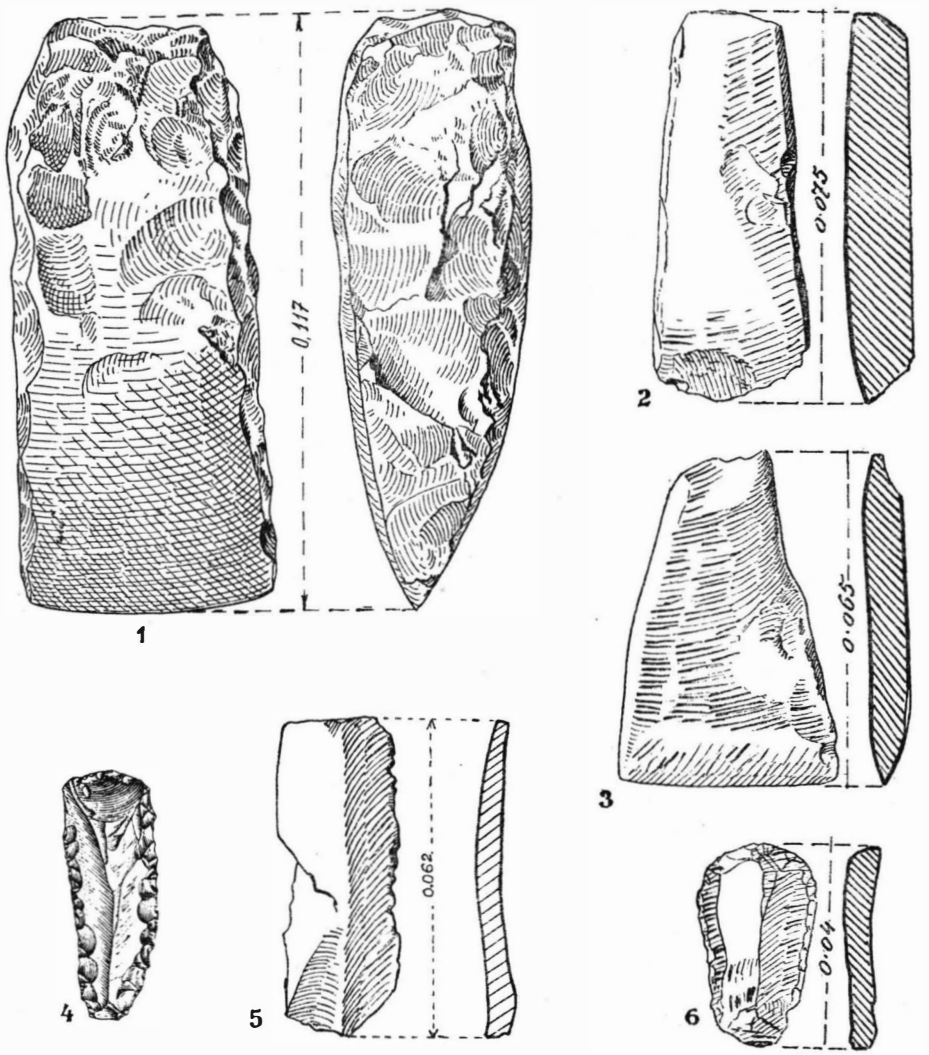

Fig. 11. — Unelte din orînduirea comunei primitive.

sături aplicate pe corpul vasului cu un beţişor sau os de pasăre (fig. 10/4—6). Această ceramică aparţine probabil grupului cultural Gorodsk-Usatovo.

Din rîndul uneltelor folosite de populaţia care a locuit botul de deal de la Șcheia în comuna primitivă, menţionăm șapte toporașe întregi și trei în stare fragmentară (fig. 11). Parte din aceste unelte au forme diferite, dar sînt lucrate din aceeași rocă — gresie caracteristică regiunii Suceava.

Unul dintre toporașe a fost lucrat din silex adus de la mari depărtări, probabil din regiunea Nistrului (fig. 11/1) și are dimensiunile: 11,7 cm lungime, 4,5 cm lăţime și 3,5 cm grosime.

https://biblioteca-digitala.ro

Din rîndul toporașelor din gresie ne reține atenția unul mai deosebit, avînd dimensiunile: 9,5 cm lungime, 4,5 cm lățime și 3,5 cm grosime. Partea tăioasă a acestui toporaș este ruptă, ca și cea opusă — pe una din părțile laterale aflîndu-se o gaură adîncă de 2—3 mm, neterminată, destinată pentru fixarea cozii.

În săpături au mai fost găsite și alte unelte din silex și gresie. În rîndul acestora se numără lame și fragmente de lame retușate pe una sau două din părți, răzuitoare, un vîrf retușat și mai multe așchii (fig. 11). Tot aici au fost descoperite fragmente de nucleie, un capac de nucleu și un percutor. Aceste materiale ne permit să emitem ipoteza că uneltele se lucrau local din materie primă procurată din împrejurimi (gresia), sau de la mari depărtări (silexul).

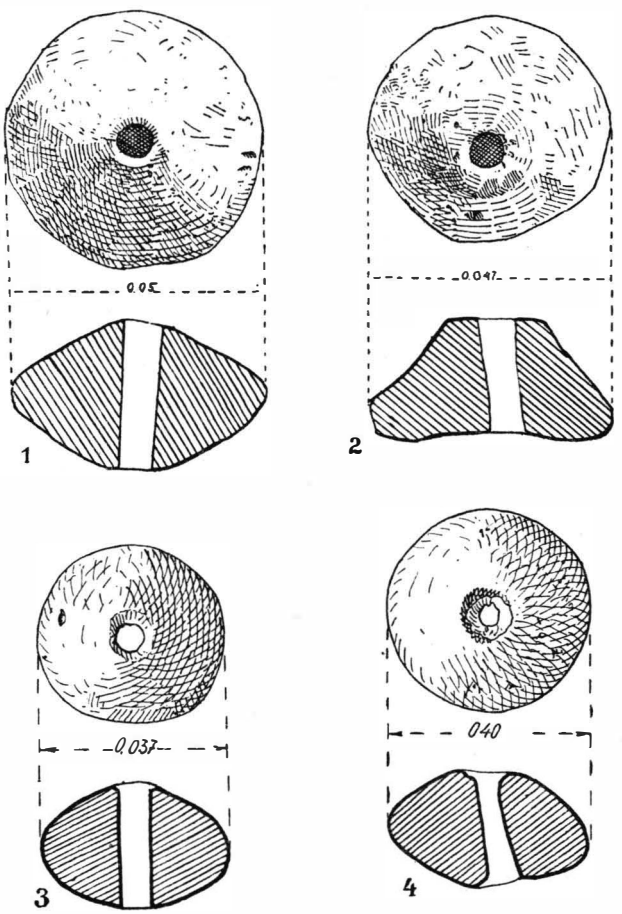

Fig. 12. — Fusaiole neolitice (Cucuteni).

Seria uneltelor din comuna primitivă de la Șcheia se încheie cu patru fusaiole (fig. 12). Una din ele are forma tronconică, alta este bitonconică, iar ultimele două sînt aplatisate și ovale în secțiune.

Spre deosebire de materialul prezentat mai sus, la Șcheia au mai fost descoperite, în condiții stratigrafice neconcludente, două fragmente ceramice cu pereții mai groși și ornamentați cu brîu alveolar (fig. 10/7).

Din cele relatate rezultă că teritoriul cetății a fost locuit sporadic în comuna primitivă, iar alte urme de viață nu mai sînt înregistrate aici pînă în momentul apariției constructorilor cetății, în veacul al XIV-lea.

Dunga de cenușă. Ridicarea cetății Șcheia a fost precedată de curățirea terenului, care este ilustrată pe dealul cetății și în afara acestuia de o dungă de cenușă, despre care s-a amintit la descrierea profilelor. Groasă de 0,17—0,25 cm, dunga de cenușă a fost interceptată în incinta cetății în două poziții față de restul nivelurilor. Ea este situată pretutindeni deasupra unui pămînt brun roșcat, a cărui parte superioară conține sporadic fragmente ceramice din comuna primitivă, în timp ce partea inferioară a acestui strat face legătura cu pămîntul viu.

Arătam mai sus că în regiunea crestei despărțitoare din incintă, dunga de cenușă este suprapusă direct de placa de mortar. Pe măsură însă ce terenul coboară înspre zidul nr. 1, ea este acoperită de un strat de pămînt purtat peste

https://biblioteca-digitala.ro

care, după nivelarea lui, a fost amenajat pavajul. De asemenea, s-a putut vedea că în exteriorul cetății, pe acropole, dunga de cenușă este suprapusă de o placă de mortar care reprezintă fundul unei varnițe. Tot aici, ea acoperă stratul din comuna primitivă și o groapă cucuteniană (fig. 20/4).

În cuprinsul platformei mărginite de șanțul de apărare al cetății și zidul nr. 1, dunga de cenușă a fost găsită pe fundul unor viroage naturale, fiind acoperită cu humă galbenă-verzuie purtată. Într-una din viroage, deasupra dungii

Fig. 13. — Vedere asupra sectorului D; în fund (XXX) așezarea neolitică cucuteniană.

de cenușă, am găsit fragmente din buza și pîntecul unui vas, aparținînd grupului ceramic rural de la Șcheia.

În șanțul de apărare, dunga de cenușă a fost tăiată — în schimb pe val este bine conservată sub mantaua acestuia. În capătul de NE al valului (secțiunea I C) au fost descoperite în dunga de cenușă resturi de copaci carbonizați, avînd diametrul tulpinii de 0,35—0,40 m [1].

În exteriorul incintei (regiunea cuptoarelor de ars piatra de var), am stabilit cu prilejul prezentării nivelelor din secțiunea 9 C, că dunga de cenușă este anterioară amenajării cuptoarelor și așezării temporare. Ea a fost conservată aici datorită nivelărilor făcute în fața cuptoarelor de ars piatra de var cu pămînt scos din regiunea crestei despărțitoare.

[1] *SCIV*, V, 1—2, 1954, fig. 36.

https://biblioteca-digitala.ro

În sectorul D (valul de SV), dunga de cenușă se păstrează bine, în schimb în regiunea carierei de piatră (secțiunile II—VI D) ea a fost îndepărtată, cu prilejul decapitării solului, în timpul exploatării pietrii din carieră.

Din cele relatate, rezultă că dunga de cenușă este situată pretutindeni deasupra nivelului neolitic și acoperă o groapă cucuteniană. Ea este deci ulterioară acestei epoci.

În dunga de cenușă nu au fost găsite fragmente ceramice, cu excepția ciobului de factură rurală descoperit în secțiunea II A. Această observație, conexată la constatarea că deasupra dungii de cenușă a fost amenajat pavajul incintei și unele varnițe — ne înlesnește datarea ei. Ea aparține perioadei imediat premergătoare construcției în piatră, marcînd nivelul de călcare dinainte de aceasta.

Lipsa materialului arheologic din cuprinsul dungii de cenușă, alături de tulpinile de copaci carbonizați — prăbușiți în ea și poziția sa stratigrafică față de celelalte etape și momente de construcție înregistrate la Șcheia, ne vor ajuta să-i determinăm originea și chipul în care s-a format.

Prezența copacilor arși în cuprinsul dungii de cenușă dovedește că botul de deal pe care a fost ridicată cetatea a fost acoperit în întregime de o pădure. Lipsa analizei cărbunilor nu ne permite să stabilim esența copacilor care împădureau dealul; în schimb, grosimea dungii de cenușă și cărbuni dovedesc că pe botul de deal al cetății a existat înainte de venirea constructorilor o vegetație bogată.

Pînă în prezent am întîlnit o situație analoagă în incinta mănăstirii Putna [1], unde săpăturile au dovedit că terenul fusese curățit înainte de construirea mănăstirii după aceeași metodă. Un astfel de procedeu a fost sesizat și pe teritoriul fortului Cetății de Scaun [2].

Defrișarea prin ardere a unor păduri în evul mediu este consemnată și în unele acte de cancelarie [3].

În încheiere, trebuie să arătăm că rolul de jalon principal al dungii de cenușă în cercetarea complexului Șcheia, reiese din însăși împrejurarea că ea reprezintă nivelul pe care au călcat constructorii cetății: constituind un element datat precis și cu rolul determinat, ne vom sprijini în tot timpul expunerii pe ea, pentru a înțelege ce s-a petrecut sub nivelul ei și mai ales deasupra ei.

---

[1] *Materiale*, IV, 1957, p. 267.
[2] *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 261.
[3] In această privință cf. P. P. Panaitescu, *Producția și viața economică* în vol. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Ed. Științifică, Buc., 1957, p. 33—34.

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA A DOUA

CETATEA MUŞATINĂ

CAPITOLUL I

RUINELE CETĂŢII

Cetatea de la Şcheia are forma unui romb, cu laturile aproape paralele şi egale (36 m lungime în interior × 3 m grosime), avînd în fiecare colţ cîte un turn de formă rectangulară (fig. 6).

Pentru a înlesni descrierea cetăţii vom numerota cu cifre arabe zidurile cetăţii, de la 1 la 4, după cum urmează: zidul de nord-est nr. 1; sud-est nr. 2; sud-vest nr. 3 şi nord-vest nr. 4.

Din aceleaşi considerente, vom nota cu cifre romane turnurile cetăţii şi anume: turnul de nord nr. I; de est nr. II; de sud nr. III şi de vest nr. IV.

Zidul nr. 1 are capătul de nord-vest comun cu turnul I, formînd chiar latura de sud-vest a acestuia, iar partea de sud-est se ţese cu zidul de nord-vest al turnului II (fig. 6). Din zidul nr. 1 pornesc trei contraforţi, orientaţi pe direcţia est.

Zidul nr. 2 se păstrează pe jumătate; el închide către NV turnul II, iar capătul de SV face legătura cu turnul III.

Din zidul nr. 3 nu se mai păstrează decît un fragment în colţul de SE al turnului IV (fig. 5—6), cu ajutorul căruia a fost făcută şi reconstituirea acestei laturi a cetăţii (evident ţinînd seama şi de colţul de SE al turnului III, cercetat prin secţiunile I—III B).

Zidul nr. 4 are capătul de NE legat de latura de NV a turnului I, iar înspre SV se uneşte cu turnul IV, suprapunîndu-se peste un fragment de zid prelungit din acest turn (fig. 6).

Zidurile au fost lucrate din bolovani de carieră nefasonaţi, care ating mărimi între 0,40 × 0,50 m. Din acelaşi material au fost ridicate şi turnurile cetăţii.

Dacă luăm în consideraţie lungimea zidurilor (măsurate în interior) obţinem o suprafaţă de circa 1 300 m². La aceasta se adaugă şi suprafaţa inclusă între turnurile pe care le descriem mai jos.

Turnul I are forma unui patrulater neregulat, formă impusă de împrejurările că în momentul ridicării acestui turn constructorii s-au folosit de laturile de NV şi de SV ale incintei care au o direcţie bine stabilită şi de care trebuia

https://biblioteca-digitala.ro

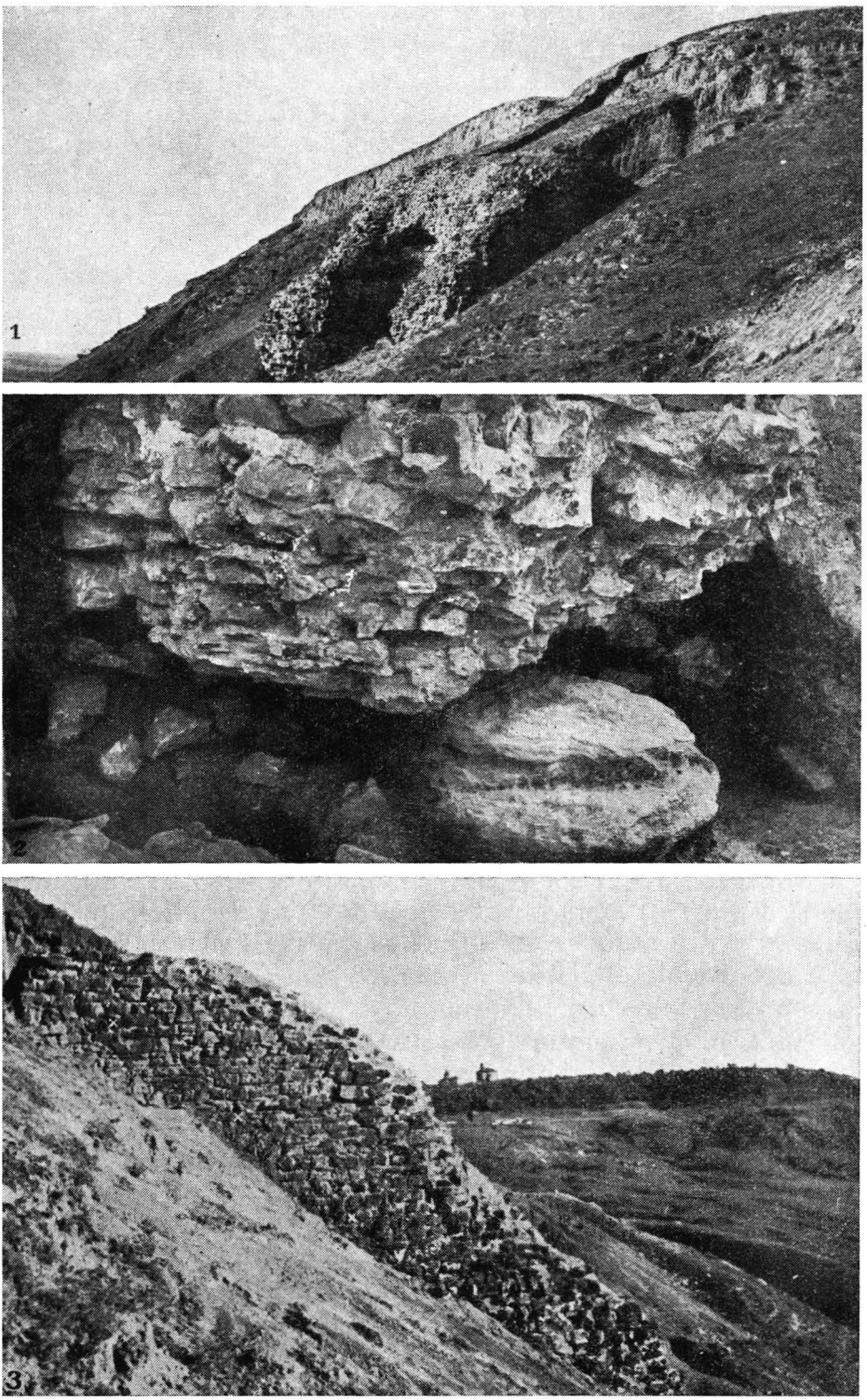

Fig. 14. — 1, turnul nr. IV (vedere dinspre sud); 2, fundaţia turnului nr. IV; 3, acelaşi turn văzut dinspre nord. Pe faţa zidului sînt marcate găurile de la schelă (XXX).

https://biblioteca-digitala.ro

să se țină seama deoarece, după cum am arătat, cele două laturi ale incintei (zidurile nr. 1 și 4) formează în același timp și laturi ale turnului I. Latura de NV are în interior lungimea de 6 m, iar latura de SV este de aceeași mărime; latura de SE măsoară 7 m în interior și 9 m în exterior; latura de NE închide turnul formînd în colțul de NE un unghi ascuțit. Această latură are dimensiunile de 7 m în interior și 11 m în exterior. Colțul exterior de nord al turnului I se sprijinea pe un contrafort orientat pe direcția nord (fig. 6 și 51).

Suprafața interioară a turnului I este de circa 37 m². Fundațiile acestui turn au fost dezvelite în întregime, urmărindu-se platformele lăsate, fie de demantelatori, fie de jefuitorii tîrzii.

Turnul II are forma aproape pătrată, cu trei dintre laturi dispuse în afara zidurilor cetății (cea de-a patra depășind cu 5 m zidul nr. 1) (fig. 6). Laturile turnului II au următoarele dimensiuni: NE 6 m în interior și 12 m în exterior; SV 7 m exterior, 11 m interior (fig. 15).

Turnul nr. II are suprafața interioară cea mai mare — circa 43 m² — și avea rostul de a apăra partea de SE a cetății. Fundația turnului se păstrează în întregime, fapt care a permis reconstituirea planului.

Din *turnul nr. III*, cel mai rău conservat, a fost descoperit doar colțul de SE (fig. 6). Planul turnului nr. III, aproape pătrat, a fost reconstituit după direcțiile șanțurilor de fundație descoperite în săpături (secțiunile I—III și VI B).

Laturile turnului, măsurate în interior, erau lungi de circa 5 m, ceea ce ne dă o suprafață interioară de aproape 25 m².

Turnul nr. III avea trei din laturi în afara curtinei, iar latura de NV parțial înglobată în perimetrul acesteia. Din acest punct de vedere, forma și poziția turnului III se aseamănă cu aceea a turnului II.

Turnul nr. IV, singurul păstrat la suprafață, are forma unui pătrat cu laturile egale între ele, care se înscriu la colțuri în unghiuri de 90°; și aici trei din laturi sînt dispuse în afara curtinei. Latura comună cu incinta este cea de NE. Latura de NV a turnului IV depășește cu circa 5 m colțul de NE, formînd un cot pe care se suprapunea zidul nr. 4 (fig. 6).

Dată fiind forma regulată a turnului, și ținînd seama de faptul că fiecare latură în interior măsoară 5 m, obținem o suprafață de 25 m². Cu această ocazie, observăm că turnurile III și IV au o suprafață interioară mai mică decît cele opuse. Partea de zidărie hașurată cu negru (fig. 6) se păstrează pe o înălțime de circa 6 m (fig. 14).

Suprafața totală a cetății (inclusiv turnurile) este de circa 1 450 m², iar perimetrul interior al zidurilor (fără contraforturi) este de circa 260 m.

Contraforții. *Primul contrafort* este situat la 5 m depărtare de regiunea unde se îmbină zidul nr. 1 cu turnul nr. II. El se leagă organic de zidul nr. 1, fiind construit o dată cu acesta și are lungimea de 4 m și grosimea de 3 m.

La NE de primul contrafort, la distanță de 6 m, a fost ridicat cel *de-al doilea contrafort*, avînd dimensiunile și forma identică cu cel de mai înainte.

Al treilea contrafort, ridicat pe aceeași latură și la distanță egală, are dimensiunile și forma celorlalte. Distanța de la contrafortul nr. 3 pînă la colțul de S al turnului nr. I este de 7 m (fig. 6 și 16).

https://biblioteca-digitala.ro

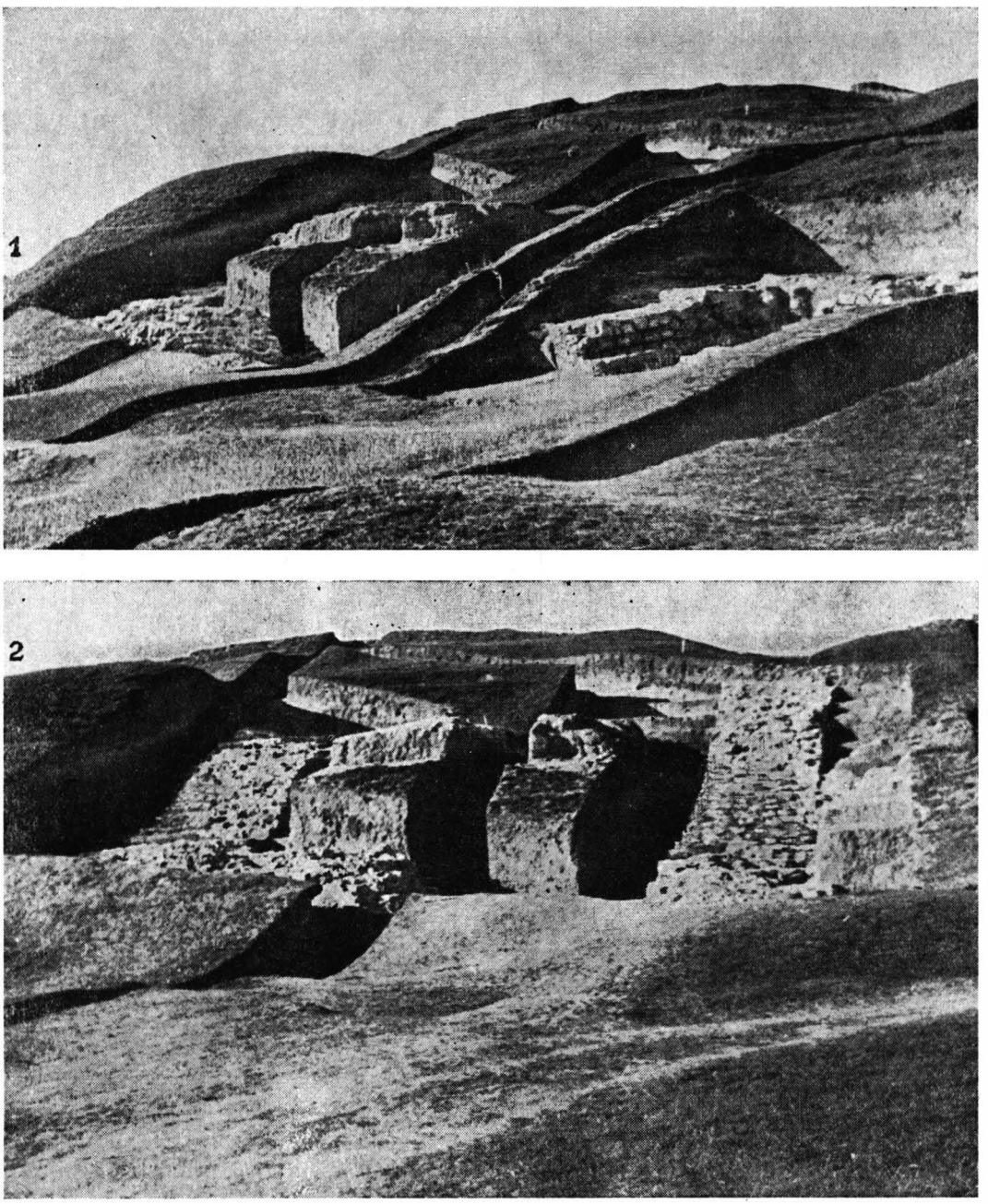

Fig. 15. — Vederi asupra turnului nr. II.

https://biblioteca-digitala.ro

Contraforții au fost cercetați la început prin secțiuni, iar mai tîrziu prin deschiderea suprafeței 1 A (fig. 6 și 16).

În colțul de N al turnului nr. I a fost descoperit un contrafort cu totul aparte, lung de 4,50 m și lat de 2 m, orientat spre nord (fig. 6 și 51). El se leagă organic de zidăria turnului, fiind ridicat o dată cu acesta. Contrafortul se păstrează pînă în regiunea secțiunii XV A, în starea lăsată de demantelatori.

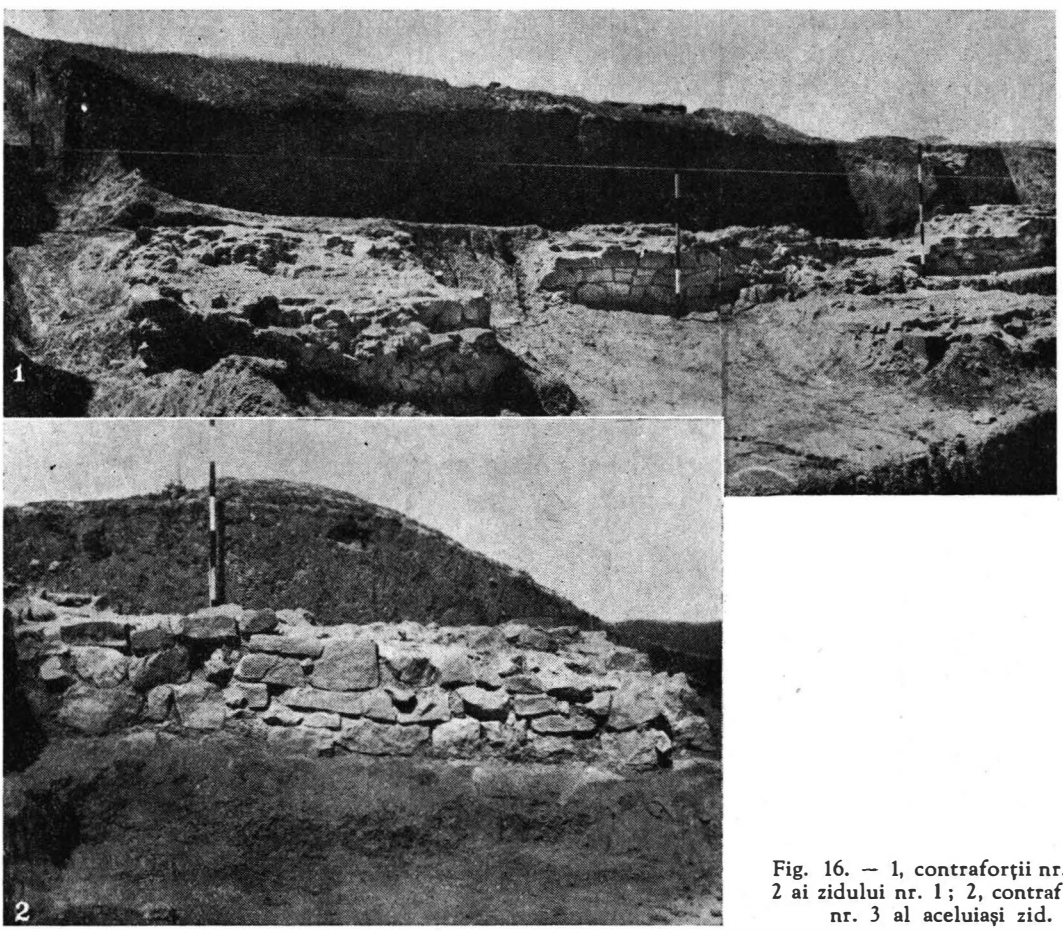

Fig. 16. — 1, contraforții nr. 1 și 2 ai zidului nr. 1; 2, contrafortul nr. 3 al aceluiași zid.

Pavajul. Un alt element constitutiv al Cetății Șcheia este reprezentat de pavajul din incintă. Acesta s-a păstrat numai pe latura de NE a incintei, deoarece pe latura opusă a fost antrenat către prăpastia pîrăului Șcheia, după demantelarea zidului nr. 3.

Pavajul a putut fi studiat în cuprinsul secțiunilor care brăzdează latura de nord-est a incintei (I, II, III, IV și XIV A) și mai ales în suprafețele deschise în această regiune a cetății (Casetele 6, 9 și 13 A) (fig. 6).

Înainte de începerea săpăturilor, s-a văzut că în incintă, în regiunea crestei despărțitoare, pavajul a fost așezat direct pe dunga de cenușă [1]; pe măsură însă ce terenul coboară înspre NE, s-a putut observa că a fost amenajat peste un

[1] O situație asemănătoare este documentată la Cetatea de Scaun din Suceava (*SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 261).

https://biblioteca-digitala.ro

pămînt de umplutură, depus deasupra dungii de cenușă. Stratul de umplutură se îngroașă treptat înspre zidul nr. 1, atingînd în preajma acestuia grosimea de 0,50—0,70 m.

Pavajul incintei este compus dintr-o placă de mortar, uniformă ca structură, măsurînd în grosime între 0,20 și 0,25 m. În compoziţia lui distingem var, nisip, cărămidă pisată, cărbuni, precum și bucăţi de pietre plate, înglobate în masa de mortar.

Ca moment de execuţie, placa de mortar este posterioară fundaţiilor, deoarece a fost turnată după ce au fost săpate șanţurile de fundaţie și după ce pămîntul scos de aici a fost aruncat înspre incintă, cu scopul de a nivela terenul și a îndulci panta. Din analiza secţiunilor care au perforat placa, reiese că aceasta a fost turnată în momentul cînd zidurile cetăţii atinseseră pretutindeni înălţimea pămîntului de umplutură, depus deasupra dungii de cenușă. Placa a fost amenajată în timp ce funcţionau varniţele folosite pentru pregătirea mortarului.

În regiunea crestei despărţitoare au fost surprinse bucăţi din placa de mortar, alunecate dinspre creastă către zidul nr. 1. Aceste alunecări au avut loc în etape deosebite, deoarece între plăci au fost surprinse lentile de pămînt negru-murdar depuse sub acţiunea agenţilor atmosferici.

Procesul de alunecare al plăcilor s-a desfășurat în perioada de după demantelarea cetăţii și pînă în zilele noastre.

Structura plăcii de mortar și raportul stratigrafic, stabilit între amenajarea ei și celelalte complexe din incintă, dovedesc că pavajul a avut un rol bine precizat în ansamblul cetăţii.

Acropola. Din planul prezentat, reiese că pe latura de sud-est a Cetăţii Șcheia există un mamelon care domină botul de deal. În mod convenţional am denumit acest punct dominant *acropola* cetăţii (fig. 6 și 17).

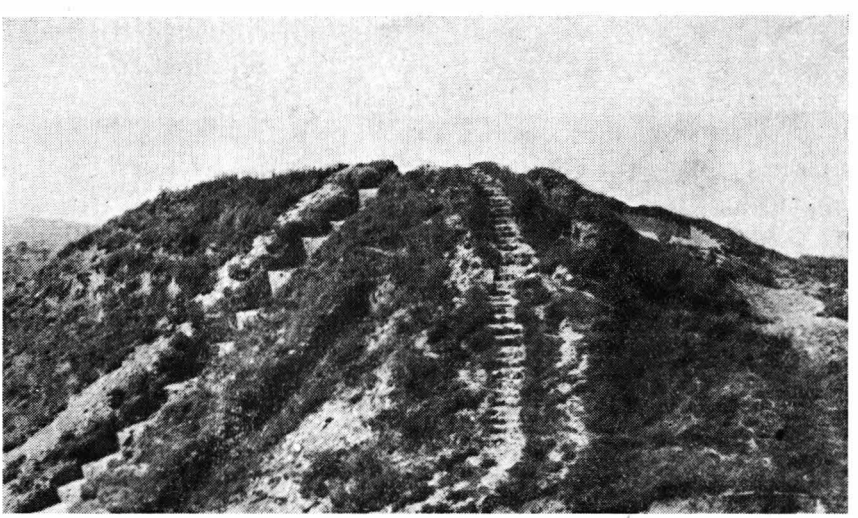

Fig. 17. — Acropola cetăţii văzută dinspre sectorul C.

Acropola era mărginită (flancată) pe de o parte de turnurile II și III, iar pe de alta de zidul nr. 2 și șanţul de apărare. În acest fel mamelonul era

https://biblioteca-digitala.ro

izolat de platoul intrării, dar făcea parte integrantă din elementele de apărare ale fortului mușatin.

În săpăturile executate pe suprafața acropolei au fost interceptate urmele unei plăci de mortar [1], legată de construcția zidurilor, iar peste ea a fost descoperit un strat de pietre mici pe care le-am pus în legătură cu momentul de folosire al cetății.

Placa de mortar a fost descoperită în centrul acropolei, către NV apropiindu-se de zidul nr. 2. Ea zăcea direct peste dunga de cenușă, deoarece a fost amenajată imediat după defrișare.

În timpul cercetărilor s-a putut observa că înspre părțile periferice ale acropolei, adică în regiunea unde aceasta se lega de zidul nr. 2 și de turnurile nr. II și III [2], constructorii au înălțat această zonă cu pământ purtat, cu scopul de a obține o suprafață plană. Acest amănunt pare lipsit de importanță — însă conexarea lui cu alte elemente, ne va ajuta în cursul expunerii ca să definim rolul acropolei.

Intrarea. Ni s-au păstrat foarte puține date în ce privește legătura dintre cetate și exteriorul acesteia. La Șcheia nu au putut fi sesizate urmele vreunei porți sau intrări, datorită demantelării zidurilor.

Secțiunile practicate în șanțul de apărare — sectorul intrării — au dovedit că la Șcheia nu au existat urme de piloni pe care să fi funcționat eventual un pod de legătură. De altfel, este greu de admis că în această epocă să fi fost afectate poduri de legătură tipurilor de cetăți asemănătoare Șcheii [3].

Elementul cel mai prețios pe care îl punem în legătură cu intrarea în cetate a fost surprins în teren sub forma unei platforme de pământ — cruțată în șanțul de apărare. Aceasta se află în dreptul acropolei și este lată de 7—8 m. Cercetarea platformei intrării a fost făcută prin secțiunile 11, 12 și 15 C (fig. 6). Rezultatul cel mai important obținut aici constă în descoperirea unui pavaj lucrat din piatră măruntă. Un astfel de pavaj a fost găsit și în fața cuptoarelor de ars piatra de var, către limita de nord și est a așezării temporare.

Piatra măruntă cu care a fost lucrat pavajul platformei de la intrare este asemănătoare ca structură cu bolovanii din care a fost ridicată cetatea. Pavajul a fost încastrat direct într-un pământ curat, provenit în urma amenajărilor făcute cu prilejul săpării șanțului și înălțării valului. Observația aceasta — alături de constatarea făcută că sub pavaj și în general pe platformă nu am descoperit urme lăsate de constructori — ne înlesnește stabilirea unui raport cronologic al lucrărilor desfășurate aici.

Judecînd lucrurile în lumina celor prezentate, putem stabili următoarele etape de lucru: 1) ridicare din piatră a cetății, cu care prilej, în preajma incintei, au fost lăsate urme de mortar și piatră măruntă; 2) săparea șanțului de apărare și înălțarea valului, moment în care urmele de activitate din preajma cetății au fost îndepărtate prin decapitare; 3) amenajarea platformei intrării în șanțul de apărare cu care prilej a fost decapitată o parte din creasta existentă și nivelată platforma; 4) pavarea platformei.

[1] Vezi mai jos, cap. « Varnițe ».

[2] A se observa poziția acropolei față de turnurile II și III în fig. 6 din această lucrare. Cf. și fig. 17.

[3] În cursul cercetărilor de la Cetatea Neamțului nu au fost găsite urme de piloni de pod, care să fi deservit cetatea mușatină (Cf. mai pe larg în articolul nostru, *Despre fortificațiile Moldovei în secolele XIV—XV*, în *Dacia*, III, 1959, *sub tipar*).

https://biblioteca-digitala.ro

Aşadar, prezenţa unei intrări directe, fără pod prin şanţul de apărare, este documentată la Şcheia — cum, de altfel, a fost documentată recent şi la fortul Cetăţii de Scaun din Suceava [1].

Şanţul şi valul de apărare. Botul de deal pe care a fost construită Cetatea Şcheia a fost despărţit de platoul intrării (NE şi SE), printr-un şanţ şi val de apărare; în rest, el este format din pante abrupte, pe care constructorii şcheeni le-au folosit drept elemente naturale de apărare.

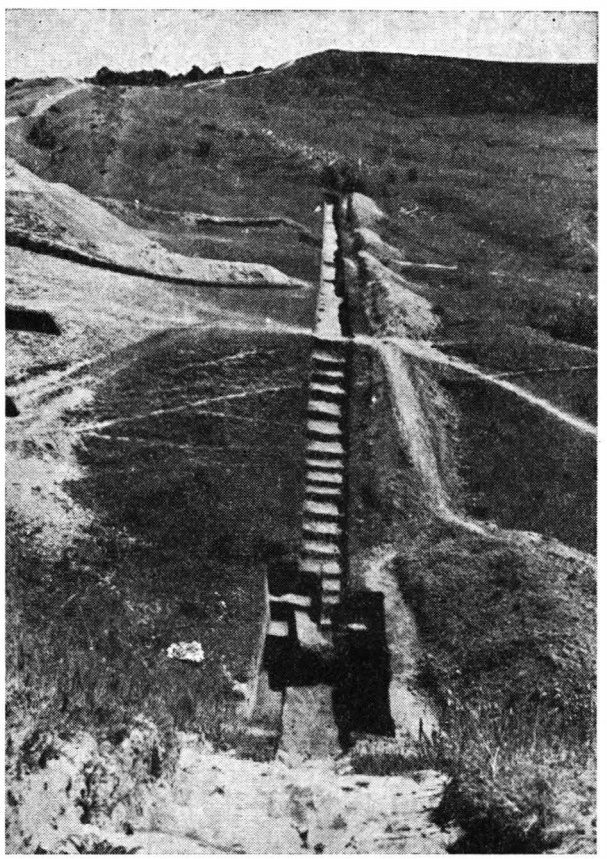

Fig. 18. — Vedere asupra secţiunii VI A.

Dealul cetăţii, este situat cu mult deasupra şanţului şi valului de apărare, încît de pe ziduri şi turnuri apărătorii puteau supraveghea toată regiunea şanţului şi valului de apărare.

Pe latura de sud, şanţul şi valul de apărare se apropie de cetate; în schimb, începînd de la est de platforma intrării, şanţul şi valul se depărtează de curtină.

Înainte de a fi cercetat, şanţul de apărare al cetăţii Şcheia a fost găsit umplut natural (în unele locuri umplutura atingînd o grosime de 0,50—1 m, iar în altele 1,50—2 m).

★

[1] A se vedea raportul de săpături (1958) de la Suceava în *Materiale*, VII (*sub tipar*).

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru studierea șanțului și valului de apărare au fost practicate cîteva secțiuni. Astfel, șanțul de apărare a fost tăiat transversal prin secțiunile VI A și XX A, iar valul prin secțiunile I D și 18 C. Tot valul a fost tăiat longitudinal de secțiunea I C (fig. 6).

Pentru stabilirea raportului stratigrafic dintre lucrările din incintă și acelea din exteriorul ei, ne-am folosit de poziția în teren a dungii de cenușă. În secțiunile de pe val am găsit dunga de cenușă bine conservată sub stratul de pămînt purtat; pe firul șanțului de apărare dunga de cenușă dispare reapărînd însă la est de șanțul de apărare, în marginea de vest a valului. Începînd din această zonă, dunga de cenușă este bine conservată pe toată lățimea valului, datorită pămîntului de înălțare depus deasupra ei.

În regiunea de mijloc a valului, peste dunga de cenușă, a fost depus un strat de pămînt purtat gros de 0,70—0,80 m. Pe măsură ce dunga de cenușă coboară — urmărind linia naturală a pantei — stratul de pămînt purtat se îngroașă, atingînd în unele locuri 1,80—2 m.

Adîncimea șanțului de apărare în regiunea secțiunii X A (fig. 6), raportată la creasta valului, este de 4 m. Distanța de la creasta valului pînă la firul șanțului este de circa 25 m, iar de aici și pînă la zidul nr. 1 al cetății de circa 45 m.

Ținînd seama de aceste date, putem stabili că distanța de la curtina de E și pînă la creasta valului era de circa 70 m. Este de precizat că pe măsură ce șanțul se depărtează înspre nord-est distanța se mărește, atingînd aproape 100 m în capătul de nord-est al valului.

Pe panta acropolei și aceea a valului din fața ei s-a mers în trepte pînă la pămîntul viu, cu scopul de a obține conturul exact al șanțului vechi. Cercetarea de aici a fost făcută prin secțiunea VI A, care se sprijină cu unul din capete pe zidul nr. 2, traversează acropolea, taie șanțul de apărare și urcă apoi peste val în sectorul C (fig. 18). Către mijlocul secțiunii VI A a fost surprins conturul vechi al șanțului de apărare. Acesta era plin cu pămînt scurs de pe cele două pante, care măsoară circa 2 m grosime, fiind format din lut gălbui amestecat cu lentile de lut ars roșu. Pămîntul ars la roșu a fost antrenat dinspre acropole, din regiunea unui cuptor de ars piatra de var (IV), cuptor tăiat cu prilejul amenajării șanțului de apărare.

Adîncimea șanțului de apărare în secțiunea VI A măsoară circa 13—14 m, față de platforma acropolei și circa 6—8 m față de val (fig. 13).

Studiul profilului secțiunii I D (fig. 19/1) ne arată că și aici, în capătul de NV al secțiunii, dunga de cenușă lipsește, fiind tăiată în timpul adîncirii șanțului de apărare. La circa 4 m de capătul secțiunii reapare dunga de cenușă, ea coborînd ușor pe direcția sud-est și marcînd configurația terenului înainte de ridicarea valului.

Pornind de la cele două pante ale valului, care se pot observa în profilul menționat, ne dăm seama că lățimea aproximativă a valului în această regiune este de circa 20 m. Partea de sud-vest a valului coboară și are tendința de a se lărgi.

Secțiunea 18 C, plasată în prelungirea secțiunii I A și tăind transversal secțiunea I C (fig. 6 și 19/2), a avut ca scop să înlesnească studierea depunerilor din mantaua valului, în sectorul C. În cuprinsul ei au fost completate datele înregistrate în secțiunea I D. Astfel, s-a putut stabili că înspre cetate dunga de

https://biblioteca-digitala.ro

cenuşă a fost decapitată, iar pe val a fost acoperită cu straturi de pămînt scos din şanţ, care măsoară în capătul de E o grosime de 1,50—2 m.

Secţiunea I C a fost plasată pe mijlocul şi în lungimea valului din sectorul C. Capătul de sud al secţiunii depăşeşte creasta despărţitoare a sectoarelor C şi D. (fig. 6 şi 32). S-a constatat că săpătorii şanţului şi valului au decapitat în această regiune numai creasta, fără a mai proceda la o înălţare a terenului. În schimb, pe direcţia NE, operaţiile de înălţare a valului se regăsesc sub forma unui strat de pămînt, care creşte în grosime, atingînd în extremitatea de NE a valului o grosime de circa 2,50—3 m.

Arătam mai sus că în mantaua valului, peste dunga de cenuşă (fig. 19/2), au fost descoperite diverse lentile de pămînt. Acestea marchează fazele de înălţare a valului şi etapele de evacuare a pămîntului scos din şanţul de apărare. În multe regiuni ale valului am găsit huma galben-verzuie, purtată, scoasă din fundul şanţului de apărare şi apoi adusă şi nivelată deasupra valului, ceea ce dovedeşte că în unele locuri se poate urmări procesul de adîncire al şanţului urmat de acela al înălţării valului.

S-a putut stabili, pe baza studierii depunerilor din profile, că lucrările de adîncire sînt concomitente şi nemijlocit legate cu acelea de înălţare. Această constatare reprezintă un indiciu preţios în stabilirea concluziei cu privire la ritmul de muncă şi chipul organizat în care s-a lucrat aici.

Folosind o metodă organizată, constructorii au fost scutiţi de eforturile transportării pămîntului la mari depărtări şi au evitat o serie de neajunsuri legate de procesul greu de muncă al săpăturilor. Menţionăm totuşi, că acest procedeu n-a fost respectat întotdeauna. Astfel, în capătul de NE al valului ei au amenajat o platformă de pămînt cu un diametru de circa 30—35 m, iar la capătul de sud-vest al valului au înălţat creasta valului, cu pămînt purtat din alte zone.

Pentru ambele puncte, constructorii au fost obligaţi să transporte pămînt de înălţare din regiunea intrării, fără a mai folosi sursele învecinate, unde ar fi fost stînjeniţi de însăşi structura solului, ştiut fiind că lutul galben-verzui se găseşte deasupra rocii native. Evacuarea pămîntului din zona intrării înspre extremităţile valului de apărare se leagă de o serie de cerinţe strategice pe care le vom explica mai jos.

★

Pentru stabilirea momentului în care a fost amenajat şanţul şi valul de apărare al Cetăţii Şcheia vom porni tot de la o serie de elemente de ordin stratigrafic, care ne permit să încadrăm exact fazele lui de lucru şi apoi cele de folosire. Acestea sînt următoarele: *a)* nivelul de călcare (dunga de cenuşă); *b)* înălţările de pămînt; *c)* cuptoarele de ars piatra de var şi *d)* platforma intrării.

S-a arătat mai sus că dunga de cenuşă a fost decapitată pe lungimea şi lăţimea şanţului de apărare, fiind însă bine conservată sub mantaua valului.

Posterioară operaţiei de defrişare dar anterioară săpării şanţului a fost amenajarea cuptoarelor III şi IV situate în faţa intrării.

Studiul rămăşiţelor celor două cuptoare de ars piatra de var dovedeşte că acestea au funcţionat un timp relativ îndelungat [1]. S-a menţionat deja că în

[1] Vezi mai jos, « Cuptoarele de ars piatra de var ».

https://biblioteca-digitala.ro

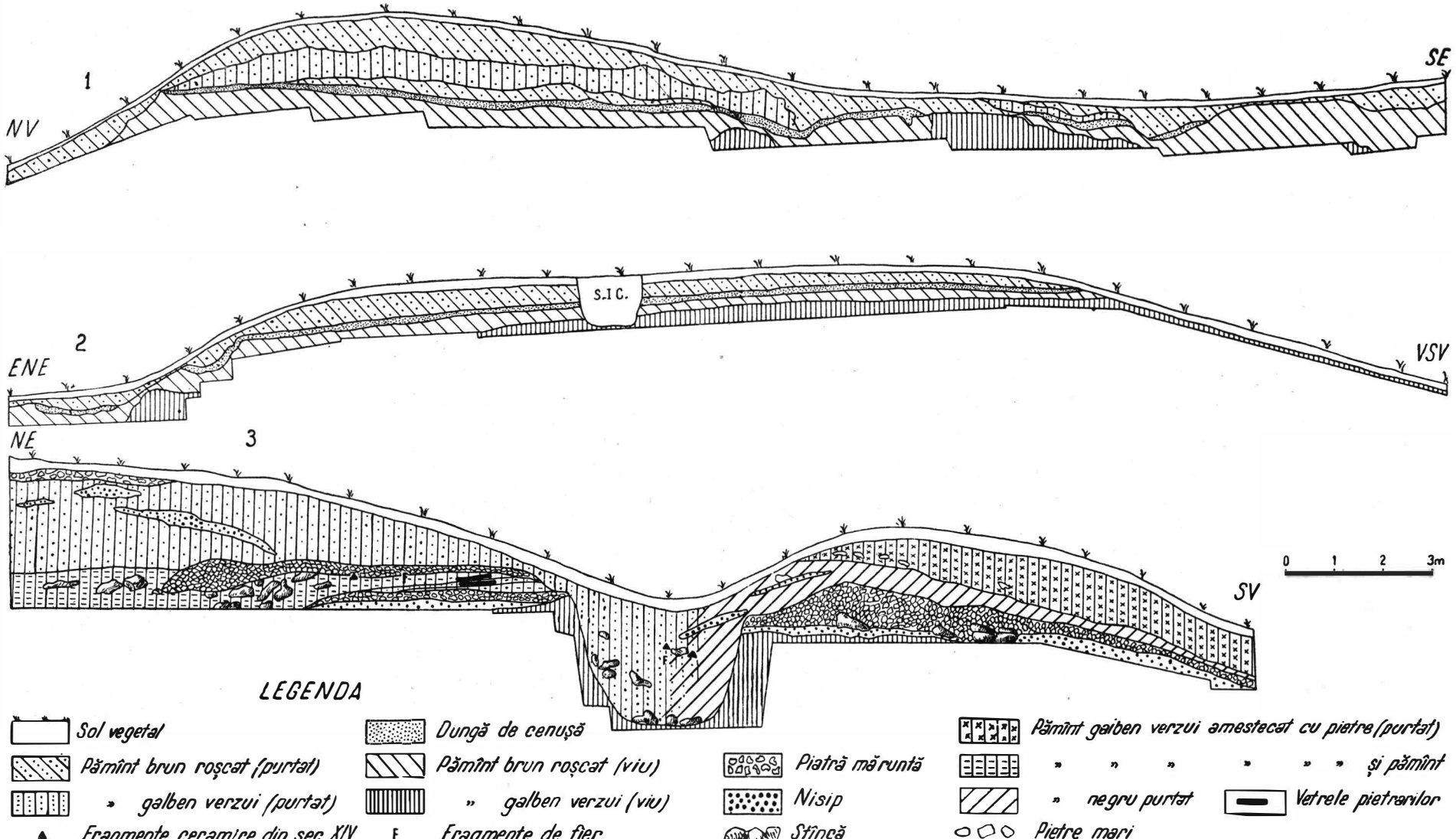

Fig. 19. — 1, profilul peretelui de nord-est al secțiunii I D; 2, profilul peretelui de sud al secțiunii 18 C; 3, profilul peretelui de sud-est al secțiunii VI D.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

secțiunea VI A, casetele 2 A și 21 A (fig. 6), pe fundul șanțului de apărare au fost descoperite bucăți de pământ ars la roșu și urme de var provenind mai ales din regiunea cuptorului nr. IV.

Distrugerea cuptoarelor III și IV, alături de resturile lor păstrate pe fundul șanțului de apărare, reprezintă argumente puternice pentru stabilirea concluziei că amenajarea șanțului de apărare este posterioară momentului de funcționare a acestor cuptoare.

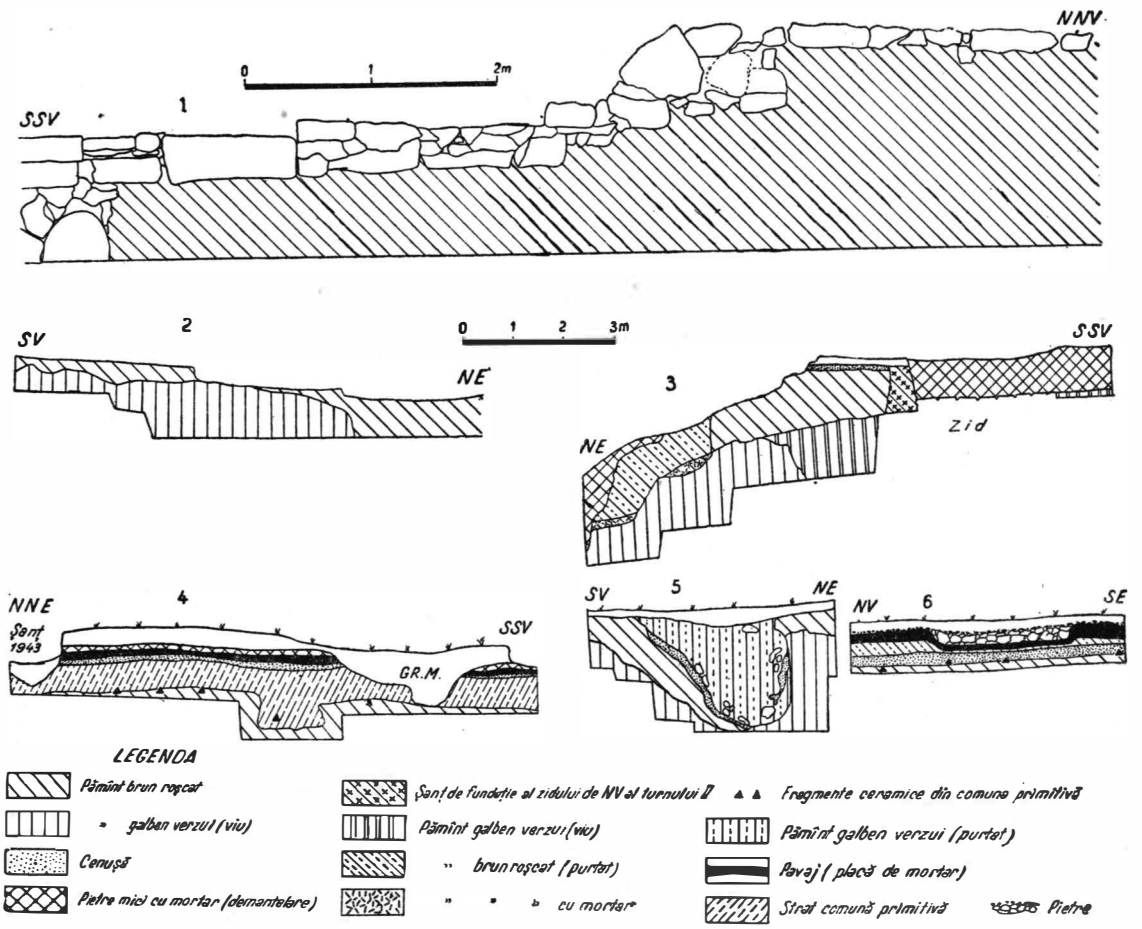

Fig. 20. — 1, profilul unui fragment din zidul nr. 1; 2, caseta 5 A, profilul peretelui de nord-vest (trepte săpate pentru construirea zidului nr. 4); 3, fragment din profilul de sud-est al secțiunii X A; 4, profilul peretelui de sud-est al secțiunii VIII A; 5, fragment din profilul peretelui de sud-est al secțiunii VII A; 6, profilul peretelui de nord-est al secțiunii 23 A.

S-a arătat de asemenea că platforma intrării, cruțată în șanțul de apărare, a fost amenajată o dată cu adîncirea șanțului de apărare, dar pavată după săparea lui și înălțarea valului de apărare. Lipsa urmelor de pământ ars și a varului de pe platforma intrării ne permit să tragem încheierea că intrarea a fost finisată după distrugerea cuptoarelor III și IV. Folosim prilejul să arătăm că în această perioadă își încheiaseră activitatea și vărarii de la cuptoarele I și II.

Recapitulînd cronologia lucrărilor amintite ne dăm seama că ele au decurs în felul următor: *a)* defrișarea pădurii; *b)* funcționarea cuptoarelor și ridicarea

https://biblioteca-digitala.ro

cetății; c) distrugerea cuptoarelor III și IV, paralel cu săparea șanțului de apărare, înălțarea valului și pavarea intrării.

În concluzie, săpăturile practicate în șanțul și valul de apărare al Cetății Șcheia au dovedit că, în afară de amenajările cu pământ, apărătorii cetății nu au mai prevăzut fortificația din pământ cu alte elemente de apărare. Astfel, la Șcheia nu au fost găsite urmele vreunei contraescarpe [1], care este caracteristică șanțurilor de apărare din perioada mai tîrzie, și nici întărituri din lemn ridicate pe creasta valului [2].

★

Scurta prezentare a ruinelor de la Șcheia și a fortificațiilor din pământ afectate cetății ridică o serie de probleme legate nemijlocit de chipul în care constructorii au folosit terenul, pentru a face față cerințelor tehnice și strategice.

Studierea atentă a cetății și a terenului înconjurător, subliniază faptul că la baza alcătuirii ansamblului de fortificații de la Șcheia a stat ideea folosirii și măririi capacității de apărare a botului de deal pe care au fost ridicate curtinele, ținîndu-se în permanență seama de locurile vulnerabile prin care puteau pătrunde asediatorii. Într-adevăr, așa cum arătam, dealul Șeptilici este apărat natural din trei părți, rămînînd descoperit (vulnerabil) numai pe latura lui de nord-est și parțial pe latura de sud-est. Dată fiind această situație, vedem că tocmai în aceste regiuni constructorii au încercat să suplinească lipsurile apărării naturale.

Pe latura de sud-est au fost ridicate turnurile I și II care depășesc ca mărime turnurile de pe latura opusă, oferind prin aceasta posibilitatea de a adăposti mai mulți apărători. Trebuie arătat de asemenea că cele două turnuri au o parte din laturi orientate vădit cu scopul de a supraveghea orice unghi și direcție prin care puteau pătrunde asediatorii în această regiune.

Latura de sud-est a cetății, apărată natural numai în parte, a fost întărită după cum vom vedea mai jos prin încadrarea acropolei între turnuri și zidul nr. 2.

Pe latura de sud-vest, protejată datorită configurației terenului, constructorii au ridicat turnurile cele mai mici (III și IV). În sfîrșit, în regiunea de nord-vest a botului de deal — regiune ferită aproape în întregime de surprizele unor eventuale atacuri — șcheenii nu au prevăzut turnurile I și IV cu laturile de nord în afară, spre a se flanca reciproc.

Arătam mai sus că punctul cel mai înalt al botului de deal pe care a fost ridicată Cetatea Șcheia este reprezentat de acropole. În mod normal, în alte împrejurări, constructorii ar fi trebuit să înconjoare cu ziduri punctul dominant în cazul nostru acropolea. S-a văzut însă că aici aceasta a fost lăsată intenționat în afară, cu scopul de a mări capacitatea de apărare a cetății.

În chip firesc se pune întrebarea: ce s-ar fi întîmplat dacă constructorii ar fi înglobat acropolea în perimetrul curtinei. Pe plan se poate vedea că în cazul acesta, zidul nr. 2 ar fi trebuit să cadă aproximativ pe firul șanțului de apărare, iar zidul nr. 4 ar fi tăiat actuala incintă în două (fig. 21). Dacă constructorii adoptau acest procedeu, ar fi fost nevoiți să sape un șanț de apărare

[1] De felul aceleia de la Cetatea de Scaun din Suceava (sec. XV).

[2] Cf. I. Focșeneanu și Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 128 și nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro

și pe latura de nord-vest a cetății, folosind în chipul acesta un șanț de apărare pe trei laturi și nu pe două (fig. 21).

Chipul în care au procedat constructorii de la Șcheia dovedește că ei au înțeles bine importanța pintenului prăpăstios din regiunea de nord-vest, pe care ei l-au folosit cu pricepere, deoarece acesta se îngustează și se termină printr-o pantă inaccesibilă, apărată natural. De altfel, am văzut că tocmai pe această latură și datorită acestor împrejurări, șcheenii nu au prevăzut turnurile I și IV cu laturile de nord în afară.

La cele de mai sus trebuie adăugat și faptul că în cazul în care fortificația ar fi fost deplasată înspre actualul șanț de apărare, constructorii trebuiau să rezolve o serie de probleme tehnice dificile. Adoptînd acest procedeu de lucru, în mod necesar, șcheenii trebuiau să execute nivelări sau decapitări de mari proporții. În acest scop, la nivelul mamelonului, ei trebuiau să umple spațiul dintre curtină și pantele acestuia cu pămînt purtat din afară, sau să decapiteze vîrful acropolei pentru aceleași cerințe. Or, punerea în practică a acestui procedeu ar fi dat greș de la început, deoarece pămîntul depus dinspre creasta mamelonului pe direcția zidurilor ar fi apăsat și ar fi cauzat prăbușirea cetății.

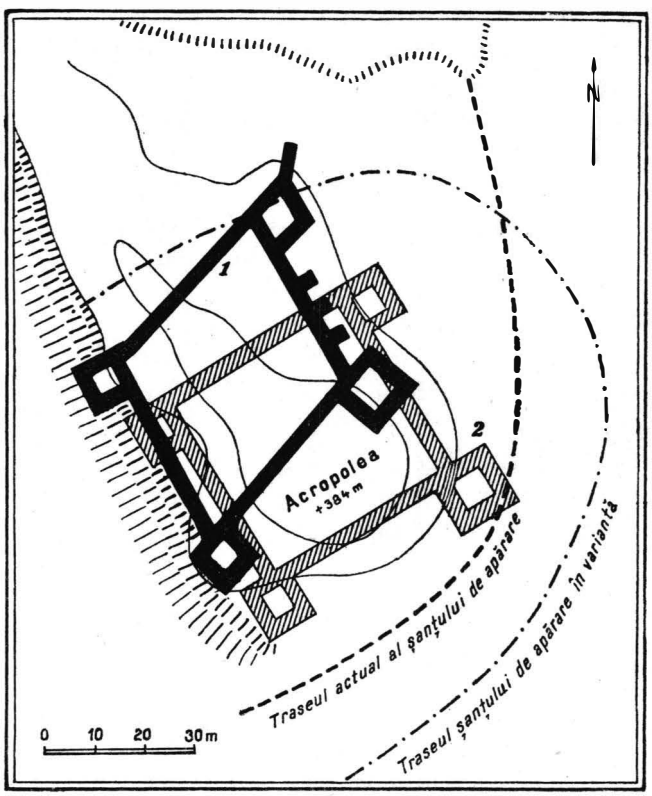

Fig. 21. — 1, planul Cetății Șcheia și traseul actual al șanțului de apărare; 2, poziția acropolei în cazul în care ea ar fi fost înconjurată de ziduri.

Aplicînd cealaltă variantă — adică aceea a decapitării acropolei — constructorii ar fi comis o altă greșeală de tehnică, deoarece ar fi subminat fundațiile zidurilor, care au fost construite în trepte. Reiese așa dar, că ultima operație nu putea fi pusă în practică înainte de construirea zidurilor.

În încheiere, trebuie subliniat că prin nivelarea botului de deal al cetății constructorii ar fi distrus de asemenea și poziția dominantă a acestuia față de terenul înconjurător. Or, ei aveau interesul să păstreze înălțimea acropolei și nu să-i micșoreze poziția strategică prin decapitare.

Felul în care a fost încadrat botul de deal de la Șcheia, cu ajutorul zidurilor și turnurilor, lăsîndu-se intenționat în afară acropolea, precum și folosirea cît mai judicioasă a pantelor naturale prăpăstioase, reprezintă un progres în ce privește adaptarea tipului de cetate de formă rectangulară la forma de teren întîlnită la Șcheia. Vom vedea că în veacurile anterioare constructorii ar fi înconjurat, fie

https://biblioteca-digitala.ro

cu şanţuri şi palisade, fie cu ziduri sinuozităţile terenului, obţinînd în chipul acesta o fortificaţie cu plan neregulat [1].

În ansamblul fortificaţiei de la Şcheia, rolul de centură de apărare exterioară l-a avut şanţul de apărare şi valul de apărare. Importanţa acordată de către constructorii şcheeni acestei pînze de apărare, reiese aşa după cum arătam mai sus, din chipul în care a fost orientat şanţul şi valul de apărare, faţă de fort.

S-a văzut că distanţa de la şanţ şi val faţă de ziduri este micşorată sau depărtată, în funcţie de adîncimea şanţului şi înălţimea valului. Astfel, în capătul de sud-vest al valului în dreptul turnului nr. III, distanţa de la acesta din urmă şi pînă la creasta valului este cea mai mică (circa 25—30 m). Pe măsură ce şanţul şi valul se orientează înspre NE — zona cea mai vulnerabilă a fortificaţiei — se depărtează de curtină, obligînd în felul acesta şi pe asediatori să fie ţinuţi la distanţe mai mari.

Tot în aceste părţi a fost amenajată şi platforma de pe latura de nord a valului. Plasarea acestui element de apărare în extremitatea valului a fost făcută cu scopul de a obliga pe eventualii asediatori să parcurgă platforma, lată de 30—35 m şi apoi spaţiul dintre şanţ şi ziduri — adică o distanţă de circa 100 de m — timp în care asediatorii puteau lua măsurile necesare unei apărări.

Constructorii şcheeni, orientînd şi amenajînd şanţul şi valul de apărare aşa cum se prezintă actualmente îşi dădeau seama de ineficacitatea unui şanţ de apărare plasat chiar lîngă zid, pe direcţia de pătrundere a inamicului. În cazul în care o fortificaţie ar fi dispus de un asemenea şanţ de apărare, asediatorii ar fi pătruns uşor în unghiul mort al zidurilor şi turnurilor, înlesnindu-şi în acest fel sarcina cuceririi ei.

[1] Vezi mai jos, cap. « Tipul de cetate şi originea lui ».

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL II

TEHNICA DE CONSTRUCŢIE

Şanţurile de fundaţie. După defrişarea pădurii şi vegetaţiei de la Şcheia, constructorii au început ridicarea fortăreţei din piatră.

Alcătuirea planului viitoarei cetăţi şi marcarea acestuia în teren au fost urmate de săparea şanţurilor de fundaţie ale curtinei. Săparea şanţurilor de fundaţie a fost făcută desigur paralel, atît pe linia zidurilor cît şi pe aceea a turnurilor. Cercetările arheologice au permis să tragem încheierea că săpătorii şanţurilor de fundaţie au atins pretutindeni pămîntul viu de sub dunga de cenuşă, coborîndu-se sub nivelul acesteia cu cel puţin 0,50—0,60 m, în unele locuri mergînd chiar pînă la 1,50 m. Adîncimea maximă a fost surprinsă pe linia zidurilor 2 şi 4, în porţiunile unde acestea taie creasta despărţitoare a cetăţii (secţiunile V şi VII A). Cea mai mică adîncime a fost înregistrată pe latura de NE a cetăţii, în regiunea celor trei contraforţi (fig. 6). Şanţurile de fundaţie ale turnurilor sînt mult mai adînci decît ale laturilor. Aşa se explică de ce, pe alocuri, cei care au săpat şanţurile de fundaţie ale turnurilor au atins primul orizont de gresie sarmatică.

Cu prilejul cercetărilor făcute la turnul IV, s-a putut observa că zidul a fost ridicat de constructori direct pe un bot de stîncă, dislocată şi ea de-a lungul veacurilor, datorită alunecării straturilor înspre pîrăul Şcheia (fig. 5).

S-a putut constata că şanţurile de fundaţie de la Şcheia au fost trasate în general pe lăţimea zidurilor, iar cazurile în care acestea sînt mai largi decît zidurile sînt extrem de rare. În asemenea situaţii s-a putut observa că după ridicarea zidului, pe linia nivelului de călcare, constructorii au umplut cu pămînt spaţiul dintre peretele şanţului de fundaţie şi construcţie. O asemenea operaţie a fost întîlnită cu ocazia cercetării turnului nr. II, unde spaţiul dintre zidul de vest al acestuia şi peretele şanţului de fundaţie a fost umplut cu lut purtat (fig. 20/2).

Rezolvarea cerinţelor tehnice — la care s-au adăugat probabil unele nevoi legate de economia timpului şi a materialelor — i-a obligat pe constructori să găsească soluţiile cele mai potrivite. Astfel, s-a putut observa că în nivelul constructorilor (şi în suprafeţele deschise de-a lungul zidurilor pe urmele acestora), zidu-

https://biblioteca-digitala.ro

rile urcă în trepte începînd dinspre piciorul pantei către creastă [1] (fig. 20/1). Acest sistem a fost folosit pretutindeni pe lungimea zidurilor, dar şi pe lăţimea acestora, cum se observă, de pildă, în caseta 1 A (fig. 16).

Obligaţi de împrejurarea că botul de deal al cetăţii trebuia închis între ziduri fără a fi decapitat, constructorii turnurilor cetăţii au fost siliţi să fundeze o parte din zidurile acestora prin tehnica adosării la creastă. Aşa se explică faptul că pentru ridicarea zidului de SV al turnului nr. II, săpătorii au tăiat dinspre pantă o porţiune lată de 0,60—0,70 m, departe de linia zidului, oferind zidarilor posibilitatea de a se mişca în timpul lucrului. Platformele pe care au călcat zidarii sînt marcate în profil sub formă de trepte (fig. 20/2). Spaţiul dintre trepte era umplut cu pămînt după ce zidul depăşea înălţimea la care zidarii nu mai puteau să clădească. Acelaşi sistem de lucru a fost sesizat şi cu prilejul cercetării turnurilor I şi IV, ceea ce dovedeşte că ori de cîte ori constructorii au sprijinit una din laturi în pămîntul viu al pantei, a fost folosit acelaşi procedeu.

★

Meşterii zidari au început ridicarea zidurilor în cuprinsul şanţurilor de fundaţie, folosind deja platformele în trepte, amenajate de săpătorii şanţurilor de fundaţie.

Pe platformele lăsate de săpătorii şanţurilor de fundaţie, zidarii au aranjat un rînd de bolovani mari, iar spaţiile dintre acestea au fost umplute cu pietre mai mici. Între pietre a fost turnat mortar care a umplut golurile dintre ele şi a aderat solid, legîndu-le. Peste primul nivel de pietre mari a fost aşternut un strat de mortar gros de 2—3 cm, iar peste acesta au fost aranjaţi din nou bolovani mari şi pietre mici aruncate în spaţiile goale. Acolo unde fundaţiile au fost dezvelite lateral, s-a putut observa că straturile de mortar care separă rîndurile de pietre mari s-au scurs înspre exterior datorită presiunii nivelului de pietre de deasupra şi s-au oprit în pereţii şanţurilor de fundaţie. Acest fapt nu mai este înregistrat la zidăria aparentă, deoarece în momentul cînd meşterii ajungeau la nivelul de călcare, îngrijeau feţele zidurilor, curăţind mortarul scurs dintre pietre. Aşa se face că pe latura de nord a turnului nr. IV, partea de zidărie cu patină, (fig. 14/3) este regulată şi îngrijit lucrată. Ea ne reţine atenţia din acest punct de vedere şi reprezintă singurul fragment din zidăria cetăţii care a stat sub acţiunea agenţilor atmosferici mai bine de 500 de ani, reprezentînd în acelaşi timp şi unica porţiune din zidurile cetăţii păstrată deasupra nivelului de călcare al constructorilor.

Materialul lemnos folosit la Şcheia. În cuprinsul ruinelor de la Şcheia au fost descoperite urmele unor dulapi şi scînduri al căror rol rămîne să-l precizăm mai departe. Astfel, în interiorul turnului nr. IV, se păstrează în zid urmele unor dulapi orizontali, care au un diametru de circa 25—30 cm şi lungimea de 4 m (fig. 5/3 şi 14/1). Aceşti dulapi nu au avut rolul de tiranţi, deoarece nu sînt dispuşi pe mijlocul zidurilor turnurilor. Din urmele păstrate reiese că dulapii aveau numai trei din laturi prinse în zidărie în timp ce a patra latură — cea dinspre interiorul turnului — era în afara zidăriei. Trebuie arătat, de asemenea, că la nivelul urmelor

[1] Cf. *Materiale*, VII *(sub tipar)*.

https://biblioteca-digitala.ro

din zidăria de margine se păstrează pe latura de est, în interiorul turnului, alte urme în care se sprijineau capetele unor dulapi, aranjați paralel cu cei menționați mai sus. Aceștia aveau probabil rolul de grinzi pe care se sprijinea podeaua turnului, la nivelul etajului [1].

Tot la turnul IV, pe latura de nord, există în zid trei urme de formă circulară (fig. 14/3). Acestea sînt dispuse la interval de 1 m una de alta, urmărind linia pantei, și au diametrul de 0,08—0,10 m, iar adîncimea în zid de aproximativ 0,70 m. Chipul în care au fost cruțate aceste găuri în zidul turnului IV, și dispoziția lor pe zid, ne fac să credem că avem de-a face probabil cu găurile unor bîrne sau drugi de fier, peste care erau aranjați dulapii sau scîndurile groase, în vederea amenajării platformelor pe care lucrau zidarii. Nu-i lipsită de importanță precizarea că ultima gaură (cea de sus) se găsește la numai 0,40 m de platforma lăsată de către demantelatori înapoia turnului nr. IV; de la acest nivel meșterii puteau să înalțe zidul cu încă 1,50 m, adică înălțimea medie la care mai puteau clădi [2]. În restul ruinelor de la Cetatea Șcheia nu au mai fost sesizate astfel de urme; demantelarea zidurilor a atras după sine și dispariția lor; în schimb în cîteva locuri s-au mai păstrat urme de bîrne verticale în fundațiile zidurilor. Astfel, în caseta 3 A, în timpul dezvelirii zidului de est al turnului nr. II, au fost descoperite urmele unei bîrne verticale avînd forma de potcoavă (fig. 22). Pe pereți, în interiorul cavității, se mai păstrau urmele fibrelor lemnoase imprimate în mortar.

Fig. 22. — Urma unui tirant în zidul de nord-est al turnului nr. II.

Observațiile înregistrate au permis să stabilim că este vorba de un stîlp înfipt aici imediat după săparea șanțului de fundație și o dată cu începutul ridicării turnului nr. II.

O a doua urmă, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 25 × 10 cm, a fost descoperită chiar la încheietura pe care o face înspre nord contrafortul nr. 1 cu zidul nr. 1. Și aici, pe pereți, se păstrau urme de fibre lemnoase provenind de la o scîndură groasă, înfiptă în poziție verticală cu scopul de a da o linie dreaptă încheieturii celor două ziduri în regiunea de colț.

În sfîrșit, o urmă de același fel, care măsoară 30 × 8 cm, a fost găsită pe latura de sud a turnului nr. 1, în exterior. Și aici scîndura avea poziția verticală, iar lăcașul ei păstra în interior urme din fibre lemnoase.

---

[1] După cum reiese din relatările lui K. A. Romstorfer, cu aproape 60 de ani în urmă aceste grinzi se puteau observa mai bine (*Cetatea Sucevii*, p. 11).

[2] Vom vedea mai departe, că o asemenea observație, împreună cu altele, poate fi pusă în legătură cu problema terminării cetății.

https://biblioteca-digitala.ro

Poziţia dulapilor verticali sugerează ipoteza folosirii lor nu numai pentru obţinerea liniei drepte a zidăriei în înălţime. S-ar putea ca aceste scînduri să fi făcut parte şi dintr-un sistem de schelărie exterioară [1].

În încheiere, socotim util să ne oprim asupra observaţiei cu privire la fibrele lemnoase descoperite în interiorul acestor găuri. Acestea sînt de natură să contribuie la argumentarea părerii că cetatea nu a fost părăsită în timpul construcţiei. Dacă constructorii ar fi întrerupt ridicarea curtinei, la nivelul de călcare al solului actual, scoţînd după aceea piatra pînă sub nivelul dungii de cenuşă, se naşte întrebarea de ce nu au scos şi materialul auxiliar lemnos. Or, faptul că acesta este imprimat în masa de mortar, arată că a trecut o perioadă relativ îndelungată din momentul construcţiei pînă la acela al fazei de demantelare a cetăţii. Imprimarea fibrelor lemnoase în masa de mortar a putut să aibă loc numai în condiţiile în care stîlpii nu au fost scoşi, ci au putrezit în interiorul zidăriei.

Amenajări de teren (înălţări — nivelări). La Şcheia au fost deosebite două etape de înălţări şi nivelări cu pămînt. Prima etapă este nemijlocit legată de construirea incintei, iar cea de-a doua de terminarea acesteia.

În prima etapă amenajările cu pămînt au fost executate cu precădere în interiorul cetăţii. Arătam mai sus că aici, cu prilejul săpării şanţurilor de fundaţie, pămîntul a fost întins şi nivelat în incintă, peste dunga de cenuşă, cu scopul de a îndulci panta. În aceleaşi împrejurări a fost aruncată o cantitate de pămînt mai mică şi în afara perimetrului incintei pe o porţiune de circa 2—3 m departe de ziduri. Prin această operaţie, constructorii au obţinut lîngă ziduri un strat de pămînt gros de 0,50—0,70 m, folosit printre altele şi pentru siguranţa zidurilor, care, după cum s-a văzut, fuseseră fundate la mică adîncime.

După ridicarea cetăţii, a fost pus accentul pe amenajările din exteriorul fortului. Acestea sînt strîns legate de săparea şanţului de apărare şi înălţarea valului de apărare.

Cele mai importante urme privind ansamblul de lucrări desfăşurat după zidirea cetăţii au fost descoperite pe latura de SE a incintei în regiunea cuprinsă între zidul nr. 1 şi şanţul de apărare. Cercetarea acestei zone a fost făcută prin secţiunile I, II, IV, VII, X şi 20 A (fig. 6).

În secţiunile menţionate au fost descoperite un număr de trei viroage orientate aproximativ pe direcţia NS. Ele sînt aproape paralele şi plecau la origine din creasta despărţitoare a cetăţii. Viroagele au adîncimea medie de 2—3 m şi lărgimea la gură de 3—4 m; pereţii lor sînt înclinaţi înspre şanţul de apărare, iar înspre cetate cad aproape vertical. În cuprinsul viroagelor au fost descoperite, pe fund, urme compacte din dunga de cenuşă şi bolovani sfărîmicioşi fără urme de mortar, care acopereau un pămînt negru murdar şi umed cu urme de vegetaţie putredă. Într-un singur loc, deasupra dungii de cenuşă, am găsit fragmente ceramice aparţinînd grupului rural. Viroagele au fost umplute cu pămînt de nuanţă gălbuie-verzuie.

[1] Menţionăm că în suprafeţele deschise pe lîngă zidurile cetăţii au fost căutate cu insistenţă urmele parilor de schelă, fie în interiorul incintei, fie în exteriorul acesteia. Ele nu au fost însă interceptate, datorită deranjamentelor provocate de către jefuitorii tîrzii, care au rupt legătura zidurilor cu pămîntul din jur pe o distanţă de circa 1—2 m.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu putem încheia succinta prezentare a viroagelor, fără a stărui pe scurt și asupra momentului în care au fost desființate.

Orientarea viroagelor față de creasta despărțitoare a cetății, precum și forma și structura lor, alături de materialul de umplutură, reprezintă tot atîtea elemente care ne fac să socotim că avem de-a face cu trei viroage naturale, care, în timpul ploilor, colectau apele dinspre creasta despărțitoare a cetății și le dirijau înspre pantă.

Funcția viroagelor încetează o dată cu nivelarea lor și este preluată de șanțul de apărare. În consecință ele au fost astupate după săparea șanțului de apărare. De altfel, această constatare se desprinde și din faptul că pe fundul viroagelor nu am găsit decît bolovani de gresie sfărîmicioasă, triați de zidari ca material necorespunzător [1]. De asemenea, în cuprinsul lor nu am găsit decît material ceramic rural, aparținînd lucrătorilor necalificați folosiți la muncile grele: săpat, transport, înălțări și amenajări etc.

În proporție de 90% materialul de umplutură (humă galbenă-verzuie), nu putea să fie adus decît din regiuni în care s-a săpat la adîncimi mari. Or, se știe că astfel de operații au fost făcute numai pe traseul șanțului de apărare.

Cariera de piatră. Principalul material de construcție folosit pentru ridicarea Cetății Șcheia a fost piatra. De aceea, de la începutul lucrărilor noastre am fost preocupați de identificarea locului, mijloacelor și chipului în care constructorii au fost aprovizionați cu acest material.

În oarecare măsură problema a putut fi rezolvată datorită rezultatelor obținute în secțiunea VI D, executată pe versantul din partea de sud-vest a cetății. Inițial, consideram că în această regiune am avea de-a face cu un șanț și val mic de apărare [2], ipoteză care n-a fost însă confirmată de secțiunea VI D (fig. 6). Dimpotrivă, aceasta a prilejuit descoperirea unei cariere de piatră.

În capătul de NE al secțiunii (fig. 19/3) a apărut sub solul vegetal un strat de piatră mărunță, iar sub acesta o pătură de lut galben-verzui frămîntat și amestecat cu lentile de nisip. Cu mici deosebiri, aceeași situație a fost înregistrată și în capătul de SV al secțiunii. La baza pămîntului purtat, în ambele capete ale secțiunii, au fost descoperite lentile de piatră mărunță, amestecate cu nisip și lut purtat. În aceleași lentile au fost găsite fragmente de fier atipice acoperite de un strat gros de rugină.

Tot aici, în cuprinsul stratului următor, distingem prezența unor bolovani mari de gresie sfărîmicioasă, aparținînd rocii în formare. În acest nivel au fost descoperite și două vetre temporare suprapuse (fig. 19/3), avînd diametrul de circa 0,80 m. Prima vatră de jos în sus (cea mai veche), era amenajată pe un strat de lut curat, așternut intenționat peste un strat de pămînt fărîmițat și amestecat cu bolovani. Cea de-a doua vatră era despărțită de prima, printr-un strat de pămînt și pietre asemănător ca structură cu cel menționat.

Suprafața vetrelor nu a fost lutuită, iar în cuprinsul și în preajma lor au fost descoperite resturi de cenușă, cărbuni, vase, cioburi și fragmente de fier.

[1] În legătură cu trierea materialului, vezi mai jos « Cariera de piatră ».

[2] *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 367.

https://biblioteca-digitala.ro

Se cuvine să subliniem în mod deosebit faptul că cioburile descoperite aici aparţin categoriei ceramice de factură orăşenească.

La jumătatea secţiunii VI D a apărut o groapă adîncă de 1,50—1,80 m şi largă de circa 2—2,50 m. Aceasta era umplută cu humă purtată, scursă din pereţii gropii. În cuprinsul pămîntului de umplutură s-au găsit fragmente ceramice din secolul XIV şi bucăţi de fier oxidate puternic. Momentul de săpare al gropii este posterior funcţionării vetrelor, dar anterior lentilelor de lut fărîmiţat, care apar pe ultima vatră (fig. 19/3).

Studiul depunerilor din cuprinsul acestei secţiuni şi a materialului descoperit, ne mijloceşte înţelegerea operaţiilor petrecute pe această latură cu veacuri în urmă.

Blocurile mari de piatră desprinse din roca nativă, alături de lentile din piatră mărunţă şi nisip, la care se adaugă şi resturile unor unelte de scos piatră, ne îndreptăţesc să socotim că în această regiune a cetăţii a funcţionat una din carierele de piatră ale cetăţii. Analiza petrografică a bolovanilor din carieră şi a blocurilor cu care a fost zidită cetatea confirmă cele de mai sus.

Observaţiile înregistrate în timpul săpăturii şi studiul materialului descoperit în carieră ne înlesnesc să stabilim şi modul în care se lucra în cuprinsul carierei cercetate.

Ca şi în alte părţi ale teritoriului cetăţii, pietrarii vor fi găsit şi ei terenul curăţat de către lucrătorii care au defrişat prin ardere pădurea şi vegetaţia. Urmele dungii de cenuşă nu se mai regăsesc, datorită răvăşirilor şi înlăturării copertei de pămînt care acoperea primul orizont de piatră. Din profil reiese că acest pămînt a fost depozitat înspre panta prăpăstioasă a dealului Şeptilici. Acestui moment de lucru îi aparţine şi vatra nr. 1 (de jos în sus). După etapa întîi de exploatare a pietrei, marcată şi de vatra menţionată mai sus, pietrarii urmăresc orizonturile de piatră în adîncime şi dau de roca nativă. Calităţile pietrei nu îndeplineau cerinţele constructorilor, ea fiind sfărîmicioasă. De aceea pietrarii reiau exploatarea orizontului nr. I de gresie şi se întind înspre cetate pe direcţia NE, lăsînd în urma lor un nou strat de piatră mărunţă amestecată cu pămînt. Pe acesta ei amenajează cea de-a doua vatră temporară, care marchează o nouă etapă de lucru şi popas în procesul exploatării pietrei de construcţie. În sfîrşit, ultima etapă de lucru este documentată de lentila de piatră mărunţă şi lut fărîmiţat, care acoperă cea de-a doua vatră.

Contemporană cu ultima etapă de lucru este şi săparea sondajului făcut de pietrari în regiunea de mijloc a secţiunii VI D, cu scopul de a depista un nou filon de piatră. Dar piatra de la adîncime nu a corespuns din punct de vedere calitativ şi i-a determinat pe pietrari să reia exploatarea orizonturilor de suprafaţă în direcţia şanţului de apărare.

Momentul de încheiere a lucrărilor din carieră, este reprezentat de ultimul strat de pietre mărunte, care se leagă de activitatea intensă a constructorilor de pe creasta pe care a fost ridicată cetatea.

În ce priveşte uneltele cu care s-a lucrat în carieră, remarcăm prezenţa dălţilor şi ciocanelor masive cu care se lucra în astfel de împrejurări [1] şi din care s-au păstrat fragmente puternic oxidate.

[1] Vezi mai jos, « Unelte ».

https://biblioteca-digitala.ro

Discuțiile privind cariera de piatră nu pot fi încheiate, fără a reaminti că în cuprinsul carierei și în general în sectorul D a fost descoperită numai ceramică din grupul orășenesc. Această constatare alături de faptul că aici nu au apărut materiale ceramice din mediul rural, ridică problema dacă nu cumva în cuprinsul carierei au activat meșteri recrutați din tîrguri. În schimb, este posibil ca transportul pietrei din carieră înspre cetate, să fi fost făcut cu cărăuși și care de transport din mediul rural.

S-ar putea ca o altă carieră de piatră să fi existat și în sectorul E (fig. 6). Aici, în secțiunea II E, au fost descoperite urmele unei activități de scoatere a pietrei însă cu mijloace moderne. Totuși resturile arheologice feudale din acest sector, deranjate de pietrarii moderni sînt de natură să sprijine ipoteza formulată mai sus; cu atît mai mult cu cît expertiza geologică făcută la fața locului de specialiști, a dovedit că pentru acest scop a fost folosit în evul mediu întregul bot de deal al cetății și al mănăstirii Zamca.

Desigur, aceste cariere nu puteau satisface necesitățile de piatră de la Șcheia. Este de presupus că o parte din materialul de construcție va fi fost adus și din alte părți. Se explică astfel prezența în ziduri a bolovanilor de rîu, precum și a unor roci care nu se găsesc în subsolul dealului Șeptilici.

Cuptoarele de ars piatra de var. În ridicarea ansamblului de ziduri de la Cetatea Șcheia, un rol important l-au avut cuptoarele de ars piatra de var, de producția cărora depindea pregătirea mortarului necesar construcției cetății mușatine.

Prezența acestor cuptoare a fost semnalată încă din prima campanie de săpături de la Șcheia; menționăm însă că în 1952, fiind vorba numai de sondaje restrînse, interpretam greșit rolul unor complexe din secțiunea II C/1952. În realitate ceea ce numeam atunci un « turn de intrare » în sectorul C [1], s-au dovedit a fi pînă la urmă resturi dintr-un cuptor de ars piatra de var; acesta a fost cercetat apoi în amănunte în cursul campaniei din anul 1953 [2].

Au urmat apoi descoperiri, care ne-au documentat existența la Șcheia și a altor cuptoare similare, mai bine sau mai rău păstrate, îngăduind, oricum, o serie de observații prețioase în legătură cu construcția lor.

Astfel, în 1953, la sfîrșitul campaniei, numărul cuptoarelor au ajuns la *patru* [3]; un cuptor a fost interceptat de secțiunea 9 C/1953, un altul de caseta 8 C/1953 și, în sfîrșit, ultimul de secțiunea 21 A/1953. O cercetare metodică a lor a fost făcută în campaniile următoare, în special în anii 1955 și 1956 [4].

Ca dispoziție generală în teren, observăm că aceste cuptoare se înșirau pe o linie aproape dreaptă, de la est spre vest (fig. 6): primul cuptor se află la circa 80 m de zidul nr. 2 al incintei, iar ultimul la mai puțin de 25 m de acesta. Distanța dintre cuptoare variază între 3—5 m; aceasta ne face să presupunem că între cuptoarele III și IV (din caseta 8 C/1953, respectiv secțiunea 21 A/1953) va fi funcționat și un al cincilea cuptor, căci distanța dintre ultimele cuptoare abia menționate o permite.

---

[1] *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 376—377.

[2] *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 306.

[3] În lucrarea de față am procedat la o *renumerotare* a cuptoarelor de la Șcheia, ținînd seama de poziția lor în teren. Astfel, cuptorul II/1953 va purta nr. I, iar cuptorul I/1952 va purta nr. II. Celelalte cuptoare (III și IV), păstrează numerotarea din rapoartele preliminare asupra săpăturilor de la Șcheia.

[4] Cf. și *Materiale*, IV, 1957, p. 259 și fig. 9, p. 260 și fig. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Posibilitatea de studiu ne-a fost limitată la două cuptoare (I și II), deoarece restul cuptoarelor de la Șcheia a fost distrus o dată cu amenajarea șanțului și valului de apărare. Am putea considera drept fericită împrejurarea că, totuși, două din cuptoarele de ars piatra de var de la Șcheia au putut fi cercetate (celelalte, două sau trei, contînd numai ca indice numeric, ceea ce, este drept, atîrnă greu în balanța ipotezelor referitoare la volumul de zidărie existent cîndva la această cetate) — dacă n-am avea în vedere și cîteva din impedimentele ce fac *incompletă* analiza acestor cuptoare.

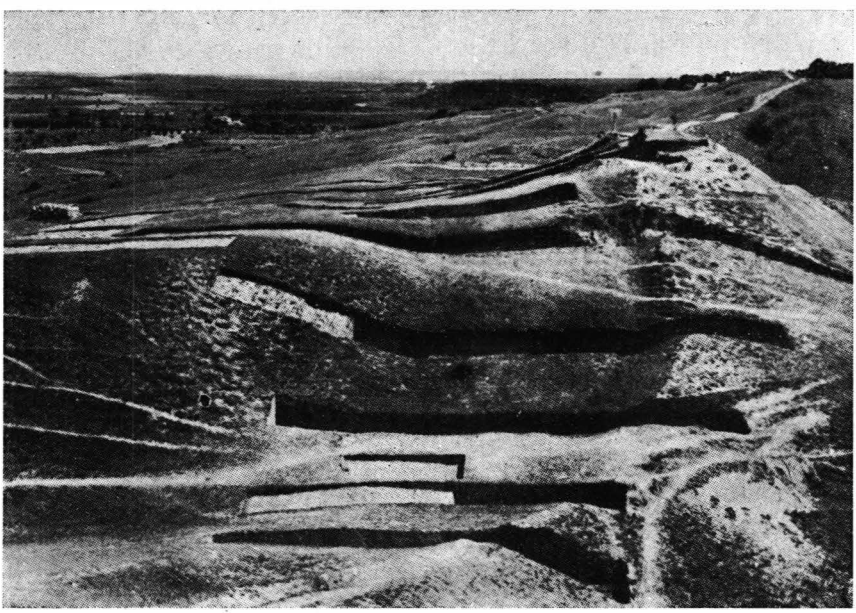

Fig. 23. — Sectorul C (cuptoare) văzut de pe acropolea cetății.

Astfel, avem în vedere, pe de o parte, lipsa părții superioare la cuptoarele mai bine păstrate, lipsă ce se face simțită atunci cînd încercăm să reconstituim schema generală de construcție și de funcționare a lor. Pe de altă parte, tipul de cuptor de la Șcheia este deocamdată unic, neîntîlnit nici în epoca de mari construcții din veacul al XV-lea, la Suceava și în restul Moldovei [1] și nici în secolele următoare, cu atît mai puțin folosit de meșterii vărari din vremurile noastre [2]. Toate acestea ne împiedică, deocamdată, să folosim în studiul nostru eventuale analogii tipologice, datînd din epoci mai îndepărtate sau mai recente.

Ne-am văzut siliți deci să procedăm ipotetic în reconstituirea elementelor de construcție și de funcționare a cuptoarelor șcheiene, deși am pornit, cum se și cuvenea, de la realitățile din teren. Sîntem convinși că mai ales în reconsti-

[1] Acesta este stadiul informațiilor noastre actuale. Nu este exclus ca cercetările viitoare, poate chiar cele de la Suceava, să dea de urma unor cuptoare similare celor de la Șcheia. Referirea într-unul din rapoartele noastre preliminare la existența unor cuptoare rectangulare la Cetatea Neamțului (*SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 309), se baza pe o informație verbală, necontrolată încă în teren.

[2] În această privință cf. lucrarea lui A. S. Kramm, *Fabricarea varului* (trad. din l. rusă), Ed. Tehnică, Buc., 1956.

https://biblioteca-digitala.ro

tuirea schemei de construcție, indicele de eroare existent în aceste ipoteze nu afectează decît într-o proporție infimă schema de funcționare a cuptoarelor.

Sistemul de construcție. Cuptoarele care au funcționat în timpul construcției Cetății Șcheia, aparțin unui tip patrulater, reprezentat aici prin *două variante*. Acestea se deosebesc între ele doar prin chipul diferit sub care se prezintă zidul cu piloni ce închidea camera cuptorului spre nord (fig. 27). Varianta I este reprezentată de cuptorul I, descoperit în 1953, iar varianta secundă de cuptorul II, descoperit în 1952. Ambele cuptoare, au camera de ardere aproape de aceeași formă și mărime: la cuptorul I forma este dreptunghiulară (dimensiuni: 10,12 m la nord, 10,30 m la sud, 4,30 m la est și 4,40 m la vest), iar la cuptorul II — al cărui plan este ușor deformat — dimensiunile laturilor sînt: 10,50 m N, 9,75 m S, 3,85 m E și 4,50 m V.

Camerele de ardere ale cuptoarelor I și II [1] au fost săpate în panta de NNE a crestei ce separă între ele sectoarele C și D. S-a procedat prin escavarea pămîntului, pînă la nivelul de călcare de la piciorul pantei, săpătura mergînd în adîncime în pămîntul viu stratificat, consistent și de nuanță verzuie. S-au format astfel trei pereți de pămînt ai camerei de ardere. Judecînd după înălțimea ce se mai păstrează din acești pereți, deducem că adîncimea la care s-a fixat podeaua camerei de ardere era între 2,50 și 3 m față de nivelul crestei, aproximativ la nivelul piciorului pantei.

Săparea s-a făcut cu diverse unelte de metal; urma uneia se păstrează încă pe pereții cuptorului II și era, probabil, un tîrnăcop a cărui buză măsura 5 cm lățime [2]. Săpătura s-a făcut cu oarecare îngrijire, pereții fiind aproape verticali iar laturile de pămînt ale camerei de ardere fiind în general drepte. Podeaua camerei de ardere este ușor înclinată la cuptorul I, de la sud la nord, diferența de nivel între fundul camerei și vatra gurilor de foc fiind de 40 cm. La cuptorul II podeaua camerei este aproape orizontală.

Marea cantitate de pămînt scoasă după săparea camerelor de ardere, a fost fie împrăștiată în fața cuptoarelor, nivelîndu-se cîteva viroage naturale [3], fie folosită, în parte, la construcția celorlalte elemente constitutive ale cuptoarelor (zidul cu piloni, acoperiș etc.).

După săparea camerei de ardere, s-a trecut la închiderea laturii libere, de nord, prin construirea unui zid de piatră, străbătut de mai multe guri de foc. Am amintit deja că amplasarea acestui zid ni se prezintă diferit ca plan la cele două cuptoare păstrate. Precizăm cu acest prilej că amplasarea acestor ziduri nu s-a făcut chiar la piciorul pantei, ci cu circa 3 m spre sud de aceasta (fig. 27/2).

Cuptorul I (fig. 27/1) avea camera de ardere închisă cu un zid obișnuit, străbătut în cinci locuri de gurile de foc, respectiv sprijinit pe șase piloni de piatră. Lungimea acestui zid este în interior (spre camera de ardere) de 10,12 m, iar în exterior de 10,50 m. Pilonii laterali, de E și V, sînt mai mici decît cei patru piloni centrali. Ei măsoară în lungime 1,75 m, iar în lățime între 0,70 m (S) și 0,95 m (N). Restul pilonilor au dimensiunile variate : 1,78 × 1,14 (nr. 3), 1,80×1,20 (nr.2), 1,75×1,35 m (nr. 5) și 1,75×1,15 m (nr. 4). Forma acestora din urmă este dreptunghiulară.

În înălțime ei se mai păstrează de la circa 0,75 m pînă la 1,05 m. Distanța dintre piloni variază și ea între 0,60 m și 0,80 m. Aceste spații libere sînt de fapt

[1] Ca și aceea a cuptorului III din caseta 8 C/1953.
[2] *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 306.
[3] Vezi mai sus, profilul secțiunii 9 C (fig. 8/1).

https://biblioteca-digitala.ro

gurile de alimentare cu foc. Ele vor fi avut o înălţime de cel puţin 1 m şi erau boltite. Prezenţa unor roci tari — jaspul — în preajma pilonilor, este de pus în legătură cu construcţia boltei gurilor de foc [1]. Pilonii — ca şi întregul zid — au fost clădiţi din piatră de carieră legată cu pământ.

Fig. 24. — Pilonii cuptorului I.

Piatra este clădită ordonat numai spre margini, miezul pilonilor avînd piatra mai măruntă şi dispusă anarhic, ca o umplutură. Baza pilonilor este înfiptă în pământ cu un rînd de piatră (circa 0,20 în adîncime faţă de nivelul de călcare).

[1] *Jaspul* era adus din regiunea Rarăului, cf. *Anuarul Institutului geologic al Romîniei*, XIV/1929, Buc., 1930, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

Cuptorul II (fig. 27/3) ne oferă o altă soluție pentru închiderea laturii libere a camerei de ardere. Zidul drept, întîlnit la cuptorul I este aici modificat în partea sa de mijloc. Cîte doi piloni obișnuiți (nr. 4 lipsește, fiind scos cu totul), de dimensiunile medii 1,50 × 1,25 m încadrează alți doi piloni, alungiți atît în interior

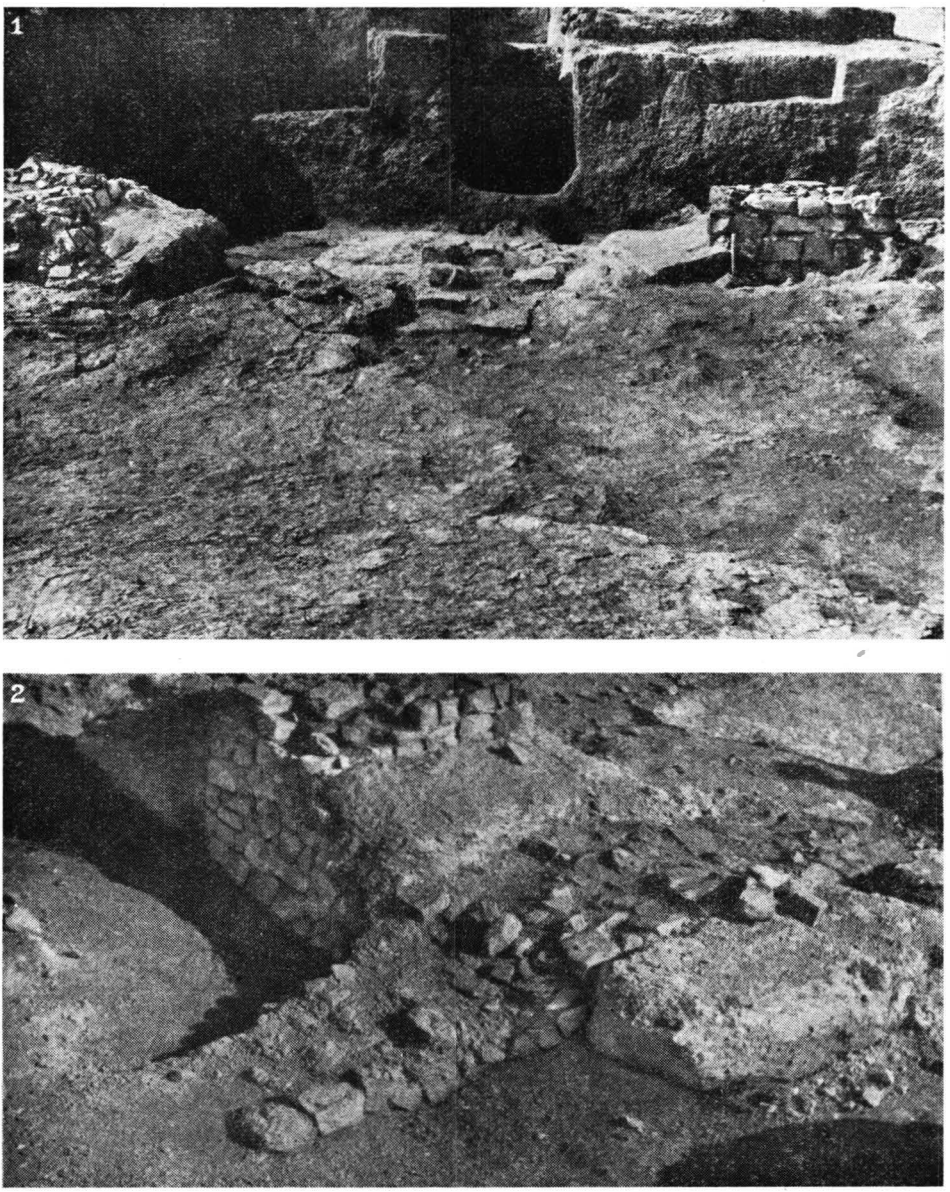

Fig. 25. — Cuptorul II de ars piatra de var; 1, pilonii cuptorului (în prim plan se vede a patra placă de gresie calcaroasă) 2, pilonul alungit B (detaliu).

cît și în exterior *(A, B)* și măsurînd în lungime 2,50 m, iar în lățime circa 1 m. Pilonul notat cu *A*, a fost de asemenea distrus, păstrîndu-se doar ceva din capătul de sud. Distanța dintre pilonii obișnuiți variază între 0,65 și 0,75 m; între pilonii alungiți *A* — *B* există un spațiu de 0,80 m.

https://biblioteca-digitala.ro

În înălţime, pilonii cuptorului II se păstrează între 0,60 şi 1,50 m (nr. 3). Tehnica de construcţie a lor este aceeaşi ca la cuptorul I, cu deosebirea că al doilea cuptor a fost construit cu mai puţină grijă.

Suprafaţa totală a cuptorului I este de aproape 62 m^2, iar a cuptorului II reprezintă ceva mai mult de 55 m^2. Din aceasta, suprafaţa utilă (camera de ardere) însumează circa 44 m^2 la cuptorul I şi aproape 40 m^2 la cuptorul II. Dacă avem în vedere că pereţii cuptoarelor aveau o înălţime medie de 2,50 m rezultă că volumul camerei de ardere reprezintă în jurul a 110 m^3 la cuptorul I, şi aproape 100 m^3 la cuptorul II.

Sistemul de funcţionare. O dată terminată construcţia cuptorului, începea etapa de folosire a acestuia. Înainte de a înfăţişa *cum* era folosit cuptorul este necesar să subliniem un fapt: anume, că pereţii cuptoarelor de la Şcheia sînt arşi unitar pe o grosime medie de 0,30 m, lucru ce nu se explică numai prin dirijarea constantă şi unitară a focului pe întreaga suprafaţă a camerei de ardere ci, mai ales, prin felul cum era clădită piatra de var în camera de ardere.

Într-adevăr, este de la sine înţeles că materia primă nu putea fi *aruncată* pur şi simplu în camera de ardere, deoarece se riscau însemnate pierderi cantitative şi calitative [1].

Observaţiile asupra cuptorului I ne-au permis unele indicaţii privind clădirea pietrei destinată arderii. Astfel, s-a observat că pe podeaua cuptorului, la circa 0,25 m de peretele de sud, au apărut din loc în loc grupuri de pietre — calcare — corespunzătoare însă pilonilor dinspre gura cuptorului. Interpretarea rolului acesta complex de pietre, am pus-o în legătură tocmai cu felul în care piatra de var era clădită în camera de ardere.

Revenind aşadar, procesul de funcţionare a cuptorului I se desfăşura în felul următor:

1) Piatra de var (CO_3Ca) era mai întîi sortată, desigur în preajma cuptorului, fiind apoi transportată în camera de ardere, unde era clădită în *stive* dispuse de la nord spre sud. Luau naştere astfel şase stive, despărţite între ele de spaţii prin care circula focul. Piatra din stive era astfel clădită încît, de la un anumit nivel, stivele se legau între ele formînd un bloc masiv, care sprijinea restul încărcăturii de piatră de var şi care, la rîndu-i, susţinea în partea superioară coperta exterioară sau acoperişul cuptorului, formată din piatră de carieră (gresii), bolovani de rîu şi o cantitate însemnată de pămînt. Într-adevăr, nu ne putem închipui cuptorul ca funcţionînd deschis, neacoperit, deoarece piatra de var nu putea fi arsă din cauza irosirii căldurii. Pe de altă parte, nu vedem cum ar fi susţinut stivele de piatră acoperişul, absolut necesar, format însă din materiale ce nu luau parte la procesul de ardere, dacă nu am admite sistemul de canale dintre stive şi platforma superioară a încărcăturii de piatră de var, aceasta din urmă fiind singura în stare să susţină acoperişul cuptorului [2].

După încărcarea cuptorului şi amenajarea acoperişului — străbătut de cîteva guri destinate să asigure circularea curenţilor de aer — începea etapa de ardere a pietrei de var.

---

[1] A. S. Kramm, *op. cit.*, p. 30.

[2] Celeilalte soluţii — un calup de piatră de var aşezat pe întreaga suprafaţă a camerii de ardere — i se opune, cum am arătat, păstrarea urmelor stivelor de piatră pe podeaua cuptorului I.

https://biblioteca-digitala.ro

2) Focul, într-o primă fază a procesului de ardere, se dădea prin toate cele cinci guri ale cuptorului. Dovada stă în faptul că absolut toate interstițiile dintre piloni erau pline de cenușă, iar pereții pilonilor prezentau urme puternice de arsură, uneori pînă la vitrifiere.

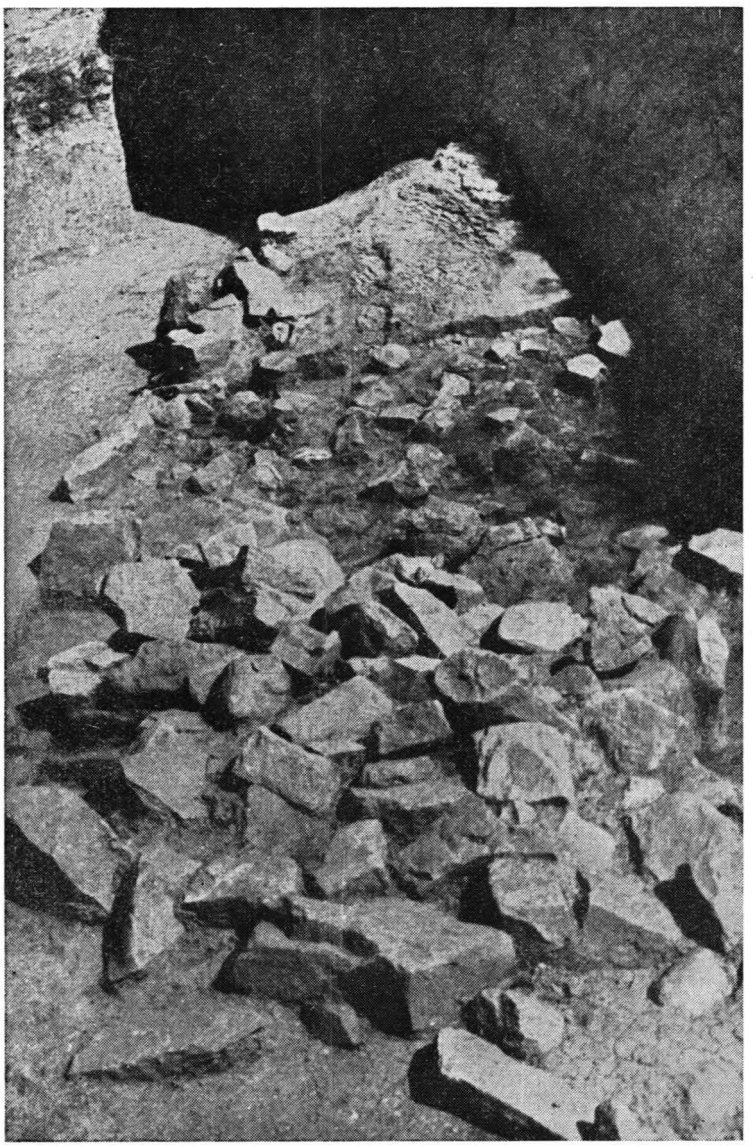

Fig. 26. — Resturi dintr-un pilon al cuptorului III.

Arderea era masivă, susținută, necesară obținerii a cel puțin 850°—900° — temperatură la care disocierea bioxidului de carbon se desfășoară în mod normal, cu concursul activării tirajului de aer [1]. Se folosea lemn de esență tare, stejar

[1] Se știe, varul ars este oxid de calciu (CaO). Prin arderea pietrelor calcare (CO_3Ca), bioxidul de carbon este pus în libertate, $CO_3Ca - CO_2$ (cf. S. Solacolu, *Tehnologia materialelor de construcții*, curs litografiat, Ed. Politehnicii, Buc., 1941, p. 331 și urm.).

https://biblioteca-digitala.ro

sau fag. Focul pătrundea întreaga masă de piatră calcaroasă, datorită spațiilor dintre stive.

După un anumit timp, gurile centrale ale cuptorului se închideau, astupîndu-se cu pămînt bine bătătorit și cu piatră măruntă. Rămîneau în funcțiune numai gurile laterale. Ne bazăm în această afirmație pe constatările din teren. Într-adevăr, s-a observat că deși toate gurile prezintă urme de arsură — ceea ce înseamnă că au fost folosite — totuși la dezvelirea cuptoarelor s-a constatat că numai gurile laterale erau umplute cu materiale de prăbușitură, adică simple pietre dislocate din pilonii de margine și din bolțile gurilor laterale. Restul gurilor de foc, erau umplute intenționat, cum am menționat mai sus. Într-adevăr, cuptorul I ni s-a păstrat dintr-o etapă *imediat posterioară* ultimei șarje de producție și păstra el însuși umplutura gurilor 2, 3 și 4, depusă peste stratul de cenușă și cărbuni, înainte ca arderea pietrei de var să fi devenit completă.

În total, arderea dura cîteva zile, maximum o săptămînă. Cam tot atît dura și răcirea cuptorului.

3) După răcirea cuptorului, piatra arsă (CaO) era scoasă din camera de ardere și lua drumul varniților. Piatra putea fi scoasă prin gurile cuptorului, ca și pe deasupra, după îndepărtarea stratului de pămînt și pietre ce constituia cămașa protectoare externă. Scoaterea pietrei se făcea cu grijă, nu fără a lăsa totuși urme. E vorba de praful de var ce se împrăștia inevitabil în special în fața cuptoarelor și care, sub acțiunea agenților atmosferici, se transforma în plăci tari și groase de 3—5 cm; peste aceste plăci se depunea un strat de pămînt ars, cenușă și cărbuni — rezultat al operației de curățire a cuptorului, înainte de a se arde o altă încărcătură de piatră. Plăcile reprezintă așadar șarjele de producție ale cuptorului I și sînt în număr de două (vezi profilul secțiunii 9 C/1953, fig. 8/1), constituind un element stratigrafic extrem de prețios în zona din fața cuptoarelor [1].

*

Încărcarea cuptorului II era întrucîtva diferită față de aceea a cuptorului I. Inovațiile aduse în ce privește închiderea camerei de ardere, nu puteau să nu afecteze și această primă operație — încărcarea cu piatră. Astfel, înaintarea spre interiorul camerei de ardere a pilonilor alungiți *A* — *B* rezolva desigur o problemă dificilă: meșterii vărari se vor fi lovit de greutăți în ce privește susținerea masivului acoperiș de piatră și pămînt de la cuptorul I. În cazul cuptorului II, această susținere devenea mai echilibrată, căci pilonii alungiți primeau în chip egal, la centru, presiunea exercitată de masa de materiale ce acoperea încărcătura de piatră calcaroasă.

Este de presupus, așadar, că în cuptorul II masa de piatră calcaroasă nu mai era așezată în stive, ci ca un bloc cu două aripi spre nord. Focul era și de data aceasta unitar, datorită și gurii centrale dintre pilonii *A*, *B* și poate unor eventuale canale ce pătrundeau în masa de piatră, în dreptul gurilor 1 și 5 (vezi fig. 27/3).

Cert este că de data aceasta cuptorul II întrece ca producție cuptorul I. Față de cele două șarje ale ultimului, cuptorul II a produs încă o dată pe atîta, adică patru șarje de piatră de var arsă; și în acest caz, șarjele au fost înregistrate

[1] Vezi mai jos, « Așezarea temporară ».

https://biblioteca-digitala.ro

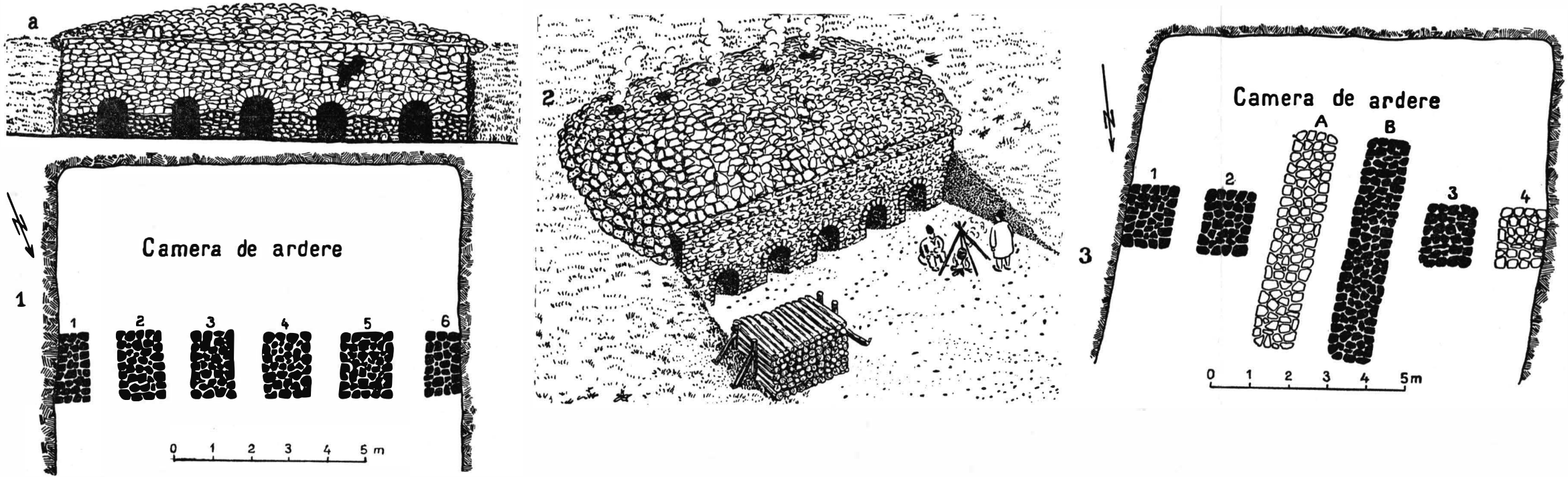

Fig. 27. — 1, planul cuptorului I, cu privire asupra laturii de nord (a) (reconstituire); 2, perspectivă reconstituită asupra cuptorului I; 3, planul cuptorului II. (Desene de arh. Dinu Teodorescu).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

în fața cuptorului. Ele sînt reprezentate de plăci masive, groase de 10—15 cm și despărțite de straturi de pămînt ars, cenușă și cărbuni.

Capacitatea de producție. După cum am stabilit, nu tot spațiul util al camerei de ardere era folosit pentru depozitarea încărcăturii de piatră de var (existînd deci și canale de dirijare a focului); un calcul aproximativ asupra capacității de producție a cuptoarelor de la Șcheia ne dă următoarele cifre:

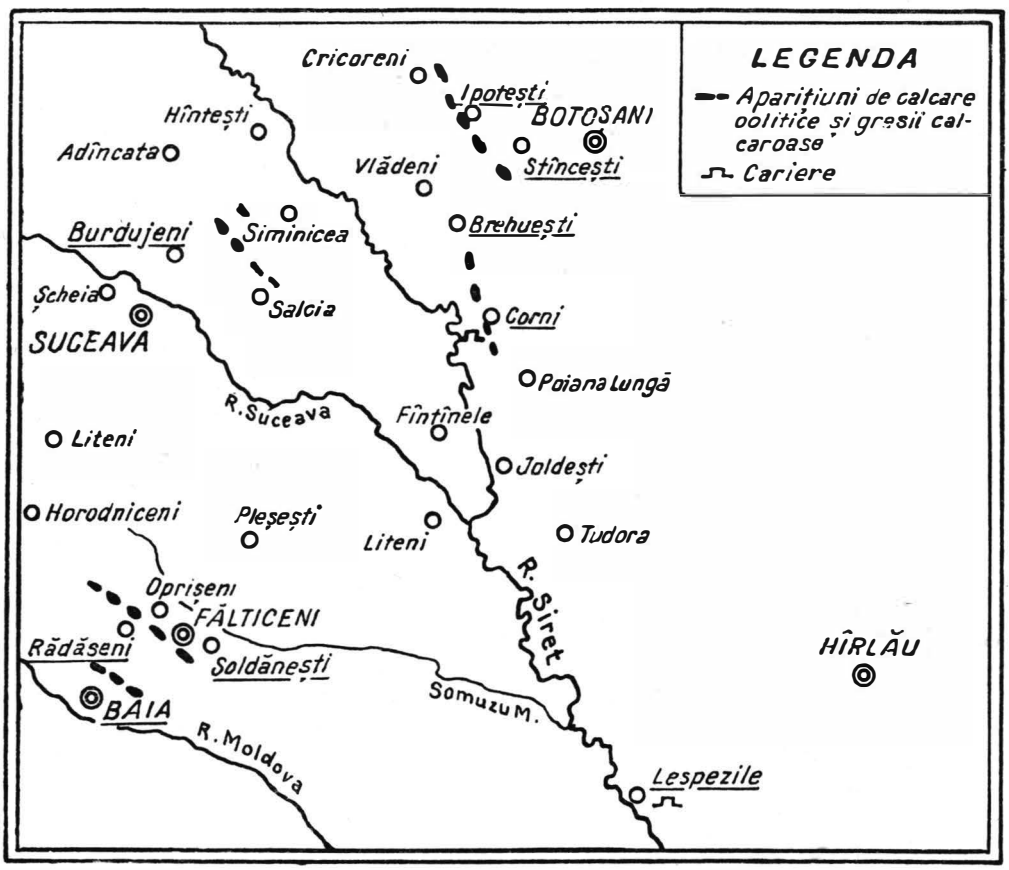

Fig. 28. — Harta regiunii Suceava, cu localitățile unde se exploatează piatra de var (întocmită de S. Pauliuc).

O șarjă de piatră de var nearsă însemna un volum de circa 80—90 m^3 și chiar 100 m^3. Întrucît 10 tone de var nestins echivalează cu 7,7—8,4 m^3, rezultă că media de 90 m^3 pentru o șarjă de var nestins la cuptoarele șcheiene reprezintă o cantitate de circa 110 tone. Admițînd unele pierderi cantitative și calitative, ne-am opri în medie în jurul a 100 t de fiecare șarjă a cuptoarelor de la Șcheia.

Cunoaștem pînă în prezent că două din cuptoarele de aici au produs șase șarje adică, după calculul nostru, 600 t de var nestins. Dar mai știm că la Șcheia au funcționat și alte cuptoare. Dacă le-am avea în vedere numai pe acelea documentate în teren și dacă presupunem că și cuptoarele III și IV au elaborat cîte patru șarje fiecare, la cele 600 tone de var produse de cuptoarele I și II am mai adăuga 800 t de la cuptoarele III și IV și ar rezulta un total de circa 1 400 tone (sau 140 de vagoane!) ceea ce reprezintă, pe drept cuvînt, o cantitate enormă de var nestins.

https://biblioteca-digitala.ro

După cum s-a arătat mai înainte, constructorii cetății Șcheia au folosit, pe cît posibil, materiale de construcție locale. Dar ei au adus piatră de construcție și din alte regiuni ale Moldovei (jaspul era adus din munții Rarău). În cazul pietrei de var, potrivit determinărilor făcute, credem că ea a fost adusă din carierele cele mai apropiate de Suceava, cum ar fi aceea de la Burdujeni (cf. și Anexa 1).

Varnițele. În incinta cetății au fost descoperite cîteva complexe din mortar de formă rectangulară, a căror cercetare a fost făcută cu ajutorul unor suprafețe și a necesitat observații îndelungate pentru stabilirea rolului real pe care l-au avut [1]. După cum se va vedea, ele au jucat rolul de varnițe de preparare a mortarului.

Dintre complexele menționate, cel mai bine păstrat s-a dovedit a fi acela din caseta 9 A (fig. 6). Aici, după îndepărtarea solului vegetal, am găsit un strat de piatră măruntă amestecată cu bucăți mici de mortar. Acest nivel a fost datat printr-o serie de fragmente ceramice aparținînd demantelatorilor cetății. Sub stratul de piatră măruntă a apărut o îngrămădire de pietre mari și mijlocii, care se înscriau într-o formă rectangulară. După demontarea lor, ne-am putut da seama că masa de bolovani acoperea o varniță de formă rectangulară cu dimensiunile 4×4 m.

Marginile varniței erau înălțate față de fund cu circa 0,30—0,35 m; laturile de NE și SE se păstrară mai bine, restul fiind distruse de către jefuitorii tîrzii. Pe fundul varniței, sub bolovanii de piatră, am găsit o pătură subțire de pămînt negru, groasă de 1—1,5 cm. Fundul varniței este orizontal, bine păstrat și nu prezintă nicio urmă de deteriorare. Lîngă peretele de NE, în interiorul varniței, am găsit urmele unei scînduri sau loaze imprimate pe perete și fund. După urmele păstrate ne putem da seama că scîndura avea grosimea de 3—4 cm, lățimea de 20—25 cm, iar lungimea de dimensiunile laturii interioare a varniței (4 m). Pe latura de sud se păstrau urmele unui dulap cioplit, de formă pătrată, avînd grosimea de 15 cm.

Secțiunea 23 A, orientată aproximativ pe direcția NV—SE (fig. 6) a tăiat pe mijloc varnița și a avut ca scop să înlesnească stabilirea rolului acestui complex și a poziției sale stratigrafice față de celelalte lucrări din incintă.

În capetele de NV și SE ale secțiunii au fost îndepărtate cîteva fîșii de gresie calcaroasă, care acopereau pereții varniței, lucrați din piatră legată cu mortar. Sub podea (fig. 20/6), a fost interceptată dunga de cenușă, la baza căreia au fost surprinse fragmente ceramice cucuteniene. Spre deosebire de regiunea fundației, în profil se observă că pereții varniței au fost amenajați deasupra unui pămînt purtat, depus peste dunga de cenușă, adus din șanțul de fundație al zidului nr. 4.

Analiza profilului secțiunii 23 A ne oferă o serie de elemente valoroase, cu ajutorul cărora putem stabili etapele de lucru desfășurate de constructori în acest colț al incintei.

Reluînd datele obținute mai sus, ne dăm seama că aici, după defrișare, au fost săpate șanțurile de fundație ale zidăriei din colțul de nord. După cum arătam,

[1] În *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 305 și fig. 41 atribuiam greșit acestor complexe rolul de locuințe.

https://biblioteca-digitala.ro

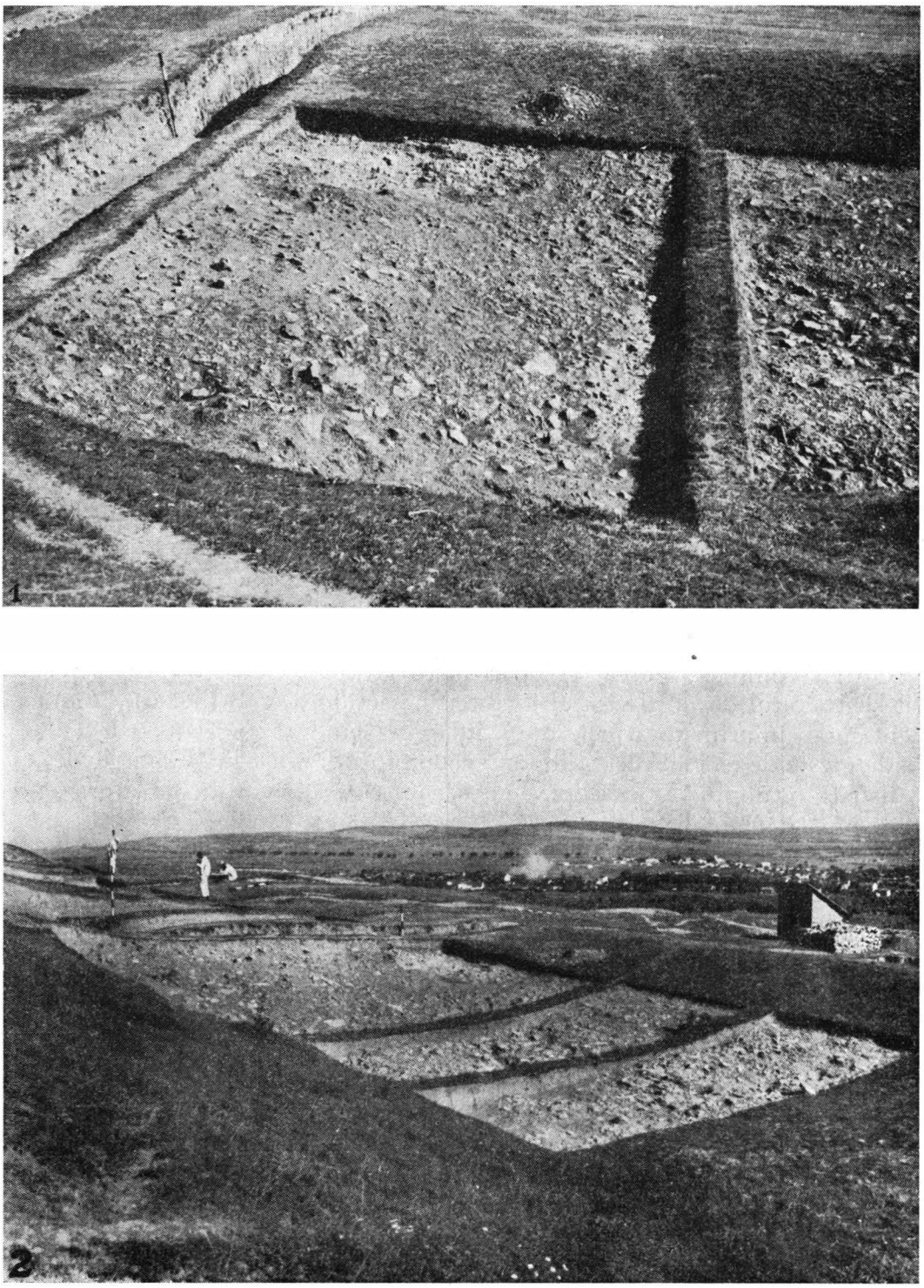

Fig. 29. — Cercetări de suprafaţă în sectorul C.

https://biblioteca-digitala.ro

pămîntul scos din șanțurile de fundație a fost aruncat în părțile laterale ale acestora, deci și în incintă, peste dunga de cenușă. Pămîntul de umplutură a fost apoi nivelat, sprijinindu-se înspre interior de zidurile cetății, după ce acestea au fost înălțate deasupra dungii de cenușă și a umpluturii. După nivelare, constructorii au amenajat varnița ai cărei pereți se sprijineau pe umplutură, în timp ce podeaua ei a fost amenajată pe dunga de cenușă. Lucrul acesta dovedește că stratul de umplutură de sub podea a fost săpat în vederea amenajării varniței. Cu același prilej au fost armați cu loazbe și dulapi pereții varniței (fig. 30).

Resturi dintr-un astfel de complex au fost descoperite și în caseta 13 A, situată în colțul de SE al incintei (fig. 6). Acesta are dimensiunile identice cu al celui descris mai sus și a fost lucrat după aceeași tehnică. Interiorul lui era umplut de asemenea cu bolovani, fără urme de mortar. Spre deosebire de primul complex, cel de-al doilea a fost refăcut. Acest lucru a putut fi observat în regiunea de vest, unde sub prima podea am găsit un strat de pămînt de umplutură deasupra căruia constructorii au reamenajat a doua podea.

Pe suprafața podelei am găsit urmele unor surcele măsurînd în lungime 9—10 cm și în grosime 2—3 cm (fig. 30). Ele au fost introduse intenționat pe fundul cavității, cu scopul de a fixa masa de mortar pînă în momentul solidificării. Folosirea mai îndelungată a varniței din urmă este ilustrată și de fîșiile de mortar prelinse în afara pereților. Aici, ele sînt în număr mult mai mare decît la prima.

Un alt complex, marcat printr-o placă groasă de 20—30 cm, a fost descoperit și în colțul de nord-vest al incintei în secțiunea V B (fig. 6). Pe unul din fragmente erau imprimate urmele unui dulap de scîndură cu diametrul de 20 cm. Plăcile de gresie de aici au fost găsite în spatele turnului nr. IV. Complexul de aici a fost distrus în timpul alunecărilor și surpărilor care au avut loc pe latura de SV a incintei, după demantelarea cetății.

Chipul în care sînt dispuse în incintă aceste cavități ne determină să socotim că și în colțul de sud-vest al incintei a funcționat un astfel de complex, pentru deservirea cu mortar a constructorilor din această regiune a cetății.

O ultimă varniță, asemănătoare cu cele descrise, a fost descoperită pe acropolea cetății lîngă zidul nr. 2. Aceasta se deosebește de primele prin aceea că fundul și pereții ei au fost amenajați direct peste dunga de cenușă.

Pentru a aduce precizări în legătură cu rolul complexelor analizate ne vom folosi mai ales de datele obținute în cuprinsul casetei 9 A.

Suprafața relativ mică și căptușită de jur împrejur cu loazbe, alături de prezența pojghițelor de var prelinse în afara pereților ne determină să identificăm în aceste complexe varnițele în care se prelucra mortarul necesar ridicării zidurilor. După părerea noastră fiecare pojghiță prelinsă în afara varnițelor reprezintă o etapă de pregătire a mortarului. Formarea pojghițelor necesita desigur o perioadă de timp, pentru ca masa lichidă prelinsă în afară să se solidifice.

Dispoziția în teren a varnițelor nu este întîmplătoare. Alegerea regiunilor de colț din incintă a fost determinată de împrejurările că tocmai în aceste părți volumul de zidărie era mai mare datorită zidurilor, care se îmbină aici cu turnurile cetății.

https://biblioteca-digitala.ro

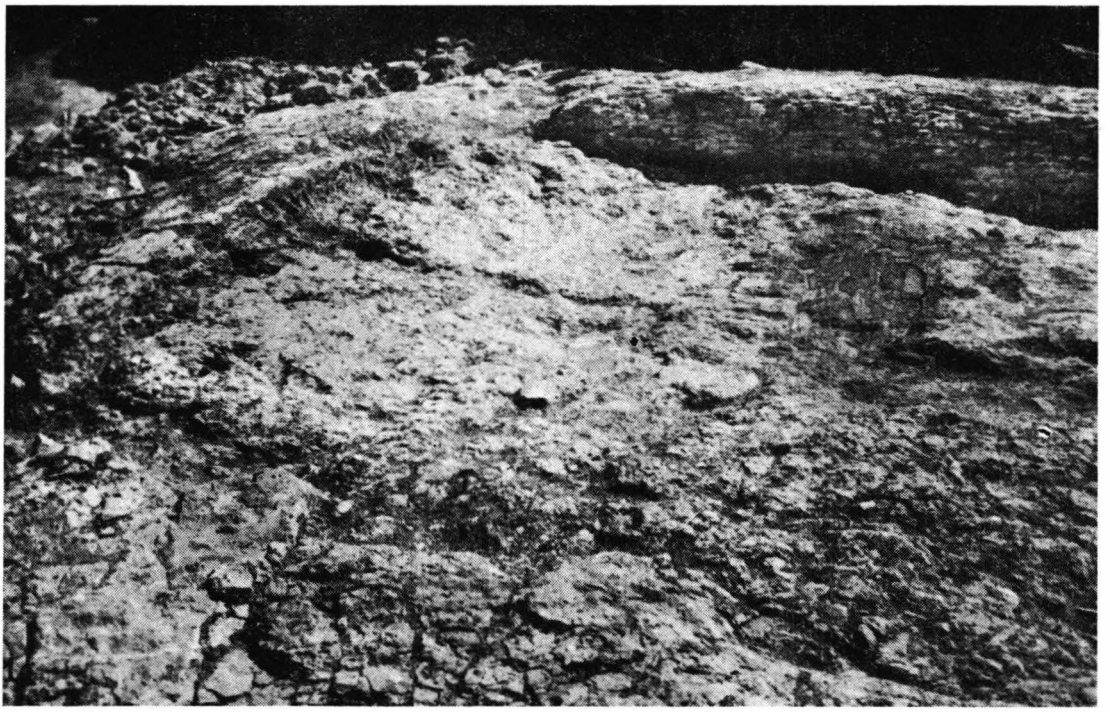

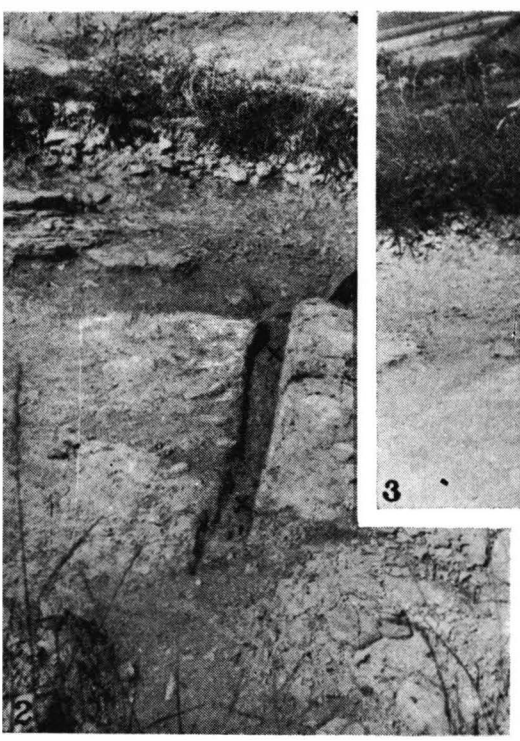

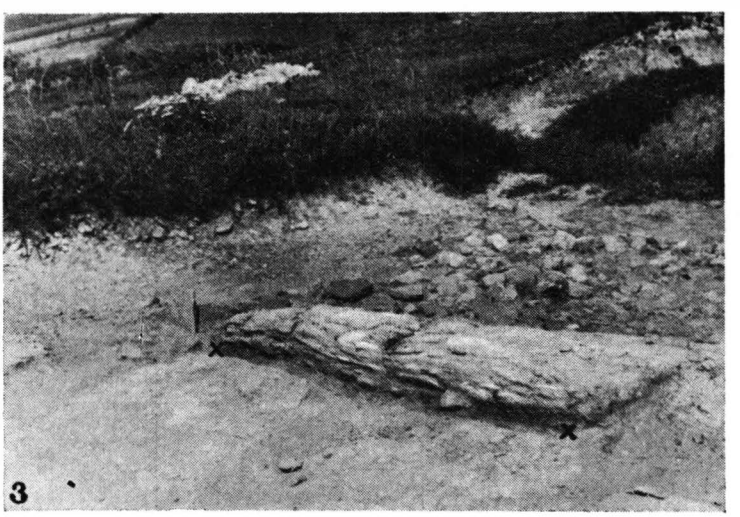

Fig. 30. — Vederi asupra varniţei din caseta 9 A ; se vede urma lăsată de dulap lîngă o margine a varniţei (xx).

https://biblioteca-digitala.ro

Raportul stabilit între zidul nr. 4 şi varniţa din caseta 9 A, dovedeşte că primul a fost înălţat pînă deasupra dungii de cenuşă, înainte de a fi fost amenajată varniţa. Observaţia este de natură să nască întrebarea, de unde au adus constructorii mortarul necesar ridicării zidului în prima etapă la înălţimea arătată? În asemenea situaţii, după cum este şi firesc, ei puteau să folosească varniţe mai vechi situate în afara incintei, de felul aceleia descoperite pe acropole, unde s-a putut constata că aceasta a fost amenajată direct pe dunga de cenuşă şi la puţin timp după defrişare.

În continuare, trebuie să arătăm că pe fundul varniţelor cercetate nu au fost interceptate urme care să indice un proces de întrerupere anarhică a lucrului. De asemenea, precizăm că varniţele nu au stat descoperite mult timp după folosire. În cuprinsul lor şi mai ales pe fund, nu au fost descoperite materiale depuse sub acţiunea agenţilor atmosferici. Datele obţinute în timpul cercetărilor, ne permit să tragem încheierea că de la încetarea funcţionării acestora şi pînă în momentul nivelării lor cu piatră nu a trecut prea mult timp. Chipul migălos şi îngrijit în care au fost astupate şi nivelate varniţele se integrează în procesul general de curăţire şi finisare a incintei înainte ca aceasta să fi fost dată în folosinţă.

Mortarul. În compoziţia mortarului folosit la Şcheia distingem var, nisip (în proporţie de aproape 40—50%), apoi un mic procent de cărămidă pisată şi în sfîrşit bucăţi mici de cărbuni.

Pornind de la unele elemente importante, cîştigate cu prilejul cercetării rampelor de la cuptoarele de ars piatra de var şi coroborîndu-le cu observaţiile care se desprind din prezentarea varniţelor, putem înţelege chipul în care meşterii din secolul al XIV-lea pregăteau mortarul.

După cum arătam, *rămpile* cuptoarelor aveau plăcile formate din var curat, fiind rezultate din praful de var depus aici în timpul evacuării cuptoarelor după ardere şi întărit sub acţiunea agenţilor atmosferici; în schimb, straturile prelinse în afara pereţilor varniţelor au în compoziţia lor nisip, cărămidă şi cărbuni şi s-au format prin revărsarea masei lichide în momentele şi etapele de pregătire a mortarului. Aceste straturi însă, alternează, după cum am văzut, cu straturi sau pojghiţe de var curat asemănător ca structură cu cel descoperit pe rămpile cuptoarelor.

Deosebirile de structură din cuprinsul straturilor prelinse deasupra pereţilor varniţelor se datoresc unui proces deosebit de formare, faţă de acela al plăcilor surprinse pe rămpile cuptoarelor. Straturile de var curat descoperite aici le punem în legătură cu stingerea varului care, într-o primă etapă, se făcea în cuprinsul varniţelor; în schimb, straturile sau pojghiţele de mortar se datoresc momentului în care masa de var stins era amestecată cu nisip, cărămidă şi cărbuni.

În încheiere, putem trage concluzia că procesul de pregătire a mortarului comporta două operaţii deosebite şi decurgea în modul următor:

Bolovanii de piatră de var, arşi în cuptoare, erau scoşi pe rămpi, după care urma transportarea lor în incintă. Aici în cuprinsul varniţelor, bolovanii erau dizolvaţi şi stinşi cu apă, dînd naştere pastei de var pe care meşterii o amestecau apoi

https://biblioteca-digitala.ro

cu nisip, cărămidă și cărbuni. Mortarul obținut în acest fel era dirijat apoi înspre ziduri și turnuri [1].

În lumina cercetărilor de pînă acum, putem afirma cu certitudine că mortarul pregătit pe această cale era calitativ superior, față de acela pe care îl foloseau constructorii din veacurile următoare. În vremile mai tîrzii cărbunii sînt folosiți tot mai rar, iar proporțiile de nisip se măresc în dauna celorlalte elemente componente ale mortarului, dînd naștere unui material mai slab din punct de vedere calitativ [2].

[1] Firește, nu este vorba de « *zidirea cu var stins chiar în zid* », cum stă scris într-o lucrare recentă (*Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, I, *Arta românească în epoca feudală*, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 123). Probabil că nu s-a înțeles ceea ce G. Balș (*Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, Buc., 1933, p. 584—585) numește « *tencuială* cu var stins cald » (*sublinierea noastră*) și care este des întrebuințată în sec. XVII (cf. Zamca, G. Balș, *op. cit.*, p. 584, fig. 1015).

[2] În săpăturile executate pretutindeni în Moldova, se constată o totală deosebire între mortarele din sec. XIV și XV și acelea din sec. XVII (Palatul Cnejilor — Ceahlău, Zamca etc.), ultimele fiind foarte friabile și cu un procent ridicat de nisip și pietriș.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL III

URMELE DE VIAŢĂ

Aşezarea temporară. La Şcheia, în faţa cuptoarelor I şi II, au fost descoperite mai multe vetre în cuprinsul unei aşezări temporare. Aceasta se întinde înspre SV pînă în marginea pilonilor rectangulari ai cuptoarelor, iar la NE ea este mărginită de o ridicătură de pămînt înaltă de 0,40—0,50 m, presărată cu pietre nearse, triate din grămezile depozitate aici în vederea încărcării cuptoarelor (fig. 29).

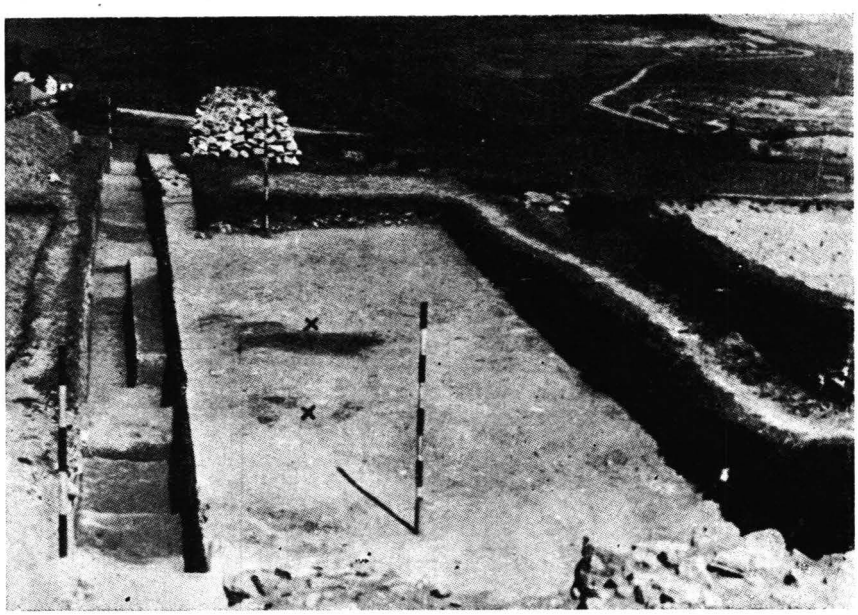

Fig. 31. — Nivelul vetrelor din aşezarea temporară din faţa cuptoarelor (xx).

Spre SE aşezarea se întinde pînă la aproximativ 10 m depărtare de cuptorul nr. I, iar spre NV depăşeşte cuptorul nr. II cu circa 10—15 m (fig. 32).

Trebuie să precizăm că avem de-a face cu o aşezare deschisă, în aer liber — şi că, deci, nu am găsit aici urme de construcţii (pereţi, acoperiş etc.).

https://biblioteca-digitala.ro

În cuprinsul așezării au fost descoperite în total opt vetre, dispuse în teren în felul următor: cîte una în casetele 3, 4, 6, 7 C și în secțiunea IV C și trei în caseta 11 C (fig. 32/1).

Pentru a înțelege chipul în care a fost amenajată așezarea temporară și pentru stabilirea raportului cronologic dintre ea și celelalte complexe din sectorul C, ne vom folosi de profilul secțiunii 9 C (fig. 8/1).

Atît așezarea temporară, cît și vetrele din cuprinsul ei au fost amenajate pe un strat de pămînt purtat și nivelat apoi deasupra dungii de cenușă. Tot din

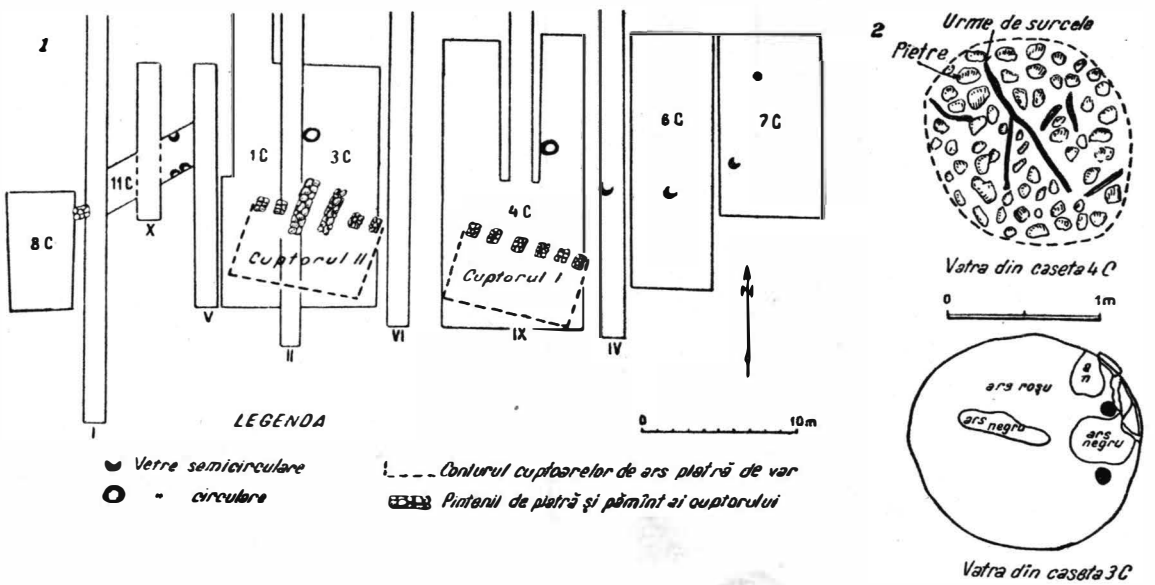

Fig. 32. — 1, planul de situație al vetrelor temporare din sectorul C; 2, detalii asupra vetrelor circulare din casetele 3 C și 4 C.

analiza profilului secțiunii 9 C, ne-am putut da seama că pămîntul a fost adus din cuprinsul gropilor dreptunghiulare săpate pentru camerele cuptoarelor de ars varul.

Așezarea temporară este anterioară plăcilor de gresie calcaroasă, deoarece acestea o acoperă.

În concluzie, reiese că vetrele și așezarea au funcționat o perioadă de timp cuprinsă între momentul săpării camerelor de ardere ale cuptoarelor și acela al începutului funcționării lor.

Din punctul de vedere al dispoziției în teren și a tehnicii de amenajare, vetrele din cuprinsul așezării temporare se împart în două categorii.

Prima categorie este reprezentată de vetre mici de formă aproape circulară, avînd diametrul de 0,40—0,50 m. Din această grupă fac parte vetrele găsite în caseta 11 C, adosate unor pereți intenționat săpați. Ele au fost amenajate direct pe pămîntul pe care au călcat constructorii și nu prezintă urme de fețuire și nici nu sînt prevăzute cu gardină din lut sau pietre. Acest grup de vetre nu a funcționat vreme îndelungată deoarece, secționate fiind, s-a putut constata că arsura nu a pătruns la prea mare adîncime.

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea, este de subliniat că în preajma lor au apărut urme sporadice de cărbuni și cenușă, însoțite de fragmente ceramice de factură orășenească.

Un alt grup este format de vetrele din casetele 6 și 7 C, precum și vatra din secțiunea IV C; ele se aseamănă ca tehnică de execuție cu cele din primul grup cu deosebirea că au forma semicirculară, nu au fost adosate vreunui perete și au funcționat vreme mai îndelungată. Folosirea pe o perioadă mai întinsă este documentată de arsura puternică, pătrunsă sub crusta vetrelor și de cantitatea de cenușă și cărbuni găsită în jurul lor.

Fig. 33. — Vedere asupra vetrei din caseta 7 C; se văd fragmente ceramice și oase de animale *in situ*.

În preajma vetrelor din grupul al doilea, au fost descoperite fragmente ceramice mai numeroase, însoțite de oase de păsări și animale. La nivelul vetrelor, în lutul purtat, erau încastrate numeroase pietre, provenite din depozitele pietrei de var identificate în casetele 6 și 7 C.

În sfîrșit, un alt grup este reprezentat în casetele 3 și 4 C, unde au fost dezvelite două vetre mai mari, care se deosebesc de cele descrise pînă acum, prin mărimea lor, tehnica de amenajare și materialul recoltat în jurul lor. Vatra din caseta 3 C are forma circulară, măsurînd în diametru peste 1 m (fig. 32/2). La demontare, s-a putut stabili că în centrul vetrei pămîntul ars la roșu măsura în adîncime 10—12 cm, ca dovadă a folosirii îndelungate. Cîteva pietre mari, păstrate în jurul vetrei erau încastrate sub nivelul ei și erau arse înspre interior. Felul în care sînt dispuse, sugerează ipoteza că la acest tip de vetre au fost folosiți bolovani pentru armarea marginei.

În partea de NV a acestei vetre au fost găsiți doi țăruși carbonizați, bătuți în pămînt sub nivelul vetrei pe o adîncime de 12—15 cm. Aceștia pot fi puși în

https://biblioteca-digitala.ro

legătură cu o crăcană în vederea atîrnării vaselor. În jurul vetrei au fost descoperite fragmente ceramice mai ales din grupul orășenesc, lucru care apropie vatra din caseta 3 C de grupul vetrelor mici din caseta 11 C.

Vatra din caseta 4 C are aceleași dimensiuni cu aceea din caseta 3 C, cu toate că părțile ei periferice sînt înroșite pe porțiuni mai întinse (fig. 32/2). Acest lucru se datorește împrejurării că vatra nu a avut gardină și flacăra s-a întins nestînjenită înspre margini. La demontarea vetrei din caseta 4 C, au fost cîștigate elemente noi în ce privește tehnica de amenajare a vetrelor. Aici, peste pămîntul purtat, am dat de urma unei fețuieli de lut — în care a fost folosit ca liant nisipul — și urmele unor surcele, lungi de 0,80—1 m și groase de 1—1,50 cm, folosite pentru legarea suprafeței lutuite. Acestea din urmă au fost introduse în masa de lut în momentul cînd vatra era încă nearsă. În preajma vetrei din caseta 4 C, au fost descoperite fragmente ceramice din grupul rural, dintre care unele lucrate chiar cu mîna (fig. 34/1—2).

Printre celelalte urme materiale descoperite în așezarea temporară amintim: oase de păsări, porcine, ovine și erbivore mari. În caseta 7 C, lîngă o falcă de porc și alături de un vas întregibil, a fost găsit un cuțit cu plăsele de os (fig. 33 și 44).

Materialul arheologic descoperit în cuprinsul așezării temporare datează din secolul al XIV-lea, respectiv din domnia lui Petru Mușat, datare făcută pe baza a două monede de argint, emise de bănăria acestui voievod. Monedele și materialul arheologic s-au păstrat sub prima placă de gresie calcaroasă scursă de la cuptoarele de ars piatra de var.

După cum am arătat, așezarea temporară a funcționat în perioada dintre amenajarea cuptoarelor și aceea a intrării acestora în funcțiune (respectiv pînă la prima șarjă). S-ar putea deci ca această așezare să fi fost folosită pe de o parte de către meșterii vărari care finisau cuptoarele și le pregăteau pentru ardere, iar pe de altă parte de cărăușii care transportau piatra de var.

Conviețuirea meșterilor vărari cu cărăușii din mediul rural este documentată mai ales de materialul ceramic descoperit în cuprinsul așezării temporare. S-a arătat că aici au fost găsite fragmente ceramice aparținînd atelierelor de tîrg și fragmente ceramice caracteristice grupului rural.

În ce privește raportul dintre grupurile ceramice puse în discuție, este de făcut o remarcă importantă și anume: în cuprinsul așezării temporare au fost descoperite aproape 75% cioburi de factură rurală și numai 25% din cele orășenești. Acest lucru ne îngăduie să formulăm ipoteza că așezarea a fost folosită în proporție mai redusă de meșterii vărari, și mai intens de către cărăușii și lucrătorii din mediul rural.

Felul în care am văzut că se grupează materialul ceramic din așezare în jurul vetrelor, ne poate sugera date și informații cu privire la chipul în care erau folosite vetrele din cuprinsul așezării de către cele două categorii de oameni care au lucrat aici.

Arătam mai sus că vetrele din caseta 11 C și aceea din caseta 3 C (situate în partea de nord-vest a așezării) aveau în preajma lor numai material ceramic orășenesc, în timp ce restul vetrelor conțineau ceramică rurală.

Constatarea de mai sus poate sugera ipoteza că în cuprinsul așezării, în timpul pregătirii mesei și a perioadelor de odihnă, meșterii și lucrătorii din

https://biblioteca-digitala.ro

tîrg se grupau înspre partea de vest a aşezării, iar cărăuşii şi ţăranii în partea de est a acesteia.

Perioada de funcţionare a aşezării temporare (deşi cuprinsă între etapa de săpare a cuptoarelor şi momentul evacuării pietrei de var arse) nu trebuie considerată ca fiind prea scurtă. Observaţia privind materialul ceramic, variat dar neîntregibil, conexată la constatarea că suprafeţele vetrelor sînt înroşite puternic (însă fără a avea în preajmă cantităţi mari de cărbuni şi cenuşă) se poate explica prin faptul că aşezarea era periodic curăţată de locuitorii ei. Pămîntul tasat din jurul vetrelor dovedeşte, de asemenea, că în preajma vetrelor s-a circulat şi vieţuit timp relativ îndelungat.

Cu toate că în aşezarea temporară n-au apărut urme pe care le-am putea pune în legătură cu vreun sistem de acoperiş, credem că uneori cărăuşii şi mai ales lucrătorii manuali recrutaţi din satele mai îndepărtate înnoptau aici.

Desigur, vor fi existat şi alte puncte de aşezare temporară, în special în faţa cuptoarelor III şi IV şi în apropierea incintei. Acestea însă, au fost probabil distruse o dată cu săparea şanţului de apărare.

Materialul arheologic. a) *Ceramica*. Ceramica de la Şcheia, din nivelele de construcţie, folosire şi demantelare, a fost descoperită în sectoarele A şi B (incinta cetăţii), C (aşezarea temporară) şi sectorul D (cariera de piatră) — (vezi tab. anexă). Această ceramică aparţine, în majoritate, sfîrşitului secolului XIV. Numai o mică parte, atribuită demantelatorilor, datează de la începutul secolului XV.

Olăria secolului XIV a fost datată cu monede de la Petru Muşat, iar cea de la începutul secolului XV prin monede de la Alexandru cel Bun. Această datare a fost confirmată ulterior şi în alte sectoare ale şantierului arheologic Suceava.

În aşezarea temporară şi în nivelul de construcţie al cetăţii a fost descoperită o categorie ceramică, care se deosebeşte de aceea apărută în cariera de piatră şi în nivelul de folosire, şi totodată, de demantelare a cetăţii prin tehnica de execuţie, compoziţia pastei, forme, dimensiuni, ornament şi ardere.

Întîlnim la Cetatea Şcheia două categorii de ceramică: prima, de tehnică inferioară, se împarte în două grupe: una lucrată cu mîna, iar cealaltă lucrată cu roata înceată [1]. A doua categorie cuprinde vase lucrate la roata de picior.

Trecînd acum la *fiecare categorie*, observăm următoarele: la primul grup (vase lucrate cu mîna) pasta este neomogenă şi prezintă multe impurităţi. Din analiza făcută de specialişti, reiese că în pastă sînt răspîndite granule de corpuri străine ca minerale argiloase, cuarţ şi feldspat (v. anexa nr. 2).

Pereţii vaselor au o grosime de 6—7 mm; arderea este neoxidantă. Aceste vase au în general buza joasă şi răsfrîntă în afară (fig. 34/1—2). Ornamentul se compune dintr-o linie în val, incizată pe gîtul vasului, sau din linii oblice, plasate în jumătatea superioară a pîntecului.

Dimpotrivă, ceramica modelată la roata înceată a fost lucrată dintr-o pastă ceva mai curată; pereţii acestor vase au o grosime de 5—6 mm; iar buzele au o

[1] Din numărul de 17 buze aparţinînd grupei ceramicii rurale de la Şcheia, două sînt lucrate cu mîna, iar restul la roata înceată.

https://biblioteca-digitala.ro

înălțime de 15—25 mm; sînt drepte și răsfrînte în afară (fig. 36/3—9). Majoritatea vaselor au fost arse neoxidant. Forma cea mai des întîlnită este vasul-borcan (fig. 35/1—2).

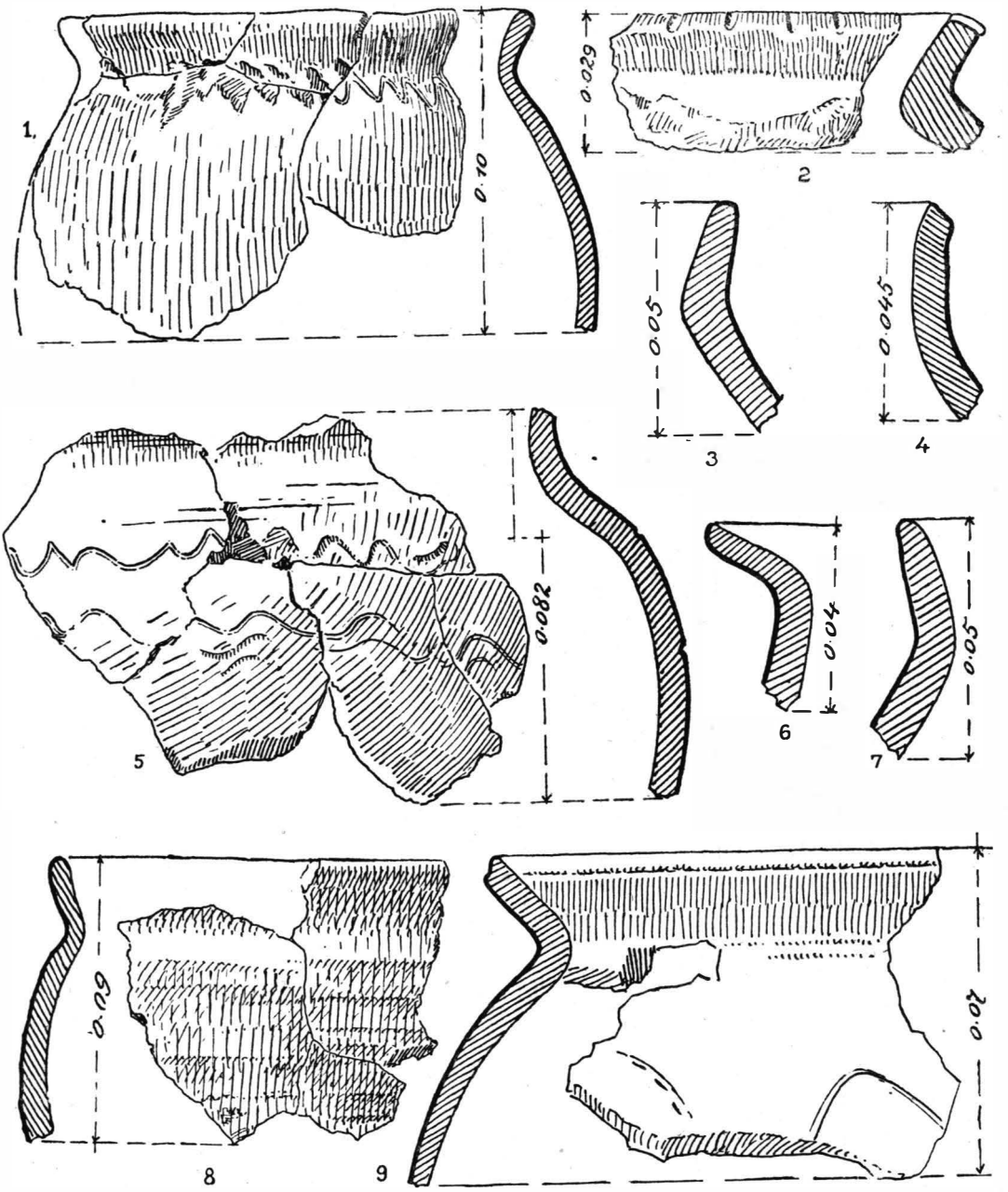

Fig. 34. — Fragmente ceramice din grupul rural de la Cetatea Șcheia.

Vasele sînt ornamentate pe pîntec cu striuri, linii în val, sau cu benzi din două sau trei linii în val. În unele cazuri însă, ca decor, este folosită banda de linii în val, combinată cu banda de linii orizontale (fig. 35/2). De asemenea se întîlnesc și buze crestate (fig. 36/2—3) sau stampilate (fig. 36/4).

https://biblioteca-digitala.ro

Maniera de lucru, condiţiile de găsire, cît şi observaţia că această ceramică nu este întîlnită frecvent în cuprinsul tîrgului Suceava, constituie tot atîtea argumente, care ne permit să o socotim o ceramică de provenienţă rurală.

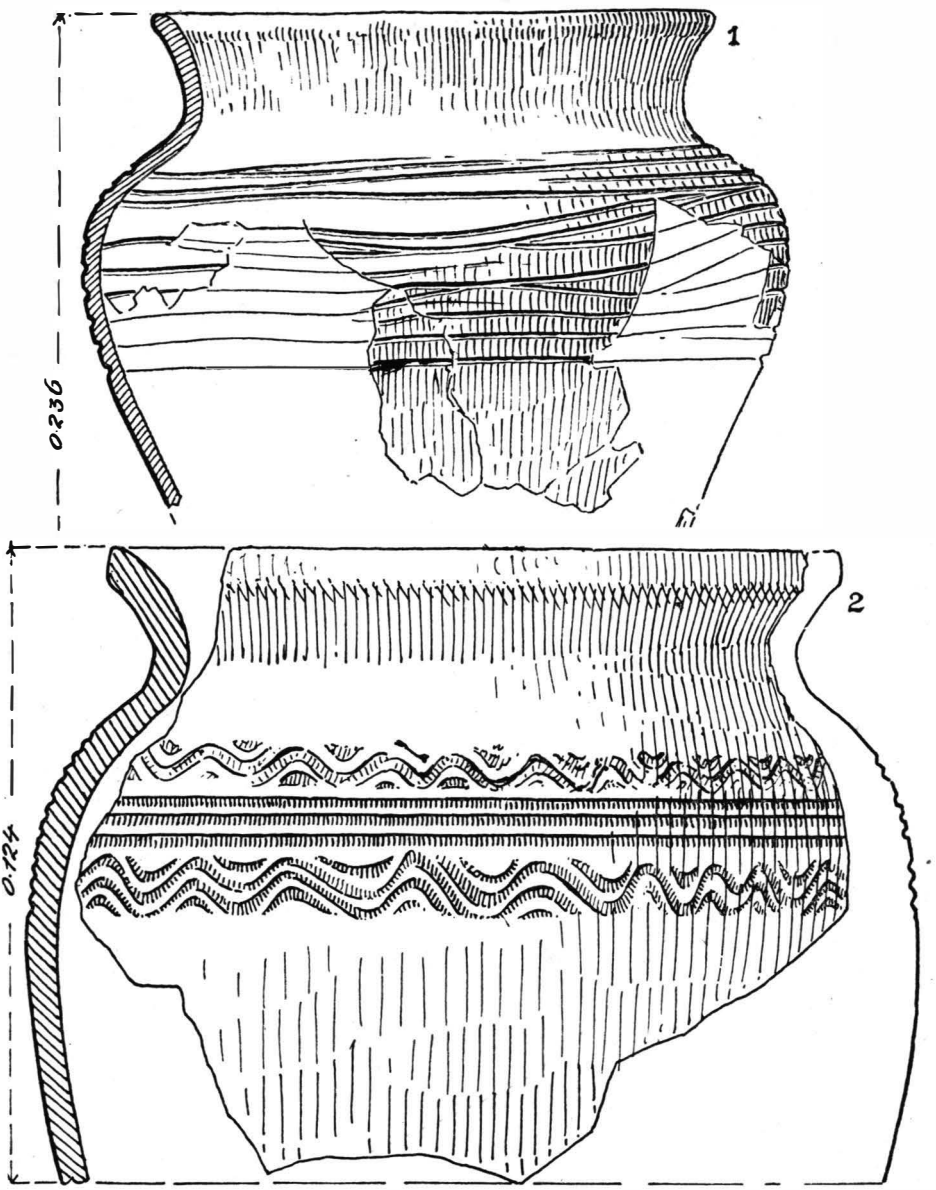

Fig. 35. — Vase-borcan din grupul rural de la Cetatea Şcheia.

A doua categorie a ceramicii de la Cetatea Şcheia este lucrată cu multă îndemînare, la roata de picior. Pasta, bine aleasă, conţine foarte puţine impurităţi, prezentînd o structură fină (v. anexa nr. 3). Arderea, în proporţie de 90%, este neoxidantă. Formele caracteristice sînt oala şi ulciorul. Primele sînt ceva mai mici şi mai zvelte decît vasele-borcan. Pereţii sînt subţiri, grosimea lor atingînd 3—4 mm (fig. 38 şi 39). Ulcioarele, destul de înalte, au un profil elegant şi sînt prevăzute cu

https://biblioteca-digitala.ro

cîte o toartă; pe gură este modelat un cioc pentru turnat (fig. 39 și 40/2). În două cazuri, gura ulcioarelor este trilobată (fig. 39/1).

Este locul să precizăm că unul din ulcioarele descoperite la Șcheia prezintă pe partea exterioară un decor executat din angobă. Menționăm, de asemenea, că nu am întîlnit nici un fragment de vas smălțuit în cuprinsul ceramicii de la Șcheia.

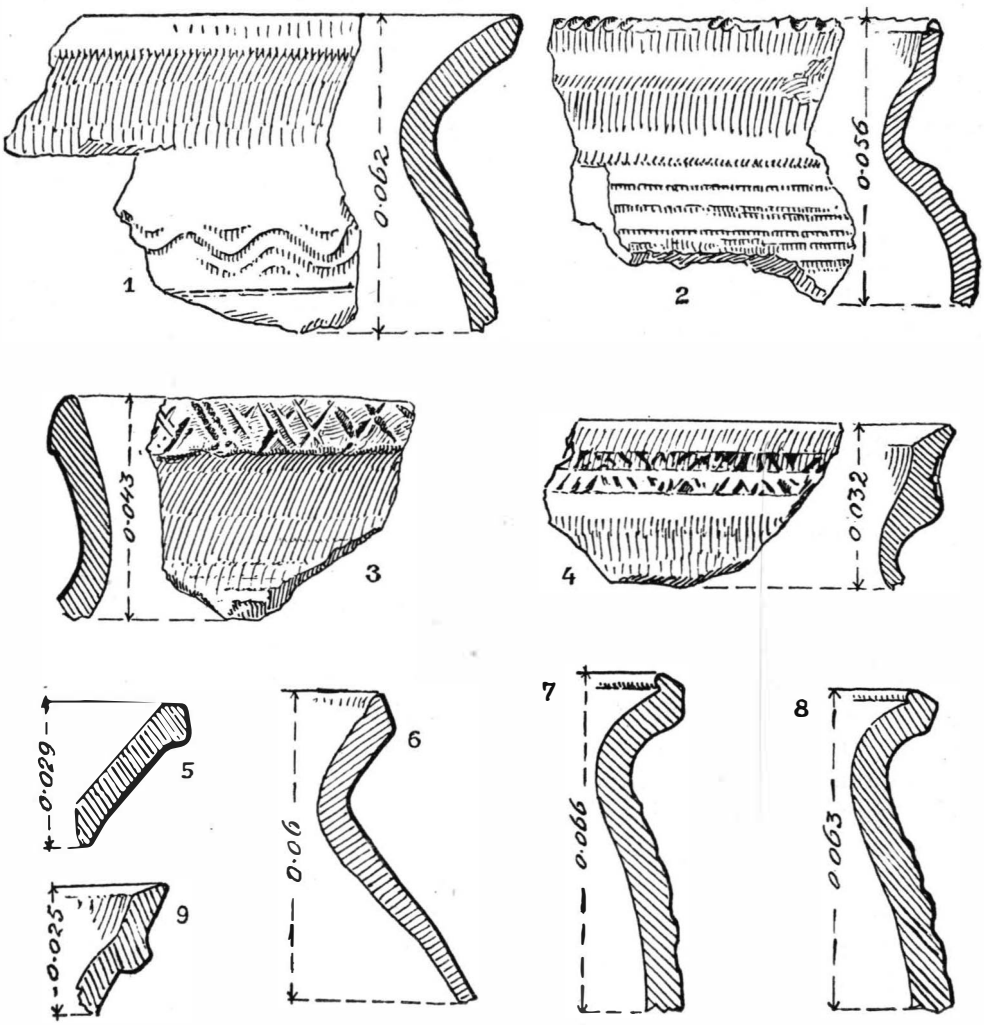

Fig. 36. — Fragmente ceramice din grupul rural de la Cetatea Șcheia.

În sfîrșit, tot din această categorie fac parte și capacul descoperit pe pavajul incintei (fig. 40/4), precum și o pușculiță de lut, de culoare roșiatică (fig. 39/2), găsită în umplutura cuptorului II. Exemplare asemănătoare cu pușculița de la Șcheia există în așezarea de la Vechiul Orhei (R.S.S. Moldovenească) și sînt datate în secolul al XV-lea.

Vasele din această categorie se împart din punct de vedere al ornamentului [1] în trei grupe: *în prima*, intră vasele cenușii cu buza înaltă, prevăzută la exterior

[1] Am adoptat acest criteriu pentru motivul că nu avem vase întregi la Cetatea Șcheia, exceptînd ulciorul cu gura trilobată (fig. 39).

https://biblioteca-digitala.ro

cu o nervură. Unele buze sînt ornamentate la partea superioară cu crestături (fig. 37/2); pe pîntec vasele au ca decor o linie sau două, în val (fig. 37/1—2). Vasele din acest grup nu depăşesc sfîrşitul secolului XIV şi au fost atribuite constructorilor cetăţii, meşterilor veniţi din tîrguri.

În grupa a doua intră vasele cenuşii cu buze de asemenea înalte, dar ornamentate cu rotiţa; şi aceste buze au cîte o nervură, cărora le corespunde în interior cîte o şănţuire. Pe pîntec, vasele au ca ornament motivul « brăduleţului », realizat prin ştampilare (fig. 38/1—2). Aceste vase datează din perioada de sfîrşit a secolului XIV şi începutul secolului XV. Ele nu se mai întîlnesc la mijlocul secolului XV în nici unul din sectoarele Şantierului arheologic de la Suceava.

În ultima grupă sînt cuprinse vasele cenuşii sau roşii, cu buza joasă şi îngroşată la partea superioară. Unele buze sînt drepte şi teşite, iar altele se răsfrîng fie în exterior, fie mai întîi în exterior şi apoi în interior (fig. 41/32—37).

Vasele din această grupă sînt ornamentate numai cu caneluri, datează din perioada de sfîrşit a secolului XIV şi persistă în tot secolul următor. Dintr-o variantă a acestui tip de vas se va dezvolta la începutul secolului XV oala cu toartă (fig. 40/3). Pe baza condiţiilor de găsire şi a analogiilor cu ceramica din celelalte sectoare ale Sucevei, ceramica lucrată la roata de picior, descoperită la Şcheia trebuie socotită ca fiind de provenienţă orăşenească.

*

După această succintă prezentare a ceramicii de la Şcheia, se cuvine a sublinia că înmănunchierea observaţiilor de detaliu privind compoziţia pastei, tehnica de lucru, precum şi condiţiile stratigrafice de găsire sînt de natură să sugereze unele concluzii importante.

După cum arătam mai sus, ceramica rurală lucrată cu mîna şi la roata înceată are o pastă cu multe impurităţi. Elementele care intră în compoziţia acesteia diferă de la vas la vas, spre deosebire de ceramica orăşenească, făcută dintr-o pastă omogenă.

Cercetarea atentă a ceramicii rurale conturează existenţa unui raport direct între tehnica după care a fost lucrată şi cuptoarele în care a fost arsă. Această ceramică, fie că este lucrată cu mîna, fie că este lucrată la roata înceată, a fost arsă neoxidant în cuptoare neperfecţionate. Forma, profilul şi ornamentul trădează stîngăcie în execuţie.

Ornamentul caracteristic este linia în val, aplicată pe pîntecul vaselor. Valul, ca ornament principal, împreună cu celelalte elemente caracteristice, certifică legăturile acestei ceramici cu ceramica din epoca prefeudală şi feudală-timpurie.

Studiul ceramicii de factură rurală de la Şcheia ne îndreptăţeşte să presupunem că în aceste vremuri, în satele Moldovei nu existau ateliere de olărie perfecţionate. Cît priveşte vasele lucrate cu mîna se poate afirma, cu rezerva cuvenită [1], că acestea erau executate probabil de către ţărani, în cuprinsul propriilor lor gospodării.

Vasele din grupul ceramic rural prezintă urme puternice de crustă [2] — din materii organice — localizate mai ales pe pereţii exteriori. Crusta, de culoare neagră, s-a format sub acţiunea flacării şi provine din conţinutul vaselor, revărsat în

[1] Avem în vedere faptul că pînă astăzi n-a fost cercetată încă o aşezare rurală din sec. XIV.

[2] Cf. Gh. Diaconu, *Contribuţii la cunoaşterea vechiului tîrg al Sucevii în vremea marilor asedii otomane şi polone din secolul al XV-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 268—283.

https://biblioteca-digitala.ro

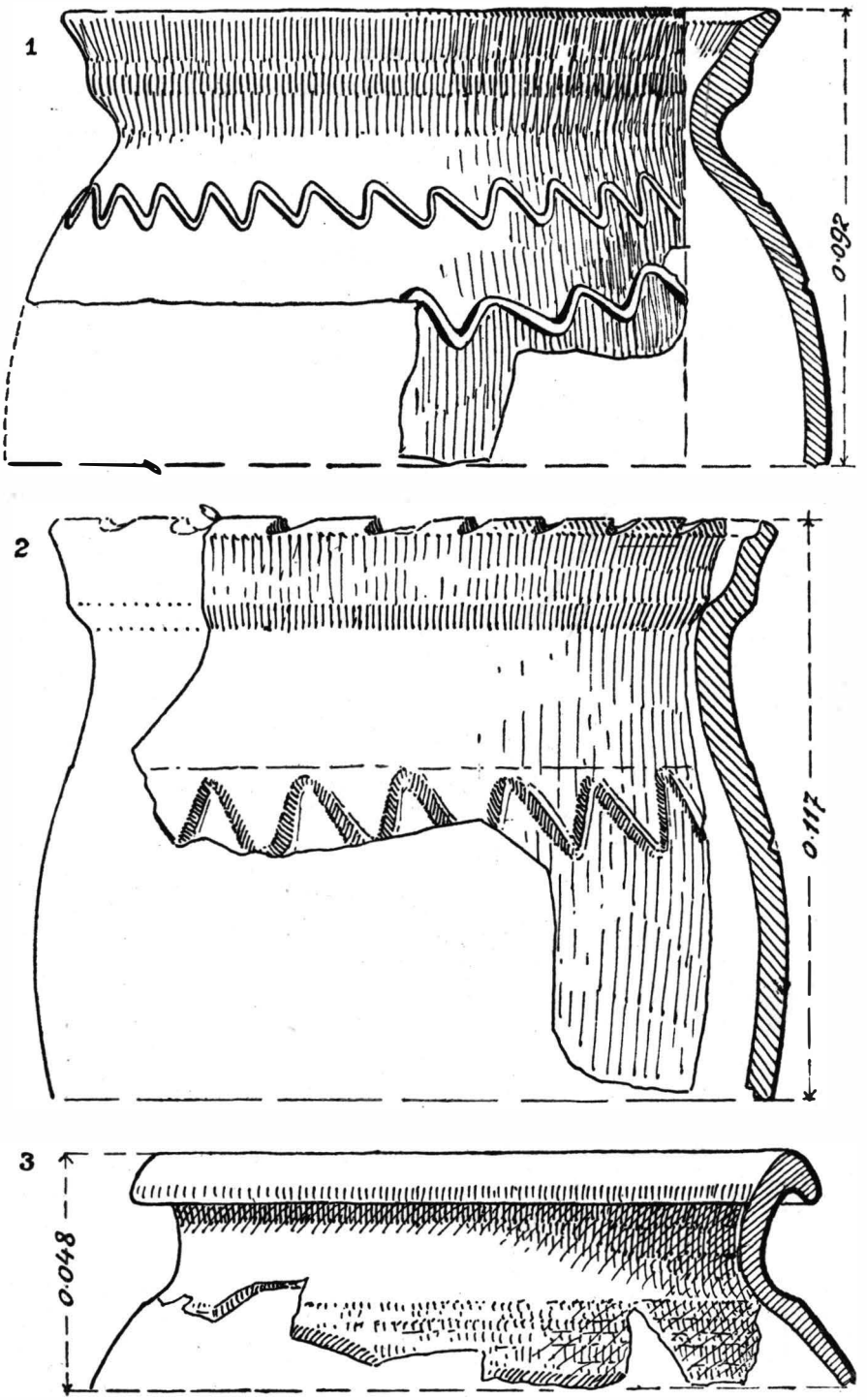

Fig. 37. — Fragmente ceramice din grupul orășenesc de la Cetatea Șcheia.

https://biblioteca-digitala.ro

timpul fierberii. În unele cazuri, crusta are o grosime de 2—3 mm. Această grosime nu se putea realiza numai în urma folosirii vaselor în aşezarea temporară de la Şcheia [1]. În consecinţă, trebuie să se admită că unele dintre ele,

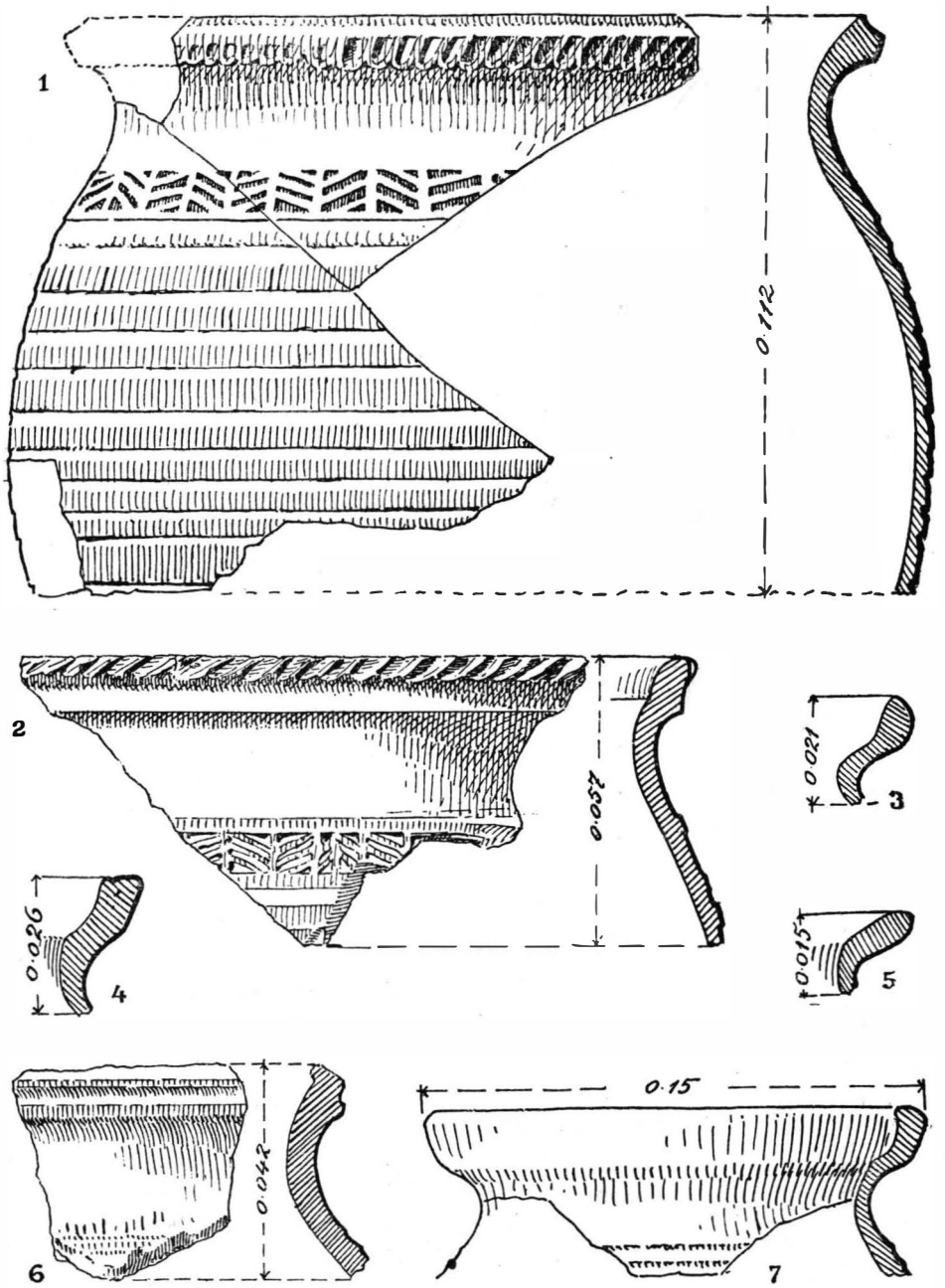

Fig. 38. — Ceramică din grupul orăşenesc de la Cetatea Şcheia.

atunci cînd au fost aduse la Şcheia, fuseseră deja folosite în gospodăriile ţărăneşti. De remarcat că o ceramică rurală asemănătoare cu ceramica de la Şcheia n-a fost

[1] Cf. mai sus, « Aşezarea temporară ».

https://biblioteca-digitala.ro

descoperită, pînă acum, nicăieri pe teritoriul Sucevei. De aceea, se poate presupune că ceramica rurală va fi fost adusă la Şcheia de ţăranii care au lucrat la ridicarea cetăţii. Dar, lipsa cercetărilor arheologice în regiunea din preajma capitalei statului moldovenesc, împiedică reperarea centrelor unde va fi fost lucrată această ceramică. Este adevărat că se pot face anumite apropieri între vasele de factură rurală de la Şcheia şi cîteva fragmente ceramice descoperite în jumătatea de nord a Moldovei; acestea însă, nu depăşesc cadrul unor simple analogii [1]. O statistică a vaselor de factură rurală descoperită la Şcheia ne arată următoarea repartizare

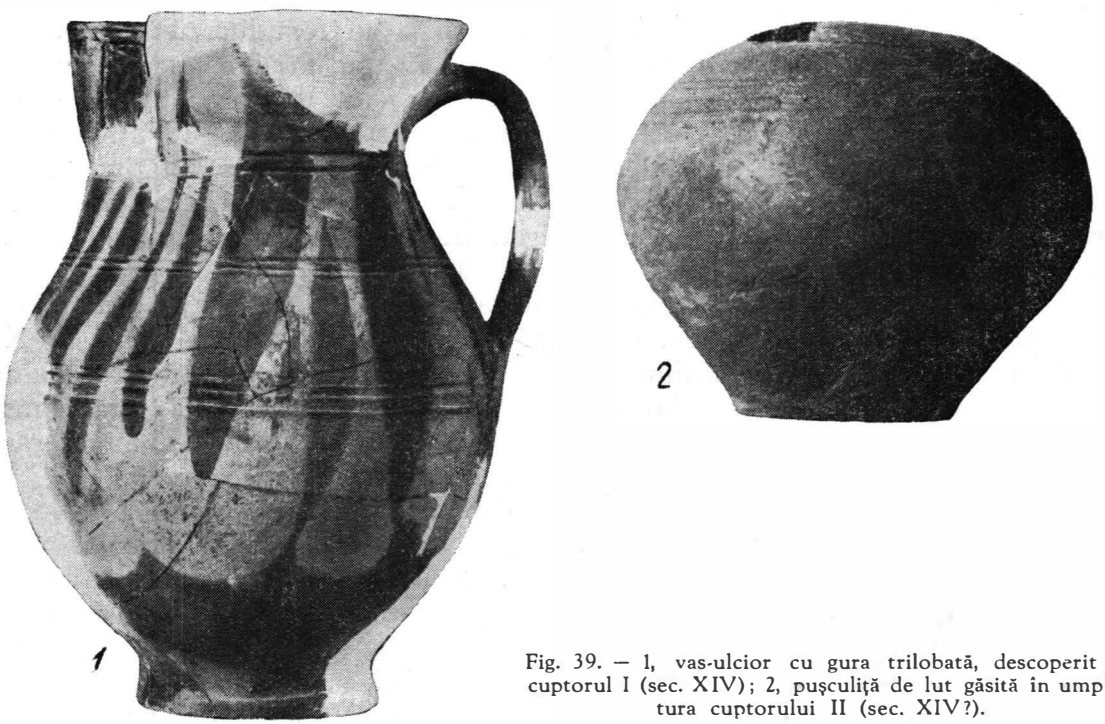

Fig. 39. — 1, vas-ulcior cu gura trilobată, descoperit în cuptorul I (sec. XIV); 2, puşculiţă de lut găsită în umplutura cuptorului II (sec. XIV?).

a lor pe sectoare: şase în incintă, dintre care cinci în sectorul A şi unul în sectorul B, şi 11 în sectorul C. Vasele din această categorie lipsesc cu desăvîrşire în sectorul D.

Multe dintre fragmentele de ceramică rurală au fost descoperite în nivelul de săpare şi înălţare cu pămînt a incintei şi a terenului înconjurător, ceea ce presupune că pentru munca grea, care nu necesita calificare, au fost folosiţi ţărani recrutaţi din mediul sătesc.

Lipsa unei asemenea ceramici în nivelul de folosire al cetăţii, se explică prin faptul că ostaşii din garnizoană nu au întrebuinţat astfel de vase.

[1] Fragmentul de vas lucrat cu mîna şi ornamentat cu val simplu (fig. 34/1) se aseamănă cu unul găsit de R. Vulpe într-o cetate de pămînt din regiunea Dorohoiului (*SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 402, fig. 9). Fragmentul de la figura 34/2, lucrat de asemenea cu mîna, are analogii în ce priveşte ornamentul buzei cu un altul, descoperit la Horodiştea—Dorohoi (aflat în colecţiile M.N.A., Inv. nr. II 3903) şi care datează din sec. X—XI.

Ceramica decorată cu cîte trei linii în val despărţite de striuri orizontale (fig. 35/2) are legături cu fragmentele descoperite de N. Constantinescu la Cetatea Neamţului, care le datează în perioada muşatină (cf. *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 800 şi fig. 40).

În sfîrşit, unele vase din grupul rural de la Şcheia au analogii tipologice cu un grup ceramic descoperit la Hlincea—Iaşi. În ce priveşte datarea acestei ceramici de la Hlincea, socotim că ea aparţine sec. XIV şi nu sec. XII (cf. *SCIV*, *IV*, 1—2, 1953, p.323 şi fig. 8).

https://biblioteca-digitala.ro

Materialul ceramic, bogat şi variat, descoperit pe vetre şi în aşezarea temporară din sectorul C, este strîns legat de participarea lucrătorilor, din sate, la transportul pietrei de var, al pietrei de la carieră la cetate, precum şi la căratul pămîntului din şanţul de apărare în anumite zone ale valului.

Aşadar, condiţiile de găsire a ceramicii de factură rurală pe teritoriul Cetăţii Şcheia întăresc afirmaţia că la muncile grele pentru ridicarea fortului au fost folosiţi lucrători recrutaţi din mediul sătesc [1].

★

Vasele de factură orăşenească de la Şcheia au fost lucrate dintr-un lut curat, în amestecul căruia se găseşte ca degresant nisipul fin. Toate aceste vase au fost modelate cu multă îndemînare, la roata de picior. Am arătat mai sus că ceramica orăşenească din secolul XIV, în proporţie de 90%, este arsă neoxidant [2], spre deosebire de ceramica atribuită demantelatorilor cetăţii şi datată deci la începutul secolului XV, care este arsă, în majoritatea ei, oxidant. Deosebirea în ce priveşte arderea este strîns legată de progresul înregistrat în evoluţia cuptoarelor, în secolul XV [3].

În cuprinsul ceramicii de factură orăşenească de la Şcheia predomină oala fără toartă şi ulciorul. Cele cîteva cu toartă datează de la începutul secolului XV. Ornamentele cele mai des întîlnite sînt: valul, decorul ştampilat şi canelura.

În ceramica orăşenească din secolul XV predomină vasele din pastă cenuşie, cu pereţii groşi, ale cărei origini se pierd în epocile mai vechi. Mult mai puţin numeroasă este ceramica cu pereţii subţiri din pastă fină, arsă la roşu.

Vasele cenuşii decorate prin ştampilare cu motivul « brăduleţ » sînt de asemenea puţin numeroase. Astfel de vase au fost găsite în afară de Şcheia numai la Şipot, în centrul vechiului tîrg al Sucevei. Plecînd de la constatarea că această specie ceramică a fost găsită la Şcheia în cariera de piatră în care au muncit meşterii pietrari, precum şi în nivelul celor care au folosit şi demantelat cetatea, putem presupune, cu prudenţa necesară, că ea a putut fi adusă de la Şipot la Şcheia de către meşterii şi oştenii din garnizoană. Într-adevăr, după toate observaţiile se pare că la Şipot a existat o aşezare anterioară momentului construirii cetăţii Şcheia [4].

Lipsa ceramicii ştampilate din cuprinsul cetăţii de Scaun din Suceava şi de pe platoul din faţa acesteia ne permite să postulăm că Cetatea de Scaun şi com-

---

[1] O serie de acte moldoveneşti din sec. XV consemnează în mod indirect participarea ţăranilor la ridicarea cetăţilor. Prin aceste acte, de obicei, se scutesc anumite sate « *să nu lucreze nici la cetate* » (cf. M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 208, 252 etc. şi I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 13—15 etc.).

[2] Cf. *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 314, în care semnalăm că din 14 buze de vase din sec. XIV abia un fragment a fost ars oxidant.

[3] În Moldova nu se cunoaşte pînă în prezent nici un cuptor de ars oale din sec. XIV. În schimb, în oraşul Suceava au fost descoperite mai multe cuptoare din sec. XV. Dintre acestea unul, descoperit în vara anului 1954 pe un loc viran (sectorul I.R.C.) a fost publicat în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 781. În interiorul acestui cuptor a fost găsită o ceramică arsă la roşu în proporţie de 90%. Cuptorul era amenajat din două încăperi suprapuse, despărţite de un grătar orizontal străbătut de găuri. Pe grătar, alături de fragmentele semnalate, au fost găsiţi şi suporţi din lut, unii de formă circulară, iar alţii de forma unor mici pirostrii. În preajma cuptorului au fost surprinse mai multe gropi avînd în diametru 3—4 m şi o adîncime de 1,80—2 m. Din aceste gropi olarii scoteau lutul necesar prelucrării vaselor. Dacă se ia în considerare faptul că ceramica orăşenească de la Şcheia se aseamănă pînă la identitate cu aceea descoperită în oraş şi la Cetatea de Scaun, se poate afirma cu destul temei că atît una cît şi cealaltă provin din acelaşi centru — Suceava.

[4] Afirmaţia se sprijină pe descoperirea aici a unui material ceramic datat în perioada feudalismului timpuriu.

https://biblioteca-digitala.ro

plexele din jurul ei sînt ulterioare în timp cetății Șcheia și cu atît mai mult așezării vechi de la Șipot-oraș. Raportul cronologic pe care îl propunem are următoarea înfățișare: 1. așezarea de la Șipot; 2. Cetatea Șcheia și 3. Cetatea de Scaun.

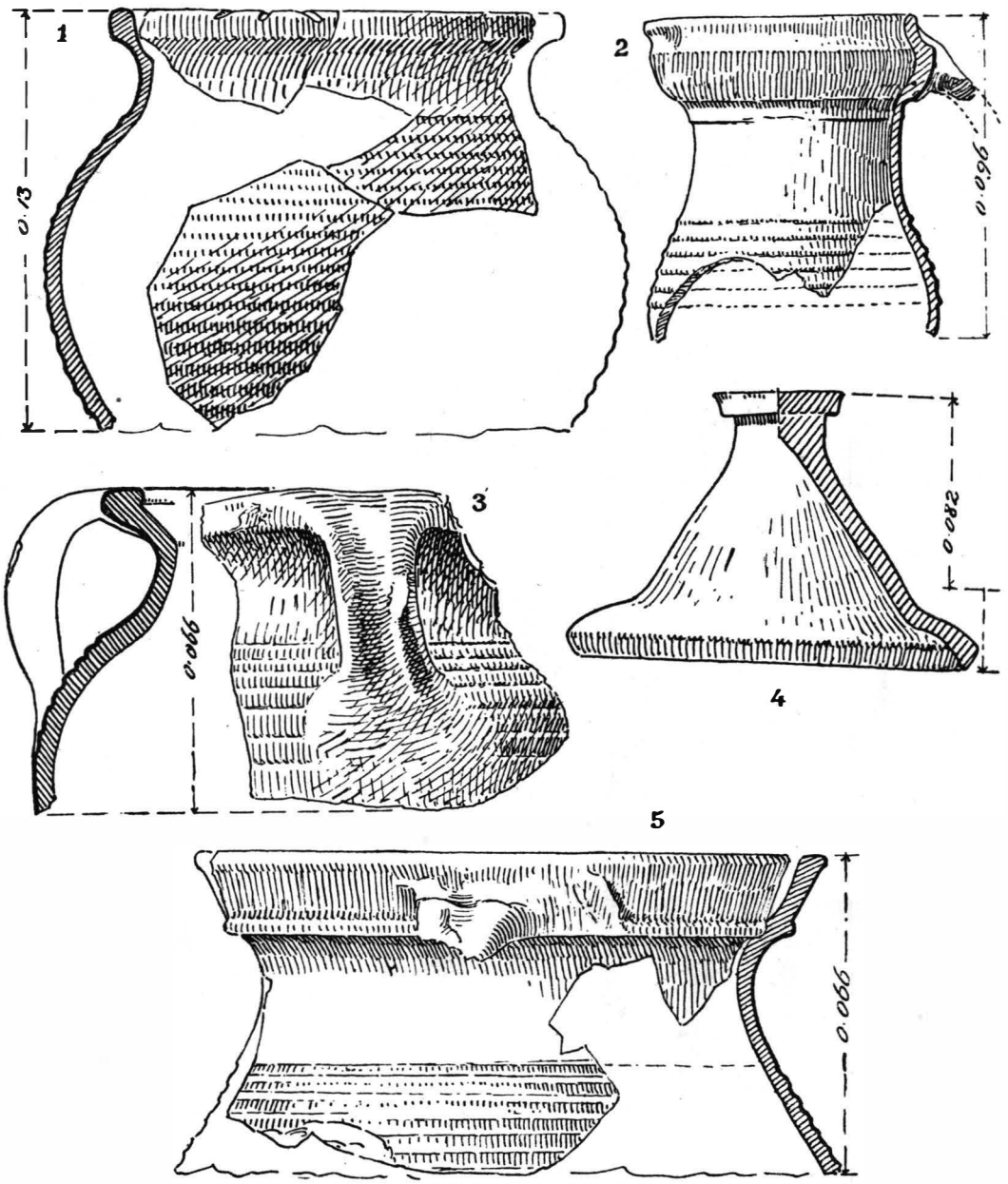

Fig. 40. — Ceramică de uz curent din sec. XV (1—4) și sec. XVI (5).

Specia ceramicii cenușii, ornamentată prin stampilare cu motivul «brăduleț», ca și specia roșie cu buza joasă și teșită, apare pe teritoriul Sucevei și la Șcheia la sfîrșitul secolului XIV și dispare la mijlocul secolului XV. În stadiul actual al cercetărilor, nu se poate urmări însă filiera evolutivă a acestei ceramici.

https://biblioteca-digitala.ro

Se pare totuși că această ceramică pătrunde pe teritoriul Moldovei dinspre vest [1], poate o dată cu elementele străine colonizatoare [2].

Sfîrșitul secolului XIV și începutul secolului XV marchează o nouă etapă în evoluția ceramicii de tîrg [3]. Acum începe să se răărească decorul cu linii în val,

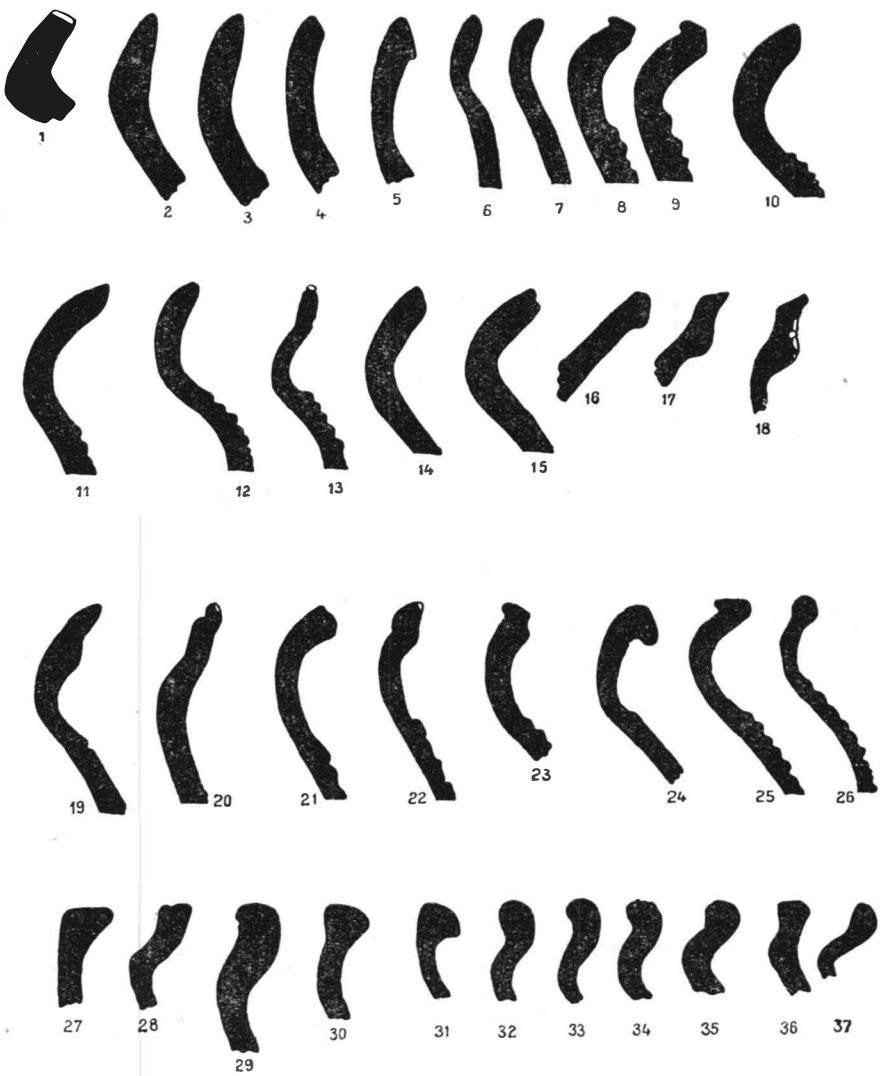

Fig. 41. — 1—18, profilele vaselor din grupul rural de la Cetatea Șcheia; 19—37, profilele unor vase din grupul orășenesc de la Cetatea Șcheia.

pe care meșterii l-au preluat de la înaintașii lor din epoca feudală timpurie. Dispariția valului în cuprinsul ceramicii din secolul XV, și înlocuirea lui cu decorul cu caneluri, este cauzată poate și de răspîndirea roții cu învîrtire rapidă.

[1] Cf. Konrad Strauss, *Studien zur mittelalterlichen Keramik*, Leipzig, 1923, p. 23, fig. 22.

[2] Eventual de sași, cum opinează M. Matei, *Orașul Suceava de la sfîrșitul veacului al XIV-lea pînă la cucerirea Moldovei de către turci* (1538), Leningrad, 1957.

[3] Observațiile au fost consemnate pentru prima dată în concluziile raportului de săpături de la Șcheia/1953 (cf. *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 312—313).

https://biblioteca-digitala.ro

Chipul în care olarii din această vreme caută să-şi îmbunătăţească produsele se reflectă în standardizarea anumitor forme şi profile. Olarii de la începutul

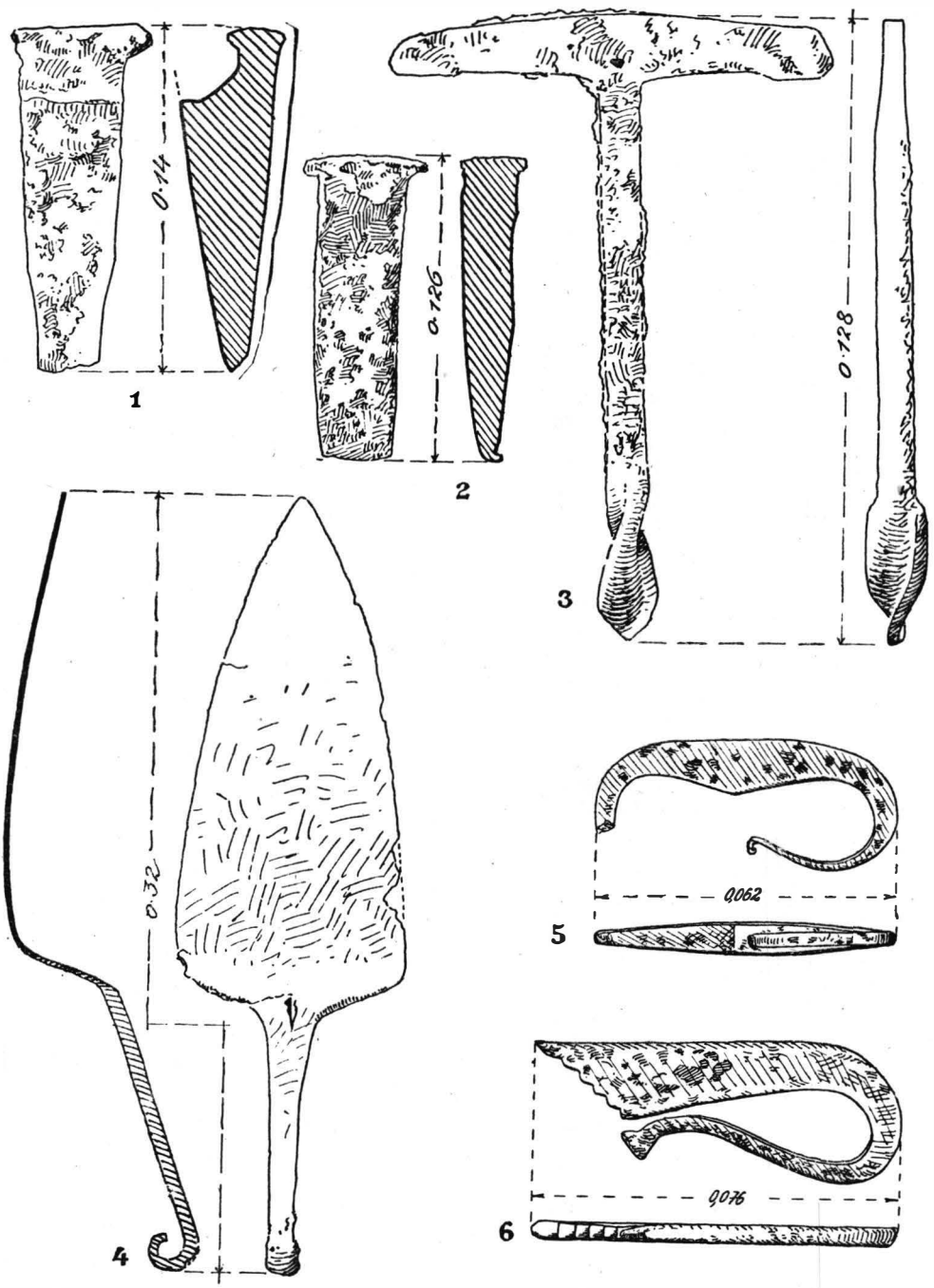

Fig. 42. — Unelte şi obiecte de fier din sec. XIV (1, 3—6) şi de la începutul sec. XV (2).

secolului XV, părăsind o serie de profile complicate, se opresc la forme simple şi elegante, care vor persista de-a lungul secolului XV. La începutul secolului XV olarii produc din ce in ce mai multe vase cu toartă.

https://biblioteca-digitala.ro

Tendinţa de părăsire a unor forme şi ornamente ale ceramicii din secolul XIV, cît şi înlocuirea acestora cu altele mai evoluate, merg mînă în mînă cu procesul de dezvoltare al societăţii moldoveneşti din această vreme. În secolul

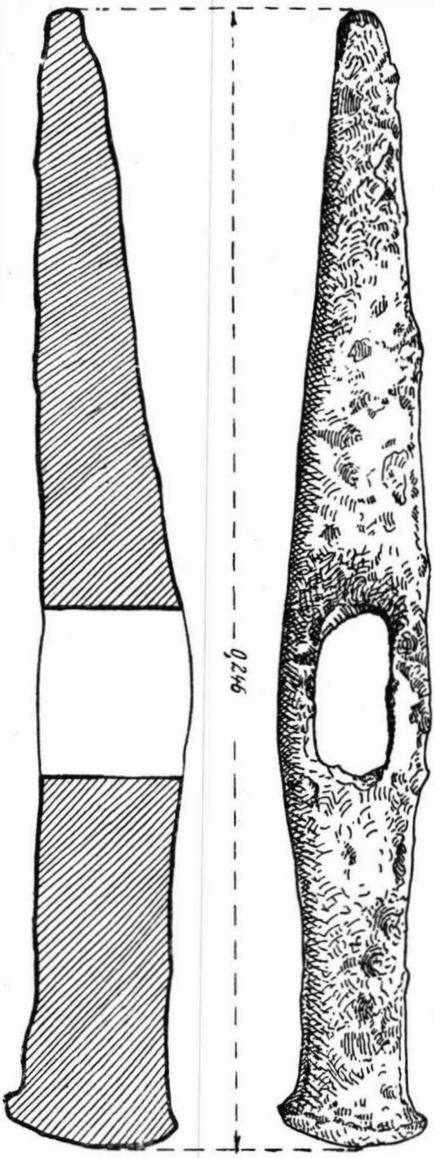

Fig. 43. — Ciocan de zidar (sec. XIV).

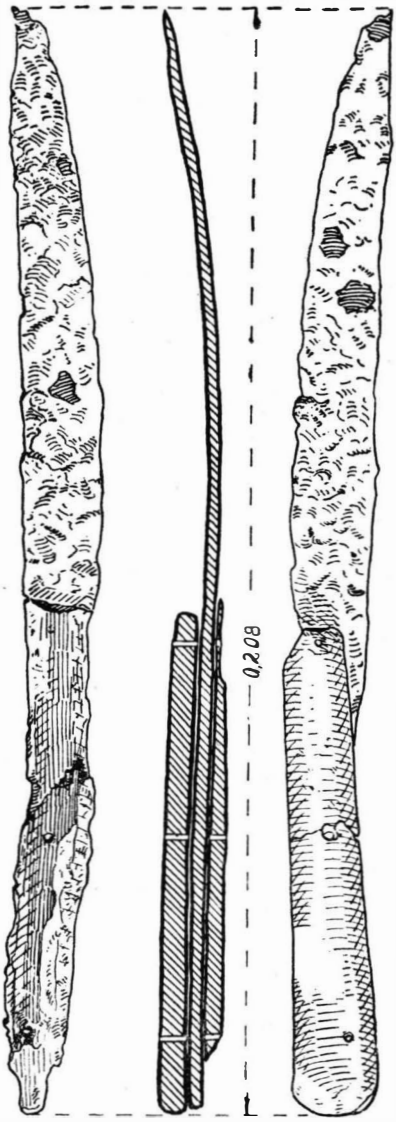

Fig. 44. — Cuţit descoperit în aşezarea temporară din faţa cuptoarelor (sec. XIV).

XV, se realizează progrese simţitoare în toate ramurile meşteşugăreşti. Dezvoltarea meşteşugului ceramic este oglindită de altfel şi în documentele vremii [1].

b) *Unelte şi obiecte de fier.* Cu prilejul săpăturilor de la Şcheia au fost descoperite unelte şi obiecte din fier, care pot fi împărţite şi după locul şi condi-

[1] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 463.

https://biblioteca-digitala.ro

țiile de găsire. Astfel, în incinta cetății au apărut cîteva unelte aparținînd constructorilor cetății.

În secțiunea VII A, lîngă fundația zidului de est al turnului II, a fost găsită o mistrie, care zăcea în pămîntul purtat aruncat de săpătorii șanțului de fundație. Unealta este din fier și măsoară 0,32 m în lungime, lățimea maximă fiind de 0,10 m (fig. 42/4); ea prezintă urme puternice de rugină, acoperite cu o pojghiță de lut înroșit din cauza oxizilor de fier. Mistria este compusă dintr-o parte mai lată (palma), care continuă cu un mîner subțire, îndoit la capăt spre a fixa partea lemnoasă a cozii.

Piese asemănătoare se află în colecțiile Muzeului regional Suceava și provin din săpăturile pe care le-a întreprins K. A. Romstorfer în Cetatea de Scaun a Sucevei.

În caseta 9 A după îndepărtarea unei plăci de mortar (fundul varniței amintite mai sus) a apărut un ciocan de zidar (fig. 43); unealta, executată din fier, se compune din două părți: una o constituie ceafa, pătrată în secțiune, iar cealaltă — mai lungă decît prima — se ascute spre vîrf. Mijlocul este străbătut transversal de o gaură, aproape dreptunghiulară, în care se fixa coada ciocanului. Lungimea totală măsoară 24,6 cm.

În secțiunea IV A, în apropierea locului unde a fost găsit ciocanul, a fost găsită o daltă de fier (fig. 42/1). Aceasta zăcea în pămîntul de înălțare de sub placa de mortar și avea urme puternice de rugină, acoperite cu o pătură de lut înroșit. Dalta este lungă de 14 cm, lată de 4,5 cm și groasă de 4 cm. Rupturile de la ambele capete denotă o îndelungă folosire a uneltei.

Tot în nivelul constructorilor (caseta 5 A) a fost descoperit un sfredel de fier, de forma literei T (fig. 42/3). El este compus dintr-un mîner orizontal, lung de 9 cm, și un burghiu, lung de 11 cm, așezat pe mijlocul mînerului. Vîrful burghiului se termină prin două părți răsucite și tăioase. Starea de conservare a uneltei este în general bună, dar prezintă urme de rugină la care a aderat și lutul galben în care s-a păstrat.

Așadar, alături de uneltele folosite de pietrari și zidari la Cetatea Șcheia, sfredelul, descoperit aici în nivelul constructorilor, atestă și prezența meșterilor dulgheri.

Din categoria celorlalte obiecte din fier, descoperite pe teritoriul Cetății Șcheia, menționăm în continuare existența cîtorva cuie, de tipuri și dimensiuni diferite — unele cu floarea circulară, bombată, altele cu floarea circulară plată, iar altele avînd floarea de forma unei teșituri orizontale (fig. 45).

După tehnica de execuție, rudimentară, aceste cuie sînt de atribuit unor ateliere mai modeste, eventual din mediul rural.

Menționăm de asemenea și cele cîteva obiecte de uz curent descoperite în săpăturile de la Șcheia. Astfel, în caseta 7 C a fost găsit un cuțit care zăcea într-un pămînt negru murdar, amestecat cu cărbuni și cenușă.

Cuțitul era acoperit de un strat de pietre mici și mijlocii scoase din cuptorul nr. I și împrăștiate în această regiune. Lama cuțitului (fig. 44) este lungă de 11 cm și lată de 1,3 cm, iar mînerul este lung de 9,5 cm și lat de 1,2 cm. Grosimea lamei, pe spinare, este de 0,3 cm. Mînerul este prevăzut cu plăsele din os, dintre care una este aproape distrusă datorită condițiilor de păstrare. Plăselele au fost șlefuite după modelare și apoi perforate la capete și pe mijloc în vederea fixării niturilor.

https://biblioteca-digitala.ro

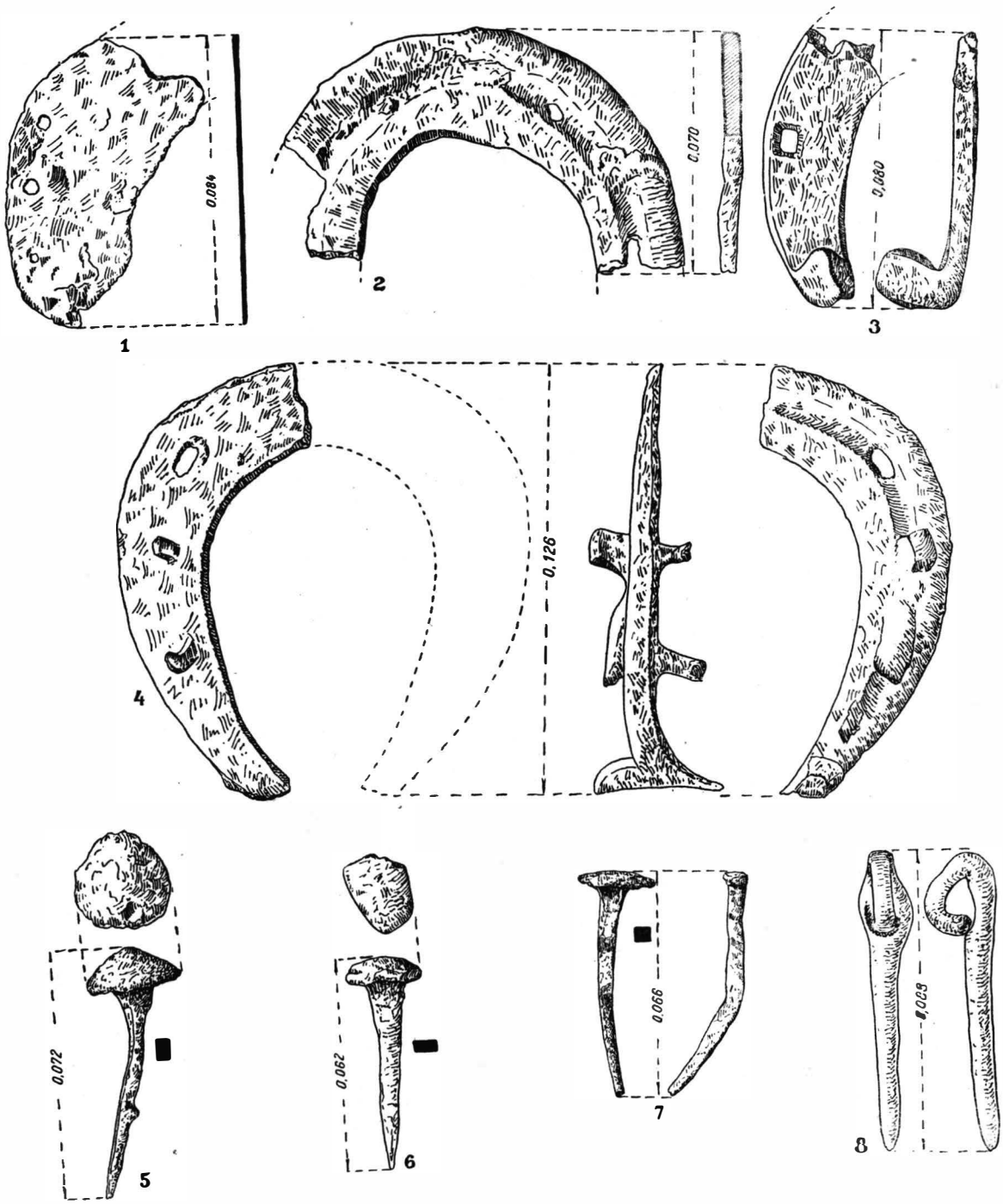

Fig. 45. — 1, potcoavă de bovină; 2—4, potcoave de cai; 5—7, diverse tipuri de cuie; 8, cui pentru car.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot din categoria obiectelor de uz curent fac parte și două amnare de fier.

Primul amnar (fig. 42/5) a fost descoperit în caseta 8 A, în nivelul de construcție al cetății. Corpul amnarului este îngroșat la mijloc și subțiat la capete. Acestea din urmă se curbează formînd brațele cu care se apuca amnarul.

Cel de-al doilea amnar (fig. 42/6) a fost descoperit în secțiunea I C, în apropierea așezării temporare. El a fost lucrat dintr-o lamă care măsoară la capăt 1,5 cm, se arcuiește și se îngustează apoi treptat dînd naștere unui braț al cărui capăt este ușor curbat și se apropie de partea mai lată a amnarului.

În sfîrșit, încheiem enumerarea obiectelor din metal de la Șcheia prin prezentarea potcoavelor de bovine și de cabaline. Din rîndul potcoavelor de bovine, cea mai reprezentativă piesă a fost găsită în secțiunea III D; ea are lungimea de 8 cm, lățimea maximă de 4,5 cm, iar grosimea de 1,05 mm (fig. 45). Ea este străbătută de trei găuri cu diametrul de 4 mm, pentru fixarea caielelor.

Forma potcoavei arată că ea a servit la potcovirea bovinelor. Această constatare este importantă din două motive, și anume: pe de o parte ea documentează practica potcovirii bovinelor folosite pentru tracțiune în secolul al XIV-lea; după toate datele pe care le avem pînă în prezent, descoperirea la Șcheia a unor astfel de piese se plasează în timp, ca cea mai veche pe teritoriul Sucevei. Pe de altă parte, descoperirea potcoavelor din această categorie numai în sectorul D (cariera de piatră) înlesnește identificarea mijloacelor de transport pe care le-au folosit constructorii și cărăușii de aici. Într-adevăr, descoperirea acestor potcoave, alături de fragmente de șine de fier pentru roți și a unor cuie pentru fixatul loitrilor sau butucilor de la roți (fig. 45/8), arată că transportul materialelor de la Cetatea Șcheia se făcea cu care tractate de bovine.

În sectoarele A și C au fost descoperite și diferite tipuri de potcoave de cai. Un fragment din această categorie de potcoave a fost găsit în secțiunea VII C, în apropierea așezării temporare. Acesta este lung de 8,5 cm, lat de 2,5 cm și gros de 0,5 cm. Pe partea exterioară a potcoavei a fost executată o șănțuire lată de 0,6 cm și adîncă de 3 mm, în cuprinsul căreia au fost făcute găurile pentru fixarea caielelor. La capete potcoava prezintă cîte o gheară înaltă de 1 cm (fig. 45).

În caseta 3 A, lîngă turnul nr. II al cetății, am găsit un fragment dintr-un alt tip de potcoavă, ruptă însă la ambele capete. Deosebirea față de primul tip constă în numărul sporit al caielelor (în număr de șase pe o jumătate) și în forma sa (fig. 45).

În sfîrșit, un al treilea tip de potcoave de cai constă dintr-o placă groasă de 4—5 mm; el nu prezintă șănțuirea pentru fixarea caielelor, iar pintenul de la capăt, înalt de 1,5 cm, a rezultat prin baterea și îndoirea acestuia din urmă (fig. 45).

În încheiere atragem atenția asupra observației că potcoavele de cai descoperite la Șcheia, au în general dimensiuni mici, față de tipul obișnuit. Ea vine să întărească concluziile izvorîte din studiul materialului osteologic de la Șcheia [1].

Constatarea de mai sus poate fi pusă în legătură cu prezența unor animale de călărie sau tracțiune aduse aici numai din zona muntoasă și deluroasă a Moldovei [2].

[1] Cf. anexa nr. 4.

[2] Se știe că, spre deosebire de zonele de șes, caii din regiunile muntoase și de deal au copitele mult mai mici dar mai rezistente.

https://biblioteca-digitala.ro

După cum reiese din sumara prezentare a tipurilor de potcoave de cai, deosebirea dintre ele se poate explica prin aceea că ele au fost lucrate în ateliere diferite.

Gruparea uneltelor și obiectelor din fier după locul de găsire și după tehnica execuției lor, este de natură să aducă unele precizări în problemele pe care le ridică studiul vieții desfășurate pe teritoriul Cetății Șcheia. S-a văzut din descrierea materialului că uneltele de zidărie au fost descoperite în incinta cetății și de-a lungul zidurilor, ca o mărturie a activității constructorilor, desfășurată aici. Toate uneltele de zidărie au fost găsite în nivelul de construcție, fiind uitate sau rătăcite de zidari în timpul lucrului. În același nivel am găsit și sfredelul, care ilustrează prezența meșterilor dulgheri. În nivelul demantelatorilor cetății au fost găsite dălți (fig. 42/2), fragmente de dălți și ciocane.

În cursul acestei prezentări a fost des subliniată constatarea că în nivelul de folosire al Cetății, mai precis pe pavajul din incintă, nu a fost descoperită nici o unealtă de lucru și nici un alt obiect din fier, cu excepția cîtorva vîrfuri de săgeți, despre care va fi vorba mai jos. Lipsa uneltelor în nivelul de folosire al cetății (pe pavaj) se explică prin aceea că procesul de construcție se încheiase; în chip firesc, pînă la venirea demantelatorilor, acestea au lipsit. Dar, lipsa eventualelor obiecte din fier pe care le-au folosit cei din garnizoana cetății, se explică și prin evacuarea sistematică și ordonată care a avut loc înainte de demantelare, cînd ostașii au părăsit cetatea, luînd cu ei inventarul de care dispuneau și armamentul cu care erau dotați.

În ce privește restul materialului prezentat, menționăm că apariția potcoavelor de bovine și a resturilor de șină de care din sectorul D, dovedesc în afară cele subliniate mai sus, că aici au activat cărăuși folosiți pentru transportul pietrii din carieră înspre Cetate. În schimb, se pare că o parte din materialul de construcție ca lemnul și piatra de var se aducea de la depărtări [1], probabil cu ajutorul căruțelor trase de cai. Numai așa se poate explica faptul că aceste piese apar îndeosebi în sectorul C (cuptoare) și în preajma incintei.

Subliniam mai sus constatarea că din punct de vedere al tehnicii de execuție obiectele și uneltele de la Șcheia au fost lucrate în ateliere moldovenești. Într-adevăr, nu a fost găsită nici o piesă pe care am putea-o eventual lega de atelierele străine.

În încheiere, credem că uneltele meșterilor au fost lucrate în ateliere de tîrg, mai evoluate, iar cele ale cărăușilor și locuitorilor așezării temporare provin din ateliere din mediul rural care, în chip firesc, erau mai slab dezvoltate.

c) *Vîrfurile de săgeți.* În săpăturile de la Cetatea Șcheia au fost descoperite numai șase vîrfuri de săgeți.

Primul vîrf (fig. 46/1) a fost găsit în incintă secțiunea I A la 0,30 m adîncime. El este compus dintr-o lamă de formă romboidală avînd dimensiunile: lungime 4,08 cm, lățimea maximă 1,03 cm și grosimea 0,06 cm. Partea inferioară a lamei se termină printr-un peduncul sau spin, lung de 2,08 cm. Partea superioară a pedunculului prezintă o îngroșare, iar lama săgeții are o nervură pe mijloc. În regiunea unde se îmbină lama cu pedunculul săgeata este ușor îndoită.

[1] Cf. harta și anexa nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel de-al doilea vîrf (fig. 46/2) a fost descoperit în colțul de nord-vest al casetei 6 A, în regiunea pavajului deranjat de către demantelatori. Acest exemplar este compus dintr-o lamă foliformă, fără nervură cu dimensiunile: lungime 4 cm, lățimea maximă 1,50 cm, grosimea de 0,04 cm, iar lungimea pedunculului de 1,05 cm. Partea inferioară a lamei este gîtuită puternic, iar vîrful îndoit.

Exemplarul următor (fig. 46/3), a fost găsit la 0,40 m în secțiunea I A, în regiunea cuprinsă între zidul nr. 1 și șanțul de apărare. Lama, fără nervură,

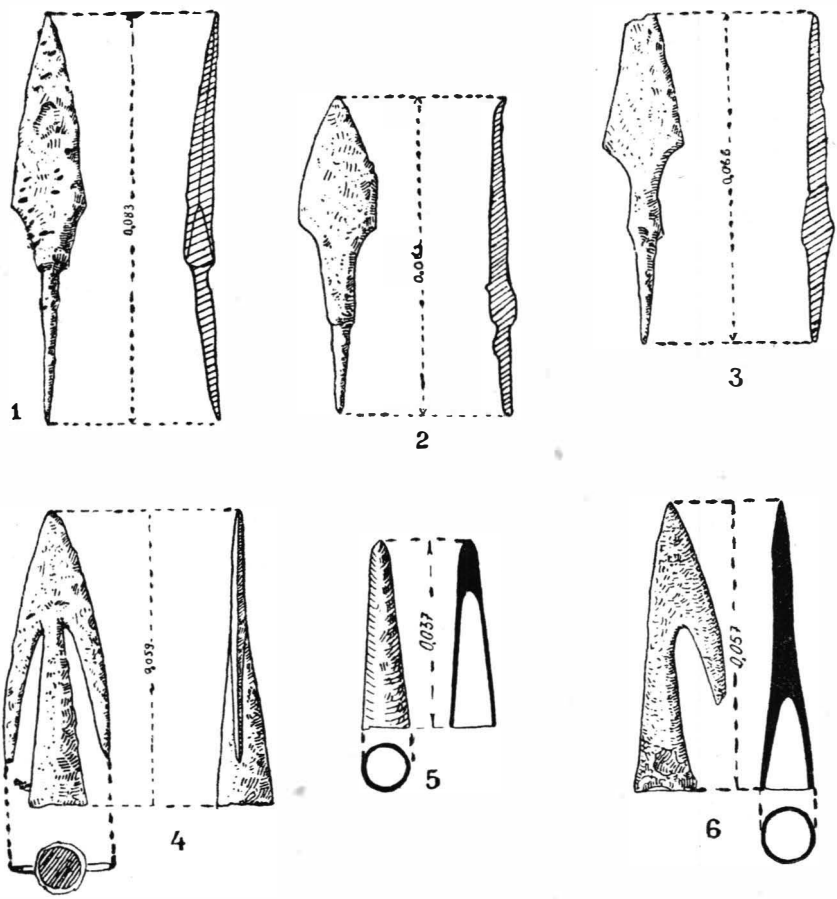

Fig. 46. — Vîrfuri de săgeți descoperite la Cetatea Șcheia.

are forma triunghiulară și măsoară 4 cm în lungime, 1,05 cm lățimea maximă și 0,06 cm în grosime. Pedunculul, lung de 2 cm, este legat de lamă printr-un inel îngroșat. Vîrful lamei este rupt.

Cel de-al patrulea vîrf (fig. 46/4) descoperit pe acropolea cetății în secțiunea IX A, la adîncimea de 0,30 m, se deosebește ca formă și tip de cele descrise pînă acum. El este compus dintr-un tub de înmănușare și o lamă triunghiulară terminată cu două aripioare. Vîrful măsoară în lungime 5,9 cm, distanța maximă de la o aripioară la alta este de 2 cm, iar diametrul tubului de înmănușare de circa 1 cm.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe latura de est a cetăţii, lîngă contrafortul nr. 3, la 0,40 m a fost găsit un vîrf de săgeată aparte (fig. 46/5) compus numai dintr-un tub de înmănușare. El este lung de 3,07 cm și gros de 1 cm.

Unicul exemplar descoperit pe teritoriul din afara cetăţii este reprezentat de un vîrf de săgeată (fig. 46/6), format dintr-un tub de înmănușare și o aripioară. Vîrful are dimensiunile: lungime 5,07 cm și diametrul tubului de înmănușare de 1 cm. El a fost găsit în caseta VI C, în faţa cuptoarelor de ars piatra de var și zăcea deasupra nivelului ultim al pietrarilor și vărarilor de la Șcheia. Ţinînd seama de condiţiile de găsire ajungem la încheierea că acesta a fost pierdut în momentul de finisare a construcţiei cetăţii, care coincide și cu acela al începutului folosirii ei.

Elementele caracteristice desprinse din analiza vîrfurilor de săgeţi de la Șcheia permit clasificarea acestor materiale în două categorii.

Prima categorie cuprinde vîrfurile prevăzute cu lamă și peduncul pentru fixare. La acest tip observăm că lama este ascuţită, tăioasă și are forma unei frunze.

S-a arătat că într-unul din cazuri lama prezintă o nervură pe mijloc. Introducerea nervurii în rîndul elementelor care alcătuiesc vîrful a avut ca scop principal să mărească eficacitatea săgeţilor.

Pedunculul, la început executat simplu, a fost folosit pentru fixarea vîrfului în corpul lemnos al săgeţii. Cu timpul el a fost prevăzut cu un inel în regiunea unde se îmbină cu lama. Acesta avea rostul de a marca locul pînă unde trebuia să fie înfipt vîrful în partea lemnoasă a săgeţii.

A doua categorie se caracterizează prin tubul de înmănușare fie simplu, fie prevăzut cu una sau două aripioare. În cazul acesta tubul de înmănușare a preluat funcţia pedunculului, iar prin adăugirea aripioarelor s-a urmărit a se da vîrfului o vulnerabilitate mai mare.

Grosimea de circa 1 cm a tubului de înmănușare, ne înlesnește stabilirea unor detalii cu privire la partea lemnoasă a săgeţii. Aceasta nu depășea diametrul tubului de înmănușare, adică circa 1 cm.

Studiul vîrfurilor de săgeţi de la Șcheia poate contribui la lămurirea unor probleme în măsura în care vom ţine seama de locul și condiţiile de găsire, precum și de raportul cantitativ dintre acestea și cele descoperite pe celelalte sectoare ale șantierului Suceava.

S-a arătat mai sus că două vîrfuri au fost descoperite în incinta cetăţii, trei în regiunea cuprinsă între ziduri și șanţul de apărare, iar ultimul în afara valului de apărare, mai exact în faţa cuptoarelor de ars piatra de var.

Starea de conservare a vîrfurilor în general este bună, dar trei dintre vîrfurile prezentate au suferit deteriorări. La unul din vîrfuri (fig. 46/1) observăm că în regiunea dintre peduncul și lama săgeţii există o îndoitură. Un al doilea (fig. 46/2) are vîrful lamei îndoit și însfîrșit cel de-al treilea vîrf de săgeată de tip lamelar are vîrful rupt (fig 46/3).

Toate aceste observaţii dovedesc că săgeţile din acest grup au suferit degradări în urma întrebuinţării lor. Ele au putut fi îndoite și rupte numai în momentul întîlnirii unor ţinte rezistente, în cazul de faţă, probabil zidurile cetăţii.

Pentru a încheia discuţia cu privire la condiţiile de găsire și conservare trebuie să subliniem faptul că vîrfurile de săgeţi au fost descoperite, în majoritate în nivelul de folosire al cetăţii, atît în incintă, pe pavaj, cît și în preajma acesteia.

https://biblioteca-digitala.ro

Prezenţa vîrfurilor de săgeţi în nivelul de folosire al cetăţii dovedeşte că la Şcheia au existat ostaşi. S-ar putea ca aceste vîrfuri de săgeţi să fi aparţinut garnizoanei cetăţii sau unor trupe străine. Ultima ipoteză trebuie luată în consideraţie, dacă ţinem seama de faptul că din punct de vedere tipologic există deosebiri în cadrul celor două grupe de săgeţi. Mai mult chiar, trebuie subliniat că în însuşi cadrul fiecărei grupe se fac simţite deosebiri de la un vîrf la altul.

Aceste deosebiri se explică prin faptul că provenienţa şi natura materialului, tehnica şi procesul de exccuţie sînt diferite. La acestea s-ar mai putea adăuga eventual şi preferinţa conducătorilor de oşti din evul mediu, care foloseau şi comandau meşterilor o categorie sau alta, un tip sau altul de săgeţi. Aceste probleme nu pot fi rezolvate pînă la alcătuirea unui studiu mai larg asupra acestor materiale, în care să fie cuprinse vîrfuri de săgeţi descoperite pe un teritoriu mai întins, în cazul nostru Moldova. Materialul adunat şi apoi interpretat în funcţie de condiţiile de găsire, poziţia stratigrafică şi tehnica de execuţie vor oferi o serie de date pentru determinarea categoriilor de vîrfuri discutate şi vor înlesni posibilitatea atribuirii acestor materiale oştilor moldoveneşti sau străine. În stadiul actual al cercetărilor, este dificilă sarcina atribuirii acestor piese de luptă unei anumite categorii de ostaşi. În ce priveşte originea lor trebuie arătat că ambele tipuri au rădăcini adînci în civilizaţiile mai vechi [1]. Nu putem încheia discuţia asupra problemei vîrfurilor de săgeţi de la Cetatea Şcheia fără a aminti şi despre raportul cantitativ dintre vîrfurile descoperite aici şi în celelalte sectoare ale şantierului Suceava.

Într-o suprafaţă egală, săpată în incinta Cetăţii de Scaun din Suceava, cetate care a funcţionat aproape trei secole, au fost găsite mai puţine vîrfuri de săgeţi decît la Şcheia. Aceeaşi situaţie a fost înregistrată şi la Curtea domnească din oraş, ca şi în celelalte sectoare din Suceava. Singurul sector unde descoperirile sînt numeroase este platoul din faţa Cetăţii de Scaun. Dar, cum se va arăta cu alt prilej, acest platou a avut un rol bine determinat în ansamblul de apărare al Sucevei, mai ales în secolele XV—XVII (epoca din care datează majoritatea vîrfurilor de săgeţi descoperite pe platou).

d) *Monedele.* Am arătat în cursul expunerii de pînă acum că datarea Cetăţii Şcheia şi a materialelor din cuprinsul ei s-a făcut şi cu ajutorul monedelor. Acestea sînt în număr de cinci: trei groşi de argint de la Petru I Muşat (1375—1391) şi două de la Alexandru cel Bun (1400—1432), toate cu legenda în limba latină. În cele ce urmează vom descrie fiecare piesă în parte, începînd cu monedele muşatine.

1. — Ar. Gr. 1,00 gr, diam. 20 mm; starea de conservare relativ bună. Descoperită în secţiunea XIII A (fig. 6), în şanţul de fundaţie al zidului nr. 1, respectiv în regiunea unde acesta se îmbină cu turnul nr. II.

---

[1] Ele se dezvoltă în decursul timpului. Tipul cu peduncul a fost dezvoltat de către romani şi în general de popoarele din Europa. Tipul cu tub de înmănuşare a fost adus, se pare, de popoarele migratorii (cf. C. Cihodaru, *Cercetările arheologice de la Şuletea şi Bîrlăleşti (r. Murgeni)*, în *SCIV*, I, 1951, p. 223, fig. 4/4—5). Pentru aceeaşi perioadă au fost găsite astfel de vîrfuri de săgeţi la Tîrgşor—Ploeşti şi în alte staţiuni din epoca migraţiilor. Moldovenii folosesc în evul mediu mai ales tipul cu tub de înmănuşare şi cu aripioare. Se pare că acesta este preluat de la tătari, care la rîndul lor, îl aduc din răsăritul îndepărtat. Acest tip nu apare în nivelele feudale timpurii de la Dinogetia, Capidava, Păcuiul lui Soare etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Avers (fig. 47/1): între două cercuri perlate se găseşte legenda: ⟨+S⟩ IM PET⟨RI WOIWODI⟩. În mijlocul cercului mai mic, se află capul de bour cu coarnele în formă de liră şi cu urechile foarte mici (se vede numai urechea stîngă). Între coarne abia se distinge o stea (în cinci colţuri). În stînga botului stă semiluna conturnată, iar în dreapta o stea în cinci colţuri (ştearsă).

Revers: între două cercuri perlate legenda: *⟨SI MOLDAVIENS⟩ IS. În mijloc, scutul cu trei bare orizontale în dreapta şi cu un cîmp liber în stînga, în care abia se zăreşte partea superioară a unei flori de crin.

Fig. 47. — Monede descoperite la Cetatea Şcheia: 1—3, de la Petru I Muşat (1375—1391); 4—5, de la Alexandru cel Bun (1400—1432).

2. — Ar. Gr. 0,72 gr, diam. 20 mm; destul de bine păstrată. Descoperită în caseta 6 C, în aşezarea temporară din faţa cuptoarelor, sub placa de gresie care marchează prima şarjă a cuptorului I.

Avers (fig. 47/2): între două cercuri perlate legenda: ⟨+SIM PE⟩TRI WO⟨IWODI⟩. În mijloc, capul de bour cu coarnele liriforme şi cu o stea cu cinci colţuri între ele. Urechile uşor alungite, ca două frunzuliţe. Se vede clar şi părul dintre coarne. Botul pronunţat, cu două puncte ce marchează nările. De data aceasta, în stînga botului se află o stea în cinci colţuri, iar în dreapta semiluna.

Revers: se mai păstrează cercul din mijloc, perlat, deasupra căruia abia se distinge legenda: ⟨+SI MOL⟩DAVIEN⟨SIS⟩. În mijlocul cercului stă scutul, cu trei bare orizontale în dreapta şi cu două flori de crin în stînga.

3. — Ar. Gr. 0,51 gr, diam. 18,5 mm. Stare bună de conservare. Descoperită în caseta 7 C, chiar în marginea unei vetre din aşezarea temporară din faţa cuptorului I.

Avers (fig. 47/3): legenda: +SIM PETRI W⟨O⟩IWO⟨DI⟩. În mijloc capul de bour, cu coarnele uşor arcuite unul către altul. Între coarne, o stea în cinci colţuri. Urechile, botul (cu nările mai pronunţate) părul de pe cap şi poziţia stelei de lîngă bot, ca la nr. 1.

Revers: deasupra cercului perlat mai mic legenda: +SI MOLDA⟨VI⟩EN⟨S⟩IS. În mijlocul cercului, scutul cu trei bare orizontale şi urmele abia vizibile a două flori de crini.

Reţinem, aşadar, că aceste trei monede datează faza de construcţie a Cetăţii Şcheia.

4. A E. Gr. 0,14 gr, diam. 18,5 mm; rău conservată şi prost ştanţată. Descoperită în caseta 6 A (în nivelul demantelatorilor cetăţii) însoţită de ceramică specifică începutului sec. XV.

https://biblioteca-digitala.ro

Avers (fig. 47/4): între două cercuri perlate legenda: ⟨ + MONETA ALE⟩-XANDR⟨I⟩. În mijloc, capul de bour, rău păstrat, diform. Coarnele însă — rău vizibile — ușor liriforme. Se zărește botul cu nările punctate și, ștearsă, semiluna din stînga botului.

Revers: între două cercuri perlate legenda: ⟨ + SI MOLDAVI⟩EN⟨SIS⟩. În mijloc, scutul cu trei bare orizontale în dreapta. În cîmpul din stînga al scutului se mai pot observa, cu greu, florile de crin.

După ultimele cercetări acest tip de monede alexandrine a fost emis pînă la anul 1408 [1].

5. Ar. Gr. 0,79 gr diam. 21,5 mm. Bine conservată. Descoperită pe valul de apărare, în secțiunea 18 C, sub solul vegetal.

Avers (fig. 47/5): între două cercuri perlate legenda: + ⟨MONETA⟩ ALEXANDRI. În mijloc, capul de bour cu coarnele mult ridicate și ușor arcuite unul către celălalt. Între coarne, o stea în cinci colțuri. Se vede numai urechea dreaptă. Botul mai masiv, cu nările punctate. În dreapta botului semiluna conturnată, iar în stînga o rozetă cu cinci petale.

Revers: între două cercuri perlate legenda: + WOIWODA MOLDAVIEN-⟨SIS⟩. În mijloc, scutul cu trei bare orizontale în cîmpul din dreapta și cu șase flori de crin în cel din stînga, dispuse cîte trei, pe două șiruri. Partea superioară a scutului este timbrată cu un cap de bour. Moneda aparține ultimelor emisiuni monetare din vremea lui Alexandru cel Bun [2].

[1] O. Iliescu, *Indreptări și întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare feudale ale țărilor romîne*, în *Studii și cercetări numismatice*, I. Ed. Academiei R.P.R., 1957, p. 222, 232 și urm.

În privința interpretării termenului de *signum* (prescurtat pe monede: Si) cf. C. Moisil, *Legendele monedelor lui Petru Mușat*, în *Cronica numismatică și arheologică*, XVII, 1943, p. 124 și urm. În privința monedelor moldovenești cf. și E. Fischer, *Beitrag zur Münzkunde des Fürstenthumes Moldau*, în *JBLM.*, IX, 1901.

[2] O. Iliescu, *op. cit.*, p. 222.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL IV

DISTRUGEREA CETĂŢII ŞCHEIA

Momentul de întrerupere a funcţionării cetăţii este marcat în teren de urmele lăsate de lucrătorii care au scos piatra zidurilor şi turnurilor. Deja în cursul expunerii noastre, am amintit în repetate rînduri de acţiunea de distrugere a cetăţii (demantelare). Perioada în care a avut loc demantelarea cetăţii este cunoscută datorită prezenţei unui material ceramic, datat cu monedă din vremea lui Alexandru cel Bun.

Urmele lăsate de demantelatori în teren constau din: 1) *platforme de ziduri* situate sub nivelul de călcare al construcţiilor; 2) *lentile* de mortar şi piatră măruntă depuse intenţionat în şanţurile de fundaţie; 3) *gropi* săpate special pentru depozitarea resturilor de mortar şi 4) *vetre temporare* amenajate pe platformele lăsate în şanţurile de fundaţie.

Acţiunea de scoatere a pietrei — executate de către demantelatori cu destulă grijă — a fost reluată către sfîrşitul secolului trecut de către jefuitori care au lucrat neglijent şi dezorganizat. Contrastul izbitor, privind chipul şi mijloacele cu care s-a lucrat la Şcheia, de către cele două categorii de lucrători, precum şi urmele lăsate de aceştia, ne-au permis să stabilim cu uşurinţă, regiunile în care au activat demantelatorii din evul mediu şi jefuitorii tîrzii.

Din rîndul platformelor lăsate de demantelatori ne reţine atenţia cea din caseta 8 A, care s-a dovedit a fi mai bine păstrată. În caseta 8 A sub solul vegetal a apărut un pămînt amestecat cu piatră măruntă şi bucăţi de mortar. După îndepărtarea acestui strat am găsit altul, format din bucăţi de mortar, iar sub acesta suprafaţa zidului nr. 1, păstrată sub formă de platformă.

După dezvelirea zidului nr. 1 (pe suprafaţa cercetată) ne-am putut da seama că acesta a fost demantelat pînă sub nivelul pavajului din incintă. Platforma de zidărie are suprafaţa plană, şi prezintă din loc în loc urme de mortar care marchează conturul pietrelor scoase.

În şanţurile de fundaţie, fie pe linia zidurilor, fie pe aceea a turnurilor sau a contraforţilor, am găsit deasupra fundaţiei păstrate straturi de moloz amestecate cu piatră măruntă. Privite în profil, ele au grosimea de 0,40—0,50 m lîngă pereţii şanţurilor de fundaţie şi 0,30—0,40 m în regiunea de mijloc a acestora.

https://biblioteca-digitala.ro

Îngroșarea lentilelor de mortar înspre pereții șanțurilor de fundație și îngustarea lor înspre centru se datorește chipului în care aceste resturi au fost aruncate de pe mal în șanț, după scoaterea pietrei. Observațiile din teren au permis să reconstituim întregul proces de lucru al demantelatorilor. Astfel, la început, în vremea în care se scotea piatra din ziduri, resturile au fost aruncate pe malurile șanțurilor de fundație. Paralel cu această operație, a fost selectată piatra pentru

Fig. 48. — Zidul nr. 4 (demantelat).

construcție și evacuată de pe teritoriul cetății, iar deșeurile — piatra mărunță și mortarul — au fost aruncate de pe mal în șanțul de fundație, peste platformele rămase. Împinse de pe mal înăuntrul șanțurilor de fundație, resturile au format deoparte și alta a pereților o pînză mai groasă, care se subțiază înspre mijloc.

https://biblioteca-digitala.ro

Secţionarea unui astfel de complex ne dă în regiunea pereţilor imaginea unor triunghiuri.

În regiunile în care constructorii au fundat zidurile mai adînc, demantelatorii au fost nevoiţi să le urmărească pentru a scoate piatra. Datorită împrejurării enunţate mai sus, ei au lăsat în astfel de locuri lentile de mortar mai groase deasupra platformelor.

Pretutindeni, peste lentilele de mortar şi piatră măruntă, demantelatorii au depus straturi de pămînt curat, ştergînd orice urmă a activităţii lor.

După cum arătam, la Şcheia au fost descoperite şi cîteva gropi amenajate special pentru depozitarea resturilor de mortar şi a pietrei mărunte.

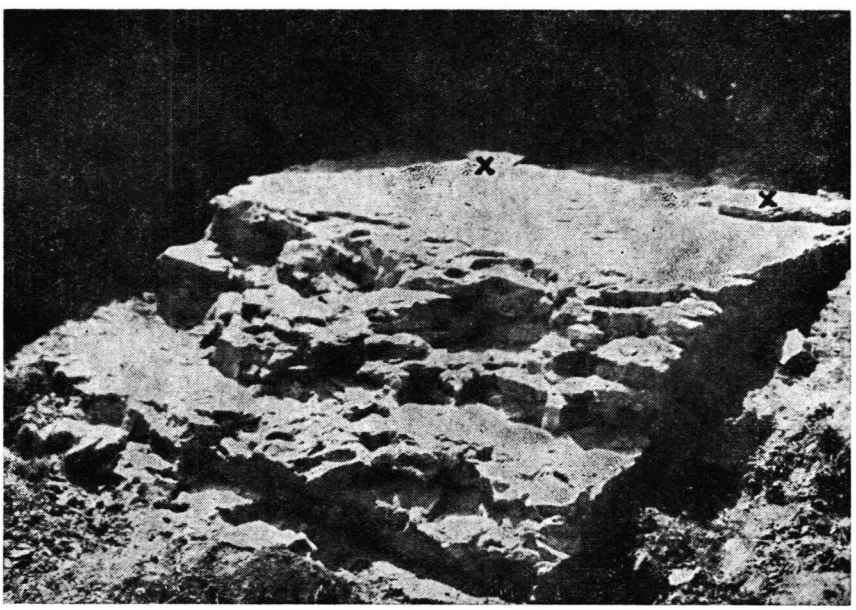

Fig. 49. — Zidul nr. 4, cu platforma lăsată de demantelatori pentru amenajarea unor vetre (xx) (v. şi fig. 50).

O astfel de groapă a fost descoperită în secţiunea IV A, la est de zidul de est al turnului nr. 1. Aceasta nu poate fi considerată ca viroagă naturală, deoarece a fost săpată în cuprinsul unei viroage. Menţionăm de asemenea că ea nu are pe fund resturi din dunga de cenuşă, ci, dimpotrivă, se poate vedea că aceasta din urmă este tăiată de gura gropii demantelatorilor (fig. 8/1).

Demantelatorii au amenajat mai multe gropi în această regiune a cetăţii, datorită împrejurării că aici terenul coboară, micşorînd unghiul pantei şi implicit adîncimea şanţurilor de fundaţie. În asemenea situaţii, şanţurile de fundaţie fiind puţin adînci, nu puteau cuprinde întregul volum de mortar şi piatră.

Ultimele urme aparţinînd demantelatorilor sînt ilustrate de două vetre temporare descoperite în caseta 10 A (fig. 51). Primele indicii despre vetrele din caseta 10 A s-au anunţat sub formă de pămînt ars la roşu, surprins în peretele de vest al casetei. Cercetarea complexului, în continuare, a permis stabilirea suprafeţei vetrelor şi ne-a oferit date cu privire la tehnica de amenajare, durata funcţionării şi datarea lor. La demontare s-a putut stabili faptul că după scoaterea

https://biblioteca-digitala.ro

zidului și obținerea platformei, demantelatorii și-au amenajat un adăpost temporar mărginit de pereții șanțurilor de fundație, care măsoară în această regiune în înălțime circa 1,20 m.

După scoaterea pietrei, demantelatorii au întins peste platforma obținută un strat de pământ gros de 2—3 cm. Acesta a fost găsit înroșit înspre pereții șanțului pe un diametru de circa 0,50 m. Focul a înroșit pământul pînă la zid, iar pereții șanțului de fundație pe o înălțime de 30—40 cm. În jurul vetrelor au fost descoperite urme de cenușă, cărbuni și oase de păsări. Cîteva fragmente ceramice datînd de la începutul secolului al XV-lea, marchează momentul în care au poposit aici demantelatorii.

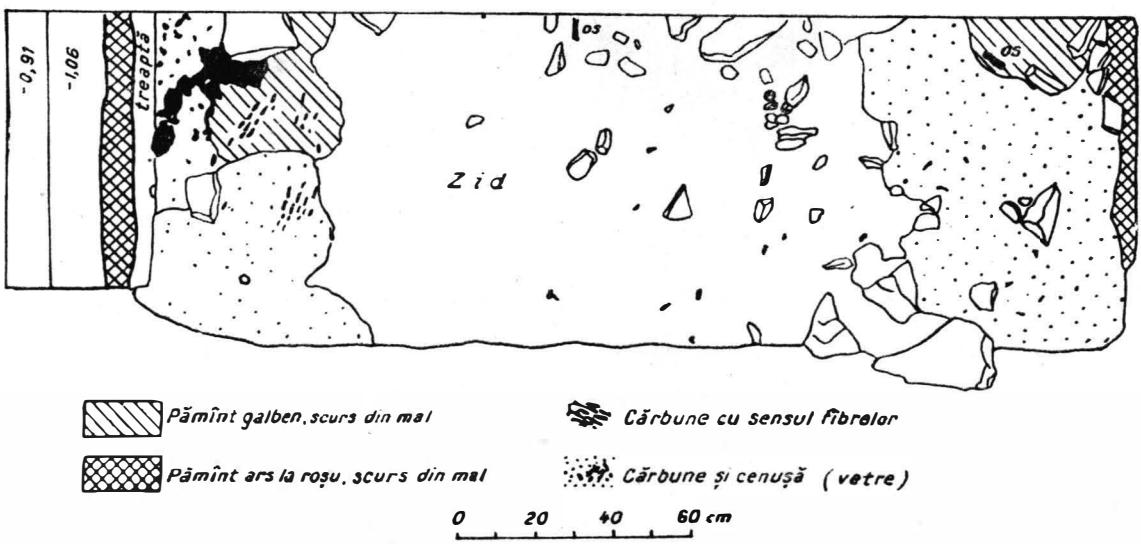

Fig. 50. — Planul unor vetre folosite de demantelatori (caseta X A).

În continuare, remarcăm faptul că deasupra vetrelor au fost găsite pojghițe subțiri de lut galben, scurs dinspre pereții șanțului de fundație în mai multe etape, după care a fost făcut din nou focul. Observația poate arunca lumină în problema timpului în care s-au desfășurat lucrările. Aceste pojghițe s-au depus sub acțiunea agenților atmosferici, și dovedesc că procesul de scoatere a pietrei, chiar dacă nu a fost prea îndelungat s-a desfășurat neîntrerupt.

Așa dar, exceptînd zona acestor vetre, pe întreg perimetrul incintei, deasupra platformelor lăsate de demantelatori, nu au fost descoperite resturi de pământ scurs dinspre pereții șanțurilor de fundație. Dimpotrivă, am arătat că platformele au fost acoperite imediat cu mortar și piatră măruntă, pe care s-a așternut un strat de pământ curat.

Constatarea de mai sus ne duce la încheierea că lucrarea s-a desfășurat într-un ritm rapid. În ce privește însă reconstituirea etapelor și momentelor de lucru este destul de greu să aducem precizări. Totuși, judecînd lucrurile în funcție de cele descoperite în caseta 10 A, ne dăm seama că demantelatorii după ce ajungeau la nivelul platformelor astupau porțiunile din incinta demantelată, continuînd în alte sectoare cu scoaterea zidurilor. Singura platformă lăsată vreme mai îndelungată neastupată, a fost aceea din caseta 10 A, unde am descoperit vetrele

https://biblioteca-digitala.ro

mai puțin adevărat că se pot constata și unele deosebiri. Cea mai importantă dintre acestea se referă la stabilirea împrejurărilor și cauzelor care au determinat o astfel de acțiune.

La monumentele din cuprinsul orașului demantelarea putea fi prilejuită fie de însăși starea monumentului, fie de instabilitatea solului. În ambele cazuri demantelatorii din oraș au scos zidurile pînă la ultimul nivel de pietre care face legătura cu pămîntul, în timp ce la Șcheia acestea au fost scoase numai pînă la nivelul platformelor descrise. Mai mult, deosebirea între cele două categorii de demantelare este accentuată și de faptul că la Șcheia a fost lăsat în întregime parterul turnului nr. IV. Aici, piatra a fost scoasă pînă la platforma turnului, pe care încalecă zidul nr. 4.

Amănuntul pare lipsit de importanță, dar el ne poate da indicații în legătură cu scopul demantelării Cetății Șcheia. Într-adevăr, prezența parterului de la turnul nr. IV, dovedește că scopul demantelării de aici n-a fost obținerea pietrei de construcție.

În cazul cînd demantelatorii ar fi fost călăuziți de nevoia scoaterii pietrei pentru a o refolosi la alte construcții, ar fi găsit tocmai în această regiune locul cel mai indicat. Munca de scoatere și strîngere a pietrei ar fi fost mult ușurată de panta dinspre vest, unde, fără mari eforturi, s-ar fi putut dirija și depozita piatra de construcție. Vom vedea că acest procedeu a fost în schimb folosit de către jefuitorii tîrzii care au transformat turnul nr. III în carieră, datorită condițiilor mai ușoare de scoaterea pietrii.

În legătură cu cauzele demantelării. O dată stabilit faptul că Cetatea Șcheia a fost terminată și demantelată apoi în primii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun, înseamnă că viața acestei fortificații a fost extrem de scurtă. Se explică așa dar, de ce ea n-a licărit în niciunul din vechile documente scrise, ci, doar în tradiția populară (aceasta însă atribuind-o lui Ștefan cel Mare, deci într-o perioadă de după moartea lui, cînd s-au închegat și celelalte legende în legătură cu bătrînul voievod).

De ce totuși a fost demantelată Cetatea Șcheia? Ce l-a determinat pe Alexandru cel Bun să distrugă o fortificație masivă și, dintr-un anumit punct de vedere, bine plasată strategic?

După părerea noastră, pot fi formulate cel puțin două ipoteze în această privință și anume:

1. Cetatea Șcheia a fost distrusă intenționat, după o perioadă scurtă de funcționare, timp în care ea:

a) va fi suferit degradări din cauza instabilității solului (fisuri masive, prăbușiri de fundații, mai cu seamă pe latura de sud-vest).

b) că aceasta nu mai corespundea cerințelor de apărare a capitalei Moldovei, fiind și relativ îndepărtată de vatra tîrgului Sucevean.

2. Cetatea Șcheia va fi fost distrusă în împrejurările create pe plan politic de situația de vasal a lui Alexandru cel Bun față de coroana polonă; cu alte cuvinte, i se va fi impus domnului moldovean să distrugă cetatea, care constituia un obstacol drumului polon de intrare în Suceava.

Prima ipoteză pare cea mai plauzibilă. Ea și-ar găsi justificarea în faptul că terenul pe care se situează cetatea mușatină este într-adevăr slab. Am văzut la începutul acestei lucrări, că sub zidurile cetății, la nivele diferite, există nu mai

https://biblioteca-digitala.ro

puţin de trei pînze de apă suprapuse care fac ca procesul de alunecare al solului să fie continuu, înregistrîndu-se şi azi; această alunecare are direcţia NE—SV. Nu-i exclus dar, ca la un moment dat zidurile masive ale cetăţii să fi cedat, datorită acestei alunecări. Va fi căzut mai întîi, cum era firesc, latura de SV (zidul nr. 3) şi, poate, turnul nr. II, adică latura care a fost cea mai aproape de panta în mişcare, deşi, după cum am văzut, constructorii au căutat să se sprijine cu fundaţia pe stînca nativă [1].

Fig. 52. — Bloc de piatră provenind de pe latura de sud-vest a Cetăţii Şcheia şi căzut în albia pîrăului Şcheia.

Or, fără o latură, cetatea nu-şi avea nici un rost. Ea va fi fost deci evacuată sistematic şi tot atît de sistematic distrusă, piatră cu piatră, pînă la fundaţii. Materialul folositor va fi fost întrebuinţat în alte construcţii (poate şi la Cetatea de Scaun), iar deşeurile — piatră mărunţă, mortar — îngropate special sau zvîrlite înapoi în şanţurile de fundaţie. Avem în faţă deci nu o cetate părăsită, ci una scoasă din funcţie de nevoie.

A doua ipoteză poate fi luată în considerare în măsura în care se constată că relaţiile de vasalitate a Moldovei faţă de regatul polon au afectat treburile interne ale Moldovei în chestiunile de apărare a acestei ţări.

Este drept, Petru I Muşat s-a închinat la Liov cu întreaga «ţară» a Moldovei *inclusiv cu cetăţile sale* [2]. Dar actul de omagiu şi clauzele formulate în el dovedesc că nu putea fi vorba de un amestec polon în Moldova; ele stipulează în formă clasică raporturile dintre vasal şi suzeran, care nu afectau independenţa de stat a Moldovei.

De asemenea, am putea aminti că nici raporturile urmaşilor lui Petru — Roman, Ştefan, Juga — şi nici ale lui Alexandru cel Bun, cu Polonia, n-au

[1] Că latura de sud-vest *s-a rupt* de turnul nr. IV, o dovedeşte lipsa ei totală, cu excepţia frînturii ce se leagă de turnul abia amintit. Un bloc masiv de zidărie (fig. 52), prăbuşit în pîrăul Şcheia, provine din această parte a cetăţii, poate din turnul nr. IV. Va fi căzut atunci, o dată cu latura de sud-vest a Cetăţii Şcheia.

[2] Vezi mai jos, partea a III-a, cap. III.

https://biblioteca-digitala.ro

ajuns pînă acolo încît să forțeze domnia Moldovei la acțiuni pe plan intern, care să micșoreze puterea de apărare a statului, deși se știe cît de dator a fost Ștefan I polonilor și cît de legat față de regatul polon a fost Alexandru cel Bun, în primii săi ani de domnie.

În concluzie la aceste sumare observații, credem că ipoteza a doua poate fi tratată cu suficientă prudență. Situația ca o putere străină să ordone distrugerea unei cetăți moldovene devine realitate cu mult mai tîrziu, în epoca de început a decadenței statului feudal moldovean, în vremea unui Alexandru Lăpușneanu, în sec. al XVI-lea [1] sau și mai tîrziu în aceea a unui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino (1675).

Urme posterioare demantelatorilor. Cu prilejul prezentării situației stratigrafice de la Șcheia s-a văzut că lipsesc nivelurile de viață de după secolul al XV-lea. Totuși, descoperirea unor materiale arheologice aparținînd epocilor de după

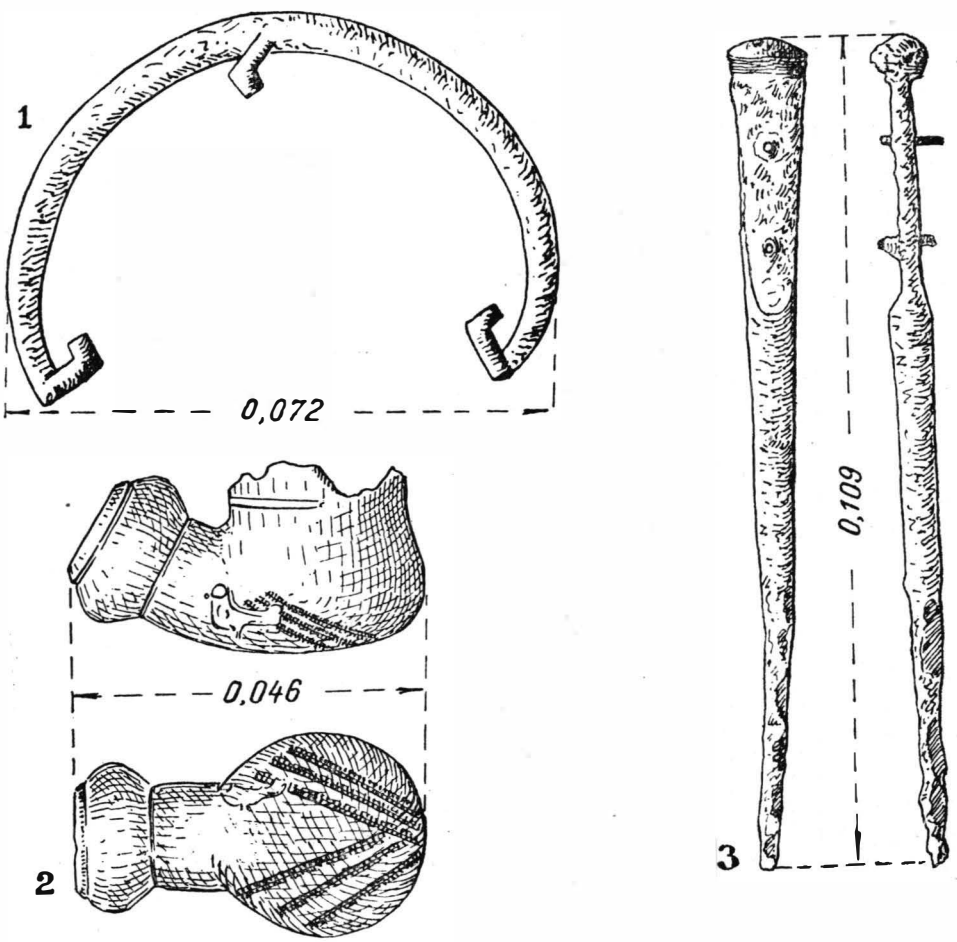

Fig. 53. — Diverse obiecte descoperite la Cetatea Șcheia (sec. XVII).

[1] De pildă: « *Aceluiași Alexandru i-a poruncit sultanul Soliman să dărîme Cetatea Neamțului în țara Moldovei* » (N. Brzeski, *Cronica moldo-polonă*, la I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria rominilor*, Buc., 1895, p. 133).

https://biblioteca-digitala.ro

demantelare dovedesc că oamenii au continuat să se perinde, este drept sporadic, fără însă a se fixa pe botul de deal al cetăţii.

Secolul al XVI-lea este reprezentat de un vas descoperit în stare fragmentară pe acropolea cetăţii, la baza stratului vegetal. Vasul lucrat din pastă fină, a fost ars oxidant (fig. 40/5), şi are analogii cu ceramica din secolul al XVI-lea, descoperită în sectoarele din oraşul Suceava.

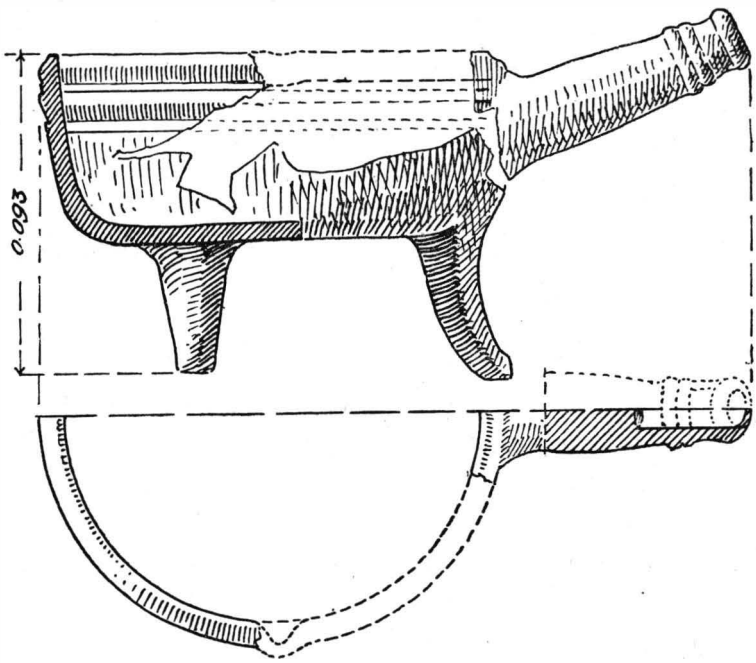

Fig. 54. — Tigaie de lut aparţinînd jefuitorilor tîrzii (sec. XIX—XX).

Veacul al XVII-lea este documentat prin cîteva fragmente de vas caracteristice acestui secol şi un fragment de cahlă nesmălţuit, prezentînd ca decor un ciorchine de strugure. În apropierea Cetăţii Şcheia au fost găsite cahle de acest fel în incinta şi exteriorul mănăstirii Zamca. În aceleaşi condiţii, la Şcheia, au apărut patru lulele de lut — produse ale atelierelor turceşti. Ele sînt lucrate din pastă bine aleasă şi au fost arse fie la roşu, fie la negru. Dintre cele patru exemplare cel mai interesant ni se pare a fi unul ornamentat pe fund cu un motiv geometric, iar pe una din părţi cu o pasăre stilizată (fig. 53/2) [1].

Din aceeaşi epocă datează şi un obiect din fier, găsit în secţiunea XVII A, deasupra contrafortului (fig. 53/1). Obiectul de formă semicirculară, cu o deschidere între capete de 7,5 cm este prevăzut cu trei gheare: una pe mijloc şi cîte una la fiecare capăt [2].

[1] Cf. analogii la Cetatea Giurgiului (I. Barnea şi colab., *Şantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 235, fig. 15).

[2] Obiecte asemănătoare au fost descoperite în straturi bine datate (sec. XVII) la: Suceava (platoul din faţa cetăţii), Piatra Neamţ (Curtea Domnească), Ceahlău (Palatul Cnejilor). De asemenea, ele au o largă răspîndire în Muntenia, la Tîrgşor, Spanţov etc. Aceste piese nu pot fi incluse în categoria potcoavelor, de pildă, deoarece la exemplarele din ţara noastră nu se observă urme de tocire. Dimpotrivă, la unul din exemplarele de la Suceava se păstrează urme de lemn, ceea ce dovedeşte că asemenea obiecte au servit altor întrebuinţări. După părerea noastră se pot emite trei ipoteze: 1) obiectele amintite sînt accesorii ale unor instrumente de luptă; 2) piese pentru care, şi 3) ele au folosit ca inele pentru capetele şeilor de lemn. Fireşte, problema rămîne încă deschisă.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot din această epocă datează și cîteva obiecte din fier ascuțite la unul din capete și prevăzute cu un mîner fixat prin două nituri. În capătul mînerului un al treilea nit fixează un solz de armă. Destinația acestor obiecte, asemănătoare sulelor, nu a putut fi precizată (fig. 53/3).

Secolul al XVII-lea este reprezentat la Șcheia și de o monedă de argint din vremea lui *Gustav Adolf*, regele Suediei. Din aceeași vreme datează și un fragment de ștanță provenind de la bănăria de monede false a lui Istrate Dabija voievod (1661—1665) care, după cum se știe, a funcționat în Cetatea de Scaun a Sucevei.

Urmele de viață din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea lipsesc cu desăvîrșire. În schimb, a fost găsită ceramică de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, între care și o tigaie cu trei picioare (fig. 54).

Uneltele jefuitorilor tîrzii sînt reprezentate de fragmente de dălți, rupte în timpul distrugerii zidurilor rămase. După cum arată monedele, operația de distrugere a Cetății Șcheia s-a făcut mai cu seamă în epoca stăpînirii Habsburgice în Bucovina.

Activitatea jefuitorilor tîrzii s-a desfășurat în întreaga incintă, mai ales însă în regiunea de vest unde, după cum am văzut, din turnul nr. III a fost lăsat doar un singur colț. Ca deobicei, așa cum s-a întîmplat și la alte monumente din țară, jefuirea pietrii de la Șcheia s-a făcut anarhic.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA A TREIA

CONSIDERAŢII FINALE

CAPITOLUL I

DESPRE PROBLEMA TERMINĂRII CETĂŢII ŞCHEIA

Din expunerea de pînă acum a reeşit că una dintre cele mai importante probleme ridicate de cercetările efectuate la Şcheia izvorăşte din întrebarea dacă cetatea a fost sau nu terminată şi, evident, folosită sau nu. Dintr-un anumit punct de vedere interesează deocamdată primul aspect al problemei — acela al terminării cetăţii.

În această privinţă, discuţiile din sînul colectivului de cercetare au fost numeroase. Diferitele păreri formulate pledau fie pentru terminarea cetăţii, fie pentru neterminarea acesteia. Firește, fiecare argument adus în favoarea uneia sau alteia din ipoteze, trebuia să ţină seama de realităţile din teren.

Ceea ce pare a sta împotriva ipotezei terminării cetăţii, se referă la lipsa acelor elemente de construcţie care, după unii, ar fi absolut indispensabile folosirii unei cetăţi ca aceea de la Şcheia.

Acestea ar fi:

lipsa construcţiilor interioare;

lipsa pilonilor unui pod de intrare în cetate;

înclinarea accentuată a pantei în interior și lipsa unei nivelări aici;

lipsa conductelor de apă;

lipsa relativă a materialelor arheologice.

După cum se vede, acestea sînt mai mult obiecţii, ci, nu argumente; mai mult, la formularea lor nu s-a ţinut seama tocmai de specificul Cetăţii Şcheia.

Într-adevăr, am remarcat și noi că în incinta Cetăţii Şcheia n-au fost găsite locuinţe pentru adăpostirea ostașilor din garnizoană. Aceasta însă, după părerea noastră, nu poate constitui un argument împotriva ipotezei că cetatea a fost terminată.

De altfel, această obiecţie n-ar trebui să fie ridicată, dacă s-ar lua în consideraţie faptul că într-o astfel de cetate garnizoana se adăpostea în turnuri. Arătam mai sus[1] că în cuprinsul turnului nr. IV al Cetăţii Şcheia au fost găsite elemente

[1] Vezi Partea a doua, cap. I.

https://biblioteca-digitala.ro

care indică faptul că aici constructorii au amenajat o podea. Locuirea în turnurile cetăţilor din secolul al XIV-lea este ilustrată de asemenea la Neamţ, unde se păstrează coşurile sau hogeacurile amenajate în cuprinsul unora dintre zidurile turnurilor.

În ce priveşte numărul de apărători care se puteau adăposti într-o cetate de tipul Şcheii, ne ajută în mare măsură un calcul simplu, dar grăitor. Dacă admitem o suprafaţă medie locuibilă de circa 13 m^2 pentru turnuri[1] (la parter) şi dacă admitem că fiecare turn avea 1 etaj, suprafaţa locativă totală ar însuma 260 m^2. Repartizînd cîte 4 m^2 de fiecare ostaş din garnizoană, înseamnă că aici se puteau adăposti aproximativ 65 de apărători [2].

Cele de mai sus sînt numai un exemplu care ilustrează că viaţa într-un fort militar putea fi dusă şi în turnuri, şi fără îndoială că aşa se şi întîmpla.

După ultimele cercetări, chiar Cetatea Neamţului se prezenta la început în situaţia Şcheii, adică fără construcţii interioare în afară de turnuri. Restul dependinţelor din incinta Cetăţii Neamţului au fost ridicate în secolele XV—XVII [3].

Întrucîtva deosebită se prezintă Cetatea de Scaun din Suceava. Aceasta avea construcţii interioare, pe latura de vest. Dar această cetate a avut de la început o destinaţie specială: ea a servit ca loc de reşedinţă voivodală şi nu putea fi lipsită de construcţii interioare de caracter gospodăresc şi de fast.

A doua obiecţie se referă la lipsa pilonilor de pod de la Şcheia. Fără îndoială, că cele mai multe dintre cetăţile din evul mediu erau prevăzute cu poduri şi punţi mobile. Dar, din aceeaşi vreme se cunosc şi cetăţi fără poduri.

Din rîndul acestora din urmă face parte şi Şcheia. Aici, în loc de pod, intrarea în cetate folosea o platformă de pămînt lată de 7—8 m, cruţată în pămîntul viu, în timpul săpării şanţului de apărare şi pavată apoi cu piatră.

Se pare că un asemenea sistem de intrare a existat şi la Cetatea Neamţului (la vechiul nucleu muşatin). El a fost însă documentat la Ivangorod [4] şi recent la Cetatea de Scaun din Suceava.

La Suceava a fost descoperită o platformă de felul aceleia de la Şcheia, cruţată în şanţul nr. 1 de apărare şi orientată pe axul porţii vechi, din zidul de sud al fortului [5].

A treia obiecţie în sprijinul ipotezei că cetatea n-a fost terminată constă în faptul că incinta cetăţii nu prezintă urme de nivelare.

După părerea noastră însă, nici această obiecţie nu poate sta în picioare, deoarece în mod intenţionat nu s-a făcut nivelarea. În adevăr, dacă terenul ar fi fost nivelat înainte de construcţie, această operaţie ar fi dus, în mod necesar, la decapitarea crestei şi, în consecinţă, la pierderea din înălţime a botului de deal, [6] iar cetatea nu mai putea să aibă poziţie dominantă faţă de terenul înconjurător.

---

[1] Vezi Partea a doua, cap. I.

[2] În reconstituirea cetăţii (fig. 55) s-a ţinut seama tocmai de aceste date care, desigur, sînt de domeniul ipotezelor.

[3] La Cetatea Neamţului zidurile fortului (inclusiv turnurile) din sec. XIV au fost ridicate din şist verde, rocă specifică regiunii. În schimb, dependinţele din incintă precum şi pînza a doua de ziduri cu bastioane semicirculare au fost construite din gresie în sec. XV—XVII (cf. şi Gh. Diaconu, *Consideraţii asupra cetăţilor moldoveneşti din sec. XIV—XV*, în *Dacia*, III, 1959, *sub tipar*).

[4] V. V. Kostockin, *Крепость Ивангород*, în *Материалы и исследования по археологии СССР*, 31, Moscova, 1952.

[5] Vezi raportul de săpături în *Materiale*, VII (sub tipar).

[6] Arătam mai sus că la Şcheia constructorii au inclus acropolea între turnuri şi ziduri, folosind cu pricepere poziţia botului de deal.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai mult, dacă constructorii ar fi decapitat creasta, după ridicarea cetății, ar fi șubrezit ei înșiși fundațiile zidurilor nr. 3 și 4, deoarece acestea au fost fundate la mică adîncime, urmărind în trepte configurația terenului.

În afară de acestea, o nivelare a incintei pe direcția zidurilor 1 și 2 ar fi prilejuit în mod inevitabil prăbușirea curtinei, datorită cantității mari de pămînt necesară umplerii spațiului dintre creastă și cele două ziduri. Arătam mai sus că aceste puncte ale incintei erau expuse prăbușirilor, motiv pentru care zidul nr. 1 a fost prevăzut cu trei contraforturi.

A patra obiecție adusă în discuție se referă la lipsa conductelor de apă de pe teritoriul Cetății Șcheia. Dar am amintit deja în cursul expunerii noastre, că o pînză de apă se află la Șcheia la mică adîncime (5 m), iar în secțiunea 12 C, la est de platforma intrării, ea se află la o adîncime și mai mică (1,50—1,80 m). Aceasta fiind situația, se poate socoti cu destul temei că aici apa era scoasă prin sistemul fîntînilor. Este adevărat, asemenea fîntîni n-au apărut în cursul săpăturilor, dar aceasta nu împiedică să presupunem existența lor.

Nu este exclus ca fîntînile să fi fost săpate, fie în porțiunea necercetată (rezervație arheologică), fie în suprafața dinspre latura de vest. Din păcate însă, această parte este prăbușită, din care cauză, este imposibilă orice încercare de reperare a fîntînilor, în cazul în care ele au existat aici.

În încheiere, credem că alimentarea cu apă a fortului Șcheia a fost făcută numai pe baza fîntînilor, cu atît mai mult cu cît prezența conductelor este exclusă aici, așa cum au dovedit cercetările noastre care au tăiat valul de apărare (Sectorul I C). La toate aceastea trebuie adăugat și faptul că garnizoana cetății avea nevoie de o cantitate de apă cu mult mai mică decît constructorii care au ridicat cetatea. Or, după cum s-a văzut mai sus varnițele din cetate nu puteau funcționa fără apă. Este în afară de orice îndoială că pentru prepararea mortarului necesar ridicării zidurilor, trebuia o cantitate de apă foarte mare, pe care constructorii nu și-au procurat-o nici cu ajutorul conductelor și nici cu alte mijloace. Nu mai rămînea decît posibilitatea ca în perioada de construcție a cetății, meșterii zidari — sub supravegherea cărora se făcea mortarul — să fi folosit apa din fîntîni.

În sfîrșit, « sărăcia » materialului arheologic ar constitui și ea un argument că Șcheia n-a fost terminată. În această privință însă, dacă am compara — păstrînd cuvenita proporție — cantitatea materialului arheologic scos din săpături cu cantitatea de material arheologic provenind din alte cetăți moldovenești, am vedea că în cazul Cetății Șcheia lucrurile se prezintă mai îmbucurător. Într-adevăr, în săpăturile executate în incinta fortului de la Cetatea de Scaun au fost găsite mai puține fragmente ceramice și obiecte aparținînd secolului XIV și începutul secolului al XV-lea.

Trebuie arătat că aceeași situație a fost întîlnită și în cuprinsul unor cetăți din Transilvania [1] a căror terminare și folosire nu mai poate fi pusă la îndoială.

Cu prilejul descrierii materialului arheologic descoperit la Șcheia, s-a desprins destul de limpede că acesta se împarte în categorii după însuși locul de găsire. Astfel, uneltele din fier aparținînd constructorilor cetății, deși puține la număr,

[1] Cf. V. Vătășianu, D. Protase și M. Rusu, *Șantierul arheologic Rodna*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 216 (Cetatea Arieșului).

https://biblioteca-digitala.ro

ilustrează prin prezenţa lor activitatea meşterilor aici. Din nivelul de folosire al cetăţii am prezentat vîrfurile de săgeţi pierdute aici, care documentează în mod cert o viaţă militară. Este mai mult ca sigur că uneltele şi armamentul cu care erau dotaţi ostaşii să fi fost evacuat o dată cu părăsirea cetăţii.

În nivelul demantelatorilor, am găsit resturi din ciocanele şi dălţile cu care s-a scos piatra.

În ce priveşte materialul ceramic de la Şcheia s-a văzut că acesta se împarte în două mari categorii şi anume: *a)* ceramică rurală şi *b)* ceramică orăşenească. Am arătat la locul cuvenit cui aparţine un grup sau altul din acest material şi cine sînt purtătorii lui. În problema ridicată aici ne interesează mai mult deosebirile sesizate în cuprinsul categoriei ceramice orăşeneşti care a fost împărţită şi ea în trei grupe şi anume: 1) grupul care aparţine constructorilor, 2) grupul celor care au folosit cetatea şi 3) grupul demantelatorilor. Iată, aşa dar, că însăşi ceramica, deşi puţină la număr, conexată cu datele principale stratigrafice şi cu materialul numismatic descoperit la Şcheia, este de natură să contribuie în chip hotărîtor la problema ridicată aici. Ea vine să întărească concluzia că la Şcheia se poate vorbi despre trei faze principale şi anume: construcţie, folosire şi demantelare.

Acestea se pot spune în legătură cu obiecţiile ridicate împotriva ipotezei terminării Cetăţii Şcheia.

Vom vedea însă că există temeiuri cu mult mai serioase care întăresc afirmaţia că Şcheia a fost terminată.

În primul rînd, vom reveni la cuptoarele de ars piatra de var. Am avut prilejul să arătăm că producţia medie a celor patru cuptoare descoperite la Şcheia a fost în jurul a 140 vagoane de var ars.

Avînd în vedere că în componenţa mortarului intră atît varul stins, cît şi nisip, prundiş şi în mică măsură cărămidă pisată şi cărbuni de copac, proporţia obişnuită între acestea este de 1 : 2, adică o parte var la două părţi nisip şi celelalte elemente plus apă; acestea ar da o cantitate de aproape 7 500 tone mortar sau circa 4 500 m^3 (după tabelele tehnice moderne, în care se ia în consideraţie mortarul alcătuit pe baza varului stins).

Mergînd mai departe cu calculul şi avînd în vedere că proporţia piatră /mortar la 1 m^3 de zidărie este de 1/3, adică o treime mortar şi 2/3 piatră de construcţie, înseamnă că cei 4 500 m^3 de mortar au fost de ajuns ca să se construiască un zid înalt de 15 m, lung de 260 şi gros de 3 m, adică un zid care să întreacă de două ori volumul de 4 500 m^3.

Aşa dar, calculele care pornesc de la producţia cuptoarelor de ars piatra de var de la Şcheia arată că cele 140 vagoane de var au putut da 7 500 tone de mortar, cu care s-au putut construi zidurile cetăţii.

Am ajuns însfîrşit la o problemă care, după părerea noastră, constituie cel mai puternic argument că, Şcheia a fost terminată: problema şanţului şi valului de apărare.

Într-adevăr, nu ne putem închipui o cetate de piatră care să nu fi fost terminată şi totuşi să aibă şanţ şi val de apărare, *accesorii special amenajate.* Din cele cunoscute pînă în prezent, se ştie că şanţul de apărare şi, o dată cu el, valul

https://biblioteca-digitala.ro

nu putea fi amenajat înainte, sau în cursul zidirii cetății [1]. Un asemenea procedeu, nemaiîntîlnit pînă acum, în cazul în care ar fi fost aplicat la Cetatea Șcheia, ar fi dat naștere la o suită întreagă de complicații de ordin tehnic, legate de construirea zidurilor, ridicarea schelelor și căratul materialului; într-un cuvînt, ar apărea de-a dreptul ciudat.

La cele de mai sus se adaugă faptul că două din cuptoarele de ars piatra de var (cuptoarele nr. III și IV), care au funcționat în timpul construcției, au fost tăiate cu ocazia amenajării șanțului de apărare. Este limpede deci că ele au fost desființate datorită faptului că producția lor nu mai era necesară, cetatea fiind terminată. În chip firesc, după finisarea zidurilor, s-a început săparea șanțului și amenajarea valului de apărare, care, împreună cu cetatea terminată constituie un tot indestructibil.

[1] La Cetatea de Scaun, în secțiunea B XIII, au fost obținute date importante în legătură cu șanțurile de apărare din veacurile XIV și XV (respectiv I și II). În profilul publicat (*SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 755—757 și fig. 3) se observă că șanțul de apărare nr. I (al fortului din sec. XIV) a fost amenajat după tehnica aceluia de la Șcheia, fiind săpat după terminarea cetății; resturile provenite de la construcția fortului au fost îndepărtate cu prilejul adîncirii șanțului de apărare.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL II

TIPUL DE CETATE ŞI ORIGINEA LUI

Discuţiile privind problema fortificaţiilor medievale moldoveneşti s-au purtat pînă acum un deceniu într-un cadru restrîns, cel mai adesea fiind vorba doar de opinii răspîndite prin lucrări de caracter general (tratate, manuale de istorie etc.) şi numai în trei cazuri avem de-a face cu articole mai mult sau mai puţin închegate. Dar şi la acestea din urmă problematica este doar schiţată, iar rezolvările sînt mai mult intuite [1].

De fapt, discuţiile au îngustat sfera problemelor mari legate de fortificaţiile medievale şi au redus-o pînă la urmă la chestiuni de datare, de atribuire a cetăţilor fie teutonilor sau influenţei transilvănene, fie moldovenilor înşişi. Din acest punct de vedere, cercetătorii înaintaseră prea puţin faţă de cronicarul care, cu aproape trei veacuri în urmă, scria:

(Despre cetăţi) « E greu să scrii ceva asupra lor, căci nici prin mănăstiri nu se găseşte nimic, deoarece sînt foarte vechi iar mănăstirile mai noi, nici răposatul Ureche nu pomeneşte de ele, nici scriitorii străini nu ne spun ce cetate de ce popor a fost zidită. Atîta este sigur despre ele că unele sînt zidite de daci, altele de romani, altele de greci iar Chilia de genovezi" [2].

Golul din literatura de specialitate, a încercat să-l umple lucrarea lui R. Rosetti, intitulată *Istoria artei militare a romînilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea* [3]. Aceasta promitea să fie « o expunere despre arta militară a romînilor şi despre evoluţia ei, expunere întemeiată pe faptele anumitor războaie şi pe tot ce avem pînă azi ca documente » [4].

Nu intră în intenţia noastră discutarea pe larg a acestei lucrări. Vom sublinia însă că această primă încercare de sinteză, pe lîngă calităţi incontestabile (un extrem de bogat material informativ, contribuţii importante la studiul luptelor

[1] Acestea sînt: N. Iorga, *Les châteaux occidentaux en Roumanie*, în BCMI, XXII, fasc. 60, 1929; I. Minea, N. Grigoraş şi ing. G. Cojoc, *Din trecutul Cetăţii Neamţului*, extras din *Cercetări istorice* XIII–XVI, Iaşi, 1940; N. Grigoraş, *Vechi cetăţi moldoveneşti (Originea lor)*, extras din *Studii şi cercetări istorice*, XX (vol. III, n.n), Iaşi, 1946.

[2] Miron Costin, *Cronica ţării Moldovei şi a Munteniei*, la I. Bogdan, *Cronice inedite...*, p. 183.

[3] Academia Romînă — Studii şi cercetări, LXXIV, Buc., 1947.

[4] *Op. cit.*, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

anti-otomane, văzute cu ochii unui militar etc.), prezintă și o serie de erori, atît în concepție cît și în metoda de lucru.

Astfel, pentru a cita doar cîteva exemple, autorului *îi este indiferent* dacă « glia, pămîntul de hrană, era stăpînită pe drept sau pe nedrept » [1] în veacul al XIV-lea; de asemenea, credea că relațiile feudale de producție (el scria: « sistemul de legături dintre glie, folositorul ei și stăpînitorul ei ») s-au dezvoltat treptat și au fost condiționate de « asigurarea traiului biologic și apărarea de atacuri pornite din vecini, de bande de hoți, de popoare străine căutînd un « Lebensraum » mai bun » [2]. Autorul vede numai funcția externă de apărare a statului, nu și cea internă, represivă față de mișcările sociale pornite împotriva exploatării feudale [3].

În problema cetăților autorul admite *tale-quale*, fără a se angaja, păreri ale istoriografiei din trecut, unele referitoare la aceleași probleme, dar contrazicîndu-se una pe alta, ceea ce imprimă ansamblului lucrării un caracter eclectic, compilativ [4].

Toate aceste lipsuri și multe altele, diminuează valoarea lucrării lui R. Rosetti cu atît mai mult cu cît ea este lipsită de aportul cunoștințelor căpătate pe cale arheologică (este drept, dobîndite abia în ultimul timp). Încercarea lui R. Rosetti, trebuie să îndemne așa dar la o nouă abordare a acestui vast și controversat cîmp de cercetare, de pe pozițiile științei istorice marxiste [5].

★

Am amintit mai sus că problema cetăților medievale din Moldova a fost strîmtată de însuși cadrul discuțiilor. De aceea, vom relua aici tematica acestor discuții, insistînd asupra a ceea ce considerăm drept fond sau direcție de cercetare. Vom începe cu teoria despre originea teutonică a unora dintre cetățile moldovenești.

Emisă încă din secolul trecut, de B. P. Hasdeu, această teorie a avut un larg răsunet în istoriografia burgheză de la noi [6]. Potrivit teoriei, cavalerii teutoni din Țara Bîrsei au zidit în Moldova, după unii numai Cetatea Neamțului, după alții și viitoarea Cetate de Scaun a Sucevei, fortificațiile de la Baia, Siret ș.a.

Foarte recent, în 1954, ecoul acestei teorii se face simțit încă, în lucrarea arh. Gr. Ionescu [7], în care se scrie:

« ...cea dintîi cetate a Sucevei », precum și « întăriturile care au format apoi nucleul așezării militărești de mai tîrziu, chemată după originea întemeietorilor ei dintîi » [8] (Neamțul n.n.), sînt opere ale cavalerilor teutoni. « Alături de aceste construcții vechi cu caracter militar, — se scrie mai departe — pe care românii le-au moștenit, le-au păstrat, le-au reparat de-a lungul veacurilor și le-au folosit pentru nevoile lor, Țara Românească și Moldova au avut cetăți proprii, construite din piatră, altele numai din lemn, și pămînt » [9].

---

[1] *Op. cit.*, p. 64.
[2] *Ibidem*, p. 65.
[3] *Ibidem*, p. 84, 120, 190—191 etc.
[4] *Ibidem*, în special p. 91—97.
[5] O lucrare cuprinzătoare despre fortificațiile Moldovei în veacurile XIV—XVII este în curs de elaborare la Institutul de Arheologie al Academiei R.P.R.
[6] Pentru date mai ample cf. N. Constantinescu, *Date noi în legătură cu Cetatea Neamțului*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 81—106; Gh. Diaconu, *Despre fortificațiile Moldovei... (sub tipar)*.
[7] *Relatare asupra istoriei arhitecturii românești*, ESAC, Buc., 1954.
[8] *Op. cit.*, p. 104, Cf. și R. Rosetti, *op. cit.*, p. 93. (« Neamțul, cum indică numele său, pare a fi fost clădită de Germani, dar dacă a fost clădită de Cavalerii teutoni în mijlocul veacului al XIII-lea sau de sașii din valea Siretului, nu se poate ști »). Ipoteza că Neamțul este opera sașilor din Bistrița ardeleană aparține lui C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I. Ed. a 3-a, Buc., 1938, p. 387; idem, *Istoria Românilor*, II, partea a 2-a, Buc., 1940, p. 519.
[9] *Op. cit.*, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro

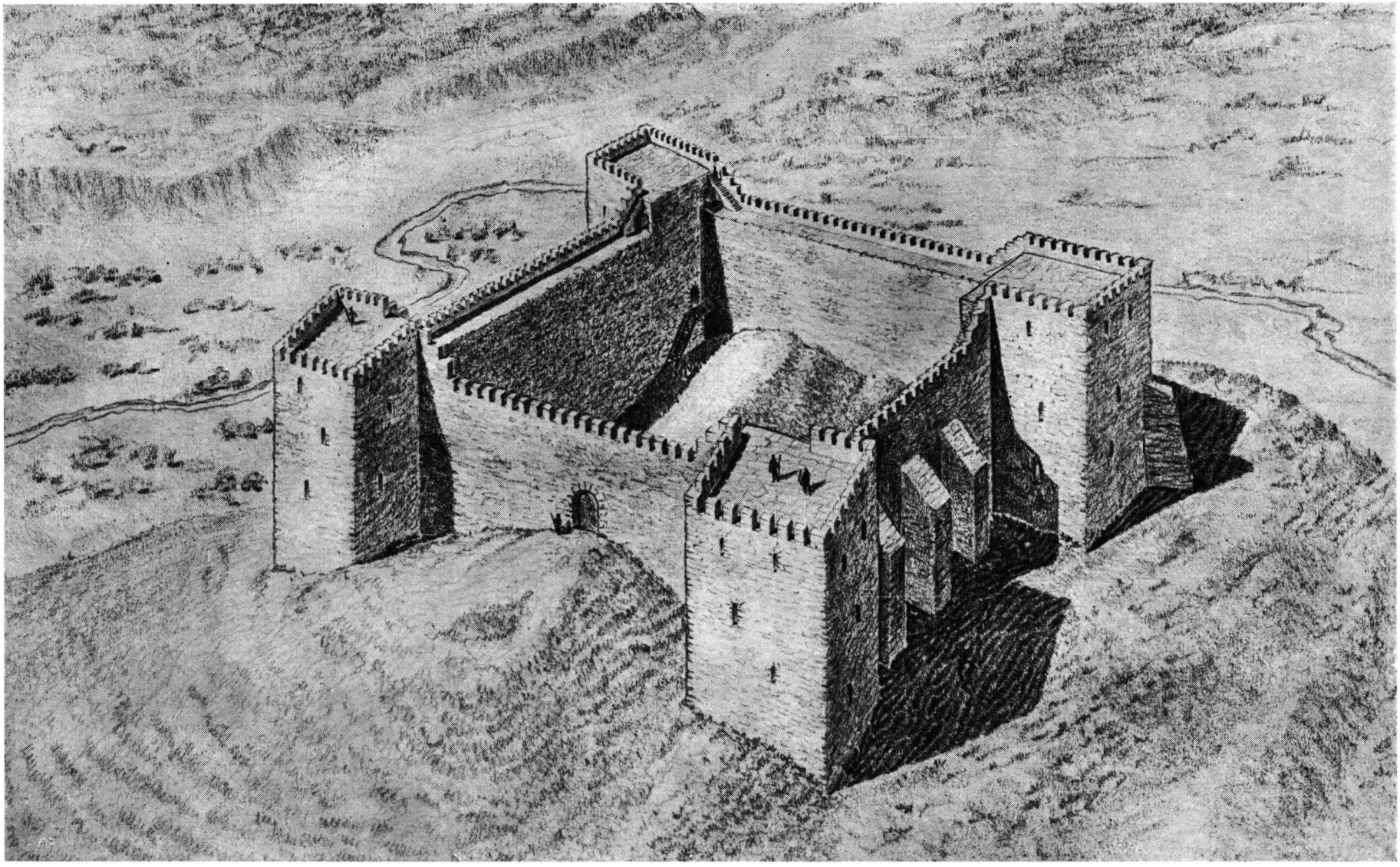

Fig. 55. — Încercare de reconstituire a Cetății Scheia (întocmită de arh. Dinu Teodorescu)

https://biblioteca-digitala.ro

Reacţiile împotriva acestei păreri s-au ivit încă acum patru decenii [1] şi au continuat şi mai tîrziu [2]. Se afirmă, în scurt, că teutonii n-au nici un amestec

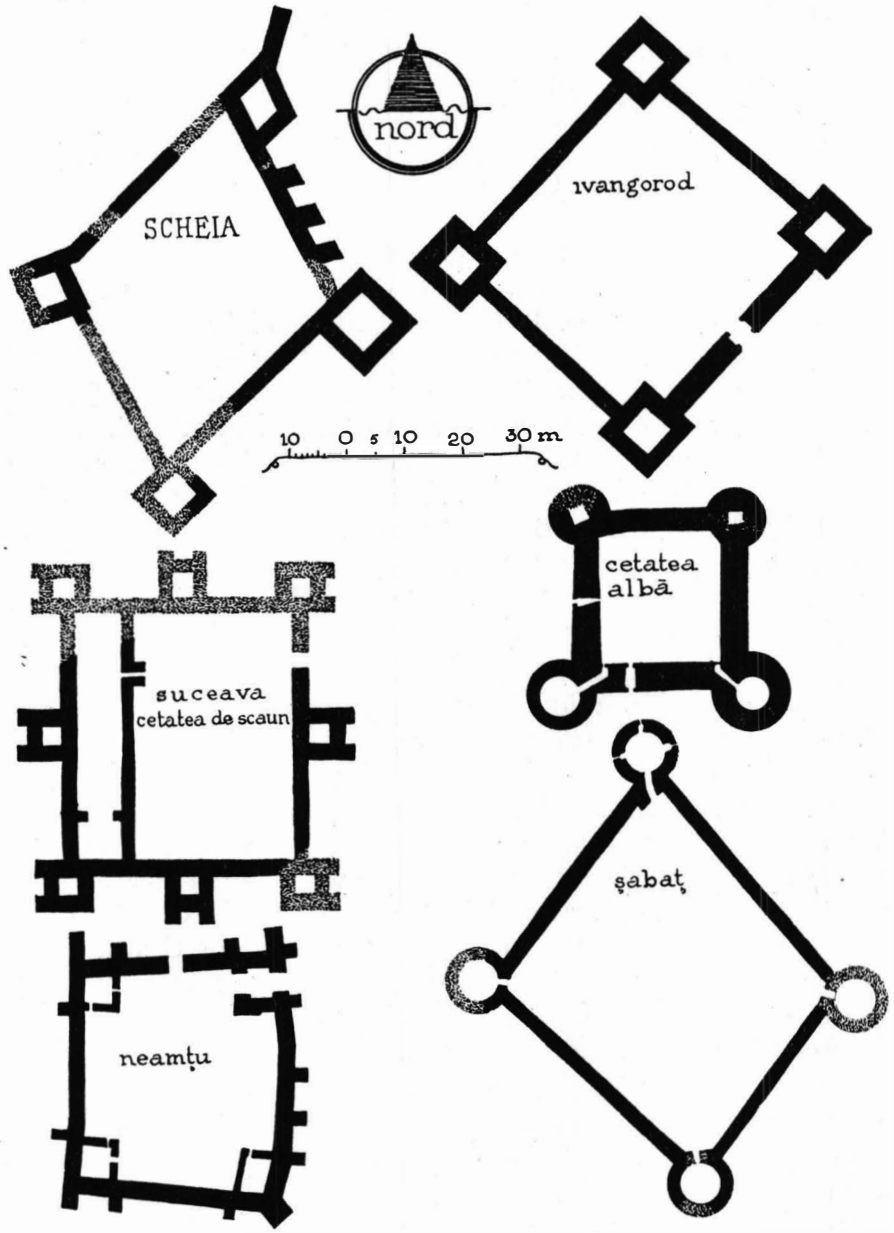

Fig. 56. — Planurile forturilor muşatine de la Şcheia, Cetatea de Scaun din Suceava şi Cetatea Neamţului. Pentru comparaţie se dau planurile cetăţilor: Ivangorod (după V. V. Kostockin), Cetatea Albă (după Gr. Avakian) şi Şabaţ (după Al. Deroko).

[1] Vezi cele scrise de Alex. Lapedatu în Notiţa istorică introductivă la *Cetatea Sucevii* a lui K. A. Romstorfer, p. XXII.

[2] N. Iorga, *Les châteaux...*, p. 66; I. Minea, N. Grigoraş şi ing. G. Cojoc, *op. cit.* Cf. şi N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. Gotha, 1905, p. 61 şi urm.; idem, *Istoria armatei romîne*, I. Vălenii de Munte, 1910, p. 77. Mai amintim de ipoteza lui N. Grigoraş: *Vechi cetăţi...*, p. 9, care afirmă că Neamţul este opera unui boier local dinainte de Petru I Muşat. De asemenea, crede (ca şi arh. Gr. Ionescu) că la Suceava au existat « întărituri primitive » construite din pămînt şi lemn (p. 13), anterioare construcţiilor de piatră (cf. şi R. Rosetti, *op. cit.*, p. 196). Dar asemenea « întărituri » n-au fost semnalate pînă în prezent de către cercetările arheologice de la Suceava.

https://biblioteca-digitala.ro

în construirea cetăţilor de la Neamţ şi Suceava şi că acestea, dimpotrivă, sînt opera moldovenilor înşişi, datînd din veacul al XIV-lea. Dar acestea sînt numai afirmaţii şi este de observat că nici un cercetător, dintre cei citaţi mai sus, n-au încercat să argumenteze părerea lor, măcar cu un minimum de dovezi. Or, faptele — izvoare scrise sau date arheologice — vin să confirme că cetăţile de la Neamţ şi Suceava sînt făcute de acelaşi voievod, Petru I Muşat.

Într-adevăr, o serie întragă de trăsături comune unesc Cetatea Şcheia, Cetatea de Scaun din Suceava şi Cetatea Neamţului [1]. Aceste afinităţi dintre cele trei cetăţi moldovene, au fost subliniate abia după începutul operaţiilor de cercetare arheologică, de la Suceava şi Cetatea Neamţului [2].

În primul rînd, planul acestor trei cetăţi este un *patrulater*, cu turnuri de aceeaşi formă în colţuri (fig. 56). Firește, mici deosebiri între aceste cetăţi există, dar acestea nu afectează cîtuşi de puţin legătura dintre ele. Astfel, Cetăţii de Scaun se adaugă cîte un turn pătrat pe mijlocul laturilor, ceea ce reprezintă o inovaţie faţă de Cetatea Şcheia. De asemenea, la Cetatea Neamţului, se observă că turnurile de colţ sînt plasate cu golul către interiorul incintei, spre a folosi în întregime terenul pe care a fost zidită cetatea. Aceste schimbări în dispoziţia turnurilor la cele trei cetăţi, se datoresc atît condiţiilor naturale, cît şi necesităţilor de apărare specifice pentru fiecare cetate în parte. Dacă Cetatea Neamţului ar fi păstrat dispoziţia în teren a turnurilor de la Cetatea Şcheia sau de la Cetatea de Scaun din Suceava (turnurile ieşite în afara laturilor incintei), atunci suprafaţa utilă din interior s-ar fi redus la mai puţin de jumătate din cea actuală.

În al doilea rînd, observăm că *fortul* sau *nucleul de bază* de la Cetatea de Scaun din Suceava este aproape de aceeaşi mărime cu acela de la Cetatea Neamţului (primul de circa 45 × 43 m, ultimul de 45 × 40 m) şi se apropie în dimensiuni cu acela al Cetăţii Şcheia. Tehnica de construcţie a acestor cetăţi este întrutotul identică. Fundaţia zidurilor de la Cetatea de Scaun este construită *în trepte* ca la Şcheia, aderînd la configuraţia terenului [3]. Terenul destinat pentru construcţie a fost folosit aşa cum era, fără decapitări (nivelări) prealabile. Cu ajutorul săpăturilor arheologice s-a constatat că zidurile fortului de la Cetatea de Scaun « zac... direct pe solul prefeudal nedecapitat, păstrîndu-se dunga de pămînt vegetal bătătorit, iar deasupra o uşoară dungă de cenuşă de la defrişare » [4].

Se foloseau materialele locale, prin cariere deschise în preajma cetăţilor, documentate atît la Neamţ, cît şi la Suceava [5].

Mortarul întrebuinţat la construcţia acestor cetăţi este identic ca structură (var, nisip şi prundiş, cărămidă pisată şi cărbuni de copac) şi are aceeaşi consistenţă, ceea ce înseamnă că avem de-a face cu procedee ale aceloraşi meşteri constructori.

În al treilea rînd, pe toate cele trei cetăţi le caracterizează unitatea materialului arheologic descoperit în cadrul săpăturilor efectuate [6]. Acest material,

---

[1] Ne referim la *nucleul patrulater* al Cetăţii de Scaun şi al Cetăţii Neamţului.

[2] Asupra cercetărilor de la Cetatea Neamţului cf. *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 800—802. Pentru prima dată s-a făcut apropierea tipologică dintre Cetatea Neamţului şi cetăţile de la Suceava de către V. Vătăşianu (*SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 278).

[3] Această problemă n-a fost studiată încă la Cetatea Neamţului, dar ea este deja sesizată prin observaţii asupra laturilor de est şi vest, în exteriorul fortului muşatin. La Cetatea de Scaun acest lucru se află consemnat în raportul asupra cercetărilor din secţiunea B XV/1958 (*Materiale*, VII, *sub tipar*).

[4] *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 261.

[5] Firește, se aducea piatră de construcţie şi din cariere mai îndepărtate.

[6] Pentru ultimele cercetări de la Suceava cf. *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 753—800 şi *Materiale*, IV, 1957, p. 239—261.

https://biblioteca-digitala.ro

ceramică, obiecte diverse etc. a fost datat pentru prima dată la Cetatea Șcheia, cu monede de la Petru I Mușat [1]. Prezența acelorași urme materiale la cetățile de la Suceava și Neamț, este unul din argumentele hotărîtoare că avem de-a face cu construcții militare datînd din aceeași epocă. În afară de aceasta, la cele trei cetăți nu s-au constatat încă urme materiale anterioare veacului al XIV-lea.

În al patrulea rînd, și în sfîrșit, simpla comparație a cetăților de la Neamț și Suceava cu cetățile numeroase din Transilvania, multe atribuite teutonilor [2], ne arată că nu se poate face nici o apropiere tipologică între primele și acestea din urmă.

Cetățile din Transilvania de sud-est sînt situate aproape în aceleași condiții naturale ca cele de la Suceava și Neamț, adică pe înălțimi. Dar, în vreme ce planul cetăților moldovene este rectangular, acela al cetăților din Transilvania este neregulat (Rîșnov, Codlea, Feldioara, Tabla Buții), circular (Sprenghi-Or. Stalin), elipsoidal (Salgo-Sibiel) etc. Aceste cetăți iau forma terenului pe care au fost construite (fig. 57) și nimic n-ar fi împiedicat ca Neamțul și cetățile de la Suceava să fi avut la rîndul lor o formă alungită, circulară sau elipsoidală, ceea ce nu s-a întîmplat.

În consecință, avem de-a face cu două *concepții diferite* în arta de a se zidi fortificațiile medievale despre care am amintit: pe de o parte stau mărturie cetățile din Transilvania, iar pe de alta cele de la Suceava și Neamț. Aceste concepții opuse s-au concretizat prin chipul diferit sub care se prezintă *planul cetăților* din cele două grupe amintite. Cu alte cuvinte, arta aceasta nu se datorește nici teutonilor și nici măcar Transilvaniei, cum credea N. Iorga [3]. Teoria originii transilvănene (sau teutonice) a cetăților moldovenești este astfel negată de înseși realitățile din Transilvania.

Așadar, considerînd rezolvată problema datării cetăților de la Suceava și Neamț, putem trage concluzia că în Moldova veacului mușatin a existat o școală de constructori, ale cărei concepții ni s-au transmis prin planul și tehnica de construcție a Cetății Șcheia, a Cetății de Scaun din Suceava și a Cetății Neamțului.

Această *veche* școală de constructori — spre deosebire de cea *nouă*, ajunsă ilustră prin numeroasele și variatele construcții din vremea lui Ștefan cel Mare — ni se dezvăluie astfel în plenitudinea ei. Dar ea nu poate fi explicată și înțeleasă, fără a o privi ca parte a suprastructurii veacului al XIV-lea, ca un fenomen menit să servească baza social-economică din care a izvorît. Despre acestea însă vom trata în ultimul capitol al lucrării noastre.

Vom trece deci la problema privind originea tipului de cetate de la Șcheia.

★

Deja în primul raport preliminar asupra campaniei arheologice din 1952, de la Șcheia se afirma, fără argumente, că « Cetatea de la Șcheia este de tipul cetăților de cîmpie, polono-baltice » [4].

---

[1] Cf. mai sus, Partea a doua, cap. III (*„Urmele de viață"*).

[2] Problema este încă în discuție (cf. bibliografia la I. Șchiopul, *Contribuțiuni la istoria Transilvaniei în veacurile XII și XIII*, Cluj, 1932. În ce privește cetatea de pe Șprenghi-Or. Stalin, săpăturile arheologice executate au dovedit că nici vorbă nu poate fi aici de o construcție teutonică, ci de una din sec. XIV (cf. Al. Alexandrescu și N. Constantinescu, *Săpăturile de salvare de pe dealul Șprenghi, Orașul Stalin*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 667—678.

[3] *Les châteaux...*, p. 57 (« ...la région elle-même dont est venu le système de fortification des Moldaves... est la Transylvanie »).

[4] *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 366.

https://biblioteca-digitala.ro

Un an mai tîrziu V. Vătășianu, pornind de la studiul motivelor artistice prezente pe teracotele sucevene din sec. XV—XVI, ajungea la concluzia că aceste teracote — deși prezintă unele afinități cu exemplare din mediul transilvănean — totuși « în nici un caz nu poate fi vorba de meșteri sobari transilvăneni" [1]. Iar mai

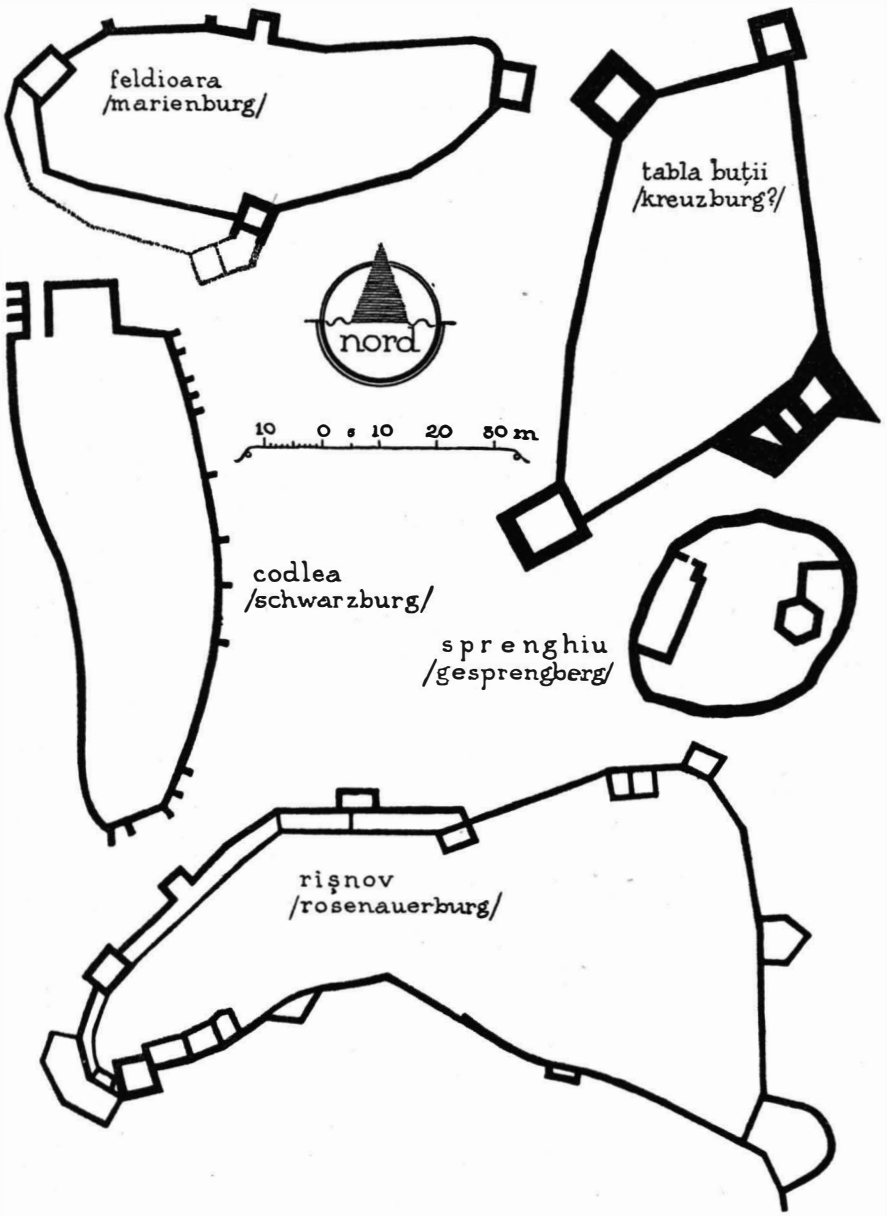

Fig. 57. — Planurile unor cetăți din Transilvania.

departe scrie: « Este probabil că primii meșteri sobari să fi venit în Moldova din regiunile baltice (în sens larg, adică dintre Brandenburg și Minsk). Frecvența cărămizilor smălțuite, folosite în fațadă ca decor și a cărămizilor cu profile faso-

[1] *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 278.

https://biblioteca-digitala.ro

nate în tipare indică același lucru, iar planurile cetăților de la Neamțu, Șcheia și însuși nucleul vechi al Cetății de Scaun demonstrează limpede că primele fortificații feudale din Moldova s-au făcut sub influența și probabil chiar cu colaborarea unor meșteri formați în șantierele acelorași regiuni baltice, din secolul al XIV-lea. Înseamnă aceasta că organizarea statală moldovenească s-a realizat de către feudalii moldoveni cu concursul regiunilor baltice împotriva tendinței de expansiune a regatului maghiar? Elementele arhitectonice și artistice sugerează o asemenea ipoteză » [1].

Ne-am îngăduit citarea în întregime a acestui pasaj, pentru motivul că ipoteza originii polono-baltice a celor trei cetăți moldovenești am considerat-o, la rîndul nostru, ca fiind plauzibilă, cum de altfel credea și o bună parte din colectivul de cercetători ai Șantierului Suceava.

Într-adevăr, este în afară de orice îndoială că *planul patrulater* al Cetății Șcheia (ca și al Neamțului sau al Cetății de Scaun) este, la origine, un *plan de cîmpie*.

Un cercetător al fortificațiilor medievale sîrbești, Al. Deroko, scrie că muntele și cîmpia au dat Serbiei cetăți de tipuri diferite. « La primele (cetățile de pe înălțimi, *n.n.*) planul depinde de configurația înălțimii pe care s-a zidit fortificația, de accesul mai ușor sau mai dificil către această înățime, de posibilitățile de atac și apărare etc. ». Dimpotrivă, « planul fortificațiilor din cîmpie poate avea o mai mare regularitate, căci accesul este aici cu mult mai liber din toate părțile » [2].

Din prima grupă se pot da ca exemple fortărețele Trojanov, Vidojevița, Jerina, Soko, Ujițe etc. (cf. mai sus, cetățile noastre din Transilvania), iar din grupa a doua cazul cunoscutei cetăți de la Șabaț (1470).

Într-adevăr, cîmpia impune fortificației un plan anumit; linia zidurilor nu mai poate lua forme bizare, întortochiate, ci, este constrînsă să se închege într-un tot cît mai regulat, ale cărui posibilități de apărare să fie egale din toate unghiurile. Or, planul patrulater al fortificației corespunde acestor cerințe, căci turnurile din colțuri, scoase sau nu în afară, se flanchează reciproc pe fiecare latură a fortificației și înlesnesc prin « foc » încrucișat apărarea acesteia.

De ce însă planul patrulater de cîmpie îl găsim la Suceava și Neamț pe înălțimi? Răspunsul este limpede: avem de-a face cu o *adaptare* a planului de cîmpie la forme de teren înalte, păstrîndu-se însă pe cît posibil forma planului regulat, de cîmpie. Adaptarea, în detaliile ei tehnice, am urmărit-o ceva mai înainte, dar reamintim că aderarea la teren se face prin fundația *în trepte* a zidurilor, urcînd și coborînd după cum este și panta.

La aceste observații prealabile, pe care le-am considerat utile, ne întrebăm acum dacă se poate într-adevăr, ca planul patrulater al cetăților de la Suceava și Neamț, să-și tragă obîrșia din cîmpia polono-baltică.

Recunoaștem abia acum că stadiul actual al informațiilor noastre nu ne permite încă afirmarea categorică a unei asemenea ipoteze.

---

[1] SCIV V, 1—2, 1954, p. 278.

[2] Al. Deroko, *Les châteaux forts du Moyen Age*, în *Monumente et stations archéologiques en Serbie, I, Serbie occidentale*, seria « Matériaux », T. IX, 2, Institut Archéologique de l'Académie Serbe des Sciences, Belgrad, 1953, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-adevăr, există o sumedenie de fortificaţii medievale pe un spaţiu imens, ce se întinde de la Vistula pînă la Narva [1]. Dar, din nefericire, nu cunoaştem absolut nimic referitor la planul acestor fortificaţii [2], cu excepţia cunoscutei cetăţi de la Ivangorod (fig. 56), clădită la 1492 [3] — singura de altfel care prezintă cele mai mari afinităţi cu Cetatea Şcheia [4]. Dar aceasta nu-i de ajuns.

Cu toate că legăturile Moldovei cu Polonia şi în general cu spaţiul polono-baltic au fost intense în a doua jumătate a veacului al XIV-lea (cum vom vedea şi mai jos), totuşi, repetăm, trebuie să tratăm doar în cadrul conjecturii ipotetice ideea vehiculării tipului de cetate de la Şcheia dinspre nord sau nord-est (prin filiera podolică sau galiţiană) spre Moldova, cum scriam în altă parte [5]; sîntem datori însă să ne îndreptăm atenţia şi spre regiunea de sud, către Dunăre.

Este de la sine înţeles că interpretările ce urmează nu pot fi considerate — prin natura împrejurărilor — drept rezolvări ale problemei în discuţie. Ele au totuşi menirea să ne ţină trează atenţia şi să ne canalizeze cercetarea şi către sursele de informaţie din regiunea dunăreană şi nord-pontică.

Există pentru regiunea de sud un plus de informaţie, de care trebuie să ţinem seama. Este deajuns să amintim că fortificaţiile patrulatere, folosite încă de romani, se perpetuaseră în această vreme printr-o serie de cetăţi medievale, mai mult sau mai puţin studiate.

Prima care ne reţine atenţia este Cetatea Albă (fig. 56), mai exact nucleul pătrat al Maurokastron-ului bizantin, clădit la rîndu-i pe ruinele anticului Tyras [6]. Fortul Cetăţii Albe are dimensiuni reduse: circa 20 × 18 m (măsurători în interior). Zidurile sînt groase de 3,60—4,80 m. În colţuri se află cîte un turn cu planul circular, mai mici ca suprafaţă pe latura de nord şi mai mari pe cea de sud. Suprafaţa incintei interioare însumează circa 400 m^2.

Planul fortului de la Cetatea Albă păstrează tradiţia fortificaţiilor romano-bizantine şi aminteşte de fortificaţia romană, semnalată recent de Eugen Comşa la Mircea Vodă, în Dobrogea [7]. Acest plan se regăseşte la cetatea Şabaţ, construită de turci la 1470 (fig. 56).

Cetăţile ce le vom aminti în continuare datează de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea şi sînt: Enisala, Turtucaia şi Giurgiu, dar nu cunoaştem planul exact al acestor fortificaţii.

O scurtă descriere a Giurgiului o face *Jean de Wawrin*, al cărui nepot, Waleran de Wawrin, a condus oastea burgundă, italiană şi ungară în colaborare cu oastea munteană a lui Vlad Dracul, împotriva fortificaţiilor de pe Dunăre, ajunse în stăpînirea turcilor.

Cetatea Giurgiului [8] este astfel descrisă de Wawrin: ... « În insula Giurgiului se înalţă un prea puternic castel, pătrat în patru laturi mari de zid, în

---

[1] Cf. numai partea ilustrativă de la A. Minnig, *Reste der Deutschen Ordensburgen*, Leipzig, 1940. Vezi şi informaţiile izvoarelor ruseşti despre cetăţile Coriatovicilor lituanieni, Letopiseţele Rusiei Apusene, în *Полное собрание русских летописей*, XVII, St. Petersburg, 1907 *(Mss. din Suprasl)*.

[2] În R. P. Polonă nu se cunoaşte vreo cetate patrulateră de tipul celor de la Suceava şi Neamţ (informaţii de la Leszek Gajewski din Cracovia).

[3] Cf. V. V. Kostockin, *op. cit.*, p. 224 şi urm. şi fig. 5.

[4] N. Constantinescu, *op. cit.*

[5] *Ibidem*.

[6] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Buc., 1899, p. 29. Cf. şi Gr. Avakian, *Săpăturile de la Cetatea Albă*, în ACMI, III, 1931, p. 47 şi fig. 1, de unde am luat datele privind măsurătorile fortului.

[7] E. Comşa, *Citeva descoperiri arheologice din raionul Medgidia (regiunea Constanţa)*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 326 şi fig. 1.

[8] Clădită de Mircea cel Bătrîn, cf. N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu. Originele şi trecutul ei*, în *Anal. Acad. Rom.*, seria a II-a, t. XXXVIII, mem. secţ. ist., 1916, p. 492. Cf. şi I. Barnea şi colab., *op. cit.* p. 219, note.

https://biblioteca-digitala.ro

colţul fiecărui zid avînd cîte un turn destul de gros, tot pătrat, dintre care cel mai mic era mai mare şi mai tare decît cel de la castelul Turtucaia şi tot la fel zăbrelite şi prevăzute cu construcţii de lemn » [1].

Aşadar, Mircea cel Bătrîn construieşte la Giurgiu o cetate patrulateră cu turnuri de aceeaşi formă în colţuri, şi acest lucru este semnificativ: ne aflăm încă în perioada în care fortificaţiile se apărau de armele clasice şi nu de artileria cu praf de puşcă. Abia după asediul Constantinopolului (în care, după spusele lui Chalkokondyl, artileria turcească a jucat rolul decisiv) apar bastioanele rotunde la colţurile cetăţii (cf. Şabaţ) sau se adaugă pînze noi cu bastioane pentru artilerie (cf. Cetatea de Scaun Suceava, Cetatea Neamţului şi chiar Ivangorod).

În concluzie, planul patrulater al Cetăţii Şcheia este la origine un plan de cîmpie şi trebuie căutat şi în spaţiul dunărean şi nord-pontic; el se poate lega tipologic de fortificaţiile romano-bizantine şi, ca atare, nici vorbă nu poate fi aici de un aport al teutonilor din Transilvania. În afară de aceasta, la Şcheia (ca şi la Cetatea de Scaun din Suceava şi la Cetatea Neamţului) planul patrulater este adaptat de data aceasta la forme de teren înalte.

Cetăţile moldovene construite de Petru I Muşat reprezintă monumente de artă militară feudală caracteristice perioadei dinainte de introducerea artileriei cu foc în practica războaielor.

[1] N. Iorga, *Cronica lui Wawrin şi Romînii*, în *Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, VII/1927, p. 126; I. Barnea *op. cit.*, p. 220.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL III

CONSOLIDAREA STATULUI FEUDAL MOLDOVEAN ÎN EPOCA LUI PETRU I MUȘAT (1375—1391)

În chip firesc, metodologic, orice încercare de analiză a conținutului general istoric al unei epoci, oricare ar fi ea, nu poate porni decît de la ceea ce se constată istorește anterior; altfel, fenomenele istorice nu pot fi studiate și nici măcar înțelese sau explicate.

În cazul de față însă, contextul istoric, care precede epoca de care ne vom ocupa mai jos, prezintă încă numeroase lacune de informare. Între altele, este vorba de problema pe cît de importantă pe atît de controversată a întemeierii statului feudal moldovean, a cauzelor și condițiilor nemijlocit legate de apariția acestui fenomen suprastructural în veacul al XIV-lea. Problema comportă încă o cercetare metodică și complexă, și nu ne îndoim că va fi rezolvată științific, potrivit unei linii de principiu care a și fost elaborată.

Așa dar, nu vom proceda aici la tratarea exhaustivă a problemei amintite, și ni se pare că nu și-ar afla nici locul în această lucrare. Vom sublinia numai ceea ce credem că se referă în chip esențial la această problemă, pentru a putea trece mai lesne la realizarea intenției semnalate, aceea de a schița, fie și în parte, tabloul social-economic și politic al epocii ultimului pătrar al veacului întemeierii.

Vom aminti, mai întîi, că statul feudal moldovean s-a născut ca o necesitate obiectivă, ca un corolar al unui îndelungat proces intern, ale cărui trăsături de detaliu — repetăm — sînt destul de obscure; dar acestea nu se deosebesc prea mult de condițiile în care se încheagă, de pildă, statele feudale vecine cu Moldova. Important pentru înțelegerea apariției statului moldovean și a căilor de dezvoltare ulterioară este tocmai factorul intern și anume, dezvoltarea forțelor de producție interne. Destrămarea străvechii obștii a dus la stratificarea socială care, în ultimă instanță, a permis închegarea acestui instrument al dominației unei clase, desigur al clasei celei mai avute. Lenin scrie: « Istoria ne arată că statul, ca aparat special de constrîngere a oamenilor, a apărut acolo unde și numai atunci cînd a apărut împărțirea societății în clase adică împărțirea ei în grupări de oameni,

https://biblioteca-digitala.ro

dintre care unii își pot însuși în mod permanent munca altora, unii exploatîndu-se pe alții » [1].

De aci rezultă că teza istoriografiei burgheze despre rolul « descălecatului » în întemeierea statului feudal moldovean este falsă, căci statul, după cum arată Engels nu este o putere impusă societății din afară [2], ci rezultatul unui proces intern; el înfăptuiește « mai direct » voința clasei dominante [3].

În al doilea rînd, caracteristic pentru geneza statului feudal moldovean este faptul că mediul politic extern i-a stat permanent împotrivă; mai ales dominația politică a tătarilor (dar și tendința de expansiune a feudalilor maghiari) [4] a constituit o frînă în închegarea mai timpurie a unei organizări statale pe teritoriul de azi al Moldovei. Chiar după alegerea ca voievod a lui Bogdan I (1359) de către căpeteniile feudale locale, și după victoria din 1365, asupra lui Ludovic cel Mare și asupra lui Balc, din ultimul an de domnie a lui Bogdan I, după care se poate vorbi de un stat de sine-stătător în Moldova, lupta împotriva imixtiunii externe se menține pe primul plan al relațiilor Moldovei cu marile state feudale vecine, respectiv cu Ungaria și Polonia. Acest lucru reiese și din studierea împrejurărilor politice create către anul 1375, cînd în scaunul domniei se așează voievodul Petru I al Mușatei.

Situația internă a Moldovei după anul 1375. Toate informațiile care se referă la ultimii 25 de ani ai veacului al XIV-lea — inclusiv cele de ordin arheologic — îndreptățesc afirmația că statul feudal moldovean era deja consolidat și intrase efectiv în arena politică est-europeană. Aceasta presupune, firește, o suficientă maturizare a forțelor social-economice interne, o creștere și dezvoltare continuă a bazei economice, căreia îi corespund pe plan suprastructural instituții specifice societății feudale, idei și forme artistice concrete și o politică internă și externă activă.

Fără îndoială, ne lipsesc încă multe date pentru ca plinătatea epocii să ne apară așa cum a fost de fapt; în special sîntem lipsiți de informații asupra dezvoltării economice, deși arheologia începe să arunce oarecare lumină și în această privință.

Viața economică. *Agricultura și creșterea vitelor.* Baza vieții materiale o forma agricultura și creșterea vitelor, ocupații de însemnătate vitală pentru societatea feudală din țările romîne [5]. Pămîntul era lucrat de membrii obștiilor sătești, libere sau aservite marilor feudali [6]. Se cultiva grîul, meiul, orzul și mai puțin secara; apoi inul și cînepa. Creșterea suprafețelor agricole se face și pe seama locurilor împădurite. Securea și focul, iată două

[1] V. I. Lenin, *Marx, Engels, Marxism*, Ed. P.M.R., ed. a II-a, 1949, p. 439. Pentru problema obștiilor, cf. V. Costăchel, *Obștea sătească*, în vol. *Viața feudală...*, p. 80 și urm.

[2] Cum afirmă C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. I, ed. a III-a, Buc., 1938, p. 385, 393, 394.

[3] Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, Ed. P.C.R., 1948, p. 184. « (Statul) este mai curînd un produs al societății *pe o anumită treaptă de dezvoltare*, menit să modereze antagonismele de clasă în limitele « ordinei » *(ibidem) (Sublinierea noastră)*.

[4] P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Romîne*, în *Studii, Revistă de istorie*, IX, 4, 1956, p. 95.

[5] P. P. Panaitescu, *Producția și viața economică*, în vol. *Viața feudală...*, p. 17, afirmă că « Creșterea vitelor avea în sec. XIV—XVII o mai mare importanță în Țara Romînească și Moldova, decît agricultura ».

[6] *Ibidem*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

din căile de a obţine noi terenuri cultivabile. Defrişarea pădurii prin ardere — atestată arheologic şi la Cetatea Şcheia — era obişnuită atît în veacul al XIV-lea cît şi în cele următoare [1].

Creşterea vitelor asigura nevoile de consum interne, ca şi exportul în ţările vecine şi chiar mai depărtate. Vitele apar ca unul din principalele articole de export în tratatele de comerţ ale Moldovei şi Ţării Romîneşti cu Liovul, Braşovul şi alte centre comerciale [2].

Un loc important în viaţa economică a vremii îl ocupau albinăritul, pescuitul şi vînătoarea.

Meşteşugurile şi comerţul. Producţia meşteşugărească constituie unul din cele mai importante aspecte ale modului de producţie feudal. Baza existenţei societăţii feudale o constituia munca ţăranilor iobagi care produceau nu numai produse agricole dar lucrau pe domeniile feudale ca meşteşugari, îndeletnicindu-se cu confecţionarea de încălţăminte, îmbrăcăminte, cu producţia şi repararea armelor, a echipamentului de vînătoare şi a inventarului agricol, cu construcţia de clădiri etc. Vreme îndelungată feudalismul s-a caracterizat prin *economia naturală*, adică prin îmbinarea agriculturii — ca ramură principală a gospodăriei — cu industria casnică, care avea un caracter auxiliar. Puţinele produse aduse din afară, de care oamenii nu se puteau dispensa, ca, de pildă, sarea, articole de fier, erau furnizate în primele timpuri de către negustorii ambulanţi.

Ulterior, în legătură cu creşterea oraşelor şi a producţiei meşteşugăreşti, diviziunea muncii şi dezvoltarea schimbului dintre oraş şi sat au făcut un mare pas înainte. Productivitatea muncii meşteşugarilor a crescut, meşteşugarii înşişi specializîndu-se în diferite ramuri: mineri, prelucrători de metale, zidari, olari, dulgheri, curelari-pielari etc. A apărut posibilitatea de a produce mai multe produse decît erau necesare feudalilor şi ţăranilor dintr-un sat. Meşteşugarii au început să se stabilească în satele mari şi în oraşe. Meşteşugurile se separă definitiv de agricultură.

Urmele de cultură materială descoperite în săpăturile arheologice demonstrează o dezvoltare a activităţii meşteşugăreşti în Moldova veacului al XIV-lea. Începînd cu minerii şi meşteşugarii prelucrători ai fierului şi terminînd cu olarii pietrarii şi zidarii, toţi aceştia lucrau fie pentru necesităţile lor personale, fie pentru marii feudali, fie, în sfîrşit, pentru cerinţele unei pieţe interne care începuse să se dezvolte, deci în vederea schimbului, a comerţului. Legată de acest fenomen este baterea banilor în Moldova; cea mai veche monedă feudală de aici a fost bătută de Petru I Muşat.

K. Marx scrie că apariţia banilor presupune o circulaţie cît de simplă a mărfurilor [3]. Faptul că Moldova se afla în circuitul marelui drum de comerţ ce lega Marea Neagră de Marea Baltică nu a condiţionat apariţia monedei proprii în viaţa economică a statului feudal moldovenesc [4]. Dimpotrivă, această apariţie se datoreşte procesului intern de dezvoltare a producţiei şi a schimbului de mărfuri,

[1] *Op. cit.* p. 33. (« Legea ţării, nescrisă, spunea că săteanul, care prin munca lui, şi a familiei sale, va desţeleni un loc, va deveni prin aceasta stăpînul acestui loc. Această lege dovedeşte însă că opera de desţelenire a ogoarelor se datoreşte iniţiativei ţărăneşti »).

[2] *Ibidem*, p. 17 şi 66.

[3] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a II-a, Ed. P.M.R., 1948, p. 178.

[4] Istoricul burghez G. *Brătianu* scrie chiar că însuşi statul feudal moldovean este o creaţie a drumului de comerţ! *(Notes sur les Gênois en Moldavie au XV-e siècle*, în *RIR* III, 1933, p. 155).

https://biblioteca-digitala.ro

« antiteză a circulației pînă atunci exclusiv internațională, care a constituit punctul de plecare » [1]. Tot Marx scrie în această privință că banii « capătă un caracter local și politic, vorbesc limbi diferite și poartă uniforme naționale diferite. De aceea, sfera în care banii circulă ca monedă se separă ca circulație internă a mărfurilor, limitată de granițele unei comunități, de circulație generală a lumii mărfurilor » [2].

Comerțul, atît cel intern, extern cît și cel de tranzit, se dezvoltă în condițiile obișnuite ale comerțului feudal, bazîndu-se în special pe privilegiile comerciale [3]. În cazul Moldovei, un important rol l-au avut în comerț negustorii lioveni. Nu se cunoaște vre un privilegiu de comerț acordat acestora înainte de anul 1408 [4], dar știm că încă din 1379—1380 Liovul obținuse de la Ludovic cel Mare dreptul de depozit (Stappelrecht) și o dată cu acesta exclusivitatea pieței moldovene [5]. Firește, și negustorii moldoveni vor fi fost activi pe piața internă, dar despre activitatea lor în această vreme se știu puține lucruri. De asemenea, trebuie subliniată și contribuția activă în această vreme a negustorilor armeni în comerțul din Moldova.

*

Societatea feudală în Moldova, în vremea lui Petru I Mușat, este oglindită în oarecare măsură în documentele scrise ce se păstrează. Acum, în epoca mușatină, capătă contururi precise organizarea socială a statului feudal, aceea care va evolua cu timpul și pe care o cunoaștem, mai amănunțit, din veacurile XV—XVII.

Potrivit legilor istorice generale de dezvoltare a feudalismului și în raport direct cu condițiile specifice din Moldova, aici se consolidaseră deja în veacul al XIV-lea marile domenii feudale, laice sau bisericești, în dauna țărănimii libere din obștiile sătești. Pe plan social, acest proces s-a soldat cu aservirea țărănimii, intrată în mare parte în condiția de șerbie, ceea ce, implicit, atrage după sine ascuțirea luptei de clasă.

Principalul feudal al țării — voievodul — exercită dreptul de suzeran asupra întregii țări *(dominium eminens)*; aceasta implică slujirea lui de către vasali

[1] B. F. Porșnev, *Studii de economie politică a feudalismului*. Ed. Științifică, Buc., 1957, p. 122.

[2] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, ESPLP, Buc., 1954, p. 109. Citat și de B. F. Porșnev, *op. cit.* Analizînd condițiile interne ale procesului de apariție al banilor, autorul sovietic scrie: « Încă în gospodăria lor țărănească ca și în socotelile lor cu fierarii și alți meșteșugari ambulanți, care lucrau nu pentru bani ci pentru hrană, producătorii direcți s-au învățat să compare aproximativ diferitele categorii de muncă după timpul de muncă cheltuit sau să stabilească un raport de echivalență între timpul de muncă cheltuit și o anumită cantitate de produse. Dar aceasta nu era încă o circulație de mărfuri. Apariția în societatea feudală a banilor sub formă de monede a creat veriga care lipsea pentru apariția pe această bază pregătită a circulației de mărfuri interne. În socotelile reciproce ale țăranilor și meșteșugarilor, banii începură să capete funcție de măsură a valorii »... (tinzînd) « să asigure schimbul de echivalențe, de cheltuieli de muncă egale » *(op. cit.*, p. 123).

[3] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 66.

[4] Cf. M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 630—637. Despre interesele lovenilor în comerțul cu Moldova cf. I. Nistor, *Handel und Wandel im Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhundert*, 1912, p. 13 și urm.; P. P. Panaitescu, *Le route commerciale de Pologne à la Mer Noire*, în *RIR*, III, 1933, *passim*, Cf. și C. Racoviță, *Inceputurile suzeranității polone asupra Moldovei* (1287—1432), în *RIR*, X, 1940, p. 305 și urm.

[5] W. Schmidt, *Suczawa's historische Denkwürdigkeiten*, 1876, p. 17, C. Racoviță, *op. cit.*, p. 307; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 67. Deseori, negustorii străini erau prădați în Moldova; la 9 februarie 1386, Roman Mușat — frate și asociat la domnie cu Petru I Mușat — dă porunci în legătură cu prădarea în Moldova a unor negustori nemți din Cracovia și Liov (Al. Czolowski, *Pomniki dziejowe Lwowa* (Documentele istorice ale Liovului), I, 1892 — ap. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1944, p. 233 și nota 41).

https://biblioteca-digitala.ro

(boierii stăpînitori de moșii), în schimbul imunității și privilegiilor confirmate de suzeran.

Prerogativele domnului nu erau nelimitate; el ținea seama de sfatul domnesc alcătuit din marii boieri — cu sau fără dregătorii în stat (oaste, administrație) — și din înaltul cler. Cunoaștem pe cîțiva din acești mari boeiri din timpul lui Petru Mușat: Bîrlă, Giula staroste, Stanislav Rotompan, Drăgoi vornicul, Stăncel [1] apoi pe: Iuga Giurgevici, Steţcu, Bratul Neatedul, Vlad, Ghidea, Andriaș, Ionaș Viteazul, Grozea, Costea [2] ș.a.

Observăm că doi dintre acești boieri — Giula și Drăgoi — deţineau funcţii administrative în vremea lui Petru I Mușat: primul era *staroste*, iar al doilea *vornic*. Nu știm însă dacă aceste funcţii corespund acelora pe care le cunoaștem din secolele următoare. Alți boieri vor fi deținut funcţii în aparatul de percepere a impozitelor, veniturilor domnești etc. (În actul din 1 mai 1384 se menționează *venitul cîntarului* din tîrgul Siret).

Orașele. Unele orașe moldovene își au începuturile înainte de întemeiere. Așa sînt: *Baia*, pomenit încă la 1335 [3] și *Siretul*, amintit la 1345, într-o listă de așezări ale misionarilor franciscani din « vicariatul Rusiei » [4] dar, mai ales, *Bîrladul* (sec. XI—XII) [5]. Pe lîngă acestea, importanţă în sec. XIV a avut și orașul Hîrlău; pe toate însă le va întrece *Suceava*, noul scaun de domnie al lui Petru I Mușat.

Organizarea și administrația orașelor moldovene nu se deosebește de aceea întîlnită în restul orașelor medievale din Europa. În fruntea lor era un șoltuz, înconjurat de 12 pîrgari ce alcătuiau sfatul comunal. Din punct de vedere juridic orașul medieval se bucura de autonomie, era deci liber; cel mai adesea domnul lua orașele în « protecţia » sa și le acorda uneori diferite privilegii, între care cele mai de seamă erau scutirea de dări, vămi și corvoade [6]. Importanţa economică a orașelor crește, pe măsură ce în acestea se concentrează activitatea meșteșugărească și negoţul.

Biserica. A adus o contribuţie importantă la întărirea relaţiilor feudale în ţările romîne, ea însăși fiind înzestrată cu uriașe averi și ţărani dependenţi; de aceea a și susţinut mereu puterea domnească.

Spre deosebire de Ţara Romînească, înființarea ierarhiei bisericești în Moldova a necesitat o luptă acerbă cu patriarhia din Constantinopol, care voia să impună ţării pe un alt episcop de Suceava în locul lui Iosif, uns episcop de către Antonie al Haliciului (1388); conflictul este aplanat abia la 1401, cînd patriarhul cedează, Iosif fiind numit mitropolit al Moldovei, dependent însă de Constantinopol [7]. Pe Iosif Mitropolitul, împreună cu Alexandru cel Bun, îl vedem întărind mănăstirii Neamţului, cîteva sate (7 ianuarie 1407); între acestea, două, Timișeștii și Crîstienești au fost date mănăstirii de « sfînt răposatul

[1] Aceștia sînt boierii care, alături de Petru, se închină lui Vladislav Jagiello, la 26 septembrie 1387.

[2] A se vedea uricul lui Roman voievod din 30 martie 1392 (M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 8 și 14); *DIR*, A. veacul XIV, XV, vol. I (1384—1475), p. 2—3.

[3] N. Iorga, *Istoria romînilor*, III, p. 202 (ap. P. P. Panaitescu, cap. « Orașele », în vol. *Viața feudală...*, p. 413).

Unii istorici datează începuturile orașului Baia în a doua jumătate a sec. XIII (cf. E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Ţării Romînești*, în *DIR*, *Introducere*, vol. II, 1956, p. 466).

[4] G. Moisescu, *Catolicismul în Moldova pînă la* 1400, Buc., 1941, p. 87.

[5] M. Matei, *Date noi în legătură cu cetatea de pămînt de la Bîrlad*, în *SCIV*, X, 1, 1959.

[6] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, passim.

[7] *Ibidem*, p. 449 (cap. « Biserica »).

https://biblioteca-digitala.ro

domn Io Petru Voievod » (Mușat) [1]. Este singurul document care atestă, este drept indirect, preocuparea lui Petru I Mușat de a mări ocinele mănăstirești.

Este cunoscut faptul că biserica, prin averile ei, făcea parte din clasa dominantă, exploatatoare în societatea feudală. Ea a avut însă și un rol important în dezvoltarea culturii, în special a celei slavone.

Țăranii dependenți (vecinii). Aservirea țăranilor de către marele domeniu feudal, a atras după sine reglementarea raporturilor dintre șerbi și stăpîni de șerbi, stabilindu-se în același timp și latura materială, concretă, a acestei dependențe. În fapt — istoria aservirii țărănimii romîne « este în același timp istoria decăderii și destrămării obștii » — proces care stă la temelia societății feudale [2].

Îndatoririle țăranilor dependenți erau numeroase și variate. Ele dădeau naștere la ceea ce se numește *renta feudală*, de care beneficiau stăpînii feudali. Cea mai simplă formă a rentei feudale este *renta în muncă* [3], în cadrul căreia munca producătorului direct este separată în timp și spațiu de munca pentru proprietarul funciar. Țăranul produce necesarul de hrană pentru sine pe delnița sa, iar plus produsul pe moșia feudalului. « Condiția existenței acestui sistem este ca nivelul productivității muncii țăranului, al dezvoltării forței sale de muncă, precum și calitățile naturale ale pămîntului, să-i dea posibilitatea să realizeze o producție care să depășească în oarecare măsură produsul necesar satisfacerii propriilor sale necesități [4], ceea ce, obișnuit, este destul de greu. Totuși, această posibilitate, devine reală datorită a doi factori, pe care Marx îi numește, unul, monopolul feudalilor asupra pămîntului, iar al doilea, constrîngerea extra-economică. Ambii factori duc la apariția rentei în muncă, adică la supramunca silită, în folosul proprietarului funciar » [5].

Între manifestările concrete ale rentei în muncă se număra și lucrările de construire a drumurilor, podurilor, fortificațiilor și castelelor. Toate cetățile Moldovei — ca atare și Cetatea Șcheia — sînt opere monumentale executate prin munca silită a țăranilor dependenți [6].

Conjunctura politică externă între 1375 și 1391. În a doua jumătate a veacului al XIV-lea și la începutul celui următor, Moldova era vecină cu următoarele state: Polonia la nord, Ungaria la vest, Țara Romînească la sud-vest, Lituania (care cotropise Ucraina) la est și cu tătarii Nogai la sud-est.

Dintre acestea, Polonia și Ungaria erau state mari, în care feudalismul se dezvoltase puternic; ele jucau un rol important în politica europeană a vremii.

Pînă la anul 1370, aceste două state formau un bloc, prin alianța regilor Ludovic de Anjou (cel Mare) al Ungariei și Cazimir cel Mare al Poloniei. După moartea acestuia din urmă (1370), alianța se transformă chiar într-o uniune personală: regele Ungariei ajunge și rege al Poloniei, între 1372 și 1382 [7].

---

[1] *DIR*, *op. cit.*, p. 15.

[2] V. Costăchel, *Țăranii dependenți*, în vol. *Viața feudală...*, p. 112.

[3] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, ESPLP, 1955, p. 745 și urm.

[4] B. F. Porșnev, *op. cit.*, p. 59.

[5] *Ibidem.*

[6] « Este important de menționat că în această categorie (*renta în muncă*, N. C.) trebuie incluse nu numai muncile executate pe ogorul sau fîneața moșierului, nu numai lucrările de construire a castelelor, fortificațiilor, drumurilor, dar și meșteșugurile care nu se desprinseră încă complet de agricultură, fiind îndeplinite de aceiași țărani (sau de unii dintre ei), la curtea moșierului » (B. F. Porșnev, *op. cit.*).

[7] C. Racoviță, *op. cit.*, p. 255, 312.

https://biblioteca-digitala.ro

În ciuda alianței polono-ungare, vechi rivalități existau între cele două state feudale; mărul discordiei era pe de o parte teritoriul Galiției orientale (cu Liovul), iar pe de alta Moldova. Galiția, la început cnezat independent rusesc — ținînd de Volhinia, apoi de Cnezatul Kievului — a fost cucerită la 1343 de Cazimir cel Mare, pentru Polonia. Dar asupra teritoriului Galiției avea pretenții mai vechi și Ludovic al Ungariei și Cazimir recunoscuse în parte aceste pretenții. În 1350, printr-o convenție specială, se arată chiar că dacă regele Poloniei nu va avea urmași, Polonia cu teritoriile Galițiene va reveni lui Ludovic [1].

După moartea lui Cazimir, Ludovic caută să pună în practică vechile intenții ale coroanei ungare. În 1372 Rusia Roșie este scoasă din sistemul cnezatelor polone și este dată lui Vladislav de Oppeln, originar din Silezia [2].

Potrivit ultimelor cercetări, de numele acestui Vladislav de Oppeln se leagă un eveniment în urma căruia începutul domniei lui Petru I Mușat a fost inaugurat printr-o victorie asupra intervenției străine în Moldova. Este vorba de expediția polonă din anul 1375, povestită de cronicile polone sub anul 1359 și pusă pe seama lui Cazimir cel Mare. Pe drept cuvînt s-a scris că de această expediție se leagă o serie întreagă de probleme importante pentru istoria Moldovei, ca: începuturile suzeranității polone asupra Moldovei, rivalitatea polono-ungară pentru Moldova, începuturile vieții de stat independente a Moldovei [3] și, am adăuga noi, chiar pentru lămurirea problemei descendenței lui Petru I Mușat.

Redăm aici în rezumat, acel pasaj din povestirea cronicarului polon Ioan Dlugosz, care se referă la evenimentele puse, sub anul 1359, pe seama regelui Cazimir cel Mare.

După moartea voievodului Moldovei *(Moldaviae voevoda)*, Ștefan, începe o luptă crîncenă între cei doi fii ai săi, anume Ștefan și Petru. Petru, deși mai tînăr, era sprijinit « de cea mai mare parte a valahilor », dar și de provincialii unguri *(provincialium hungarorum favore)*. El răstoarnă din scaun pe fratele său Ștefan și ocupă singur domnia Moldovei. Ștefan fuge la poloni (cu « vistierii bogate și cu oșteni») și cere protecția și ajutorul armat al lui Cazimir, « făgăduind și legîndu-se ca atît el, cît și domnii, urmașii lui din țara Moldovei, să rămîie veșnic în ascultarea și supunerea regelui Cazimir și a urmașilor lui, regii Poloniei». Regele se învoiește și trimite o oaste formată din oșteni ai Cracoviei, Sandomirului, Lublinului și Rusiei, împreună cu Ștefan, ca să-l restabilească pe acesta în domnie. Oastea pornește la 30 iunie 1359 și este angajată în cîteva lupte mărunte în « țara dușmană ». Lupta mare se dă în niște codri numiți *Plonini* — Плонини — din regiunea Șipeniței, aleși de Petru, ca loc de bătălie, căci lupta în cîmp deschis era primejdioasă. Copacii au fost retezați dinainte de moldoveni și în momentul cînd oastea polonă a intrat în pădure, copacii au fost doborîți asupra oștenilor, nimicindu-i aproape complet. La această înfrîngere polonă contribuise și acea parte moldoveană din oaste (a lui Ștefan), care a atras în cursă pe poloni, după ce se împăcase « cu partea dușmană, folosindu-se astfel o viclenie răutăcioasă ».

---

[1] C. Racoviță, *op. cit.*, p. 255.
[2] P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei...*, p. 111.
[3] *Ibidem*, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro

După acestea, Dlugosz relatează că regele, aflînd de dezastru, a trimis imediat să răscumpere pe numeroșii captivi — între care și pe Sbigniew de Olesnica [1], bunicul cardinalului de Cracovia, al cărui secretar era chiar Dlugosz.

Nu mai este necesar să reamintim toate discuțiile purtate în legătură cu data expediției, 1359; destul doar să subliniem că majoritatea istoricilor au căzut de acord că data este greșită și că în realitate lupta polono-moldoveană a avut loc în jurul anului 1377 [2], deci în primii ani de domnie al lui Petru I Mușat; o recentă contribuție la această problemă dovedește de ce această expediție a putut fi condusă de Vladislav de Oppeln (înlocuit de tradiția orală polonă cu Cazimir cel Mare) [3].

Evenimentele politice care au urmat au împins totuși Moldova către Polonia și nu către Ungaria. În anul 1382, tronul Poloniei este luat de Jadwiga, fiica lui Ludovic cel Mare. Aceasta se căsătorește cu marele cneaz al Lituaniei, Vladislav Jagiello. În anul 1387, Jadwiga pornește o expediție de cucerire a Rusiei Roșii, administrată atunci tot de Vladislav de Oppeln. În august 1387, ținutul Rusiei Roșii era cucerit, după ce, în prealabil, un contingent lituan, trimis de Jagiello, ajutase oastea polonă. Moldova devine efectiv vecină cu Polonia. Cînd, spre sfîrșitul lui septembrie 1387, Vladislav Jagiello se întoarce din Lituania și trece prin Liov, aici vine Petru I Mușat, cu boierii săi (Julă căpitanul, Burlă, Drăgoi, Stanciul și Stanislav Rotompan) și prestează jurămîntul de vasalitate față de Vladislav, la 26 septembrie 1387 [4].

Jurămîntul de omagiu este depus în fața Mitropolitului Ciprian al Kievului. În actul lui Petru se spune: *prestamus subiacentes nos, gentem atque terram nostram Valachie, castra ceteraque dominia* [5], iar în actul semnat de boierii Moldoveni se repetă: *subicens se omagialiter, gentem atque terram suam Valachie, castra ceteraque dominia* » [6].

Cauzele reale ale jurămîntului lui Petru de la Liov sînt economice și politice. Am amintit mai sus că Polonia era interesată pe de o parte în comerțul cu Moldova, unde găsea o sursă de materii prime și în același timp un debușeu

[1] Ioan Dlugosz, *Historiae polonicae libri XIII*, Leipzig, 1711, I—1, col. 1122—1124 (ap. P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 97—98). Cf. și C. Racoviță, *op. cit.*, p. 238—245. Aceste evenimente sînt descrise, cu oarecari modificări, de Callimachus, *Vita et mores Sbignei cardinalis*, ed. A. Bielowski, în *Monumenta Poloniae historica*, VI, p. 235—256 (traducerea textului referitor la romîni la I. Bogdan, *Două disertații despre începuturile Moldovei și Țării Românești*) în *Convorbiri literare*, XXIV, 1890, p. 545—549 și Martin Cromer, *Polonia sive de origine et rebus-gestis Polonorum*, Colonia, 1589, p. 215—217 (ap. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 98—99 și note). În legătură cu aceleași evenimente, cronicarul Grigore Ureche scrie: « Acest, ce scriem mai sus, Ștefan vodă, au avut doi ficiori, cum s-au pomenit mai sus, pre Ștefan și pe Pătru, carii după moartea tătîne-său, pricindu-să pentru domnie, au fugitu Ștefan, fratile mai mare, la Cazimir Craiul leșescu, poftindu ajutoriu împotriva frăține-său... » — și reia povestirea mai departe, după « letopisețul leșescu », precizînd însă că « Letopisețul nostru de ficiorii lui Ștefan vodă ce pomenim mai sus, nimica nu scrie, ci scrie că după domniia lui Ștefan vodă, au domnit Juga vodă 2 ani, după dînsul Alixandru vodă, carele să va pomeni mai gios ». (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ediția a II-a, ESPLA, 1958, p. 74). Este evident că Ureche vorbește aici de Ștefan, domnul dintre 1394 și 1399; cronicarul moldovean n-a observat că există un anacronism între evenimentele pe care letopisețul « leșescu » le așază în timpul domniei lui Cazimir cel Mare și domnia lui Ștefan, urmașul lui Roman Mușat. În scurt, luînd drept bune informațiile polone « *care nu părtenesc* », Ureche îl confundă pe tatăl lui Petru I Mușat, mort înainte de 1375, cu Ștefan de la 1394—1399. Despre acesta din urmă însă, documentele nu spun că a avut doi fii, pe un Ștefan și pe un Petru.

[2] Vezi discuția la C. Racoviță, *op. cit.*; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 101—106, 110—115.

[3] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 111—112.

[4] C. Racoviță, *op. cit.*, p. 256—257.

[5] « Ne supunem pe noi, poporul și țara noastră a Moldovei, cetățile și celelalte domenii » (M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 599—601, cu data greșită: 6 mai).

[6] « Supunîndu-se pe sine cu omagiu, poporul și țara sa a Moldovei, cetățile și celelalte domenii » (*ibidem*, p. 601—603).

https://biblioteca-digitala.ro

de desfacere a mărfurilor, iar pe de altă parte căuta să-şi asigure supremaţia politică, dictată de interesele de clasă ale marilor feudali poloni [1]. În ce măsură substratul economic şi politic al actului de omagiu din 1387 a reuşit să domine mai departe relaţiile moldo-polone după Petru I Muşat reiese din felul cum a evoluat politica Moldovei faţă de Polonia în vremea urmaşilor primilor muşatini în special sub Alexandru cel Bun, şi apoi Ştefan cel Mare.

Legăturile lui Petru I Muşat cu Ţara Romînească şi cu cnezii ruşi. Despărţite de un hotar rămas neschimbat pînă acum un veac, Moldova şi Ţara Romînească au întreţinut legături din cele mai vechi timpuri. Evoluţia feudalismului din cele două ţări romîne s-a desfăşurat aproape paralel. În istoria relaţiilor dintre ele se observă de multe ori un limbaj comun faţă de anumite probleme de politică externă, tot aşa cum de foarte multe ori, s-au ivit între ele şi prilejuri de discordie şi luptă directă, în special în secolele XV—XVII. Firește, şi în cazul de faţă luptele dintre Moldova şi Ţara Romînească erau dictate de interesele înguste ale marii boierimi moldovene şi valahe.

Cînd Mircea cel Bătrîn ia domnia Ţării Romîneşti (1386), contemporanul său din Moldova, Petru I Muşat, era în al 11-lea an al domniei sale. Ţara Romînească era în această vreme la grea strîmtoare: pe de o parte vecinul dinspre nord şi vest, Ungaria, era un aliat nesigur, iar pe de alta ofensiva otomană spre Dunăre periclita existenţa statului muntean. Este explicabil de ce Mircea a căutat aliaţi: în Moldova, şi, prin aceasta, în uniunea polono-litvană.

Prin intermediul lui Petru, voievodul muntean intră în legături cu Vladislav Jagiello. Solii lui Mircea — boierii Manea şi Roman — însoţiţi de boierul moldovean Drăgoi, se duc în 1389 în Polonia, unde încheie *protocolul de la Radom.* Acesta constituia preliminariile unui tratat de alianţă dintre Mircea şi Vladislav, îndreptat împotriva lui Sigismund de Luxemburg al Ungariei. Protocolul încheiat la Radom, trebuia să fie confirmat de scrisori întărite de peceţi de-ale lui Mircea şi Vladislav. Se păstrează numai scrisoarea lui Mircea, datată la 20 ianuarie 1390, cînd solii munteni o aduc la Lublin [2].

Curînd însă, în urma situaţiei politice create, intervin unele modificări în alianţa dintre Mircea şi regele polon. La 20 martie 1390, la Suceava (aşa dar şi Petru I Muşat era amestecat) are loc încheierea unui act care schimba cursul politicii lui Mircea faţă de Sigismund, voievodul muntean căpătînd mînă liberă de a se împăca cu regele Ungariei [3].

---

[1] Majoritatea cercetătorilor au pornit de la considerentul că iniţiativa actului de omagiu de la Liov ar fi pornit din partea lui Petru I Muşat — şi, ca atare, au căutat motivele acestei acţiuni. Astfel, unii explică actul de omagiu ca decurgînd din pericolul turcesc pentru Moldova (I. Ursu, *Relaţiile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ştefan cel Mare*, Piatra Neamţ, 1900, p. 25); alţii consideră omagiul ca o urmare a relaţiilor dintre Moldova şi Rusia Roşie care, ca principat de Halici, ar fi fost suzerană a Moldovei (Niemczewski, *Untersuchungen des polnischen Oberhoheitstrechts über die Moldau*, Leipzig, 1872, p. 42; cf. şi E. Frances, *Slavii pe pămîntul patriei noastre în veacul al XII-lea*, în *Studii, Revistă de istorie*, an. 8, III, 1955, *passim*). Olgierd Górka crede că trebuie să avem în vedere aici o acţiune a Jadwigei, anume de a lua în posesiune moştenirea ce-i rămînea de la Ludovic cel Mare, între altele şi dreptul asupra Moldovei (*Zagadnenie czarnomorskie w polityce polskiego sredniowiecza*, în *Przeglad Historyczny*, X, 1933, p. 32—33); în sfîrşit, N. Iorga, afirmă că domnii moldoveni erau vasali ai Poloniei numai în calitate de stăpînitori ai Pocuţiei — feud acordat de Polonia — şi nu vasali pentru întreaga ţară a Moldovei. (La aceasta s-a răspuns că Pocuţia a fost promisă numai, nu şi alipită Moldovei la 1387—1388 şi că nu se poate vorbi de o alipire a acestui teritoriu înainte de anul 1432, cf. P. P. Panaitescu, *La route...*, p. 181—182). Vezi discuţia la C. Racoviţă, *op. cit.*, p. 237, 303 şi urm.

[2] Hurmuzachi, *Documente*, I—2, p. 315—316; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 231—232. Cf. şi W. Schmidt, *op .cit.*, p. 19.

[3] *Ibidem*, p. 323—324, resp. p. 232.

https://biblioteca-digitala.ro

Din cele de mai sus rezultă că în ultimul sfert al secolului al XIV-lea au existat relații de bună vecinătate între Moldova și Țara Romînească. Caracterul acestor relații, decurge din împrejurarea că cele două state feudale romînești se aflau în aceeași situație în raport cu necesitatea de a se apăra de intervențiile străine.

*

Legăturile Moldovei cu cnezatele rusești sînt mai strînse începînd abia cu secolul al XV-lea. Totuși, după cum ne informează cronicile rusești, au existat relații și în timpul lui Petru I Mușat.

În letopisețul rusesc *Voskresenskaja*, în dreptul anului 6891 (1383) stă scris: « În același an fiul marelui cneaz Dimitrie, Vasile, a fugit de la Hoardă în țara Podoliei » și apoi « în Valahia Mare, la Petru voievod » [1]. Aceeași știre se găsește și în letopisețul lui Nicon patriarhul (« a fugit în țara Podoliei » și apoi, « la moldoveni, la Petru voievod ») [2].

Este vorba de Vasile, fiul marelui cneaz al Moscoviei, Dimitrie Donskoi. Fiind luat ostatec de tătari, Vasile scapă cu fuga și trecînd prin Podolia, este adăpostit de Petru I Mușat. Aici însă va sta puțin, căci la moartea tatălui său (1389) el ia în stăpînire domnia Marelui cnezat Moscovit, domnind apoi la Kremlin pînă în 1425 [3].

Petru I Mușat. Din cele relatate pînă acum, reiese că în ultimul pătrar al secolului al XIV-lea statul feudal moldovean începe să se maturizeze din punct de vedere social-economic și politic. În această vreme se consolidează bazele sistemului de organizare internă a statului, inclusiv din punctul de vedere al apărării țării, prin construcția cetăților de la Suceava și Neamț. Fără îndoială, un rol important în înfăptuirea acestor realizări l-a jucat însuși domnul țării, Petru I Mușat.

Despre Petru I Mușat se știe precis că este fiul unei *Margareta*. O spune chiar Petru, în actul din 1 mai 1384 *(mater nostra honorabilis)* [4] precum și Roman Mușat, fratele lui Petru, la 18 noiembrie 1393 (« credința mamei noastre, doamnei Mușata ») [5]. Margareta era probabil de origine maghiară [6], în nici un caz însă nu poate fi fiica lui Lațcu Vodă, cum credea N. Iorga [7]. Fondatoare a bisericii dominicanilor din Siret (cum reiese din actul citat din 1384), Margareta purta corespondență cu papa, care o numea la 1378 « Margaretha de Sereth » [8].

Dacă Margareta era catolică în credință, în schimb Petru era ortodox. Actul de omagiu din 1387 arată că Petru jură « *juxta ritum et consuetudinem orientalis ecclesie* » [9]. O dovedește și faptul că Petru a înființat Mitropolia ortodoxă a Moldovei și s-a îngrijit de construcția mănăstirilor și bisericilor (între altele Mănăstirea Neamțului, pe care o înzestrează cu sate și, poate, mănăstirea Sf. Nicolae din Poiană-Probota și biserica Mirăuților din Suceava).

---

[1] *Полное собрание русских летописей*, XXV, Moscova-Leningrad, 1949.
[2] *Ibidem*, XI, p. 90.
[3] P. P. Panaitescu, *op. cit.*
[4] M. Costăchescu, *op. cit.*, I. p. 4, act datat la 1 mai 1384.
[5] *DIR*, *op. cit.*, p. 3.
[6] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 228.
[7] *Istoria comerțului romînesc*, I, Buc., 1925, p. 77.
[8] W. Abraham, *Powstanie organizaczyi kosciola lacinskiego na Rusi* (Începuturile organizației bisericii catolice în provincia Rusia), I, Liov, 1904, p. 342 (ap. P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei...*, p. 107 și nota 6).
[9] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 599–600.

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd, la 1647, misionarul papal Marco Bandini, arhiepiscop de Marcianopolis, vizitează Moldova, el întîlneşte numele ei la biserica din Baia, unde pretinde a fi găsit chiar mormîntul ei, deşi se ştie că mama lui Petru şi-a exprimat dorinţa să fie îngropată în biserica catolică din Siret. Probabil că Bandini o confundă cu una din soţiile lui Alexandru cel Bun [1].

Mai bine s-a păstrat amintirea ei în alt centru de influenţă catolică, la Bacău. Acelaşi Bandini arată: « Acest oraş a fost odinioară cel mai însemnat scaun al domnilor Moldovei, mai ales în vremea în care a înflorit Margareta Unguroaica, soţia lui Ştefan voievod » *(Margaretha hungara Stephani voyvodae uxor)* [2]. Dacă acesta este adevărul, înseamnă că ne întoarcem la acel Ştefan, mort înainte de anul 1377, amintit de Ioan Dlugosz.

Cronicile moldoveneşti nu pomenesc însă de un Ştefan voievod înainte de Petru I Muşat, adică de un Ştefan care să nu poată fi confundat cu Ştefan, fratele lui Petru, fugit la poloni (cf. Dlugosz) şi nici cu Ştefan (1394—1399), învingătorul din 1395 în lupta de la Hindău cu Sigismund de Luxemburg. Pomelnicul de la Bistriţa aşează pe un *Costea* între Laţcu şi Petru [3], ceea ce l-a făcut pe G. Moisescu să creadă că primul copist al pomelnicului va fi citit greşit pe Steţco = Ştefan corupînd astfel numele, scriindu-l *Costea* [4].

Recent, s-a atras atenţia asupra unei pietre de mormînt, a cărei inscripţie a fost publicată de N. Iorga. Acesta arată că piatra provine de la vechea mănăstire Sf. Nicolae din Poiană de la Probota [5]. După lectura lui N. Iorga, pe piatră se vedeau clar cuvintele:... Петра Воевода сн8 стараго Стефана Воевода; въ [чна его памъть] adică: « . . . lui Petru voievod, fiul bătrînului Ştefan voievod; veşnica lui pomenire »[6].

Ar fi foarte important dacă s-ar stabili, cu certitudine, că piatra ar proveni de la mormîntul lui Petru I Muşat. S-ar explica astfel de ce lipseşte piatra acestui voievod din rîndul acelora de la biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi care, după cum se ştie, au fost puse aici prin grija lui Ştefan cel Mare. Mai important însă ar fi faptul că piatra de mormînt de la Probota ar confirma filiaţia lui Petru dintr-un Ştefan voievod, întărind astfel spusele lui Dlugosz şi tradiţia catolică din Moldova. Problema aceasta rămîne deci încă deschisă cercetărilor viitoare.

[1] *Codex Bandinus*, ed. V. A. Urechia, în *Anal. Acad. Rom.*, seria a II-a, t. XVI, mem. secţ. ist., Buc., 1895, p. 70. El scrie: « In medio ecclesiae est Baptisterium cum uno aeneo candelabro; sub quo Baptisterio jacet *Margaretha illa, vere gemma preciosa, Moldavicarum Ecclesiarum fundatrix*, cui hoc Epitaphium ad cornu dextrum altaris in Sanctuario adscriptum legitur: Anno MCCCCX hoc templum in honorem Beatissimae Mariae Virginis dedicatum, ab ilustrissimo principe Alexandro Wajuoda aedificatum est una cum monasterio Moldaviensi, cujus piae memoriae conjux Margaretha sub fonte Baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen» *(subl. noastră)*.

[2] *Ibidem*, p. 218.

[3] *Pomelnicul de la Bistriţa*, ed. D. P. Bogdan, Buc., 1941, p. 50.

[4] G. Moisescu, *op. cit.*, p. 60; P. P. Panaitescu *op. cit.*, p. 110 şi nota 2.

[5] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Rominiei*, fasc. I, Buc., 1905, p. 59—60, cu menţiunea: « pe un mormînt adus din vechea mănăstire a Sf. Nicolae din Poiană » cf. şi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 107, care identifică piatra ca provenind de pe mormîntul lui Petru I. Muşat.

[6] N. Iorga, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

ÎNCHEIERE

Dintre numeroasele probleme în legătură cu Cetatea Şcheia, reţinem la sfîrşitul acestei lucrări doar două:

Cetatea Şcheia, împreună cu Cetatea de Scaun din Suceava şi cu Cetatea Neamţului, făceau parte dintr-un sistem de apărare a ţării, ale cărui baze au fost puse în timpul lui Petru I Muşat. Era un început de organizare în cadrul căruia rolul principal îl deţinea noua capitală — Suceava — înzestrată cu două cetăţi. Funcţia acestor cetăţi (ca a oricăreia din Moldova, din toate timpurile) era dublă: pe de o parte ele serveau scopului de apărare a unui anumit teritoriu, iar pe de altă parte aveau menirea de a ţine în frîu forţele sociale exploatate şi de a le oprima în caz de răzmeriţă. Acest sistem corespunde în fapt unei anumite trepte de dezvoltare a bazei social-economice a statului feudal moldovean în secolul al XIV-lea.

Scriind despre rolul violenţei în istorie, Fr. Engels arată că « ...victoria violenţei se bazează pe producţia de arme, iar aceasta, la rîndul ei, pe producţia în genere, adică pe « puterea economică », pe « situaţia economică », pe mijloacele *materiale* care stau la dispoziţia violenţei »[1]. Iar mai departe, scrie: « Înarmarea, efectivul, organizarea, tactica şi strategia depind înainte de toate de treapta la care a ajuns la momentul dat producţia şi mijloacele de comunicaţie. Nu « creaţiile libere ale minţii » unor comandanţi de oşti geniali au acţionat aici în chip revoluţionar, ci inventarea unor arme mai bune şi schimbarea materialului uman, a soldaţilor; influenţa comandanţilor geniali de oşti se mărgineşte în cel mai bun caz, la adaptarea metodelor de luptă la noile arme şi la noii luptători »[2].

Cît de juste sînt observaţiile lui Fr. Engels, o arată tocmai situaţia fortificaţiilor din Moldova şi evoluţia acestora în decursul timpurilor.

Acţiunea lui Ştefan cel Mare, de pildă, de a întări cetăţile moldoveneşti cu pînze de ziduri prevăzute cu bastioane pentru artilerie, de a construi noi

[1] Fr. Engels, *Rolul violenţei în istorie*. (Despre teoria violenţei — Extras din Anti-Dühring), Ed. politică, Buc., 1958, p. 20. *Sublinierea lui Engels.*

[2] *Ibidem*, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

cetăţi la graniţă, nu se datoreşte acelei « creaţii libere a minţii », de care vorbeşte Engels, ci faptului că noile condiţii create de apariţia artileriei cu foc în tehnica de luptă a vremii, înmulţirea atacurilor externe — inclusiv creşterea pericolului otoman — impuneau astfel de măsuri. Meritul lui Ştefan cel Mare este

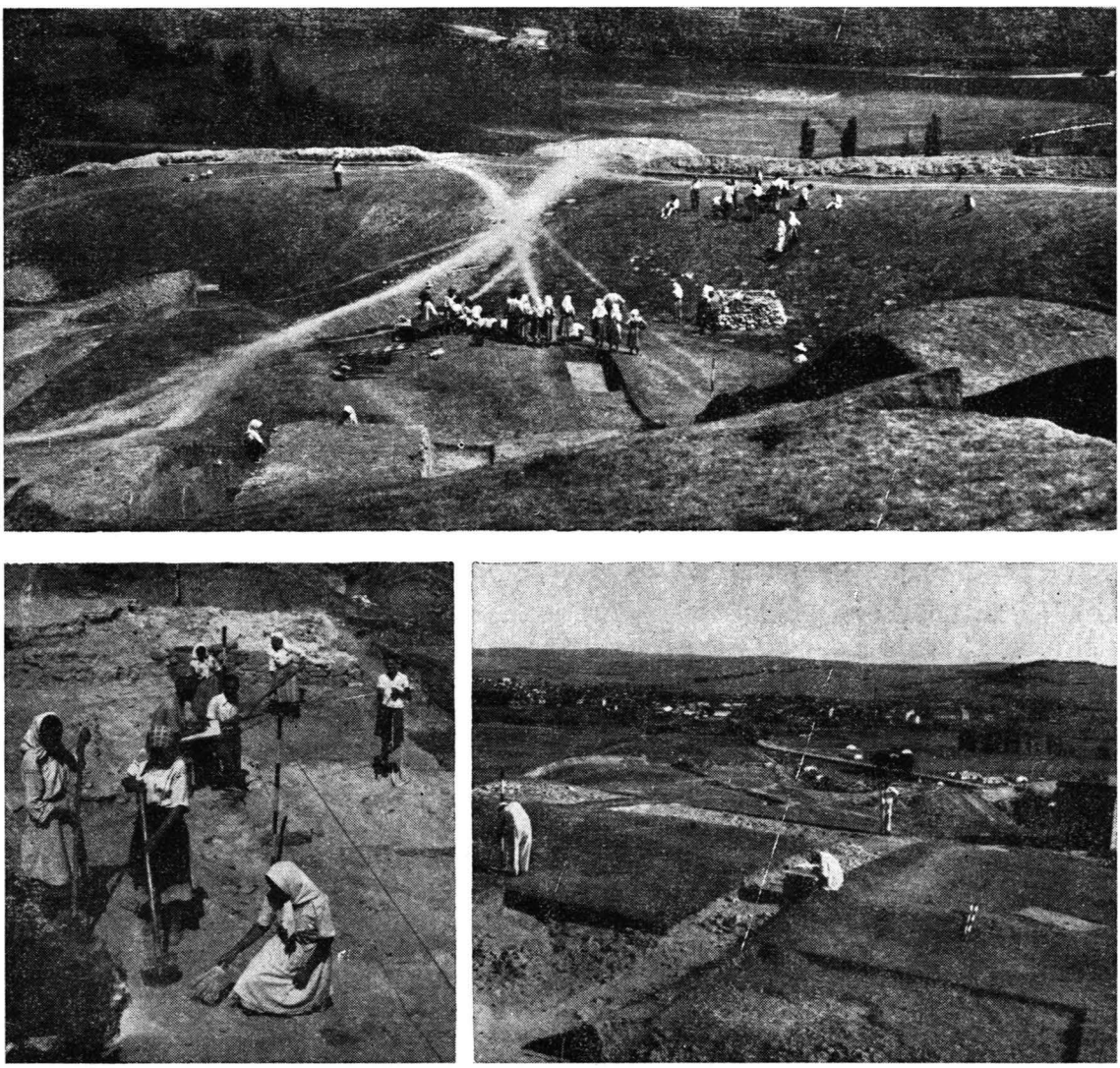

Fig. 58. — Aspecte din timpul lucrărilor de la Cetatea Şcheia.

că *a înţeles* aceste noi condiţii; dar este clar că acea vastă operaţie de perfecţionare a sistemului de apărare a Moldovei în secolul al XV-lea ar fi fost imposibilă dacă baza social-economică a statului feudal n-ar fi fost în stare să susţină cu mijloace materiale uriaşul volum de construcţii militare din vremea lui Ştefan cel Mare.

Cu alte cuvinte, Cetatea Şcheia reprezintă o epocă istorică determinată din punct de vedere social-economic, marcînd, am zice, hotarul dintre două etape de dezvoltare a statului feudal moldovean şi a fortificaţiilor sale.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua problemă se referă la cultura materială din Moldova în secolul al XIV-lea, al cărei cîmp de cercetare, după cum arată descoperirile arheologice, se lărgește neîncetat.

Urmele de cultură materială descoperite la Șcheia sînt cu mult prea reduse, față de ceea ce reprezintă într-adevăr un organism social-economic, în întregul său. Totuși, puținul material arheologic recoltat la Cetatea Șcheia, ne dezvăluie pe de o parte cîte ceva din producția economică a secolului al XIV-lea, iar pe de alta el aruncă lumină mai ales asupra acelor forțe sociale, care au adus contribuția efectivă la ridicarea cetății: meșteșugarii și țăranii.

De aceea, nu ne îndoim că celelalte sectoare ale Șantierului arheologic Suceava — în special sectorul *Oraș* — vor aduce contribuții mai substanțiale la cunoașterea tuturor aspectelor civilizației moldovenești timpurii.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa 1

NOTĂ

ASUPRA UNOR ROCI CALCAROASE GĂSITE ÎN CUPTOARELE DE VAR ALE CETĂȚII ȘCHEIA-SUCEAVA

Fragmentele de roci calcaroase găsite în cuptoarele de var din vecinătatea imediată a cetății Șcheia au fost cercetate de noi din punct de vedere petrografic, cu scopul de a stabili regiunile cele mai probabile din care au fost exploatate aceste roci.

Materialul studiat cuprinde trei tipuri de calcare, care au fost utilizate probabil ca materie primă pentru fabricarea mortarului și două tipuri de gresii, care au servit ca piatră de construcție. Dăm mai jos o scurtă caracterizare petrografică și paleontologică a acestor tipuri de roci.

1. — *Calcar lumașelic cu Cardiacee și Ervilii.* Este o rocă de culoare albă cenușie. În alcătuirea ei se disting cochilii prost păstrate de:

— Cardium cfr. irregulare Eichw.
— Ervilia podolica Eichw.
— Modiola volhynica
— Tapes sp.
— Mactra sp.
— Syndesmya sp.

Aceste cochilii sînt prinse într-o masă grezoasă alcătuită din granule de cuarț și feldspat, fragmente de cochilii și oolite calcaroase. Cimentul rocei este calcaros. Granulele de cuarț și feldspat detritic sînt colțuroase și au dimensiuni cuprinse între 0,1—0,8 mm. Ele reprezintă 50—60% din masa rocei, restul fiind reprezentat prin calcar. Prin calcinare, această rocă dă un var de calitate inferioară cu un conținut ridicat de nisip. Ea a putut fi utilizată la fabricarea mortarului.

2. — *Calcar oolitic alb-gălbui.* Rocă formată din oolite calcaroase cu diametrul de 0,5—1 mm, consolidate cu un ciment de asemenea calcaros. Oolitele prezintă mai multe pături concentrice de calcit, depuse în jurul unui granul detritic de cuarț, feldspat, cuarțit sau șist sericitic.

Materialul detritic reprezintă 40—50% din masa rocei, restul fiind reprezentat prin calcar. Prin calcinare și această rocă dă un var nisipos, care poate fi utilizat pentru mortar.

3. — *Calcar oolitic roșietic.* Acesta se deosebește de calcarul oolitic gălbui prin culoarea roșietică a cimentului său și prin prezența unor fragmente de cochilii de Ervilia sp. Culoarea roșie-cărămizie se datorește oxidării fierului conținut în rocă, prin încălzire. Roca pare să fi fost parțial arsă în cuptorul de var.

4. — *Gresie fină cu mulaje de Lamellibranchiate.* Este o rocă de culoare cenușie-gălbuie, alcătuită din granule de cuarț, feldspat și rare lamele de mică prinse într-un ciment calcaros. Granulele detritice prezintă forme colțuroase și au dimensiuni cuprinse între 0,01 și 0,1 mm. Pe fețele

https://biblioteca-digitala.ro

de stratificaţie această gresie prezintă mulaje interne de Mactra sp., Tapes sp., Ervilia sp. etc. Ele reprezintă 70—75% din masa rocei.

5. — *Gresie micacee cenuşie.* Este o rocă detritică cu o structură fin granulară. Ea este alcătuită din granule de cuarţ, feldspat şi mai rar muscovit, cimentate cu calcit. Granulele au dimensiuni cuprinse între 0,01 şi 0,1 mm, sînt colţuroase şi relativ bine sortate. Ele formează circa 70% din masa rocei.

Ultimele două tipuri de roci descrise au fost utilizate probabil ca piatră de construcţie a cetăţii. Ele nu au putut fi folosite nici ca materie primă pentru fabricarea mortarului, dat fiind conţinutul ridicat de material detritic din alcătuirea lor, şi nici nu au putut servi la căptuşirea cuptorului de var, întrucît sînt relativ friabile şi se dezagregă prin ardere.

După caracterele litologice şi după asociaţia de forme fosile pe care le conţin, toate rocile descrise mai sus provin din depozite de vîrstă Sarmaţian inferioară (Volhinian) şi anume din partea superioară a acestui subetaj [1].

Depozitele Sarmaţianului inferior sînt răspîndite în toată partea de nord a Moldovei, la nord de o linie care ar uni localităţile Dolhasca, Hîrlău şi Bivolari pe Prut (7).

În împrejurimile Sucevei, depozite asemănătoare din punct de vedere litologic cu probele analizate sînt cunoscute într-o serie de localităţi ca: Burdujeni, Ipoteşti, Stînceşti, Brehueşti, Corni, Lespezi, Şoldăneşti, Rădăşeni, Baia (cf. harta-anexă).

Pe teritoriul acestor localităţi, rocile menţionate mai sus sînt exploatate de localnici în mici cariere şi sînt utilizate ca piatră de construcţie şi rar ca piatră de var.

S. Pauliuc

Catedra de geologie a Facultăţii de geologie-geografie
UCIP-Bucureşti

BIBLIOGRAFIE

ATANASIU I., *Contribution à la géologie des pays moldaves*, An. Inst. Geol. Rom., vol. XX, 1940.

ATANASIU I. şi MACAROVICI N., *Les sédiments miocènes de la partie septentrionale de la Moldavie*, An. Com. Geol. Rom., vol. XXIII, 1950.

MACAROVICI N., *Cercetări geologice în Sarmaţianul Podişului Moldovenesc*, An. Com. Geol. Rom., vol. XXVII, 1955.

SEVASTOS R., *Limita Sarmaţianului, Meoţianului şi Ponţianului între Siret şi Prut*, An. Inst. Geol. Rom., vol. IX, 1922.

SIMIONESCU I., *Constituţia geologică a ţărmului Prutului din nordul Moldovei*, Academia Romînă, publ. « V. Adamachi », t. II, 1902.

SIMIONESCU I., *Contribuţiuni la geologia Moldovei între Siret şi Prut*, Academia Romînă, publ. « V. Adamachi », t. IX. B., 1903.

SIMIONESCU I., *Asupra calcarelor sarmatice din nordul Moldovei*, An. Inst. Geol. Rom., vol. II, 1909.

Anexa 2

« PROSPECŢIUNI »
Serv. Mineralogie

BULETIN DE ANALIZĂ Nr. 722

Obiectul analizei: Analiza microscopică a probei nr. 11, ceramică rurală din sec. XIV, cerută de Institutul de Arheologie, comanda 6060/641.

REZULTATUL ANALIZEI

Proba — are aspect de argilă.
Structura — psamo-pelitică.

[1] Menţionăm că nu am executat cercetări geologice în regiune şi deci ne limităm la datele aflate în literatura de specialitate.

https://biblioteca-digitala.ro

Compoziţia mineralogică:

Minerale argiloase	0,001	— 60% pelite
Cuarţ	0,04—0,1—0,2	40% psamite
Feldspat	0,30	
Fragmente lithoclastice	1,8—2,5	

Descrierea microscopică:

În masa fin dispersă a argilei sînt răspîndite granule detritice inechigranulare cu predominanţa fracţiunii de 1 mm.

Ca mineral de formaţiune nouă apare calcedonia.

Prezenţa fragmentelor lithoclastice de dimensiuni cuprinse între 1,8—2,5 colorate diferit determină o textură pătată.

Natura acestor fragmente este diferită.

Astfel se întîlnesc fragmente de roce metamorfice, gnaise, cuarţite, roce bazice, argile foarte fine, deci fragmente de roce preexistente.

Din aceasta reiese că structura, textura şi compoziţia mineralogică diferă faţă de natura probei în care sînt incluse. Proba este compactă şi probabil bine presată, deoarece foiţele de mică sînt astfel aranjate încît dau aspectul solzos, şistos al rocei.

ŞEFUL SECŢIEI, *H. Savu*

MINERALOG, *I. Marinescu*

Anexa 3

« PROSPECŢIUNI »
Serv. Mineralogie

BULETIN DE ANALIZĂ Nr. 724

Obiectul analizei: analiza microscopică a probei nr. 13, ceramică orăşenească din sec. XIV, cerută de Institutul de Arheologie, comanda 6060/641.

REZULTATUL ANALIZEI

Proba — asemănătoare argilei nisipoase
Structura — psamo-pelitică
Ciment — bazal
Compoziţia mineralogică

Minerale argiloase şi hidromice		— 95% pelite
Cuarţ	0,16—0,60	5% psamite
Feldspat	0,05—0,06	
Fragmente lithoclastice		

Descrierea microscopică:

În masa fină, pelitică, alcătuită dintr-un amestec de cuarţ şi minerale argiloase care reprezintă circa 4/5 din masa totală, se găsesc fragmente mari de cuarţ, detritic angular.

Feldspaţii sînt aproape calcitizaţi.

Proba are ciment bazal fiind condiţionat de prezenţa cristalelor foarte rare.

Fragmentele lithoclastice preexistente au compoziţia mineralogică asemănătoare probei. Diferă însă din punct de vedere structural, prezentînd o structură mai fină şi cu ciment silicios.

În general proba pare bine presată.

ŞEFUL SECŢIEI, *H. Savu*

MINERALOG, *I. Marinescu*

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa 4

Distribuţia în teren a ceramicii de la Cetatea Şcheia

Sector	Total buze	Arderea		Lucrate cu			Factura		Forme			Ornament			Buze ornamentate	Torţi
		Oxid.	Neoxid.	mîna	roata înceată	roata piciorului	orăş.	rurală	borc.	oală	ulc.	val	caneluri	brăduleţ		
A	38	7	31	1	3	34	33	5	2	9	1	1	10	1	3	4
B	4	1	3	—	1	3	3	1	—	—	—	1	4	—	—	1
C	32	4	28	1	7	24	21	11	7	3	1	5	3	1	8	2
D	7	1	6	—	—	7	7	—	—	2	1	—	2	1	1	1
TOTAL G-L		13	68	2	11	68	64	17	9	14	3	7	19	3	12	8

Anexa 5

DATE ASUPRA RESTURILOR DE ANIMALE DE LA ŞCHEIA (SUCEAVA)

Săpăturile efectuate la Cetatea Şcheia au scos la iveală, din straturi datate ca aparţinînd sec. XIV, un număr destul de însemnat de oase de animale (104), din care însă doar cca 2% au întrunit condiţii suficiente spre a putea fi determinate. Din această categorie fac parte resturile următoarelor specii: *Equus caballus L, Bos taurus L, Ovis aries L, Canis familiaris L.*

Prezenţa calului este dovedită de numai două piese, apărute în puncte diferite: un fragment de maxilar superior din caseta III C şi o falangă III, din şanţul 9 C groapa 2.

Maxilarul superior drept este reprezentat prin mica porţiune ce conţine ultimul premolar şi primii doi molari (P_4—M_1—M_2). Pe lîngă caracterele cabaline specifice ale molarilor, pătura de smalţ apare subţire şi puţin cutată. Pe maxilă s-au păstrat începutul crestei faciale şi orificiul infraorbitar.

Avînd în vedere perioada recentă din care provin aceste oase, vom avea categoric de-a face cu o rasă bine constituită. Însă lipsa unui element hotărîtor de determinare — ca, de ex., craniul — ne împiedică să precizăm cărei rase anume îi aparţin cele două piese. Prin comparaţii metrice vom putea totuşi spune ceva, despre dimensiunile acestui cal[1]:

	P_4 Lung. in mm	P_4 Lat. in mm	M_1 Lung. in mm	M_1 Lat. in mm	M_2 Lung. in mm	M_2 Lat. in mm	
Suceava	26	25	23	25	22	24½	
Föllik I	27	25	24	25	22	25	Neolitic
Föllik II	28	27	25	26	22	25	Neolitic
Ungaria	27	27	26	26½	25	25	
Calul de Altai ♂	27	28	23½	27	24	26	
Calul de Altai ♀	26	30	23½	28	24	26	
Poney de Veglia	23½	25	22	24	22	23	
Arab	26	27	24	26	25	25	
Pinzgauer	—	—	28	31	27½	30	
Percheron	33	32	30	30	30	29	
Ovilava	26	26	26	25	—	—	Ep. romană

[1] Tabelul de mai sus este dat după Amschler J. W., *Ur- und frühgeschichtliche Haustierfunde aus Österreich*, 1949, Arch. Austr. H3, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

Din cele de mai sus reiese că dinţii de la Suceava se apropie foarte mult, prin valorile lor, de cei din Neoliticul de la Föllik şi de cei din epoca romană, de la Ovilava. Caii din aceste două staţiuni au fost determinaţi ca *Equus caballus orientalis* [1] făcînd deci parte din grupa cailor de talie mică, ai căror descendenţi direcţi actuali sînt caii arabi. Se constată însă că molarii de la Şcheia, sînt chiar puţin mai mici decît ai arabului actual. Dimpotrivă, rasele occidentale (Pinzgauer, Percheron) dau dimensiuni cu mult superioare.

Aceleaşi concluzii se pot trage şi prin compararea valorilor copitei, cu acelea ale cailor de la Töszeg [2], înscrişi în aceeaşi grupă de rase orientale.

	Lungime maximă	Lăţime maximă	Înălţime maximă
Suceava	71 mm	80 mm	44 mm
Töszeg 98 d.	68 „	80 „	39 „
Töszeg 102 d.	72 „	70 „	41 „
Töszeg 118 e.	68 „	79 „	46 „
Töszeg 122 b/II ..	70 „	80 „	39 „
Töszeg 138 d.	69 „	81 „	42 „

Materialul comparativ citat a fost folosit exclusiv din punct de vedere dimensional, deoarece presupunînd chiar că aceleaşi forme ce au trăit în Neoliticul Austriei, sau în epoca de Bronz a Ungariei, au vieţuit şi pe teritoriul ţării noastre, nu ne putem închipui că în sec. XIV am avea de-a face cu descendenţii neschimbaţi ai acestor rase! Am vrut doar să relevăm talia mică a cailor de la care provin resturile studiate de noi. Aceste resturi, mult prea puţin numeroase, nu ne permit să precizăm, dacă este într-adevăr vorba de cai de rasă arabă, sau dacă avem de-a face cu o rasă locală, rezultată din diverse şi multiple încrucişări.

Oasele de bou, deşi mai numeroase, prezintă marele dezavantaj de a proveni exclusiv de la animale foarte tinere.

Un fragment de mandibulă stîngă (G 9 C gr 2), cu d_3 cu uşoare urme de uzură (proximal) şi m_1, incomplet erupt (4—6 luni) precum şi un fragment de mandibulă dreaptă cu $p_1 + p_2 + d_3$, provin de la acelaşi individ.

Alte resturi de craniu, găsite în acelaşi loc: un fragment de maxilar superior stîng cu cei 3 premolari de lapte şi P_4 de lapte drept; $M_{(1\ ?)}$ drept şi stîng, cu caractere de dentiţie neeclozată. Deşi izolate, toate aceste piese fac parte, probabil, din acelaşi craniu sfărîmat.

Două fragmente de frontal sînt, de asemenea, părţi simetrice ale aceluiaşi cap de animal foarte tînăr. Fiecare poartă cepul osos pentru cornul respectiv; fragmentul mai mare păstrează şi gaura supraorbitară; pe ambele piese este distinct vizibilă suprafaţa de sudură lată şi bine conturată, cu temporalul.

Un femur stîng de viţel, cu capul femural deteriorat, cu marele trochanter desprins, spart în regiunea distală, se distinge prin pereţi deosebit de subţiri şi umplerea canalului medular cu un reticul fin, spongios.

Cu aceleaşi caractere juvenile (nesudarea limitei epifizo-diafizare, greutate redusă etc.) se mai prezintă: un fragment de tibie, o epifiză distală femurală dreaptă, un fragment de scapulă, două fragmente de coxal.

Se poate ca toate aceste piese să reprezinte resturile aceluiaşi schelet de viţel. Întrucît, în astfel de cazuri, dimensiunile sînt cu totul neconcludente, nu se poate spune nimic asupra rasei, sexului, vîrstei etc. Nu putem face nici măcar o comparaţie cu resturile descrise din mormintele de la Alsonémedi [3], pe de-o parte, deoarece scheletul nostru este mult prea incomplet, pe de-alta, deoarece scheletele din Ungaria, aparţineau unor animale de vîrstă mai înaintată (10—12 luni şi $1^1/_4$—$1^1/_2$ an), în timp ce viţelul de la Şcheia a fost omorît în primele luni de viaţă.

În C VII C s-a găsit o piesă izolată de bou — M_3 inferior drept, deplin dezvoltat dar puţin folosit. Culoarea smalţului, galben-rosacee, este diferită de a restului oaselor.

[1] Amschler J. W., *op. cit.* p. 19; 47 şi 52.

[2] Bökönyi S., *Die Wirbeltierfauna der Ausgrabungen in Töszeg*, vom Jahre, 1948, Acta Arch. Hung. 2, 1952, p. 111.

[3] Bökönyi, S., *Untersuchungen der Haustierfunde aus dem Gräberfeld von Alsonémedi*, 1951, Acta Arch. Acad. Sci. Hung. N° 1, p. 72—79.

https://biblioteca-digitala.ro

Ovis aries — oaia — reprezentată prin şase oase, nu va permite nici ea, nici determinarea rasei — posibilă exclusiv în prezenţa coarnelor — nici stabilirea unor amănunte privitoare la aspectul său, deoarece, aceste oase poartă amprenta aceleiaşi vîrste fragede, în care forma şi dimensiunile caracteristice, nu s-au consolidat încă.

Deşi unii autori[1] sînt prevăzători în determinarea genului, chiar şi după oasele metapodiale, Amschler[2] le declară categoric bune piese conductoare. Metacarpul de la Suceava, lung şi svelt, se încrie după formă şi dimensiuni, în limitele oii. Se distinge prin aspectul puternic corodat al întregii sale suprafeţe, coroziune imprimată, probabil, de agenţi externi (deoarece nu este de loc deformat). Contururile încă foarte nete ale suprafeţelor articulare denotă şi aci, tinereţea, deşi a avut loc sudarea extremităţilor la diafiză. Piesa are următoarele dimensiuni:

lungime = 133 mm
extremitate proximală: lat × gros = 21 × 19,5 mm
extremitate distală: lat × gros = 25 × 15,5 mm
diafiză: lat × gros = 13 × 11 mm.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre fragmentul de maxilar inferior drept, provenind de la un animal de vîrstă mult mai fragedă, (7—8 luni) vîrstă dovedită de dentiţia pe care o conţine: p_3 foarte tocit, d_4 cu urme foarte reduse de uzură iar m_1, neeclozat.

Aceleiaşi specii îi aparţin şi cele patru vertebre fragmentare şi juvenile (un epistofen, o vertebră cervicală, una toracală şi una lombară), făcînd probabil, parte din aceeaşi coloană vertebrală.

După aspectul lor metacarpul, mandibula şi vertebrele provin de la animale diferite.

În sfîrşit, cîinele — neobositul însoţitor al omului încă din cele mai vechi timpuri — şi-a lăsat şi el urmele în aşezarea sucevenilor veacului XIV.

Fragmentul de maxilar inferior stîng (fără ultimul molar şi porţiunea anterioară P_2) posedă o carnasieră care, prin aspectul său, dovedeşte o folosire intensă şi relativ îndelungată, precum şi dimensiuni mari[3].

	M_1		M_2		Înălţimea mandibulei sub M_1	Grosimea mandibulei sub M_1
	Lung.	Lat.	Lung.	Lat.		
Suceava	24	10	$9^1/_2$	$7^1/_2$	20,2	12
Lup în captivitate N.H.M. Wien, 1099 a.d...	25	$10^1/_2$	11	8	$27^1/_2$	13
Ciine lup, Ungaria N.H.M. Wien, C 4716 ..	25	$10^1/_2$	$10^1/_2$	8	26	$12^1/_2$
Ciine Bludenz Hallstatt A 57—1	23	$8^1/_2$	$9^1/_2$	6	28	13
Ciine ciobănesc ..... N.H.M. Wien, C 4720 83	23	$8^1/_2$	$9^1/_2$	7	21	10
Hallstatt, Grabfeld 216 Hallstatt Museum ..	—	—	$9^1/_2$	$7^1/_2$	24	12

Din tabelul de mai sus dimensiunile mandibulei de la Suceava se apropie atît de ale ciinelui ciobănesc, cît şi de ale cîinilor lupi. Piesa noastră provine, deci, de la un cîine ciobănesc matur, mascul, deosebit de robust.

Dacă din punct de vedere paleontologic resturile de animale de la Suceava nu prezintă interes, iată totuşi că, pe baza lor s-a putut reconstitui prezenţa animalelor de care omul se înconjoară cel mai adesea, pentru a primi toate foloasele pe care i le aduc: calul — mijloc de transport rapid pentru acele vremi — boul şi oaia, atît de folositoare ca hrană şi sacrificate încă de foarte tinere, precum şi cîinele, păzitor al turmelor, ajutor la vînătoare şi vestitor al primejdiei ce se apropie.

Alexandra Paul Bolomey

[1] Boessneck J., *Zu den Tierknochen aus neolithischen Siedlungen Thessaliens.* 1955, 36 Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, p. 18; 28.

[2] Amschler, J. W., *op. cit.*, p. 28.

[3] Ibidem, p. 100.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

MARX K., *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., ed. a II-a, 1948; vol. III, partea a II-a E.S.P.L.P., 1955.

— *Contribuţii la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954.

ENGELS FR., *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, Ed. P.C.R., 1948.

— *Rolul violenţei în istorie* (Despre teoria violenţei — Extras din Anti-Dühring), Ed. Politică, 1958.

LENIN V. I., *Marx, Engels, Marxism*, Ed. P.M.R., ed. a II-a, 1949.

★

ALEXANDRESCU AL. şi N. CONSTANTINESCU, *Săpăturile de salvare de pe dealul Şprenghi, Oraşul Stalin*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 667—678.

AVAKIAN GR., *Săpăturile de la Cetatea Albă*, în *ACMI*, 1931, p. 47—104.

BALŞ G., *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Buc. 1933.

BARNEA I. şi COLAB., *Şantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale*, IV, 1957.

BOGDAN I., *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Hrisoave şi cărţi domneşti (1457—1492), Buc. 1913.

BRZESKI N., *Cronica moldo-polonă*, la I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria rominilor*, Buc. 1895.

CIHODARU C., *Cercetările arheologice de la Şuletea şi Bîrlăleşti (r. Murgeni)*, în *SCIV*, I, anul II, 1951.

CODEX BANDINUS, ed. V. A. Urechia, în *Anal. Acad. Rom.*, seria a II-a, tom. XVI, mem. secţ. ist., Buc., 1895.

COMŞA E., *Cîteva descoperiri arheologice din raionul Medgidia (regiunea Constanţa)*, în *Materiale*, IV, 1957.

CONSTANTINESCU N. A., *Cetatea Giurgiu. Originile şi trecutul ei*, în *Anal. Acad. Rom.*, seria a II-a, tom. XXXVIII, mem. secţ., ist., Buc., 1916.

CONSTANTINESCU N., *Date noi în legătură cu Cetatea Neamţului*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 81—106.

COSTĂCHEL V., *Obştea sătească*, în vol. *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, de V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, Ed. Ştiinţifică, Buc. 1957; idem, *Ţăranii dependenţi, ibidem*.

COSTĂCHESCU M., *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931; vol. II, Iaşi, 1932.

COSTIN MIRON, *Cronica Ţării Moldovei şi a Munteniei*, la I. Bogdan, *Cronice inedite...*

DEROKO AL., *Les châteaux forts du Moyen Age*, în *Monuments et stations archéologiques en Serbie, I — Serbie occidentale*, seria « MATÉRIAUX », Institut archéologique de l'Academie Serbe des Sciences, IX, 2, Belgrad, 1953.

DIACONU GH., *Contribuţii la cunoaşterea vechiului tîrg al Sucevei în vremea marilor asedii otomane şi polone din secolul al XV-lea*, în *Studii şi cercetări de istorie medie*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1956.

— *Despre fortificaţiile Moldovei în secolele XIV—XV*, în *DACIA*, III, 1959, (în l. rusă) *(sub tipar)*.

FISCHER E., *Beitrag zur Münzkunde des Fürstenthumes Moldau*, în *JBLM*, IX, 1901.

FOCŞENEANU I. şi DIACONU GH., *Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Ed. Acad. R.P.R., 1956.

FRANCES E., *Slavii pe pămîntul patriei noastre în veacul al XII-lea*, în *Studii, Revistă de istorie*, an 8, III, 1955.

* * * *Geografia fizică a R.P.R.*, lucrare în colectiv, Litografia Învăţămîntului, (Bucureşti), 1955.

GIURESCU C. C., *Istoria rominilor*, I, ed. a 3-a, Buc., 1938; II, partea a II-a, Buc., 1940.

GRIGORAŞ N., *Vechi cetăţi moldoveneşti (originea lor)* — Extras din *Studii şi cercetări istorice*, XX (vol. III s.n.), Iaşi, 1946.

ILIE MIRCEA, *Alcătuirea geologică a pămîntului românesc*, Ed. Ştiinţifică, Buc., 1956.

ILIESCU O., *Îndreptări şi întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare ale ţărilor române*, în *Studii şi cercetări numismatice*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1957.

IONESCU GR. arh., *Relatare asupra istoriei arhitecturii româneşti*, ESAC, Buc., 1954.

https://biblioteca-digitala.ro

Iorga N., *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Buc., 1899.
— *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, Gotha, 1905.
— *Inscripţii din bisericile Rominiei*, fasc. I, Buc., 1905.
— *Istoria armatei romîne*, I, Vălenii de Munte, 1910.
— *Istoria comerţului romînesc*, Buc. 1925.
— *Cronica lui Wawrin şi rominii*, în *Buletinul Comisiei istorice a Rominiei*, VII/1927.
— *Les châteaux occidentaux en Roumanie*, în *BCMI*, XXII, fasc. 60, 1929.
Kostockin V. V., Крепость Ивангород în Материалы и исследования по археологии СССР, 31, Moscova, 1952.
Kramm A. S., *Fabricarea varului*, (tr. din l. rusă), Ed. Tehnică, Buc., 1956.
Kräutner Th. Dr., în *Anuarul Institutului geologic al Rominiei*, XIV/1929, Buc., 1930.
Matei M., *Oraşul Suceava de la sfîrşitul secolului al XIV-lea pînă la cucerirea Moldovei de către turci* (1538) Autoreferat), Leningrad, 1957.
— *Date noi în legătură cu cetatea de pămînt de la Bîrlad*, în *SCIV*, X, 1, 1959.
Martiniuc C., *Date noi asupra evoluţiei paleografice a Sarmaţianului din partea de vest a podişului moldovenesc*, în Revista ştiinţifică « V. Adamachi », XXXIV, 3, 1948.
Minea I., Grigoraş N., Cojoc I., *Din trecutul Cetăţii Neamţului. În legătură cu campania noastră de săpături din vara anului 1939*. Extras din *Cercetări istorice*, XIII—XVI, Iaşi, 1940.
Minnig A., *Reste der Deutschen Ordensburgen*, Leipzig, 1940.
Moisescu G., *Catolicismul în Moldova pînă la 1400*, Buc., 1941.
Moisil C., *Legendele monedelor lui Petru Muşat*, în *CNA*, XVII, 1943.
Nistor I., *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, 1912.
Panaitescu P. P., *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire*, în *RIR*, III, 1933.
— *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1944.
— *Din istoria luptei pentru independenţă a Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independenţă ale Ţărilor romîne*, în *Studii, Revistă de istorie*, IX, 4, 1956.
— *Viaţa economică*, în vol. *Viaţa feudală*. . .
Polek J., *Das armenische Kloster Zamka*. . ., în *JBLM*, IX, 1901.
Pomelnicul de la Bistriţa, ed. D. P. Bogdan, Buc., 1941.
Porşnev B. F., *Studii de economie politică a feudalismului* (tr. din l. rusă), Ed. ştiinţifică, Buc., 1957.
Racoviţă C., *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei* (1387—1432), în *RIR*, X, 1940.
Romstorfer K. A., *Die sogenannte westliche Burg in Suczawa*, în *Mitteilungen der k.k. Zentralkomission*, Viena, 1902.
— *Cetatea Sucevii, descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 şi 1904*, Buc., 1913.
Rosetti R., *Istoria artei militare a romînilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Buc., 1947.
Schmidt W., *Suczawa's historische Denkwürdigkeiten*, 1876.
* * * *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, I — *Arta romînească în epoca feudală*, lucrare în colectiv, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1957.
Solacolu S., Ing., *Tehnologia materialelor de construcţii*, Ed. Politehnicii, Buc., 1941.
Strauss K., *Studien zur mittelalterlichen Keramik*, Leipzig, 1923.
Suceava-Rapoarte — *Şantierul Suceava*, în SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 335—393 (p. 364—387)*; *Şantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamţului*, în SCIV, V, 1—2, 1954, p. 257—324 (p. 301—313); *Şantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamţului*, în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 753—818 (p. 789—793); I. Nestor şi colab., *Şantierul arheologic Suceava*. Raport preliminar asupra săpăturilor din campania anului 1955, în *Materiale*, IV, 1957, p. 239—278 (p. 256—261); I. Nestor, T. Martinovici, M. Matei, Gh. Diaconu, St. Olteanu şi N. Constantinescu, *Şantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, V, 1959, p. 593—618 (p. 604—606); V. Vătăşianu, M. Matei, T. Martinovici şi N. Constantinescu, *Şantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, VII (sub tipar).
Şchiopul I., *Contribuţiuni la istoria Transilvaniei în veacurile XII şi XIII*, Cluj, 1932.
Ursu I., *Relaţiile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ştefan cel Mare*, Piatra Neamţ, 1900.
Vătăşianu V., Protase D., Rusu M., *Şantierul arheologic Rodna*, în *Materiale*, IV, 1957.
Vătăşianu V., *Istoria artei feudale în Ţările Romîne*, vol. I., Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului, Ed. Academiei R.P.R., 1959.
Vîrtosu E., *Din sigilografia Moldovei şi a Ţării Româneşti*, în *DIR*, *Introducere*, vol. II, 1956, p. 333—558.

* Cifrele între paranteze indică paginile din rapoarte referitoare la Cetatea Şcheia.

https://biblioteca-digitala.ro

КРЕПОСТЬ ШКЕЙЯ

РЕЗЮМЕ

Впервые в Румынской Народной Республике выходит в свет монография о памятнике феодального военного искусства, *не отмеченном* в древних письменных документах и изученном исключительно археологическим путем.

Целью настоящего труда является научное освоение археологического материала и исторических данных, а также их популяризация в широких массах читателей: поэтому он рассчитан как на специалистов, так и на широкую публику.

Авторы подчеркивают необходимость обсуждения вопроса о «Типе крепости и ее происхождении», которому посвящена отдельная глава. В предисловии говорится, что, не претендуя на абсолютную достоверность своих предположений, высказанных при решении этого вопроса, авторы считают все же, что тезисы о тевтонском происхождении некоторых молдавских крепостей являются беспочвенными»... Археологические исследования в Шкейе, воеводской крепости в Сучаве, крепости Нямцулуй и в других местах показывают, что здесь не может быть и речи о тевтонских постройках. Напротив, строительная деятельность Петра I Мушата, о которой 15—20 лет тому назад только предполагалось, раскрывается теперь перед нами во всем своем размахе».

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ

ОБЩИЕ СООБРАЖЕНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО КРЕПОСТИ ШКЕЙЯ

ГЛАВА I

ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ И ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ, ИСТОРИЯ ПРОВОДИВШИХСЯ ИССЛЕДОВАНИЙ И ОПИСАНИЕ РАСКОПОК

Геологическое и географическое положение. Здесь дается описание геологического и географического положения города Сучавы, расположенного на правом берегу одноименной реки (рис. 2), на плоскогорье Сучава, т. е. в границах того физико-географического комплекса Молдавского плоскогорья, который совпадает, частично, с древней исторической областью Сучавы.

Геологическая структура Молдавского плоскогорья, в общем, хорошо изучена. Основными геологическими формациями, входящими в состав рельефа, являются *сарматский ярус*

https://biblioteca-digitala.ro

и *четвертичные отложения*. Сарматские отложения расположены между долинами рек Сирет и Прут. Нижний сарматский ярус (волхинианский) характеризуется наличием глинозема, известкового песчаника и органогенного оолитового известняка с ископаемой фауной (*Ervilia podolica* Eichw., *Mactra variabilis* и т. д.) и образует весь субстрат рельефа севернее параллели города Фэлтичены. Южнее этой местности появляется средний сарматский ярус (бессарабский), для которого характерно наличие крупных представителей *Mactrae*. Наконец, на южной границе Сучавского плоскогорья, на широте города Роман появляется верхний сарматский ярус, который характеризуется фауной с малыми *Mactrae* навикулатного типа.

Четвертичные отложения Сучавского плоскогорья покрывают третичные отложения; их нижний пласт состоит из гравия, который содержит остатки *Elephas primigenius* и *Rhinoceros*, а верхний пласт образует террасу из мелкого песка и щебня, покрытых слоем лесса.

Средняя высота рельефа Сучавского плоскогорья равняется 400—500 м. (Высота холма, на котором расположена крепость Шкейя, достигает 384 м над уровнем моря).

Далее приводятся данные в связи с оползнями (из-за каптированных водоносных слоев); говорится затем о климатических условиях этой местности и о богатстве ее фауны и флоры, а в заключение приводятся данные демографического характера.

★

Крепость Шкейя расположена на краю холма Шептилич, северо-западнее города Сучава, от которого ее отделяют приблизительно 2,5 км, и севернее армянского монастыря Замка, на расстоянии в 0,8 км (рис. 1—3,5—6). Здесь подчеркивается, что крепость занимает доминирующую над окружающей местностью позицию. Далее авторы описывают геологическую структуру холма Шептилич (рис. 4).

История проводившихся исследований. Сначала упоминается, что крепость Шкейя вошла в устную традицию под наименованием «Западная крепость Штефана Великого». В последние годы прошлого века эту крепость исследовал австрийский архитектор К. А. Ромсторфер, который написал даже записку о результатах своих исследований (см. стр. 17, прим. 2 этого труда). Фактически, Ромсторфер, как и позднейшие исследователи (до 1952 г.), изучали в Шкейе только башню IV (рис. 6 и 14). После нескольких разведок, не давших никаких результатов, Ромсторфер приходит к заключению, что речь идет об отдельной башне, хотя и не исключает возможности ее связи с другими строениями (см. примечание 16).

Одновременно с великими преобразованиями в годы народно-демократического строя и после реорганизации бывшей Румынской Академии, в условиях широкого развития археологических исследований в РНР после 1948 г. были начаты археологические раскопки в Сучаве, явившиеся первой учебной площадкой в области феодальной археологии. Одним из главнейших объектов археологического исследования в этой местности была крепость Шкейя.

Описание раскопок. Раскопки были начаты летом 1952 г. и продолжались до 1956 г. После перерыва, сделанного в 1957 г., они были возобновлены в следующем году; к этому времени раскопки приблизились к концу и осталось только еще раз проверить правильность наблюдений, сделанных ранее.

Площадка, подлежащая исследованию, была разбита на пять участков, обозначенных буквами от *A* до *E* (рис. 6). Главным объектом иследования была крепость, от которой сохранились на поверхности вышеупомянутая башня (IV), а также оборонительные ров и вал.

При раскопках применялся метод сечений, с открытыми поверхностями в зависимости от выявленных комплексов (рис. 7).

Целью первого этапа раскопок (1952 г.) было установить план крепости и дату ее основания. Другой важной задачей было выявление стратиграфической схемы напластований материальной культуры.

На следующем этапе работ (1953 г.) круг подлежащих изучению вопросов был расширен, в связи с чем были предприняты разведки, главным образом, на участках *A*, *B* и *C*. Целью их явилось выяснение вопросов относительно подготовки строительной площадки и техники строительства крепости. Главное внимание было обращено на печи для обжига извести (открытые еще предыдущими раскопками) и на временное поселение, расположенное перед этими печами. Во время проводившихся на этом этапе раскопок были собраны (впервые в Молдавии) интересные данные в связи с археологическим материалом, главным образом, керамическим,

https://biblioteca-digitala.ro

указывающие на сосуществование в XIV в. сельской керамики «дофеодального» характера с керамикой городского типа.

Начиная с 1954 г., исследования получили более узкий характер; вопросы рассматривались более подробно с тем, чтобы выделить ряд различных элементов, которые позволили бы ответить как можно точнее на основной вопрос: было ли или нет закончено строительство крепости Шкейя и была ли она использована?

Большая часть выводов, приведенных в настоящем труде, явилась результатом исследований, проводившихся в период 1953—1956 гг.

ГЛАВА II

СТРАТИГРАФИЯ

Стратиграфическая схема наслоений в крепости Шкейя несложна. I. Был найден слой спорадических поселений, относящихся к эпохе первобытного строя (неолитическая культура типа Кукутены, более распространенная, и другая типа Городск-Усатово, представленная несколькими керамическими черепками, рис. 10—12).

II. Второй слой относится к последней четверти XIV в. и началу XV в. Этот слой датирован точно монетами времен Петра I Мушата (1375—1391 гг.) и характерной для этого периода керамикой. В слое, относящемся к периоду разрушения крепости, были найдены монеты первых лет правления Александра Доброго (1400—1432 гг.) и керамика этого же периода.

Главные элементы стратиграфического характера всегда связаны со строительством крепости Шкейя. В установлении стратиграфической схемы этой территории определяющую роль сыграла так называемая *зольная полоса* т. е. слой золы, найденный повсюду в Шкейе и являющийся результатом сожжения растительности на холме Шептилич перед началом строительства крепости. Слой золы отмечает уровень, на котором начали свои работы мушатские строители. Из описания профилей ясно виден весь процесс работ, проводившихся над слоем золы (повышение определенных участков, нивелирование оврагов и т.д.).

В последней части этой главы даются сведения о действиях разрушителей крепости в первые годы XV в. и о более поздних грабителях (после XV в. до начала нашего века).

ЧАСТЬ ВТОРАЯ

МУШАТСКАЯ КРЕПОСТЬ

ГЛАВА I

РАЗВАЛИНЫ КРЕПОСТИ

Крепость Шкейя имеет ромбическую форму с почти параллельными и равными сторонами (36 м длины × 3 м толщины); в каждом углу построена четырехугольная башня (рис. 6). Северная башня (I) опиралась с северной стороны на контрфорс; северо-восточная сторона (стена 1) также опиралась на три мощных контрфорса.

Сохранились только основания стен, да и то лишь в нескольких местах: основание северо-восточной стены (1) сохранилось полностью, юго-восточной стены (2) — наполовину, юго-западная стена (3) совсем не сохранилась (как и 3/4 башни Ш), зато северо-восточная сторона (4) сохранилась почти полностью.

Башни занимают разные площади (внутренние): 37 м² (I), 43 м² (II) и 25 м² (III иIV). Периметр стен крепости (измерения производились вдоль внутренней площадки) равен 260 м, а общая площадь (с башнями) достигает примерно 1450 м².

Стены были воздвигнуты из добытого в каменоломнях камня, скрепленного специальным раствором.

На внутренней площадке крепости был обнаружен настил из этого раствора. Настил сохранился лучше всего в северо-восточном углу площадки: он лежит в некоторых местах непосредственно на слое золы, а в других — на слое земли, использованной для выравнивания площадки (особенно вблизи стены 1). Толщина настила из раствора 0,10—0,20 м. В состав

https://biblioteca-digitala.ro

раствора входят: известь, песок и щебень, толченный кирпич и древесный уголь. Настил был сделан после заложения основания крепости.

Далее описывается «акрополь» крепости (т. е. наивысшая точка холма), который не был включен в площадь, обнесенную стенами, а остался вне крепости, находясь между башнями II и III (рис. 6 и 17).

Вопрос о том, где находился *вход* в крепость Шкейя, явился одним из важнейших вопросов в ходе исследований. Наблюдения на месте позволили прийти к заключению, что вход находился в средней части юго-восточной стены. Указания в этом направлении были получены в результате исследований, проводившихся в зоне участка *C* (сечения 11, 12 и 15 *C*, см. рис. 6). Здесь, на дне оборонительного рва, была найдена земляная платформа, оставленная во время рытья рва. Эта платформа была потом вымощена мелким щебнем.

Следовательно, строительство крепости Шкейя можно разбить на следующие этапы: 1) строительство каменных стен, 2) рытье оборонительного рва, 3) устройство платформы входа в крепость.

Оборонительные ров и вал окружают крепость с двух сторон (юго-восточной и северо-восточной). В изучении этого комплекса нам опять-таки помогло стратиграфическое положение полосы золы. Так, было замечено, что на дне рва она исчезает, будучи вырытой, зато она вновь появляется под покровом оборонительного вала (т. е. под слоем наносной земли, вырытой из рва, толщина которого доходила иногда до 1,80—2 м).

Глубина рва, например в полосе сечения XX *A* (см. рис. 6), равна приблизительно 4 м. Расстояние от гребня вала и до оборонительного рва — около 26 м, а отсюда до стены №1 — около 45 м.

Глубина рва в полосе сечения 6 *A* равна 13—14 м от уровня платформы акрополя и примерно 6—8 м от гребня оборонительного вала. Было установлено, что оборонительные рвы и вал пересекают две печи для обжига извести (III и IV), которые находились в действии во время строительства крепости Шкейя.

Возвращаясь снова к этому вопросу, можно сказать, что строительные работы крепости Шкейя производились в следующем порядке: 1) очистка площади путем сожжения леса, 2) работа печей и строительство крепости, 3) рытье оборонительного рва и устройство вала (включая платформу у входа в крепость, когда пришлось разрушить печи III и IV).

ГЛАВА II
СТРОИТЕЛЬНАЯ ТЕХНИКА

Сначала дается описание техники рытья канав для основания стен. В большинстве случаев ширина этих канав равна толщине стен; случаи, когда канава шире стены (пространство между стенкой канавы и основанием каменной стены заполнялось землей) очень редки. Было установлено, что основание крепостных стен является ступенчатым на участках с наклонной плоскостью, потому что—как это будет видно далее — в Шкейе имеет место приспосабливание строительства четырехугольной крепости к возвышенной местности.

Канавы для основания стен были прорыты везде до основного слоя земли, так что их дно находится на 0,50—0,60 м и даже 1,50 м ниже уровня зольной полосы.

После упоминания о наличии следов распорок-тирантов, а также отверстий от строительных лесов, оставшихся в стенах, во второй части этой главы рассматривается вопрос о проведении в порядок строительной площадки (повышение и выравнивание почвы).

В Шкейе различаются два этапа повышения и выравнивания почвы. Первый этап непосредственно связан со строительством, а второй — с его окончанием.

В третьей части главы приводятся данные о каменоломнях, одна из которых была обнаружена в участке *D* (сечение VI D, см. рис. 6). Камень, добытый в этой каменоломне, использовался при постройке стен. Само собою разумеется, что необходимый для строительства крепости камень привозили и из более отдаленных каменоломен.

В каменоломне из Шкейи были открыты два слоя очагов, что указывает на два этапа использования этой каменоломни. Подчеркивается тот факт, что в каменоломне найдена только керамика городского типа.

https://biblioteca-digitala.ro

Четвертая часть главы посвящена рассмотрению печей для обжига извести. Их всего четыре (возможно пять). Они были вырыты на северо-восточном склоне гребня, расположенного между участками *С* и *Д* (рис. 6).

Печи, открытые в Шкейе, относятся к прямоугольному типу, представленному здесь двумя вариантами (рис. 27). Они состоят из камер для обжига, вырытых в вышеупомянутом склоне; выходящие на север части были защищены каменной стеной, скрепленной землей. Размеры этих камер равняются приблизительно 10×4 м.

Толщина каменных стен камер для обжига достигает примерно 1,75 м; в стенах проделаны пять отверстий для огня. Площадь печи I равняется примерно 62 м^2 (соответственно—примерно 44 м^2 полезной площади камеры для обжига); а печи II — примерно 55 м^2 (соответственно—примерно 40 м^2 полезной площади камеры для обжига) По произведенным расчетам производственная мощность этих печей была приблизительно 100 м^3.

После зарядки печей известняком (CO_3Ca) так, чтобы его сжигание происходило равномерно и полностью, начиналась собственно работа печей. Постоянно поддерживался сильный огонь, дававший температуру не менее 850°—900°, необходимую для диссоциации углекислоты. Затем следовал период охлаждения (3—4 дня), после которого обоженную известь (Са С) перекладывали в творительные ямы, в которых изготовляся известковый раствор.

Во время извлечения обоженного известняка из печи перед ней откладывался слой порошкообразной извести, который постепенно затвердевал на открытом воздухе. Эти белые полосы показывают, сколько раз засыпался в печи известняк: они ясно видны на стратиграфической схеме. Таким образом было установлено, что печь I была засыпана два раза, а печь II—2 раза. Учитывая и деятельность печей III и IV (уничтоженных при рытье оборонительного рва), расчеты показывают, что в Шкейе было выработано огромное количество извести (около 1400 тонн!).

В пятой части главы говорится о технике устройства творительных ям, в которых изготовлялся известковый раствор. Творительные ямы были найдены как внутри крепости, так и вне ее стен (например, в зоне акрополя). Они имеют четырехугольную форму и были снабжены деревянной арматурой (рис. 30).

В заключение главы дается описание состава раствора. В него входят: гашеная известь, песок и щебень, толченный кирпич и древесный уголь. Подчеркивается хорошее качество раствора, использовавшегося в XIV в. по сравнению с раствором, употреблявшимся в последующие периоды (XVI—XVII вв.).

ГЛАВА III

СЛЕДЫ ОБИТАНИЯ

Временное поселение. Это поселение под открытым небом было обнаружено напротив печей I и II; здесь же открыты следы восьми очагов (рис. 32). Использовавшееся рабочими, обслуживавшими печи для обжига извести, временное поселение прекращает свое существование одновременно с началом получения обожженной извести.

В очагах были найдены черепки керамики, кости и даже монеты. Вокруг очагов наблюдается большое количество золы и угля. Необходимо подчеркнуть тот факт, что на месте временного поселения в Шкейе найдена как сельская керамика, так и керамика городского типа.

Археологический материал А. *Керамика*. Керамика, найденная в крепости Шкейя в слое, относящемся к периоду строительства и использования крепости, принадлежит к концу XIV в., керамика же из слоя, относящегося к периоду ее разрушения, датируется началом XV в.

С типологической и статистической точек зрения (по технике изготовления, составу пасты, форме, размерам, орнаментации и обжигу) керамика, найденная в Шкейе, распадается на две категории:

I. В первую категорию входит керамика ручной выделки или же изготовленная на медленно вращающемся кругу. Паста, которая использовалась для ручного изготовления керамики, неоднородна, содержит много примесей (см. Приложение 2). Толщина стенок сосудов в среднем равна 6—7 мм. Обычно они орнаментированы волнистой линией вокруг горлышка сосуда; встречаются также наклонные линии, которыми украшена верхняя половина тулова сосудов (рис. 34/1—2). Обжиг неокислительный.

https://biblioteca-digitala.ro

Керамика, сформованная на медленно вращающемся кругу, изготовлена из более чистой пасты; толщина стенок сосудов равна 5—6 мм, края сравнительно высокие (15—25 мм), ровные и выгнутые наружу (рис. 36/3—9). Наиболее часто встречаются баночные сосуды (рис. 35/1—2). Орнамент сосудов состоит из горизонтальных прочерченных полосок, волнистых простых или же прочерченных одна возле другой в виде полосок. Иногда горизонтальные полоски сочетаются с волнистыми линиями, образуя декоративные мотивы (рис. 35/2). Встречаются и края сосудов, орнаментированные прочерченными полосками (рис.36/2—3) или мотивами, нанесенными при помощи штампов (рис. 36/4). Обжиг, в основном, неокислительный.

Техника изготовления первой категории шкейянской керамики, условия, в которых она была найдена, а также наблюдения, показывающие, что подобная керамика не часто встречается на территории древнего города Сучава, приводят авторов к заключению, что она была изготовлена в деревне, т.е. в той среде, где еще и в XIV в. сохранились традиции дофеодальной керамики.

II. Вторая категория керамики, найденной на территории крепости Шкейя, включает керамику, изготовленную исключительно на кругу, приводимом в движение ногой. Паста хорошо подобрана (см. Приложение 3) и обожжена неокислительно в пропорции 90%. Форма сосудов более изящная; преобладают горшки и кувшины. Стенки сосудов становятся тоньше и доходят до 3—4 мм (рис. 38 и 39). Кувшины имеют изящный профиль и на горлышке специальное отверстие в виде клюва, через которое льется вода. Встречаются экземпляры с трехлепестковыми краями (рис. 39). Необходимо отметить тот факт, что в Шкейе не было найдено ни одного черепка глазированной керамики.

В зависимости от своего орнамента сосуды второй категории делятся на три группы:

1. Сосуды серого цвета с высокими краями, украшенными выпуклой полоской или насечками. Тулово сосуда орнаментировано одной или двумя волнистыми линиями (рис. 37/1—2). Эта группа керамики относится к концу XIV в. и была изготовлена мастерами, пришедшими из местечек в период строительства крепости Шкейя.

2. Вторую группу составляют серые сосуды с высокими краями, имеющими орнамент в виде зубчатых колесиков. Края этих сосудов украшены также внешней выпуклой полоской, которой соответствует канавка, проведенная внутри сосуда. На тулове их встречается мотив «елочки», нанесенный с помощью штампа (рис. 38/1—2).

Эти сосуды изготовлены в конце XIV в. и начале следующего века. В середине XV в. в Сучаве подобные сосуды уже не появляются.

3. Третью группу составляют сосуды, полученные путем окислительного или неокислительного обжига. Они отличаются низкими краями, утолщенными в верхней части (прямыми или покатыми) и вывернутыми внутрь или наружу (рис. 41/32—37). Обычным их орнаментом являются каннелюры.

Из одного варианта этого типа развился в дальнейшем горшок с ручкой, появившийся в начале XV в. (рис. 40/3).

Вся эта керамика, изготовленная при помощи ножного круга, является городского происхождения.

Б. *Железные орудия и предметы.* Важнейшие виды орудий труда, найденные в слое, относящемся к периоду строительства крепости Шкейя, следующие:

— лопатка каменщика (рис. 42/4);
— молоток каменщика (рис. 43);
— железное долото (рис. 42/1);
— железный бурав (рис. 42/3).

Помимо этих орудий труда в этом же слое были найдены следующие предметы:

— железный нож с костяной ручкой (рис. 44), найденный перед печью для обжига извести I;
— два железных огнива (рис. 42/5—6);
— различные железные гвозди, подковы для волов и лошадей (рис. 45/1, 45/2—4) и пр.

В. *Наконечники для стрел.* Что касается оружия, то в крепости Шкейя были обнаружены только наконечники для стрел. Они двух типов: 1) наконечники с многогранным острием и ножкой (рис. 46/1—3); 2) наконечники с одним или двумя крылышками, с гильзой для насадки (рис. 46/4,6). К этой же категории относится и наконечник, изображенный на рис. 46/5.

https://biblioteca-digitala.ro

Г. *Монеты*. При раскопках, производившихся в крепости Шкейя, было найдено и несколько монет. Из пяти найденных монет три (рис. 47/1—3) были выпущены монетным двором Петра I Мушата (1375—1391), а остальные две (рис. 47/4—5)— монетным двором Александра Доброго (1400—1432). Монета №4 времен Александра Доброго, отчеканенная до 1408 г. (см. стр. 91, прим. 1), датирует начало эпохи организованного разрушения крепости Шкейя.

ГЛАВА IV

РАЗРУШЕНИЕ КРЕПОСТИ ШКЕЙЯ

В этой главе описан процесс разрушения крепостных стен, причем подчеркивается *организованный* характер этой операции в начале XV в. и, наоборот, анархический, неорганизованный характер действий более поздних грабителей XVIII—XIX вв.

Относительно причин, приведших к разрушению крепости, авторы выдвигают два предположения: 1) крепость была намеренно разрушена после ее кратковременного использования из-за неблагоприятных для ее существования местных условий; за это время она пострадала из-за неустойчивого характера почвы (трещин, обрушения южно-восточной стены и т.п.); или же из-за того, что она не отвечала требованиям обороны столицы—Сучавы; 2) крепость Шкейя была разрушена по причинам политического характера, вызванным васальной зависимостью Александра Доброго от польского королевства.

Авторы считают правильным первое предположение, которое подтверждается результатами наблюдений над площадкой, на которой были заложены крепостные стены.

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ВЫВОДЫ

В первой главе рассматривается вопрос об окончании строительства крепости Шкейя. Авторы указывают, что при формулировании возражений в связи с датой окончания ее строительства нужно учитывать специфику такого типа крепости, как шкейянская.

Перечисляются подряд имеющиеся возражения (отсутствие внутренних строений, а также пилонов у одного из входных мостов крепости; сильный наклон поверхности внутрь и отсутствие каких-либо следов нивеллировочных работ; отсутствие водопровода и, наконец, относительная бедность археологического материала).

На эти возражения можно дать ответы. Так, например, в крепостях типа Шкейя внутренние постройки могут отсутствовать, так как жизнь солдатского гарнизона протекала в охранных башнях (как в крепости Нямцул).

Для входа в крепость не было необходимости сооружать специальный мост, опирающийся на пилоны, так как уже существовала входная платформа (в оборонительном рву). Подобная же система устройства входа в крепость имелась в Ивангороде (СССР) и в воеводской крепости в Сучаве.

Далее указывается, что нивеллировка внутренней площадки не была произведена, так как эти работы могли ослабить прочность оснований стен; что же касается воды, необходимой гарнизону и, еще более, строителям, то она черпалась из колодцев. Наконец, «бедность» археологического материала только кажущаяся, поскольку в Шкейе, по сравнению с другими исследуемыми в городе Сучава пунктами (с воеводской крепостью, например), был найден археологический материал, достаточный, чтобы вызвать интересные и разнообразные дискуссии.

Затем авторы указывают, что вопрос об окончании строительства крепости Шкейя можно считать решенным, если иметь в виду, что:

1. В печах для обжига извести было изготовлено огромное количество извести, которая, будучи использованной, покрыла бы нужды в растворе для большого объема каменной кладки.

2. Оборонительные ров и вал являются несомненным доказательством того, что крепость была окончена.

https://biblioteca-digitala.ro

Во второй главе рассматривается вопрос о «Типе крепости и ее происхождении». Дается краткий обзор мнений, высказанных в связи с происхождением молдавских крепостей, и подчеркивается. несостоятельность «тевтонской» теории.

Сравнительное изучение «тевтонских» крепостей, находящихся в Трансильвании, и молдавских крепостей показывает, что нет никакого типологического сходства между первыми и последними; например, крепость Шкейя, воеводская крепость в Сучаве и крепость Нямцулуй принадлежат к одному и тому же типу крепостей, датирующихся эпохой Петра I Мушата.

Что касается вопроса происхождения типа крепости, построенной в Шкейе, в настоящем труде указывается, что помимо польско-балтийского степного пространства нужно иметь в виду и южную территорию, т. е. придунайскую и северо-понтийскую.

В последней главе работы говорится об исторических условиях, в которых была воздвигнута крепость Шкейя.

После краткого обзора внутреннего положения раннего молдавского феодального государства (с точки зрения общественно-экономического и культурного развития) приводятся в сжатой форме сведения о внешней политике и о роли молдавского государства в политической жизни юго-восточной Европы.

Подчеркивается тот факт, что начало правления Петра I Мушата отмечено победой над польскими интервентами в Молдавии (поход Владислава Опшелна в 1377 г.). Говорится также об отношениях между Молдавией, с одной стороны, и Польшей, Валахией и русскими князьями, с другой стороны, в XIV в.

Клятва, принесенная в Львове в знак почтения (26 сентября 1387 г.), была продиктована экономическими и политическими соображениями и служила интересам крупных польских феодалов и львовских и краковских купцов.

В связи с личностью Петра I Мушата указывается, что он был сыном Маргареты и, вероятно, венгерского происхождения. По польским летописям (*Dlugosz*) и согласно католической традиции в Молдавии ее мужем был некий Штефан Воевода, который умер до польской интервенции, предпринятой в начале правления Петра I Мушата. Надгробный камень с надписью, найденный Н. Иоргой среди развалин монастыря «Св. Николая» в Пояне (Проботе), приписывается могиле Петра I Мушата (см. стр. 128, прим. 2). Во всяком случае, вопрос—почему гробница Петра I Мушата не находится в княжеском некрополе в церкви «Св. Николая» в Рэдэуцах—требует своего выяснения.

В заключение подчеркивается важность двух вопросов: рассмотрение крепости Шкейя как памятника архитектуры, представляющего надстройку XIV века; исследование археологического материала и его общественное значение.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта Молдавии с указанием крепостей XIV—XV вв., включающая и несколько крепостей из Трансильвании и придунайского бассейна.

Рис. 2. — Карта города Сучава (с окрестностями).

Рис. 3. — Общий вид на холм крепости Шкея: 1, со стороны Ицкан; 2—3, со стороны села Шкея (стрелкой указано расположение оборонительного рва).

Рис. 4. — Схема геологического профиля холма Шептилич (по К. Мартинюку, Яссы).

Рис. 5. — 1, вид на юго-западную сторону крепости Шкея; 2—3, башня IV (детали).

Рис. 6. — Общий план археологических раскопок, произведенных в крепости Шкейи в 1952—1956 гг.

Рис. 7. — 1—2, ансамбль археологических раскопок, производившихся на северо-восточной стороне крепости Шкейя; 3, общий вид на участок *C* (печи); на заднем плане справа виден акрополь средневековой крепости.

Рис. 8. — 1, профиль западной стены, сечение 9 *C*; 2, профиль северо-восточной стены, сечение IV *A* (см. и рис. 9/1).

Рис. 9. — 1, частичный вид на северо-восточный профиль, сечение IV *A*; 2, остатки печей I и II.

Рис. 10. — Керамика, относящаяся к первобытной эпохе. 1, 3, 5, Кукутены *A*; 2, 4, 6, Городск — Усатово; 7, Латенская?

Рис. 11. — Первобытные орудия труда.

https://biblioteca-digitala.ro

Рис. 12. — Неолитические окаменелости (Кукутены).

Рис. 13. — Вид на участок *D*; на заднем плане (xxx) неолитическое кукутенское поселение.

Рис. 14. — 1, башня IV (вид с юга); 2, основание башни IV; вид на ту же башню с севера. На поверхности стены отмечены следы строевого леса (xxx).

Рис. 15. — Вид на башню II.

Рис. 16. — 1, Контрофорсы 1 и 2 стены 1; 2, контфорс 3 той же стены.

Рис. 17. — Вид на акрополь крепости со стороны участка *C*.

Рис. 18. — Вид сечения VI *A*.

Рис. 19. — 1, профиль северо-восточной стены, сечение I *D*; 2, профиль южной стены, сечение 18 *C*; 3, профиль юго-восточной стены, сечение VI *D*.

Рис. 20. — 1, профиль части стены 1; 2, кассета 5 *A*; профиль северо-западной стены (ступени, вырытые для воздвижения стены 4); 3, часть профиля юго-восточной стены, сечение X *A*; 4, профиль юго-восточной стены, сечение VIII *A*; 5, часть профиля юго-восточной стены, сечение VII *A*; 6, профиль северо-восточной стены, сечение 23 *A*.

Рис. 21. — 1, план крепости Шкейя и нынешняя трасса оборонительного вала; 2, расположение акрополя в случае, если он был бы окружен стенами.

Рис. 22. — След тиранта в северо-восточной стене башни II.

Рис. 23. — Вид на участок *C* (печи) с акрополя крепости.

Рис. 24. — Пилоны печи I.

Рис. 25. — Печь для обжига извести: 1, пилоны печи (на первом плане видна четвертая плита из известкового песчаника); 2, удлиненный пилон *B* (деталь).

Рис. 26. — Остатки одного из пилонов печи III.

Рис. 27. — План печи I с видом на северную сторону (*a*) (реконструкция); 2, реконструированная перспектива на печь I; 3, плаи печи II (рисунок арх. Дину Теодореску).

Рис. 28. — Карта области Сучава с местностями, где добывается известняк (составленная С. Паулюком).

Рис. 29. — Исследование поверхности на участке *C*.

Рис. 30. — Вид на творительную яму в кассете 9 *A*; виден след оставленный качелями у края творительной ямы (xx).

Рис. 31. — Слой с очагами временного поселения, открытого напротив печей (xx).

Рис. 32. — 1, план расположения временных очагов на участке *C*; 2, детали кругообразных печей в кассетах 3 *C* и 4 *C*.

Рис. 33. — Вид на очаг в кассете 7 *C*; видны керамические черепки и кости животных.

Рис. 34. — Черепки керамики сельской группы, найденные в крепости Шкейя.

Рис. 35. — Сосуды — банки сельской группы, найденные в крепости Шкейя.

Рис. 36. — Черепки керамики сельской группы, найденные в крепости Шкейя.

Рис. 37. — Черепки керамики городской группы, найденные в крепости Шкейя.

Рис. 38. — Керамика городской группы, найденная в крепости Шкейя.

Рис. 39. — 1, кувшин с трехлепестковым краем, найденный в печи I (XIV в.); 2, глиняная копилка, найденная в печи II (XIV в.).

Рис. 40. — Обиходная керамика XV в. (1—4) и XVI в. (5).

Рис. 41. — 1—18, профили сосудов сельской группы, найденных в крепости Шкейя; 19—37, профили сосудов городской группы, найденных в крепости Шкейя.

Рис. 42. — Железные орудия и предметы XIV в. (1, 3—6) и начала XV в. (2).

Рис. 43. — Молоток каменщика (XIV в.).

Рис. 44. — Нож, найденный во временном поселении напротив печей (XIV в.).

Рис. 45. — 1, подкова для волов; 2—4, подковы для лошадей; 5—7, различные типы гвоздей; 8, гвоздь для повозки.

Рис. 46. — Наконечники для стрел, найденные в крепости Шкейя.

Рис. 47. — Монеты, найденные в крепости Шкейя; 1—3, времен Петра I Мушата (1375—1391 гг.); 4—5, времен Александра Доброго (1400—1433 гг.).

Рис. 48. — Стена 4 (разрушенная).

Рис. 49. — Стена 4 с платформой, оставленной разрушителями для устройства очагов (xx) (см. рис.50).

Рис. 50. — План очагов, использованных разрушителями (кассета X *A*).

Рис. 51. — Остатки разрушенного контрфорса башни I (покрытые щебнем).

https://biblioteca-digitala.ro

Рис. 52. — Каменная глыба, оставшаяся от юго-восточной стены крепости Шкейя и упавшая в реку Шкейя.

Рис. 53. — Различные предметы, найденные в крепости Шкейя (XVII в.).

Рис. 54. — Глиняная сковорода, принадлежащая более поздним грабителям (XIX—XX вв.).

Рис. 55. — Попытка реконструкции крепости Шкейя (составлено арх. Дину Теодореску).

Рис. 56. — Планы мушатских укреплений в Шкейе, воеводской крепости в Сучаве и крепости Нямцулуй. Для сравнения даны планы крепостей: Ивангород (по В. В. Косточкину), Четатя Албэ (по Г. Авакяну) и Шабац (по А. Дероко).

Рис. 57. — Планы крепостей, находящихся в Трансильвании.

Рис. 58. — Некоторые моменты работ, производившихся в крепости Шкейя.

https://biblioteca-digitala.ro

LA FORTERESSE DE ŞCHEIA

RÉSUMÉ

Cet ouvrage représente pour la Roumanie la première monographie d'un monument féodal d'art militaire qui, étant ignoré des sources écrites d'autrefois, n'a pu être étudié qu'archéologiquement.

Il met en valeur le matériel archéologique et les données de l'histoire. En même temps, il s'efforce de les rendre familiers au plus grand nombre de lecteurs possibles. Comme tel, il s'adresse tout autant aux spécialistes qu'au grand public.

Les auteurs mettent l'accent sur la nécessité d'entamer la discussion autour du type de la forteresse qu'ils étudient et de son origine. Ils ont réservé à cela un chapitre spécial. Comme ils le montrent dans l'Introduction, ils ne prétendent point que leurs hypothèses soient infaillibles pour la solution de cette question. Mais il n'en insistent pas moins sur l'inconsistance des thèses de l'origine teutonique des forteresses moldaves. « . . . L'expérience archéologique de Şcheia, de la place forte de Suceava, de la forteresse de Neamţ et d'ailleurs montre qu'il ne peut pas être question de fondations teutoniques. L'activité de bâtisseur de Pierre Ier Muşat, à peine soupçonnée voici 15 ou 20 ans, se rélève aujourd'hui dans toute son ampleur ».

PREMIÈRE PARTIE

CONSIDÉRATIONS GÉNÉRALES SUR LA FORTERESSE DE ŞCHEIA

CHAPITRE Ier

SITUATION GÉOLOGIQUE ET GÉOGRAPHIQUE, HISTORIQUE DES RECHERCHES ET DESCRIPTIONS DES FOUILLES

Situation géologique et géographique. On décrit l'emplacement géographique et la situation géologique de la ville de Suceava — située sur la rive droite de la rivière du même nom (fig. 2), à l'intérieur du plateau de Suceava —, c'est-à-dire de cette unité physique et géographique du Plateau de Moldavie, correspondant en partie à l'ancien territoire historique de Suceava.

https://biblioteca-digitala.ro

La constitution géologique du Plateau de Moldavie est, en général, bien étudiée. Le *Sarmatien* et les dépôts *quaternaires* sont les formations géologiques de base qui entrent dans la composition du relief. Les dépôts sarmatiens sont renfermés entre les vallées du Siret et du Pruth. Le Sarmatien inférieur (volhynien) est caractérisé par des argiles, des grès calcaires et des calcaires oolithiques organogènes à fossiles animaux, comme: *Ervilia podolica* Eichw., *Mactra variabilis* etc. Il constitue tout le substratum du relief au Nord du parallèle de la ville de Fălticeni. Au Sud de ce parallèle apparaît le Sarmatien moyen (bessarabien), caractérisé par de grandes *Mactrae*. Enfin, à la limite méridionale du plateau de Suceava, à la latitude de la ville de Roman, on trouve le Sarmatien supérieur, défini zoologiquement par de petites *Mactrae* du type naviculaire.

Le quaternaire du plateau de Suceava recouvre les dépôts tertiaires. Il est constitué, dans sa partie inférieure, de graviers renfermant des restes *d'Elephas primigenius* et de *Rhinoceros* et, dans sa partie supérieure, d'une terrasse formée de sables et de graviers fins, recouverts d'un lehm lœssoïde.

La hauteur du relief du plateau de Suceava est en moyenne de 400 à 500 m (La butte de la forteresse de Şcheia atteint 384 m d'altitude au-dessous du niveau de la mer).

Viennent après cela des données relatives aux glissements de terrain (du fait des nappes d'eau captives). On souligne ensuite les conditions climatiques de cette région, ainsi que la richesse de sa faune et de sa flore, pour terminer par des informations d'ordre démographique.

★

La forteresse de Şcheia est située sur la colline de Şeptilici, à quelque 2^{km}, 500 au Nord-Ouest de la ville de Suceava et à 800 m. environ au Nord du monastère arménien de Zamca (fig. 1—3, 5—6). On souligne la position dominante de la colline par rapport aux alentours. Puis on décrit brièvement la structure géologique de la colline de Şeptilici (fig. 4).

Historique des recherches. On rappelle d'abord que la forteresse de Şcheia a pénétré dans la tradition orale en tant que « Forteresse ouest d'Etienne le Grand ». Durant les dernières années du siècle passé, elle a été examinée par l'architecte autrichien K. A. Romstorfer qui a laissé une note renfermant ses observations (cf. p. 17, note 2 du présent travail). Romstorfer et ses successeurs n'ont vu à Şcheia, jusqu'aux fouilles de 1952, que la tour n° IV (fig. 6 et 14). Ayant pratiqué quelques sondages infructueux, Romstorfer s'arrêta à la conclusion qu'il s'agissait là d'une tour isolée, sans exclure néanmoins l'éventualité qu'elle fût en relation avec d'autres constructions (cf. note 16).

Les grandes transformations se rattachant au régime de la démocratie populaire, puis la réorganisation de l'ancienne Académie Roumaine, ont imprimé, depuis 1948, une impulsion irrésistible aux études roumaines d'archéologie. C'est dans ces conditions que l'on ouvrit le chantier archéologique de Suceava, premier chantier-école dans le domaine de l'archéologie féodale. La forteresse de Şcheia a constitué l'un des principaux objectifs des recherches de ce chantier.

Description des fouilles. Les fouilles ont débuté pendant l'été de 1952; elles ont duré jusqu'en 1956. Interrompues l'année suivante, elles ont été reprises en 1958, entrant alors dans leur phase finale, destinée à consolider les observations que l'on avait enregistrées précédemment.

Le terrain qui a fait l'objet des recherches a été divisé en 5 secteurs, notés de *A* à *E* (fig. 6). La forteresse, dont on voyait la tour mentionnée plus haut, a constitué l'objectif principal. On en distinguait également le fossé et le vallum de protection.

https://biblioteca-digitala.ro

Comme méthode de fouilles, on a appliqué le système de sections en réseau, avec des surfaces entamées en fonction des complexes ramenés au jour (fig. 7).

Le but de la première campagne archéologique (1952) était de lever le plan de la forteresse et de dater cette dernière. De plus, une question importante était l'établissement du schéma stratigraphique des dépôts de civilisation matérielle.

Lors de la campagne suivante (1953), on a approfondi les problèmes étudiés, à l'aide de vastes sondages, notamment dans les secteurs, *A*, *B* et C. On a poursuivi la solution de questions se rapportant aux aménagements du terrain et à la technique de construction de la forteresse. L'accent a porté sur les fours à chaux (découverts pendant la campagne précédente) et sur l'établissement temporaire qui leur faisait face. C'est durant cette campagne que, pour la première fois en Moldavie, on a obtenu d'importants résultats se rattachant au matériel archéologique, notamment à la céramique (cœxistence au XIVe siècle de la poterie rurale de caractère « préféodal » avec celle du type urbain).

A partir de 1954, les recherches ont revêtu un aspect plus limité: on s'est attaché à certaines questions dans le menu, dans le but d'articuler entre eux les différents éléments étudiés, à même de conduire à une réponse aussi nette que possible à la question principale, à savoir si la forteresse de Şcheia a été ou non achevée et si, évidemment, elle a jamais servi.

La majorité des conclusions renfermées dans le présent volume se sont dessinées durant les fouilles des années 1953—1956.

CHAPITRE II
STRATIGRAPHIE

Le schéma stratigraphique des dépôts de la forteresse de Şcheia est simple:

I. On a constaté la présence d'un niveau d'habitat sporadique, remontant à l'époque de la commune primitive (civilisation néolithique du type Cucuteni, abondamment attestée, et une autre, du type Gorodosk-Usatovo, représentée par quelques tessons de vases, fig. 10—12).

II. Le second niveau appartient au dernier quart du XIVe siècle et au début du XVe. Il est daté d'une façon certaine grâce à des monnaies de Pierre Ier Muşat (1375—1391) et à la céramique bien caractérisée. On a également trouvé, dans le niveau correspondant à la destruction de la forteresse, des pièces de monnaies des premières années du règne du voïvode Alexandre le Bon (1400—1432), ainsi que de la céramique de la même période.

Les principaux éléments d'ordre stratigraphique ont été toujours rapportés aux opérations de construction de la forteresse de Şcheia. Un rôle déterminant dans la fixation du schéma stratigraphique de ce territoire revient à *la bande de cendres* constatée partout à Şcheia: celle-ci est le résultat du défrichement par le feu, de la colline de Şeptilici avant l'édification de la forteresse. Cette bande marque le niveau du terrain à l'époque de la dynastie des Muşat. L'entier processus des travaux enregistrés aus-dessus de cette bande ressort nettement des profils présentés par les auteurs (surélévements du sol, nivellement du reste, etc).

La dernière partie de ce chapitre renferme des observations quant à l'action de démantèlement de la forteresse pendant les premières années du XVe siècle, et d'autres relatives à son pillage ultérieur (après le XVe siècle et jusqu'au seuil du nôtre).

https://biblioteca-digitala.ro

SECONDE PARTIE

LA FORTERESSE DE LA DYNASTIE DES MUŞAT

CHAPITRE PREMIER

LES RUINES DE LA FORTERESSE

La forteresse de Şcheia a la forme d'un losange dont les côtés sont presque parallèles et égaux (36 m de longueur sur 3 m d'épaisseur), ayant à chaque angle une tour rectangulaire (fig. 6). La tour septentrionale (n° 1) était renforcée au nord par un contrefort; le flanc nord-est (mur n° 1) était lui aussi étayé par trois puissants contreforts.

Il ne subsiste plus que les fondations des murs — encore est-ce en quelques points seulement: les fondations du flanc nord-est (1) sont entières; mais de celles du flanc sud-est (2) il n'existe plus que la moitié; le flanc sud-ouest (3) fait entièrement défaut (de même que les 3/4 de la tour n° III); quant au côté nord-ouest (4), il est à peu près entier.

Les tours occupent des surfaces différentes (à l'intérieur): 37 m² (n° I), 43 m² (n° II) et 25 m² (nos III et IV). Le périmètre des murailles (mesuré à l'intérieur de l'enceinte) est de 260 m; la superficie totale (y compris les tours), 1450 m² environ.

Les murs sont en pierres de carrière et mortier.

On a découvert à l'intérieur de l'enceinte un *pavage* en mortier. Mieux conservé dans l'angle nord-est de l'anceinte, ce pavage repose par endroits à même la bande de cendres qui provient du défrichement et, ailleurs, sur une litière de décombres (notamment du côté du mur n° 1). La couche de mortier (pavage) atteint une épaisseur de 0,10—0,20 m. Quant à la composition, le mortier contient de la chaux, du sable, des graviers, des briques broyées et du charbon de bois. Le pavage a été exécuté après l'aménagement des fondations de la forteresse.

Les auteurs décrivent ensuite l'« acropole » de la forteresse, c'est-à-dire le point dominant de la colline de la forteresse, situé en dehors des murailles et encadré par les tours nos II et III (fig. 6 et 17).

L'entrée de la forteresse de Şcheia a constitué l'une des questions majeures des recherches. Les observations faites sur les lieux ont permis de conclure que l'entrée était pratiquée au centre du flanc sud-est. Les recherches dans la zone du secteur C (sections 11, 12 et 15 C; cf. fig. 6) représentent tout autant d'indices en ce sens. Au fond de la tranchée protectrice, on a trouvé une plate-forme de terre, épargnée quand on a creusé le fossé et qui, plus tard, a été pavée de petites pierres.

Dans ces conditions, les étapes par lesquelles est passée la forteresse de Şcheia sont les suivantes: 1. construction des murailles de pierre; 2. creusement du fossé et 3. aménagement de la plate-forme d'entrée.

Le fossée et le vallum protecteur de la forteresse n'apparaissent que sur deux côtés (au sud-est et au nord-est). L'étude de cet ensemble a été facilitée par la position de la bande de cendres. C'est ainsi qu'on a observé sa disparition au fond du fosée, où elle se trouve interrompue, pour réapparaître sous le vallum (c'est-à-dire sous les couches de terre extraite du fossé, souvent épaisses de 1m. 80 à 2 m).

La profondeur du fossé — par exemple dans la région de la section XX A (cf. fig. 6) — est de 4 m environ. La distance depuis la crête du vallum jusqu'au fond du fossé est d'environ 25 m et de là jusqu'à la muraille n° 1 d'approximativement 45 m.

La profondeur du fossé dans la région de la section 6 A mesure de 13 à 14 m par rapport à la plate-forme de l'acropole, et environ 6—8 m par rapport à la crête du vallum.

https://biblioteca-digitala.ro

On a pu observer clairement que le fossé et le vallum sectionnaient deux fours à chaux (nos III et IV), qui avaient fonctionné lors de l'édification de la forteresse de Şcheia.

L'édification de la forteresse de Şcheia a donc nécesité les travaux suivants: 1. défrichement de la forêt par le feu; 2. fonctionnement des fours à chaux et construction de la forteresse et 3. aménagement du fossé et du vallum (y compris la plate-forme d'entrée), ce qui a occasionné la destruction des fours nos III et IV.

CHAPITRE II
TECHNIQUE DE LA CONSTRUCTION

On décrit tout d'abord la technique du creusement des fondations. Celles-ci ont été tracées en général selon la largeur du mur: très rares sont les cas où le fossé est plus large que le mur (l'espace entre la paroi du fossé et les fondations étant comblé avec de la terre). Les fondations des murailles présentent des degrés (dans la portion en pente), étant donné que, ainsi qu'on le verra, Şcheia représente l'adaptation d'un type de forteresse quadrilatère à un terrain élevé.

Le creusement de la fosse des fondations a atteint partout le sol vierge, en descendant sous le niveau de la bande de cendres de 0m50 à 0m60 et même jusqu'à 1m50.

Après avoir rappelé les traces des tirants des murailles et des trous laissés par les échafaudages, la seconde partie du chapitre traite des *aménagements* du terrain (surélévements et nivellements du sol).

A Şcheia on distingue deux étapes de surélévements et de nivellements du sol. La première se rattache directement à la construction de l'enceinte et la seconde à l'achèvement de cette dernière.

La troisième partie du chapitre renferme des indications sur les carrières de pierre. L'une d'elles a été découverte dans le secteur D (section VI D — v. fig. 6). La pierre qui en était extraite était utilisée à la construction des murailles. Naturellement, on apportait d'autres pierres à bâtir de carrières plus éloignées.

On a dépisté à l'intérieur de la carrière de Şcheia deux niveaux de foyers, marquant les étapes d'utilisation de cette carrière. On souligne le fait qu'on y a découvert seulement de la céramique de facture urbaine.

Dans la quatrième partie, il est question des fours à chaux. Ils sont au nombre de quatre (peut-être cinq). Ils ont été creusés sur la pente nord — nord-est de la crête de séparation des secteurs C et *D* (fig. 6).

Les fours de Şcheia appartiennent à un type rectangulaire représenté là par deux variantes (fig. 27). Ils consistent en une chambre de cuisson aménagée à même la pente déjà mentionnée, dont le côté septentrional a été muré à l'aide de pierres et de terre. Les dimensions des chambres de cuisson sont d'environ 10×4 m.

Les murs de pierre qui ferment la chambre de cuisson ont environ 1m 75 d'épaisseur; ils sont traversés par cinq carneaux. La surface du four n° I est d'environ 62 m² (dont 44 m² pour la surface utile: chambre de cuisson) et celle du four n°II de 55 m² (dont 40 m² utiles). Les calculs ont permis de constater que la capacité de production des fours de Şcheia était de 100 m³ environ.

La pierre à chaux (CO_3Ca) une fois disposée dans la chambre de cuisson de façon à assurer une cuisson égale et complète, le four commençait à entrer en fonction. La cuisson était très poussée et continue afin d'atteindre les 850°—900° exigés par l'opération. Après écoulement d'un laps de temps nécessaire au refroidissement (3 ou 4 jours), on retirait la chaux vive (CaC)

https://biblioteca-digitala.ro

du four pour la transporter dans les fosses à chaux éteinte, dont elle était extraite au fur et à mesure de la préparation du mortier.

Lors de l'extraction de la chaux vive, il se déposait devant le four une couche de poussière qui durcissait sous l'action des agents atmosphériques. Ces stries blanchâtres représentent les charges des fours en pleine production. On les a nettement distinguées stratigraphiquement. On a pu constater de la sorte que le four n°I avait élaboré deux charges de chaux vive et le four n°II, quatre. Compte tenu, en outre, de l'existence des fours n°s III et IV (détruits par le fossé de la forteresse), les calculs montrent que pour la forteresse de Şcheia on a produit une énorme quantité de chaux vive (1400 tonnes environ !).

La cinquième partie du chapitre traite de la technique d'aménagement des fosses à chaux éteinte servant à la préparation du mortier. Ces fosses ont été identifiées aussi bien à l'intérieur qu'à l'extérieur de la forteresse (par exemple dans la zone de l'acropole). De forme rectangulaire, elles étaient garnies de bois (fig. 30).

Le chapitre s'achève avec l'analyse du *mortier*, formé de chaux éteinte, sable, gravier, débris de briques et charbons de bois. On relève la bonne qualité du mortier du XIVe siècle, par comparaison à celui des siècles suivants (XVIe — XVIIe).

CHAPITRE III
TRACES DE VIE

L'établissement temporaire. Cet établissement de plein air, découvert devant les fours I et II, comportait huit âtres épars (fig. 32). Servant aux chaufourniers, il disparaît avec l'élaboration des premières charges de chaux.

On a trouvé à l'intérieur de ces âtres des tessons céramiques, du matériel ostéologique et même des pièces de monnaie. En outre, il existait autour d'eux une grande quantité de cendres et de charbons. Il est important de noter le fait que dans l'établissement temporaire de Şcheia on a recueilli de la céramique aussi bien de facture paysanne que de facture urbaine.

Matériel archéologique A. *Céramique.* La céramique provenant des niveaux de construction et de l'époque d'utilisation de l'édifice, appartient à la fin du XIVe siècle ; celle du niveau de démantèlement date du commencement du XVe siècle.

Au point de vue typologique et statistique (technique d'exécution, composition de la pâte, formes, dimensions, ornement et cuisson), on distingue deux catégories, dans la céramique de Şcheia :

I. La première catégorie comprend la poterie travaillée à la main ou au tour lent. La pâte des vases exécutés à la main n'est pas homogène et présente des impuretés (cf. Annexe 2). Les parois des récipients ont une grosseur moyenne de 6 à 7 mm. L'ornement habituel est représenté par la ligne ondulée incisée sur le col du vase ; sur la moitié supérieure du corps des vases on rencontre aussi des lignes obliques (fig. 34/1—2). La cuisson n'est pas oxydante.

La céramique travaillée au tour lent est faite d'une pâte un peu plus fine ; les parois des vases ont en moyenne 5 ou 6 mm d'épaisseur, les bords sont relativement élevés (15—25 mm), droits et évasés (fig. 36/3—9). La forme la plus fréquente est le bocal (fig. 35/1—2). La décoration des vases est faite de stries horizontales, de lignes sinusoïdales simples ou par bandes. Parfois, les stries sont combinées avec des lignes sinusoïdales formant des registres décoratifs (fig. 35/2). On rencontre aussi des bords enjolivés d'encoches (fig. 36/2—3) ou de motifs imprimés (fig. 36/4). En général la cuisson n'est pas oxydante.

https://biblioteca-digitala.ro

La technique de l'exécution de la première catégorie de la céramique de Şcheia, les conditions de sa découverte, de même que les observations d'où il résulte que cette poterie n'est pas fréquente sur le territoire de la vieille ville de Suceava déterminent les auteurs à l'attribuer au milieu rural, c'est-à-dire au milieu qui conservait encore au XIVe siècle les traditions de la céramique préféodale.

II. La seconde catégorie de céramique de la forteresse de Şcheia comprend de la céramique d'une bonne facture, exécutée seulement au tour. La pâte en est choisie (cf. Annexe 3) et cuite sans oxydation, en proportion de 90%. Les formes sont plus élancées; la marmite et le pichet prédominent. Les parois des vases sont plus fines, atteignant 3 ou 4 mm (fig. 38 et 39). Les pichets, à profil élégant, sont prévus d'un bec qui facilite l'écoulement des liquides. On rencontre aussi des exemplaire au col trilobé (fig. 39.) Il faut mentionner que l'on n'a trouvé à Şcheia aucun tesson vernissé.

D'après le type de décoration, les vases de la seconde catégorie peuvent être divisés en trois groupes:

1. Vases grisâtres à col haut, pourvus à l'extérieur d'une nervure au d'encoches (fig. 37/2). Sur leur corps on rencontre, en guise de décoration, une ou deux lignes sinusoïdales (fig. 37/1—2). Ce groupe de poterie ne dépasse pas la fin du XVe siècle et on l'attribue aux maîtres potiers venus de la ville à l'époque où l'on bâtissait la forteresse de Şcheia.

2. Dans le groupe suivant, entrent les vases gris à col haut, décorés sur le bord avec une roulette à dents. Ces embouchures présentent elles aussi une nervure extérieure à laquelle correspond, à l'intérieur, un creux. Sur la panse des vases on rencontre, estampillé, le motif dit du « petit sapin » (fig. 38/1—2).

Ces vases remontent à la fin du XIVe siècle et au début du suivant. Ils n'apparaissent plus à Suceava au milieu du XVe siècle.

3. Le dernier groupe embrasse les vases cuits avec une flamme oxydante ou non. Leur col est plutôt bas, renforcé à la partie supérieure — droite ou oblique — et incliné vers l'intérieur, ou évasée (fig. 41/32—37). La décoration accoutumée consiste en cannelures.

C'est d'une variante de ce type qu'allait se développer le pot à anse du début du XVe siècle (fig. 40/3).

Toute cette céramique, de bonne facture, travaillée au tour, provient du milieu urbain.

B. *Outils et objets en fer.* Les pièces les plus importantes appartenant à la catégorie des outils, et qui ont été découvertes dans le niveau de construction de la forteresse de Şcheia sont les suivantes:

— une truelle (fig. 42/4);
— un marteau de maçon (fig. 43);
— un burin en fer (fig. 42/1);
— une vrille en fer (fig. 42/3).

Outre cela, voici encore quelques pièces provenant du même niveau:

— un couteau de fer à manche en os (fig. 44) découvert devant le four à chaux n°I;
— deux briquets en fer (fig. 42/5—6);
— divers clous en fer (fig. 45/5—7), des fers à cheval et des fers à bœuf (fig. 45/1, 45/2—4) etc.

C. *Pointes de flèches.* En ce qui concerne la catégorie des armes, la forteresse de Şcheia n'a livré que quelques pointes de flèches. Elles sont de deux types: 1, des pointes à lame polyforme, pourvues d'un pédoncule (fig. 46/1—3); 2, des pointes à un ou deux ailerons et à douille d'emmanchement (fig. 46/4—6).

https://biblioteca-digitala.ro

D. *Monnaies*. Les fouilles de la forteresse de Şcheia ont permis de recueillir aussi quelques pièces de monnaie. Sur les cinq qui ont été découvertes, trois (fig. 47/1—3) proviennent de l'atelier monétaire de Pierre Ier Muşat (1375—1391) et les deux autres (fig. 47/4—5) de celui d'Alexandre le Bon (1400—1432). La monnaie n° 4 de ce dernier prince, frappée au plus tard en 1408 (cf. aussi p. 91, note 1), permet de dater la destruction systématique de la forteresse.

CHAPITRE IV

DESTRUCTION DE LA FORTERESSE DE ŞCHEIA

Ce chapitre renferme la description du processus de démolition des murailles de la forteresse. On souligne le caractère délibéré de cette opération effectuée au début du XVe siècle a l'opposée de l'anarchie des actions entreprises par les pillards des XVIIIe et XIXe siècles.

En ce qui concerne les causes du démantèlement on peut formuler deux hypothèses: selon la première, la forteresse aurait été détruite à dessein, après une brève période de fonctionnement, durant laquelle la forteresse aurait souffert des dégâts à cause de l'instabilité du terrain (fissures, écoulement du flanc sud-ouest etc.), à moins qu'elle n'ait pas répondu aux nécessités de la défense de la capitale, Suceava. La seconde hypothèse serait que la forteresse de Şcheia a été détruite dans des circonstances politiques engendrées par la situation de vassal du royaume de Pologne, qui était celle d'Alexandre le Bon.

Les auteurs optent pour la première hypothèse, surtout par suite des observations auxquelles ils se sont livrés au sujet du terrain des fondations des murailles de la forteresse.

TROISIÈME PARTIE

CONSIDÉRATIONS FINALES

Le chapitre Ier traite du problème de l'achèvement de la forteresse de Şcheia. On y montre que lorsqu'on formule des objections se référant à cette question, on doit tenir compte de ce qui est spécifique à une forteresse comme celle de Şcheia.

On énumère tour à tour les objections sur lesquelles porte la discussion: absence de constructions intérieures et de pylônes d'un pont permettant l'accès de la forteresse; inclinaison prononcée de la pente, à l'intérieur, et absence de tout nivellement; absence des conduites d'eau et, enfin, la pauvreté relative de l'inventaire archéologique.

La présente étude montre que pour une forteresse du type de celle de Şcheia, les constructions intérieures peuvent faire défaut, la garnison menant son existence dans les tours de guet (comme à la forteresse de Neamţ).

L'accès de la forteresse n'a pas nécessité l'aménagement d'un pont spécial reposant sur des pylônes, étant donné qu'on avait assuré une plate-forme spéciale (dans le fossé de protection). Pareil système d'entrée est attesté aussi à Ivangorod (U.R.S.S.) et à la forteresse principale de Suceava.

Pour ce qui est des nivellements de l'enceinte, ils auraient périclité les fondations (et la résistance) des murailles; l'eau si nécessaire à la garnison, mais surtout aux constructeurs, était assurée par des puits. Enfin, la « pauvreté » du matériel archéologique n'est qu'apparente, car à Şcheia, comparativement aux autres endroits de la ville de Suceava où l'on a fait des recherches (comme par exemple la forteresse principale), on a trouvé assez de matériel archéologique permettant des discussions amples et variées.

https://biblioteca-digitala.ro

On montre ensuite que la question de l'achèvement de la forteresse de Şcheia trouve sa solution si l'on considère que :

1. Les fours à chaux ont fourni une immense quantité de chaux qui, utilisée, pouvait assurer le liant nécessaire à un grand volume de maçonnerie.

2. La circonvallation de la forteresse de Şcheia atteste incontestablement que la construction de la forteresse avait été achevée.

Le chapitre II est consacré à la question du « type de la forteresse et son origine ». On y passe rapidement en revue les opinions émises au sujet de l'origine des forteresses moldaves et l'on souligne le manque de fondement de la théorie « teutonique ».

L'étude comparée des forteresses « teutoniques » de Transylvanie et de Moldavie montre qu'il n'existe aucun rapprochement typologique entre les premières et les secondes ; bien au contraire, la forteresse de Şcheia, la forteresse principale de Suceava et la forteresse de Neamţ appartiennent à un même type de forteresse, datant de l'époque de Pierre Ier Muşat.

Quant au problème de l'origine du type de la forteresse de Şcheia, on fait voir que, outre l'espace de la plaine polono-baltique, il faut avoir aussi en vue la région méridionale, c'est-à-dire l'espace danubien et du Pont septentrional.

Le dernier chapitre de ce travail concerne l'ensemble des circonstances historiques à l'époque de construction de la forteresse de Şcheia.

Après une courte présentation de la situation interne de l'Etat féodal moldave de la première période (considérée du point de vue social, économique et culturel), on analyse succinctement les conjonctures de politique extérieure, à savoir le rôle joué par la Moldavie dans la politique de cette partie de l'Europe.

On retient le fait que le début du règne de Pierre Ier Muşat est marqué par une victoire sur l'intervention polonaise en Moldavie (expédition de Vladislas de Oppeln en 1377). On montre également les rapports de la Moldavie avec la Pologne, la Valachie et les knèzes russes, au XIVe siècle.

Le serment prêté à Lwow le 26 septembre 1387 a eu un puissant substrat économique et politique, servant les intérêts des grands féodaux polonais ainsi que ceux des marchands de Lwow et de Cracovie.

A propos de la personnalité de Pierre Ier Muşat, on montre qu'il était le fils de *Marguerite*, probablement hongroise d'origine. Selon les chroniques polonaises (Dlugosz) et conformément à la tradition catholique en Moldavie, elle aurait eu pour époux un certain *voïvode Etienne*, mort avant que se produisit l'intervention polonaise au commencement du règne de Pierre Ier Muşat. Une pierre portant une inscription, découverte par N. Iorga dans les ruines du monastère de Sf. Nicolae din Poiană (Probota) est attribuée au tombeau de ce dernier (cf. p. 128, note 2). Quoiqu'il en soit, il faut expliquer pourquoi le tombeau de Pierre Ier Muşat est absent de la nécropole princière de l'église de Sf. Nicolae à Rădăuţi.

En conclusion, on met l'accent sur deux questions : la première se rapporte à la forteresse de Şcheia en tant que monument d'architecture illustrant la superstructure du XIVe siècle, et la seconde, un peu plus large, concerne le matériel archéologique et sa signification *sociale*.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Carte de la Moldavie et de ses forteresses aux XIVe — XVe siècles, et de quelques forteresses de Transylvanie et du bassin du Danube.

Fig. 2. — Carte de la ville de Suceava (et de ses environs).

Fig. 3. — Vue générale de la colline de la forteresse de Şcheia : 1, du côté de Iţcani ; 2-3, du côté du village de Şcheia. (La flèche indique la position du fossé de protection.)

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4. — Esquisse du profil géologique de la colline de Şeptilici (d'après C. Martiniuc-Iaşi).

Fig. 5. — 1, Vue du flanc sud-ouest de la forteresse de Şcheia; 2—3, tour n° IV (détails).

Fig. 6. — Plan général des fouilles archéologiques exécutées à la forteresse de Şcheia (années 1952—1956).

Fig. 7. — 1—2, Ensemble des fouilles archéologiques exécutées sur le flanc nord-est de la forteresse de Şcheia; 3, vue générale du secteur C (fours à chaux). On distingue dans le fond, à droite, l'acropole de la forteresse médiévale.

Fig. 8. — 1, Profil de la paroi ouest de la section 9 C; 2, profil de la paroi nord-est de la section IV A (v. aussi la fig. 9/1).

Fig. 9. — 1, Vue partielle du profil nord-est de la section IV A; 2, restes des fours I et II.

Fig. 10. — Céramique de l'époque de la commune primitive; 1, 3, 5, du type Cucuteni A; 2, 4, 6, du type Gorodsk-Usatovo; 7, du type La Tène.

Fig. 11. — Outils de l'époque de la commune primitive.

Fig. 12. — Fusaïoles néolithiques (Cucuteni).

Fig. 13. — Vue du secteur D; dans le fond (xxx) l'établissement néolithique de la civilisation de Cucuteni.

Fig. 14. — 1, Tour n° IV (vue du Sud); 2, fondations de la tour n° IV; 3, la même tour vue du Nord. Sur la façade de la muraille on distingue les trous laissées par les échafaudages (xxx).

Fig. 15. — Vues de la tour n° II.

Fig. 16. — 1, Contreforts n°s 1 et 2 de la muraille n° 1; 2, contrefort n° 3 de la même muraille.

Fig. 17. — L'acropole de la forteresse, vue du secteur C.

Fig. 18. — Vue de la section VI A.

Fig. 19. — 1, Profil de la paroi nord-est de la section I D; 2, profil de la paroi sud de la section 18 C; 3, profil de la paroi sud-est de la section VI D.

Fig. 20. — 1, Profil d'une portion de la muraille n°1; 2, cassette 5 A, profil de la paroi nord-ouest (marches aménagées pour la construction de la muraille n°4); 3, fragment du profil sud-est de la section X A; 4, profil de la paroi sud-est de la section VIII A; 5, fragment du profil de la paroi sud-est de la section VII A; 6, profil de la paroi nord-est de la section 23 A.

Fig. 21. — 1, Plan de la forteresse de Şcheia et tracé actuel du fossé de protection; 2, position de l'acropole au cas où elle aurait été ceinte de murailles.

Fig. 22. — Reste d'un tirant dans la muraille nord-est de la tour n° II.

Fig. 23. — Le secteur C (fours à chaux) vu de l'acropole de la forteresse.

Fig. 24. — Pylônes du four à chaux n° I.

Fig. 25. — Le four à chaux n° II: 1, ses pylônes (on distingue au premier plan la quatrième plaque de grès calcaire); 2, pylône allongé B (détail).

Fig. 26. — Restes d'un pylône du four à chaux n° III.

Fig. 27. — 1, Plan du four à chaux n° I, avec vue sur le flanc nord (a) (reconstitution); 2, perspective reconstituée du four n° I; 3, plan du four à chaux n° II (dessins par l'architecte Dinu Teodorescu).

Fig. 28. — Carte de la région de Suceava et des localités où l'on exploite la pierre à chaux (dressée par S. Pauliuc).

Fig. 29. — Recherches de surface dans le secteur C.

Fig. 30. — Vues de la fosse à chaux éteinte de la cassette 9 A; on aperçoit la trace laissée par une planche au bord de la fosse (xx).

Fig. 31. — Niveau des âtres de l'établissement provisoire situé devant les fours à chaux (xx).

Fig. 32. — 1, plan de situation des âtres provisoires du secteur C; 2, détails des âtres circulaires des cassettes 3 C et 4 C.

Fig. 33. — Vue de l'âtre de la cassette 7 C: on distingue des fragments céramiques et des os d'animaux *in situ*.

Fig. 34. — Fragments de poterie du groupe rural de la forteresse de Şcheia.

Fig. 35. — Vases du type des bocaux appartenant au groupe rural de la forteresse de Şcheia.

Fig. 36. — Tessons de céramique du groupe rural de la forteresse de Şcheia.

Fig. 37. — Fragments céramiques du groupe urbain de la forteresse de Şcheia.

Fig. 38. — Céramique du groupe urbain de la forteresse de Şcheia.

Fig. 39. — 1, Vase (broc) à col trilobé, découvert dans le four n°1 (XIVe siècle); 2, tirelire en terre cuite provenant du remplissage du four n°II (XIVe siècle?).

Fig. 40. — Céramique d'usage courant des XVe (1—4) et XVIe siècles (5).

Fig. 41. — 1—18, Profil des vases du groupe rural de la forteresse de Şcheia; 19—37, profil de certains vases du groupe urbain de la forteresse de Şcheia.

Fig. 42. — Outils et objets en fer du XIVe siècle (1,3—6) et du début du XVe siècle (2).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 43. — Marteau de maçon (XIVe siècle).

Fig. 44. — Couteau découvert dans l'établissement provisoire situé en face des fours (XIVe siècle).

Fig. 45. — 1, Fer à bœuf; 2—4, fers à cheval; 5—7, divers types de clous; 8, clou de chariot.

Fig. 46. — Pointes de flèches découvertes dans la forteresse de Şcheia.

Fig. 47. — Monnaies découvertes dans la forteresse de Şcheia: 1—3, de Pierre Ier Muşat (1375—1391); 4—5, d'Alexandre le Bon (1400—1432).

Fig. 48. — Muraille n°4 (démantelée).

Fig. 49. — Muraille n° 4 et plate-forme épargnée lors du démantèlement pour permettre l'aménagement d'âtres (xx) (cf. aussi fig. 50).

Fig. 50. — Plan d'âtres utilisés lors du démantèlement (cassette X A).

Fig. 51. — Reste du contrefort démantelé de la tour n°1 (recouvert de décombres).

Fig. 52. — Bloc de pierre provenant du flanc sud-ouest de la forteresse de Şcheia et tombée dans le lit de la Şcheia.

Fig. 53. — Objets divers trouvés dans la forteresse de Şcheia (XVIIe siècle).

Fig. 54. — Poêle en terre cuite appartenant aux pillards de l'époque moderne (IXe—XXe siècles).

Fig. 55. — Essai de reconstitution de la forteresse de Şcheia (par l'architecte Dinu Teodorescu).

Fig. 56. — Plans des forts de l'époque des Muşat: à Şcheia, à la forteresse principale de Suceava et à la forteresse de Neamţ. A titre de comparaison on reproduit les plans des forteresses d'Ivangorod (d'après V. V. Kostockine), de Cetatea Albă (d'après Gr. Avakian) et de Şabaţ (d'après Al. Deroko).

Fig. 57. — Plans de forteresses de Transylvanie.

Fig. 58. — Aspects des fouilles archéologiques de la forteresse de Şcheia.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INDICE

(Nume geografice şi de persoane)

ABRAHAM W., 127
ALEXANDRESCU AL., 113
ALEXANRU CEL BUN, 23, 70 89—90, 91, 96, 97, 98, 99, 122, 124, 125, 127, 143, 147, 153, 157, 158
Alsolemedi, 137
AMSCHLER J. W., 136, 137, 138
ANDRIAŞ, 122
ANTONIE (mitr.) 122
Ardeal (v. Transilvania)
Arieş (cetate) 105
ATANASIU I., 134
Austria 137
AVAKIAN GR., 111, 116
Bacău 127
Baia 109, 122, 127, 134
BĂLC 119
BALŞ G., 65
BANDINI M., 128
BARNEA I., 100, 117, 119
BIELOWSKI A., 125
Bistriţa (oraş în Trans.) 109
Bistriţa (m-re) 127
Bivolari 134
Bîrlad 122
BÎRLĂ (Burlă) 122, 125
Bîrlăleşti 89
BOESSNECK J., 138
BOGDAN I (1359-1365) 119
BOGDAN I., 78, 99, 125
BOGDAN D. P., 128
Bosanci 12
Botoşani 11
BÖKÖNYI S., 137
Brandenburg 114
Braşov, 120
BRATUL NEATEDUL 122
Brehuieşti 134
BRZESKI N., 99
Bucovina 17, 101
BUJOR E., 9
Burdujeni 60, 134
CALLIMACHUS 125
CANTACUZINO (Dumitraşcu Vodă) 99
Capidava 89
CAZIMIR CEL MARE 124, 125
Ceahlău (Palatul Cnejilor) 65, 100
Cetatea Albă 111, 116
CHALKOKONDYL 117
Chilia (cet.) 108, 116
CIHODARU C., 89
CIPRIAN (mitr.) 125
Codlea 113
COJOC G., 108, 111
COMŞA E., 116
CONSTANTINESCU D., 9
CONSTANTINESCU N. A., 117
CONSTANTINESCU N., 77, 109, 113, 116
Constantinopol, 117, 122
Constanţa 116
Corni 134
COSTĂCHEL V., 119, 123
COSTĂCHESCU M., 78, 82, 121, 122, 125, 127
COSTEA (din Pom. de la Bistriţa) 128
COSTEA, boier muşatin 122
COSTIN MIRON 5, 108
Cotnari 19
Cracovia 115, 121, 125, 148, 159
Cristeşti (Cristineşti) 122
CROMER M., 125
Cucuteni (cult.) 23, 26, 28, 29, 30, 143, 153
Curtea de Argeş 19
CZOLOWSKI AL., 121
DABIJA (Istrate vvd) 101
Dărmăneşti 14
DEAK ŞT., 9
DEROKO AL., 111, 115
DIACONU GH., 42, 74, 104, 109
DIMITRIE (Donskoi) 127
Dinogetia 89
DLUGOSZ IOAN 125, 127, 128, 148, 159
Dobrogea 116
Dolhasca 134
Dorohoi 11, 77
DRAGOMIR ŞT., 9
DRĂGOI (boier mold., vornic) 122, 125, 126
DUMITRU GH., 9
Dunărea (spaţiu dunărean) 12, 116, 126
Enisala 116
ENGELS FR., 119, 129—130
Europa 89, 148, 159
Fălticeni 11, 12, 13, 142
Feldioara 113
FISCHER E., 91
FOCŞENEANU I., 42
Föllik 137
FRANCES E., 126
GAJEWSKI L., 116
Galiţia 124
GHIDEA 122
GIULA staroste 122, 125
GIURESCU C. C., 109, 119
Giurgiu (cet.) 100, 116, 117
Gorodsk-Usatovo (cult.) 26, 27, 143, 153
GROZEA 122
GÓRKA O., 126
GRIGORAŞ N., 108, 111
Gura Humorului 14
GUSTAV ADOLF 101
Halici (cnezat de) 122, 126
HASDEU B. P. 109
Hindău (Ghindăoani) 127
Hîrlău, 11, 19, 122, 134
Hîrtop 12
Hlincea 77
Horodiştea (Dorohoi) 77
HURMUZACHI E., 126
Iaşi 11, 16
ILIESCU O., 91
Ilişeşti 14
INDRIEŞ-CHIRCĂ S., 9
IONAŞ VITEAZUL 122
IONESCU GR., 109, 111
IORGA N., 108, 111, 113, 117, 119, 122, 126, 127, 128, 148, 159
IOSIF (episc.) 122
Ipoteşti 134
Iţcani 14, 15
IUGA 98, 125
IUGA GIURGEVICI 122
Ivangorod 111, 116, 117, 147, 158
JADWIGA 126
JAGIELLO VLADISLAV 122, 125, 126
Jerina 115
Kiev (oraş, cnezat) 124, 125
KOSTOCIKIN V. V., 104, 111, 116
KRAMM A. S., 52, 56
Kremlin 127
LAPEDATU AL., 111

https://biblioteca-digitala.ro

Latène (cult.) 26
LAŢCU VODĂ 128
LĂPUŞNEANU AL. 99
LENIN V. I., 118, 119
Lespezi 134
Liov (Lwow, lioveni) 98, 120, 121, 124, 125, 148, 159
Lisaura 12
Liteni 11
Lituania 123, 125
Lublin 124, 126
LUDOVIC D'ANJOU (CEL MARE) 119, 121, 123, 124, 126
LUŢIA I. P. 17,
MACAROVICI N. 134
MANEA 126
Marcianopolis 127
Marea Baltică 120
Marea Neagră 120
MARGARETA (Muşata) 127, 148, 159
MARINESCU I., 135
MARTINIUC C., 16
MARTINOVICI TR. 9
Maurokastron 116
MARX K., 119, 120, 121, 123
MATEI M., 9, 80, 122
Medgidia 116
MINEA I. 108, 111
MINING A., 115
Minsk 114
Mirăuţi (bis. din Suceava) 127
MIRCEA CEL BĂTRÎN 117, 121, 126
Mircea Vodă (cet. de la) 116
MIRCEA ILIE 11, 12
MIRONESCU E. 9
MITREA B. 9
Moldova (ţară, rîu) *passim*
MOISESCU G., 122, 128
MOISIL C., 91
Muntenia (Ţara Romînească) 5, 30, 100, 108, 109, 119, 120, 122, 123, 125, 127, 148, 159
Murgeni 89
Narva 116
Neamţ (cetate) 9, 19, 37, 52, 77, 99, 104, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 117, 127, 129, 141, 147, 148, 151, 158
Neamţ (m-re) 122, 127
Neamţu E., 9
NESTOR I., 8
NICON (patr.) 127
NIEMCZEWSKI 126
NISTOR I. 121
Nistru 27
NOVAC V., 9
OLTEANU ŞT., 9
Oraşul Stalin 113
Orhei (Vechiul Orhei) 73
Ovilava 137
PANAIT I. P., 9
PANAITESCU P. P., 30, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128
PAUL BOLOMEY AL., 138
PAULIUC S., 59, 134
Păcuiul lui Soare 89
Părhăuţi 14
Pătrăuţi 14
PECURARIU D. 9
PETRU I MUŞAT, 9, 17, 24, 69, 70, 89, 90, 91, 98, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 141, 143, 147, 148, 151, 153, 157, 159
Piatra Neamţ (curte domn.) 100
Ploeşti 89
Plonini 124
Pocuţia 126
Podolia 127
POLEK J., 13
Polonia 98, 115, 116, 119, 124, 125, 126, 148, 159
POLONIC P. P., 9
Pomîrla 11
POPA R., 9
PORŞNEV B. F., 121, 123
Probota 127, 128, 148, 159
PROTASE D., 105
Prut 11, 134, 142, 152
Putna (m-re) 30
RACOVIŢĂ C., 121, 123, 124, 125
Radom 126
Rarău 54, 60
Rădăşeni 134
Răducăneni 11
Rădăuţi (bis.) 128, 148, 159
Rîşnov 113
Rodna (oraş în Trans.) 105
ROMAN (boier muntean) 126
ROMAN MUŞAT (1391—1394), 98, 121, 125, 127
Roman (oraş) 11, 142, 152
ROMSTORFER K. A., 17, 19, 47, 83, 111, 142, 152
ROSETTI R., 108, 109, 111
ROTOMPAN STANISLAV 122, 125
R.S.S. Moldovenească 73
Rusia Roşie 124, 126
Rusia (vicariat, cnezat) 122, 124, 127
RUSU M., 105
Salgo-Sibiel 113
Sandomir 124
SAVU H., 135
SBIGNIEW DE OLESNICA 125
SCHMIDT W., 121, 126
Serbia 115
SEVASTOS R., 134
Sf. Ilie (sat lîngă Suceava) 14
SIGISMUND DE LUXEMBURG, 126, 127
Silezia 124
SIMIONESCU I., 134
Siret (rîu, tîrg) 11, 13, 109, 122, 127, 134, 142
Soko (cet. în Serbia) 115
SOLACOLU S., 57
SOLIMAN MAGNIFICUL 99
Solonet 13
Spanţov 100
STANCIUL 125
STĂNCEL 122
STEŢCO (= Costea, Ştefan Muşat) 128
Stînceşti 134
STOICA G., 9
STRAUSS K., 80
Suceava (oraş, podiş, rîu, Cetate de Scaun) *passim*
Suedia 101
Şabaţ (cet. în Serbia) 111, 115, 116, 117
Şcheia (cetate) *passim*
Şcheia (pîrău, sat) 13, 15, 16, 98
ŞCHIOPUL I., 113
Şeptilici (deal) 13, 16, 50, 51, 142, 143, 152, 153
ŞEPTILICI (Dumitraşcu) 13
Şipeniţ (ţinut) 124
Şipot (top. în Suceava) 79
Şoldăneşti 134
Şprenghi (cetate) 113
ŞTEFAN, tatăl lui Petru I Muşat 125, 127, 128, 148, 159
ŞTEFAN, frate cu Petru I Muşat, 124, 127
ŞTEFAN CEL MARE 16, 17, 42, 78, 97, 113, 126, 128, 129, 130, 142, 152
ŞTEFAN MUŞAT (1394—1399) 98, 124, 127
ŞTEŢCU (boier mold.) 122
Şuletea 89
Tabla Buţii 113
TEODORESCU DINU 9
TEODORESCU V. I., 9
Thessalia 137
Timişeşti 122
Tîrgovişte 19
Tîrgşor 89, 100
Tîrgu Frumos 11
Töszeg 137
Transilvania 12, 105, 113, 114, 115, 148, 159
Trojanov (cet. în Serbia) 115
Turtucaia (cet.) 116, 117
Tyras 116
Ţara Bîrsei 109
Ucraina 123
Ujiţe (cet. în Serbia) 115
Ungaria 119, 124, 125, 126, 137
URECHE GR., 5, 108, 125
URECHIA V. A., 128
URSU I., 126
VASILIE DMITRIEVICI 126
Vaşcani-Stroieşti 12
Văratec (m-re) 13
VĂTĂŞIANU V., 105, 112, 114
Vereşti 14
Vidojevita (cet. în Serbia) 115
Vistula 116
VÎRTOSU EM., 122
VLAD (boier mold.) 122
VLAD DRACUL 116
VLADISLAV (de Oppeln) 124, 125, 148, 159
Volhinia 124
VULPE R., 77
WAWRIN JEAN DE, 116, 117
WAWIRN, WALERAN de, 116, 117
Zamca (m-re) 13, 14, 51, 65, 100, 142, 152

https://biblioteca-digitala.ro

SUMAR

Pag.

Din partea autorilor 7
Abrevieri 10

Partea întîi
CONSIDERAŢII GENERALE PRIVIND CETATEA ŞCHEIA

Capitolul I. **Aşezarea geo-geografică, istoricul cercetărilor şi descrierea săpăturilor** (N. CONSTANTINESCU) 11

Capitolul II. **Stratigrafia** (GH. DIACONU) 22
Dunga de cenuşă, p. 28

Partea a doua
CETATEA MUŞATINĂ

Capitolul I. **Ruinele cetăţii** (GH. DIACONU) 31
Contraforţii, p. 33; Pavajul, p. 35; Acropolea, p. 36; Intrarea, p. 37; Şanţul şi valul de apărare, p. 38.

Capitolul II. **Tehnica de construcţie** 45
Şanţurile de fundaţie (GH. DIACONU), p. 45; Materialul lemnos folosit la Şcheia (GH. DIACONU), p. 46; Amenajări de teren (înălţări-nivelări) (GH. DIACONU), p. 48; Cariera de piatră (GH. DIACONU), p. 49; Cuptoarele de ars piatra de var (N. CONSTANTINESCU), p. 51; Varniţele (GH. DIACONU), p. 60; Mortarul (GH. DIACONU), p. 64.

Capitolul III. **Urmele de viaţă** 66
Aşezarea temporară (GH. DIACONU), p. 66; Materialul arheologic, p. 70 a) Ceramica (GH. DIACONU) p. 70; b) Unelte şi obiecte de fier (GH. DIACONU), p. 82; c) Virfurile de săgeţi (GH. DIACONU), p. 86; d) Monedele (N. CONSTANTINESCU) p. 89.

Capitolul IV. **Distrugerea Cetăţii Şcheia** (GH. DIACONU) 92
În legătură cu cauzele demantelării (N. CONSTANTINESCU), p. 97; Urme posterioare demantelatorilor (GH. DIACONU), p. 99.

Partea a treia
CONSIDERAŢII FINALE

Capitolul I. **Despre problema terminării Cetăţii Şcheia** (GH. DIACONU) 103

Capitolul II. **Tipul de cetate şi originea lui** (N. CONSTANTINESCU) 108

https://biblioteca-digitala.ro

Pag.

Capitolul III. **Consolidarea statului feudal moldovean în epoca lui Petru I Muşat (1375—1391)** (N. CONSTANTINESCU) 118
Situaţia internă a Moldovei după anul 1375, p. 119; Viaţa economică, p. 119; Conjunctura politică externă între 1375 şi 1391, p. 123; Petru I Muşat, p. 127

Încheiere 129
Anexe 133
Bibliografie 139
Резюме 141
Resumé 151
Indice 163

https://biblioteca-digitala.ro

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

От авторов 7
Сокращения 10

Часть первая
ОБЩИЕ СООБРАЖЕНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО КРЕПОСТИ ШКЕЙЯ

Глава I. (Н. Константинеску) 11

Геологическое и географическое положение, история проводившихся исследований и описание раскопок.

Глава II. Стратиграфия. (Г. Диакону) 22
Зольная полоса, стр. 28.

Часть вторая
МУШАТСКАЯ КРЕПОСТЬ

Глава I. **Развалины крепости** (Г. Диакону) 31
Контрфорсы, стр. 33; Настил, стр. 35; Акрополь, стр. 37; Вход, стр. 37; Оборонительный ров и вал, стр. 38.

Глава II. **Строительная техника** 45
Канавы, прорытые для оснований стен (Г. Диакону), стр. 45; Строительный лес, использовавшийся в Шкейе (Г. Диакону), стр. 46; Подготовка поверхности (повышение-выравнивание почвы) (Г. Диакону), стр. 48; Каменоломня (Г. Диакону), стр. 49; Печи для обжига извести (Н. Константинеску), стр. 51; Творительные ямы (Г. Диакону), стр. 60; Скрепляющий раствор (Г. Диакону), стр. 64.

Глава III. **Следы обитания** 66
Временное поселение (Г. Диакону), стр. 66; Археологический материал, стр. 70. А) керамика (Г. Диакону), стр. 70; Б) железные орудия и предметы (Г. Диакону), стр. 82; В) наконечники для стрел (Г. Диакону), стр. 86; Г) монеты (Н. Константинеску), стр. 89.

Глава IV. **Разрушение Крепости Шкейя** (Г. Диакону) 92
Относительно причин разрушения крепости (Н. Константинеску), стр. 97; Сохранившиеся после разрушения остатки крепости (Г. Диакону), стр. 99.

Часть третья
ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ВЫВОДЫ

Глава I. **Относительно вопроса окончания строительства крепости Шкейя** (Г. Диакону) 103

Глава II. **Тип крепости и его происхождение** (Н. Константинеску) 108

https://biblioteca-digitala.ro

Стр.

Глава III. **Укрепление молдавского феодального государства в правление Петра I Мушата (1375—1391 гг.)** (Н. Константинеску) 118
Внутреннее положение Молдавии после 1375 г., стр. 119; Экономическая жизнь, стр. 119; Внешняя политическая ситуация между 1375 г. и 1391 г., стр. 123; Петр I Мушат, стр. 127.

Заключение 129

Приложения 133

Библиография 139

Резюме на русском языке 141

Резюме на французском языке 151

Указатель 163

https://biblioteca-digitala.ro

SOMMAIRE

Page

De la part des auteurs 7
Abréviations 10

Première partie
CONSIDÉRATIONS GÉNERALES SUR LA FORTERESSE DE ŞCHEIA

Chapitre Ier. **Situation géologique et géographique, historique des recherches et descriptions des fouilles** (N. CONSTANTINESCU) 11
Chapitre II. **Stratigraphie.** (GH. DIACONU) 22
La bande de cendres, p. 28.

Seconde partie
LA FORTERESSE DE LA DYNASTIE DES MUŞAT

Chapitre Ier. **Les ruines de la forteresse** (GH. DIACONU) 31
Les contreforts, p. 33; le pavage, p. 35; l'acropole, p. 36; l'entrée, p. 37; le fossé et le vallum protecteur, p. 38.

Chapitre II. **Téchnique de la construction** 45
La fosse des fondations (GH. DIACONU), p. 45; le bois de construction employé à Şcheia (GH. DIACONU), p. 46; aménagements du terrain (surélévements, nivellements) (GH. DIACONU), p. 48; la carrière de pierre (GH. DIACONU), p. 49; Fours à chaux (N. CONSTANTINESCU), p. 51; Fours à chaux éteinte (GH. DIACONU), p. 60; le mortier (GH. DIACONU), p. 64

Chapitre III **Traces de vie** 66
L'établissement temporaire (GH. DIACONU), p. 66; Matériel archéologique, p. 70 a) Céramique (GH. DIACONU); p. 70; b) Outils et objets en fer (GH. DIACONU) p. 82; c) Pointes de flèches; (GH. DIACONU), p. 86; d) Monnaies (N. CONSTANTINESCU), p. 89.

Chapitre IV. **Déstruction de la forteresse de Şcheia** (GH. DIACONU) 92
Causes du démantèlement (N. CONSTANTINESCU), p. 97; traces ultérieures au démantèlement (GH. DIACONU), p. 99.

Troisième partie
CONSIDÉRATIONS FINALES

Chapitre Ier. **De l'achèvement de la forteresse de Şcheia** (GH. DIACONU) 103
Chapitre II. **Le type de la forteresse et son origine** (N. CONSTANTINESCU) 108

https://biblioteca-digitala.ro

Page

Chapitre III **Consolidation de l'Etat féodal moldave à l'époque de Pierre Ier Muşat (1375—1391)** (N. CONSTANTINESCU) 118

Situation intérieure de la Moldavie après 1375 p. 119; la vie politique p. 119; Conjoncture politique extérieure de 1375 à 1391 p. 123; Pierre Ier Muşat, p. 127

Conclusions 129

Annexes 133

Bibliographie 139

Résumé en russe 141

Résumé en français 151

Indice 163

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor: Elena Busuioc
Tehnoredactor: Elena Negru

Dat la cules 19.05.1960. Bun de tipar 10.09.1960. Tiraj 1150 ex. Hîrtie roloheliogravură 100. g. m². Format 8/61×86. Coli editoriale 14,95. Coli de tipar 21½ + 6 planșe tipo A 03553/1960. Indicele de clasificare pentru biblioteci mari: 728.81 (498); 902.6 (498). Indicele de clasificare pentru biblioteci mici: 902.6 (R).

Tiparul executat sub com. nr. *585* la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Șerban Vodă nr. 133—135, București, R.P.R.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Lei 14,80

https://biblioteca-digitala.ro